

K I P R A S B I E L I N I S

TERORO IR VERGIJOS IMPERIJA
SOVIETŲ RUSIJA

K I P R A S

B I E L I N I S

TERORO IR VERGIJOS IMPERIJA SOVIETU RUSIJA

Išleista

Amerikos Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos

Literatūros Fondo lėšomis

New Yorkas

1963

Spaudė
Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė
265 C Street, So. Boston 27, Mass.
U. S. A.

Tiražas 3000 egz.

I V A D A S

Paskutinysis dvidešimtmetis, pradedant 1940 metais, Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos gyvenime pasireiškė išskirtinu tragizmu, nelygintinu su buvusiais praeityje.

Bolševikinė Rusija ir fašistinė nacių Vokietija, šalys su skirtingomis diktatūrinėmis valdymosi sistemomis ir su griežtai nesuderinamomis ideologijomis, kaimyninėms valstybėms plėsti, jų žmones grobti darniai broliškai ir visiškai slaptai susitarė: 1939 m. rugpiūčio 23 d. Maskvoje pasirašytu protokolu Lietuva turėjo atitekti Vokietijai, o antru tų pačių metų rugsėjo 28 d. susitarimu Lietuva jau buvo atiduota bolševikinei Rusijai. Šį kartą susitariusieji begėdiškai pasidalino Lietuvos teritoriją: jau tikrai plotas nuo Šešupės į vakarus (Suvalkijos trikampis) turėjo atitekti Vokietijai, o visa kita Rusijai.

Visiškai slaptai susitarusi su Vokietija, Maskva pradėjo jau atvirą klastingą žygį pasigrobtį Lietuvą: 1939 m. spalio 10 d. Maskva privertė Lietuvos vyriausybę pasirašyti vadinamąją „Draugiškumo ir abišalės pagalbos susitarimą“, pagal kurią Lietuvai perleidžiamas iš Lenkijos atimtas Vilnius, bet Lietuva į savo kraštą neva jam apginti turėjo įsileisti bolševikų raudonosios armijos įgulas. Taip buvo pasiruošta galutinai Lietuvą okupuoti. Kas dėl slaptai pažadėto Vokietijai Su-

valkijos trikampio, tai Maskva, okupuodama Lietuvą, ir šį trikampį pasilaikė, sumokėdama Vokietijai 7.500.000 dolerių, šiuo būdu buvo įvykdytas nepriklausomos, taingos, visiškai neutralios valstybės Lietuvos užgrobimas, deja, net pinigais sumokant antrajam grobikui už jo „teisę“ taip pat Lietuvą okupuoti. Ir tatai įvyko nesipriešinant didžiosioms pasaulio valstybėms, kurios savo laiku pripažino Lietuvos nepriklausomybę de facto ir de jure.

Maskva, pagal vadinamąjį „draugiškumo“ susitarimą 1940 m. birželio 15 d. galutinai okupavusi Lietuvą, vykdė neįsivaizduojamą ūkinių verčių grobimą, organizavo gyventojų valios klastojimą, suiminėjo, kankino, žudė ir trėmė tūkstančius vadinamų „liaudies priešų“.

Kai kraštas okupuojamas karu, yra karo meto įstatymai, kurių okupantas privalo laikytis. Maskvą, be karo okupavusi Lietuvą, nesilaikė jokių įstatymų.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjus Rusijos su Vokietija karui, Lietuvos okupantus bolševikus pakeitė Vokietijos naciai, buvę bolševikų bendrininkai. Dabar Lietuvą ir jos žmonės turėjo mokėti duoklę fašizmui. Ir šis okupantas grobė Lietuvos turta ir žmones karo pramonei, reikalavo karių savo karo frontui saugoti bei stiprinti.

1944 m. antroje pusėje, karui baigiantis, grįžę Lietuvon bolševikai vykdė jiems įprastas žiaurybės. 1948 m. kai iš valstiečių buvo atiminėjami jų ūkiai ir ūkininkai buvo varu varomi į kolchozus, šis masinis teroras virto partizaninio pobūdžio karu. Bolševikų teroras, trėmimai, planingas gy-

ventojų naikinimas sudarė lietuvių tautai net keleto šimtų tūkstančių žmonių nuostolį, tačiau šiam nuostoliui kad ir apytikriai aiškinti bei konkrečiau nustatyti nebuvo atitinkamų duomenų.

1959 m. sausio 15 d. įvyko visuotinis Sovietų Sąjungos gyventojų surašymas. Pagal paskelbtus surašimo duomenis Lietuvoje rasta **2.713.000 gyventojų**. Krito į akis, kad Lietuvos gyventojų skaičius per 19 metų, skaitant nuo 1940-ųjų metų sausio 1 d., ne tik kad nepaaugo, bet katastrofiškai sumažėjo. Surašymo duomenys taip pat, tik kiek mažesnę gyventojų sumažėjimą rodė Latvijai ir Estijai. Šiuos faktus pastebėjo ir laisvojo pasaulio statistikai. Tais pačiais 1959 m. ir šių eilučių autoriui dėl Lietuvos gyventojų sumažėjimo teko pasisakyti (žr. „Penktieji Metai“, skyrelį „Kolchozų kumečiai Lietuvoje“, 348-350 p.).

1940 m. sausio 1 dienai tame Lietuvos plote, kuris dabar sudaro Sovietų okupuotos Lietuvos teritoriją, Nepriklausomos Lietuvos oficialiosios statistikos duomenimis buvo **3.214.271** gyventojas. Skaitant prieauglio tiksliai 1% -metams, iki 1959 metų, taigi, per 19 metų Lietuvos gyventojų skaičius turėjo padidėti 458.698 asmenimis. Prieaugliui nustatyti paimta tiksliai 2.414.271 gyventojų skaičius, nes bolševikų deportacijos, nacių šaudymai, repatracijos, pagaliau paniškas žmonių iš Lietuvos bėgimas bolševikams artėjant, gyventojų skaičių 539.000 sumažino. Tad gyventojų surašymo, bolševikų vykdyto 1959 metų sausio 15 dienai, duomenimis Lietuvoje turėjo būti $(3.214.271 + 458.698) = 3.672.969$ gyventojai. Betgi bolševikinis 1959 m. sausio 15 d. gyventojų surašymas

Lietuvoje rado tiksliai 2.713.000 gyventojų. Taigi susidarė (3.672.969 — 2.713.000) **959.969** gyventojų Lietuvoje trukumas, o tatau reiškia, kad per 19 (bolševikų, vokiečių ir vėl bolševikų) okupacijos metų Lietuvos gyventojų skaičius net nepasiekė prieškarinio lygio.

Kurgi tad bus dingę trūkstamieji Lietuvos gyventojai ir jų prieauglis?

Į šį klausimą atsako žemiau pateikiamieji duomeniai.

1. 1940-41 m. repatriavo į
Vokietiją 50.000
2. 1940-41 m. bolševikai sušaudė 1.114
3. 1941 m. Baisiojo Birželio 14-
15 d. bolševikai deportavo . 34.260 85.374
(Pastaruosius du skaičius nu-
statė Lietuvos Raudonasai
Kryžius anketos būdu per
valščių savivaldybės. Išėivijoje
turime išvežtųjų vardinį są-
rašą)
4. Vokiečių nacių (1941-1944
metais sušaudyta apie 300.000
5. Karui baigiantis, 1944 m. gale
nuo artėjančių bolševikų te-
roro pasitraukė į vakarus . 64.000
6. Bolševikams susitarus su
Lenkija, repatriavo Lenkijon
apie 90.000 154.000

7. Antrosios bolševikų okupacijos (1944-1959) metais iki gyventojų surašymo dienos, bolševikai: a) mobilizavo prievarta karui su vokiečiais, b) vykdė terorą prieš tuos, kurie buvo ėję kurias nors pareigas — kolaboravę su vokiečiais karo metu, c) sunaikino kolchozinant žemės ūkį ir d) žuvo partizanų kovose su NKVD kariuomenė, su „stribais“ ir buvo išvežti į vergų stovyklas viso apie . . 420.595

Iš viso 959.969

Bolševikams tenka: $85.374+154.000+420.595$
=659.969; Vokietijos naciams — **300.000.**

Dėl pasitraukimo į Vakarus — į tremtį ir dėl repatriavimo Vokietijon ir Lenkijon yra atsakinga tikrai Sovietų Sąjungą dėl okupacijos ir bolševikų teroro. Jei į Lietuvos gyventojų surašymo duomenis įskaityta bolševikų okupacinė kariuomenė, tai tikrųjų krašto gyventojų sumažėjimas bus kur kas didesnis.

Čia paaiškėjo neįtikėtinais baisus Lietuvos gyventojų trūkumas ir šio trūkumo priežastys sudaro padėtį, dėl kurios kiekvienas lietuvis yra verčiamas susirūpinti — kurios ateities Lietuvą susilauks?

Milžiniško Lietuvos gyventojų sunaikinimo reikalu yra pasisakę ir šio sunaikinimo bendrininkai

— Sovietų Rusijos agentai, deja lietuviai, štai Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto pirmasis sekretorius A. Sniečkus 1959 m. gegužės 30-ją dieną Kauno 9-jame forte fašistinio teroro aukoms paminklinio akmens ir muziejaus atidarymo proga pasakė:

„Didžiojo Tėvynės karo metais (1941-1945) IX forte vokiškieji fašistai čia sušaudė ir sudegino daugiau kaip 70 tūkstančių gyventojų ir 10 tūkstančių tarnybinių karo belaisvių. . . Ypatingosios Valstybinės Komisijos paskelbtais duomenimis vokiškieji fašistai Lietuvos teritorijoje sušaudė, sudegino ir nukankino daugiau 300 tūkstančių gyventojų ir 165 tūkstančius karo belaisvių. . .

Tačiau Ypatingoji Valstybinė Komisija nustačiusi šiuos hitlerinių grobikų nusikaltimus Lietuvoje, paskelbė šiuos duomenis 1944 metų pabaigoje, kai dar ne visą Tarybų Lietuvos teritoriją buvo išvaduota, kai visoje Žemaitijoje dar siautėjo okupantas. Išvadavus visą mūsų kraštą, paaiškėjo daugelis naujų vokiškųjų fašistų nusikaltimų. Užtat 1946 metais sausio-vasario mėn. Rygoje vykusiam teismo procese, kuriame buvo nagrinėjama byla dėl vokiškųjų fašistinių grobikų piktadarybių Pabaltijo tarnybinėse respublikose, buvo nustatyta, kad **Tarybų Lietuvos teritorijoje jie nužudė apie 700 tūkstančių taikių tarnybinių piliečių bei karo belaisvių.**

Ta proga tenka pažymėti, kad dėl šitos priežasties, gyventojų skaičius Lietuvoje iki šiol nepasiekė prieškarinio lygio" (m. p.) (žr. „Tiesa" 1959 m. gegužės 31 d. Nr. 125;.

A. Sniečkus, tokią kalbą sakydamas, be abejo jau žinojo gyventojų surašymo duomenis ir nepaprastą jų trūkumą Lietuvoje, žinojo apie tai ir susirinkusieji, tad pirmasis kompartijos sekretorius šio klausimo apeiti negalėjo. Jei, anot Sniečkaus, vokiškieji fašistai nužudė apie 700 tūkstančių, tai atėmus iš to skaičiaus 165.000 nužudytų karo belaisvių, vokiškiems fašistams beliko nužudyti **535.000 Lietuvos gyventojų.** Visi duomenys rodo

ir pats Sniečkus teigia, kad vokiškieji fašistai išžudė apie 300.000 Lietuvos piliečių, atseit, kitus 235.000 kaž kas kitas pribaigė. Sniečkus nusišėpė bolševikų išdeportuotus ir nužudytus, nes tuo metu Sibiro ir kitose vergų stovyklose lietuvių jau buvo ne vienas šimtas tūkstančių.

A.Sniečkus nebūtų bolševikinės dresūros ir jų „kaustymo“ padaras, jei čia pat po minėtų faktų akiplėšiško klastojimo, nesigriebtų susirinkusiųjų įtaigojimo, kad štai už gyventojų trūkumą atsakomybė tenka dar ir lietuviams. Jis pasakė:

Už nužudytus žmones, už likusių gyvų ašaras ir kančias atsakomybė tenka netik vokiškiems fašistams okupantams, bet ir lietuviškiems buržuaziniams nacionalistams, kurie ištikimai tarnavo savo hitleriniams šeimininkams". . .

Arba, anot Sniečkaus:

„lietuviškus buržuazinius nacionalistus vienyjo neapykanta darbo žmonėms". . .

„Visos lietuviškos partijos, — toliau šnekėjo Sniečkus, — „baigiant liaudininkais ir socialdemokratais vienokiu ar kitokiu būdu rėmė vokiškuosius fašistus". .

Pasakyti, kad visus lietuvius, išskyrus Sniečką ir jo genę, jungia neapykanta bolševikams-okupantams, A. Sniečkus, aišku, nedrįsta; užtat jis čion bruka: „buržuazinių nacionalistų neapykantą darbo žmonėms".

Menkas būtų Sovietų bernas Sniečkus, jei jis, šmeiždamas kovotojus už Lietuvos laisvę bolševikų ir nacių okupacijų laikais, neišsitiestų prieš bolševizmo sostą sakydamas:

„partija nuosekliai vykdė lenininę nacionalinę politiką. Visos tautos mūsų šalyje (suprask Maskvos satripijoje) turi lygias teises; . . . lietuvių tauta broliškųjų tarybinių tautų šeimoje yra rami dėl savo rytojaus".

Taip niekšišškai nučiulbo vyriausias Sovietinio okupanto agentas Lietuvai.

Pagal A. Sniečkų bolševikai lietuvių tautos naikinime nedalyvavo. Bet kaip ištikrųjų Lietuvių tautos genocidas buvo vykdomas, štai antrojo bolševiko pasisakymas:

„Lietuvos komunistų partijai pašaukus, kaimuose, kur vyko kulkų puolimai, dirbantieji sudarinėjo liaudies savisaugą. 1948 m. respublikoje buvo sudaryta daugiau 300 būrių ir 800 grupių su 15.000 dalyvių. Lietuvos dirbantieji po žiaurios klasių kovos, **komunistų partijai vadovaujant** (m. p.) dar 1948 m. sutriuškino kulkų-nacionalistų pagrindines pagrindžio bandas" (rašo: P. I. Oleka „Lietuvos kompartijos kovą už žemės ūkio socialistinę pertvarkymą". „Voprusy Istorijs". 1959 m. Nr. 5, 51 p.).

Ar ir po šio konstatavimo A. Sniečkus drįs bolševikų nekaltybę ginti?

„Lenininė nacionalinė politika", o ištikrųjų tautų genocidas kompartijos vykdoma organizuotais „sribais", kai yra reikalas pridengiama „klasių kova" t. y. organizuotu plėšimu ir žudymu. Panašią nacionalinę politiką bolševikai pritaikė Pavolgio vokiečiams, Krymo totoriams, Kaukazo tautoms, na ir Pabaltijo kraštams.

Šis lietuvių tautos žudymas bei naikinimas didžiaja dalimi buvo įvykdytas „tautų tėvo" Stalino metais — stalininio siautėjimo laikais. Negalima nepaminti, kad šiam „tėvui" 1953 m. kovo 5 d. mirus, naujai besireiškiantis Sovietų diktatorius Nikita Chruščovas, 1956 m. 20-jame kompartijos suvažiavime, atvirai pasmerkė Staliną už savų — partiečių žudymą, Stalino siautėjimą pavadindamas „asmens kulto" laikotarpiu. Stalino įpėdinis Nikita, pasmerkdamas Stalino žiaurybės ir niek-

šybes, nieko peiktino ar taisytino nerado ir nepareiškė dėl paties Sovietijos režimo, virtusio teoro siautėjimu. Tiesa, iš sovietinės kasdienybės ir iš spaudos išnyko Čekos — NKVD, čekisto, gepeušniko ir pn. Stalino laikų pavadinimai. Vyksta Stalino nužudytų bolševikų vadų bylų peržiūrėjimas. Yra ir rehabilituotų. Bet Stalino ir jo satrapų nutremtų į katorgas, į vergų darbo stovyklas, išvežtų į Sibiro tremtį politinių neamnestuojama, nerehabilituojama, negražinama. Jau dešimt metų nuo Stalino mirties praėjo, bet Chruščiovas dėl šių žmonių nieko nesako — laukia visų ištremtųjų mirties, kad amnestijos klausimas savaime išnyktų.

Kas dėl Stalininio siautėjimo laikotarpio „asmens kultu“ pavadinimo, tai ir šiuo švelnutėliu pavadinimu bolševikai dangsto, paties Stalino despotizmą ir atpalaidoja Sovietų Sąjungos komunistų partiją su jos įstaigomis nuo atsakomybės už viską, kas tuo laiku vyko. Kompartijos viršūnė — Sekretariatas ir C. k-tas, gelbėdami pačios partijos vardą, žiauriam Stalino siautėjimo tarpsniui sugalvojo šį „asmens kulto“ pateisinimą. „Asmens kultas“ prigijo bolševikų galvose bei spaudoje. Tamsias žmonių mases „kultai“ veikia; užtat dabar ir Lenino asmens kultas įsigali.

Stalino nėra, bet jo sėbrų dauguma tebesdi Politbiure, C. k-te ar partijoje, pavyzdžiui, M. Suslovas, turįs Lietuvos „rekonstruktoriaus“ titulą ir kt. Chruščiovas yra pasmerkęs ir atkaklųjį stalinistą Molotovą, bet jam nesudaroma viešojo teismo, kad būtų nubaustas už slaptųjų protokolų pa-

sirašinėjimą su vokiškaisiais fašistais. Chruščiovo bolševikai turėtų pagaliau nuo fašistų atsiribuoti!

Viskas, kas dabar Sovietijoje vyksta yra tiktai milijonų žmonių krauju pasriuvusio Stalininio pastato išlaukinių sienų perdažinėjimas, paliekant vidų, kaip buvusį.

Paskutiniaisiais metais yra įvykę ir tebevyksta reikšmingi pasaulyje pasikeitimai: kolonijas valdžiusios valstybės kita po kitos suteikia kolonijų tautoms, tautelėms, daugumai net primityvųji, patriarchalinį gyvenimą gyvenančioms, nepriklausomybes, padėdamos sukurti savarankias valstybes. Atrodo kolonializmo likvidavimas greit pasibaigs ir pasiliks vienintelė kolonijinė valstybė Sovietų Rusija, okupavusi ir laikanti žiauriausioje vergijoje nepalyginimai kultūringesnes už pačius rusus tautas. Deja, šis Sovietų Rusijos imperia-listinis svetimų kraštų grobimas ne tiktai nemažėja, bet plinta — ryškusis pavyzdys čia yra Kuba.

Savajai, skurde ir vergijoje skendančiai, pavergtajai liaudžiai apgaulingai paguosti Kremliaus mokslingieji bolševikai pakišo mintį, kad Sovietų santvarkoje ugdomas laimingasis „sovietinis žmogus“. Bet iš kurios aplinkos ir kokiomis priemonėmis šitasai laimingasis „tarybinis žmogus“ turės iškilti ir galės būti išugdytas?

Čia pateikiamoje knygelėje skaitytojas ras atsakymus į paminėtą klausimą, kai susipažins su Stalininio bolševizmo epochos tardytojais, „kūno-mechaninkais“, žmonėmis, kurie šaudo, malšina sukilusius vergus, žudo ir visaip iš pavergto žmogaus tyčiojasi. Tik iš tokio bolševikinio elito tegali iškilti „tarybinis žmogus“, nes kitos aplinkos jam

nėra. Be to, „sovietinės veislės žmogui“, nepavergiančiam kitų, nėra gyvenimo.

Šiame leidinyje įvardintos ir paryškintos vergų stovyklos su trėmimo vietovėmis dar nėra visos, į kurias okupantas tremia Lietuvos gyventojus. Beabejo yra žmonių ir dar gyvų liudininkų, kurie galėtų daugiau pasakyti bei parašyti, tad žodis priklauso ir jiems.

Kipras Bielinis

New York, N. Y.

1963 m. vasaris.

BOLŠEVIKINIO TERORO SISTEMA

Teroras — valdžiai išlaikyti priemonė.

1917 m. lapkričio 7 (spalio 25 d. sen. kai.) d. bolševikų įvykdytas perversmas nebuvo revoliucija prieš dar jauną, aštuonių mėnesių neišgyvenusią Rusijos demokratiją, ką dabar visais balsais skelbia bolševikai, bet pasiruošusių Petrogrado sąmokslininkų ginkluotas valdžios užgrobimas, neturėjęs nei Petrogrado darbininkų, nei platesnių gyventojų sluoksnių pritarimo bei paramos. Perversmo ruošėjai ir planuotojai Leninas su Trockiu tatau gerai žinojo, tad planuodami perversmą be kitų veiksmų numatė ir terorą demokratinei visuomenei ir jos vadovybei desorganizuoti bei moralei palaužti. Petrogrado darbininkų ir kareivių taryba (sovietas), tuomet dar be bolševikinės daugumos, posėdžiavęs perversmo metu, dėl perversmininkų-bolševikų teroro girdėjo ne vieną protestą ir reikalavimą liautis žudyti iš pasalų. Tačiau teroras buvo bolševikinio perversmo lemiamoji priemonė ir paties bolševizmo išsigalėjimo pirmaeilė sąlyga. Įvairiausių būdų teroras glūdi bolševizmo prigimtyje. Pagal laiką ir padėtį įvairavo teroro dažnumas ir būdas, pagal tai, kas tam tikru laiku buvo naudinga bolševikų partijai.

1917 m. lapkričio 18 (XI-5) d. Sovnarkomu (Soviet Narodnych Komisarov) — Liaudies Komisarų Taryba pasivadinusios perversmininkų vy-

riausybės pirmininkas V. Uljanovas-Leninas išleido atsišaukimą į dirbančiuosius; kvietė juos imti valdžią į savo rankas, be kitko taip prabildamas: „Atsiminkite, kad dabar jūs patys tvarkote valstybę. Jūsų sovietai (tarybos) nuo dabar — valdžios organai, **visateisiai** sprendžiamieji organai. . . **Suimkite ir atiduokite liaudies teismui kiekvieną drįstantį kenkti.**“ (m.p.) **Lenino „liaudies teismai“ reiškė Linčo teismų tamsioms masėms piršimą.** Teroro, anarchijos ir betvarkės bei chaoso skatinimas bolševizmo vadams buvo realiausios priemonės valdžiai išlaikyti. Todėl per visą bolševikų valdymo laiką raudona gija tęsiasi žudymai, smurtas, neapykanta liaudies priešams ir tatai bolševikai vadina pilietiniu karu bei „klasių kova“.

Arba klasiškas Lenino šūkis: „Grobk, kas pagrobta!“ Beraštis, vos tik iš caro jungo ir jo žandarų globos išsinėręs ir visuomeniniuose reikaluose aklas kaimas ir plačiosios masės šį šūkį suprato tiesiogine prasme be komentarų. Klausydami Lenino, kaimiečių būriai grobstė dvarų turtus. Ko negalėjo pasidalinti, naikino, naikino ir brangias gamybos priemones.

Teroras virsta pastoviai organizuotu — VČeka

1917 m. gruodžio 20 (XII. 7) d., šešioms savaitėms praslinkus nuo spalio mėnesio perversmo, Sovnarkomo nutarimu buvo sudaryta „Rusijos kovai su kontrrevoliucija ir sabotazu ypatingoji komisija“ (Vserosijskaja črezvyščajnaja komisija) — VČeka. Rusijos žmonės šį pavadinimą sutrum-

pino į Čeką, išgarsindami jį ne tik savybėje, bet ir plačiausiame pasaulyje. Dabar nėra kalbos, į kurią nesibrautų „Čeką“, čekistas — terorą bei žudymą reiškia žodeliai.

Isteigus Čeką, Revoliucinis karo komitetas buvo panaikintas, per šias šešias savaites be kontrolės vykdęs teroro aktus, siuntinėjęs savo instruktorius į provinciją, daręs, ką tik norėjo, vykdydamas perversmo vadų bei vadukų saivališkus įsakymus. šiandien nieks nepasakys, kiek pirmu po perversmo laiko tarpu buvo išžudyta žmonių. Įsteigtos Čekos pirmininku buvo paskirtas Feliksas Dzeržinskis, Petrogrado Revoliuciniame karo komitete kovai su kontrrevoliucija sekcijos buvęs narys ir vadas; tad šios srities specialistas, veikęs Revoliuciniame Komiteete kartu su J. Džiugašviliu-Stalinu.

Isteigtoji Čeka to pat Sovnarkomo nutarimu ši kartą aiškesnį gavo pavedimą: sekti ir likviduoti kontrrevoliucinius ir sabotažo pasireiškimus viso krašto plotu, atiduodant kaltuosius Revoliuciniam karo tribunolui. Toliau tuo pat nutarimu, Ypatingsioms Komisijoms-Čekoms buvo pavesta pirminiai tardymai su teise bausti, o bausmės buvo numatytos sekančios: konfiskacijos (spekuliacijos daiktų), atėmimas maisto kortelių, skelbimas viešumai sovietų valdžios priešų sąrašų.

Iš paminėtų Čekoms suteiktų teisių žiauriausia buvo teisė atiminėti maisto korteles. Tatai buvo spekuliaciją skatinamoji priemonė, atseit, patiems čekistams naudinga. Tačiau Sovnarkomo nutarimas čekistų nevaržė, nes čeka buvo atsakinga tik-tai komunistų partijai ir jos vadams. . . Suimti

atskirus asmenis dažnokai pats Leninas įsakinėdavo, pavyzdžiui, 1918 m. vasario mėn. Čekos vadai (ne be partijos žinios) buvo pareiškę, kad kontrrevolicininkams, šnipams, spekuliantams, vagims, chuliganams, sabotuotojams ir kitokiems parazitams nugalėti Čekoms teksią imtis paminėtų gaivalų naikinimo. Partiniai fanatikai nesugebėjo suprasti, kad pasitikėjimo neturinti ir ūkinį gyvenimą be atodairos griauianti bolševikų-perversmininkų vyriausybė pati yra visų tų negero-
vių sukėlėja ir kaltininkė.

1918 m. kovo mėn. perversmininkų vyriausybė iš Petrogrado persikėlė į Maskvą. VČeka su pirmininku F. Dzeržinskiu ją pasekė, gavusi Maskvoje nuo ugnies draudimo draugijų moderniškiausius su rūsiais rūmus Liubiankos aikštėje. Lubianka su rūsiais, virtusi bolševizmo priešų skerdykla, išgarsėjo visame pasaulyje. Petrograde pasiliko VČekos skyrius su jo viršininku M. Urickiu priekyje.

Spalio perversmo pasekmė buvo ir toji, kad sudaryton liaudies komisarų vyriausybėn įėjo kairieji socialistai revoliucininkai (eserai), individualaus teroro šalininkai. VČekos terorui stiprėjant, kairieji eserai uolesniems čekistams sutramdyti pavartojo asmeninį terorą, o tai savo keliu sukėlė bolševikų priešakciją. Bet nesutarimų koalicijoje buvo žymiai daugiau. Nesutarimams ryškėjant, eserai, nors ir valdžioje būdami, pradėjo kovą su bolševikais. Jie penktajam sovietų suvažiavimui pasiūlė įrašyti į darbų tvarką: 1) javų iš ūkininkų rekvizicijų sustabdymą, 2) Raudonosios armijos reformavimą, 3) **Čekos neatidėliotini panaikini-**

ma, 4) partizaninės kovos su vokiečių okupacine kariuomene Ukrainoje organizavimo klausimų svarstymą. Iš pasiūlymų matyti, kad bolševikai nesivaržė, vykdydami javų rekvizicijas (savo rūšies teroras), ir kietai laikėsi Čekos išlaikymo.

1918 m. rugpiūčio 30 d. Petrograde (jau Leningrade) buvo nušautas vietinės VČekos viršininkas Urickis. Maskvoje Fanja Kaplan sužeidė Leniną. Pasikėsintoja pareiškė — laikanti Leniną revoliucijos išdaviku, negalinti atleisti jam Steigiamojo Seimo išvaikymo. F. Kaplan jau caro teismo buvo pasmerkta katorgon 11 metų. Pasikesintoja pasisakė esanti iš darbininkų šeimos: „Mano tėvai emigravo Amerikon. Aš turiu keturis brolius ir dvi seseris, visi jie darbininkai." Urickio nušovimas sukėlė masinį terorą — įkaitų ir suimamųjų šaudymą. Vien Petrograde Čeka sušaudė 500 įkaitų. Šį pavyzdį pasekė kitos Čekos. Kai 1918 m. rugpjūčio mėn. po nepavykusio sukilimo Penzoje, Leninas telefonu pareikalavo vykdyti masinį terorą „kulokams", popams ir baltgvardiečiams, o įtariamus varyti į koncentracijos stovyklas už miesto ribų", Penzos sovieto pirmininkas, supratęs tikruosius Lenino norus, pranešė, kad 152 „baltųjų" už vieną bolševiką sušaudęs ir kad pasižada ateityje imtis dar griežtesnių priemonių.

1918 m. rugsėjo 5 d., įkaitų šaudymams vyksiant, Sovnarkomas paskelbė išgarsėjusį dekretą „Apie raudonąjį terorą", kuriuo Čeka buvo įgaliota „darbininkų klasės priešus talpinti į **koncentracijos stovyklas** (m. p.), o visus kitus — sąmokslininkus, sukilėlius, priklausančius „baltgvardiečių organizacijoms", šaudyti. Kiek dėl šio

teroro siautėjimo buvo aukų dažnai be jokios prasmės, niekas niekados tiksliai negalės pasakyti; bet gi skaičiuojama dešimtimis tūkstančių, jei ne daugiau. Teroro siautėjimą be to skatino Čekos „ypatingieji teismai“, vadinamų „troikų“ — trijų sprendimai. O rugsėjo 3 d. „Izvestijos“ paskelbė Stalino telegramą „Apie sistemingą masinį buržuazijos ar jos agentų teroro priemonėmis naikinimą“.

Netrukus po Urickio nušovimo, viename kariuvių susirinkime anuometinis Petrogrado bolševikų bosas Zinovjevas pagarsėjo savo pareiškimu: „Buržuazija gali nužudyti vieną asmenį, o mes visą klasę išnaikinsime“, šis posakis teisingas. Bet Zinovjevas šiuos žodžius tardamas dar nenujautė, kad ir pats bus du kartus teisiamas, išniekintas, paverstas šnipu bei išdaviku ir sušaudytas. Tik gyvuliška bolševikų baimė diktavo jiems niekieno nekontroliuojamą priešų naikinimą. Tokioms nuotaikoms įsigalėjus, kiekvienas čekistas buvo laisvas nustatinėti „buržujams“ pažymius ir bausti jį pagal savo išmanymą ir skonį.

Provincijos sovietai prisisteigė savų Čekos skyrių ir savo nuožiūra juos tvarkė; kad patys suimnėtų, kvostų ir baustų tariamąjį priešą, čia prieš nieką atsakydamos, rodė savo valdžią ir galią kiek tik išmanydamos. Šios rūšies saulyliavimams sutrukdyti 1918 m. kovo 18 d. VČeka centrui buvo suteikta teisė siuntinėti įgaliotinius į vietines Čekas, suteikiant jiems teisę dalyvauti Čekų kolegijų posėdžiuose sprendžiamuoju balsu; be to VČeka galėjo savo vietos organų sprendimus pakeisti, o lapkričio 2 d. Sovnarkomas nutarė

leisti vidaus reikalų ir teisingumo liaudies komisarams siųsti savo atstovus į Vėkos centrinę kolegiją

Čekų teroras ypač ypatingųjų komisijų — „troikų“ sprendimai piktino ne tik eilinius nepartinčius darbininkus ir piliečius bendrai, bet ir kompartijos jautresnius narius. Kai kurie komunistai atvirai reiškėdavo savo nuomonę (anuomet tai dar buvo galima), kad komunistų šūkis „Visa valdžia sovietams!“ dabar esąs virtęs „Visa valdžia Čekai!“ šūkiu.

Pilietinio karo ir vadinamo „karinio komunizmo“ laikais neįmanomai išpurtes Čekos aparatas daug kam krito į akį. Anuomet dar neišguitas į užsienį socialdemokratas internacionalistas I. Martovas 7-me sovietų suvažiavime, 1919 m. gruodžio mėn., išėjo su protestu dėl Čekos aparato išpumpimo. Paaiškėjo, kad šios įstaigos etatus sudaro 37,000 čekistų, kai tuo pačiu laiku vidaus reikalų komisariate — ministerijoje buvo 2823 tarnautojai. Anuo laiku toks čekistų skaičius darėsi grėsmingas patiems Čekos įsteigėjams — komunistų partijos viršūnėms ir jų sudarytai sovietų vyriausybei. Pradėta varžyti čekistų saugaliavimus, draudžiant jiems suiminėti asmenis dėl „gandų bei įtarimų“, reikalaujant, kad suėmimai būtų pagristi įrodymais.

Bet buvo dar ir kitų priežasčių, skatinusių bolševikus pažaboti įsismaginusius teroro vykdytojus, būtent: pilietinis karasėjo į pabaigą; kariškojo komunizmo metais vykdytas kaimiečių apipilėsimas galutinai parovė žemės ūkį, nuvairuodamas patį sovietinį režimą iki bedugnės. Dėl atviro

valstiečių apiplėšimo 1921 metais pasireiškė badas, apėmęs Pavolgio ir Ukrainos gubernijas, paliesdamas 27 milijonus gyventojų. Iš buržuazinių užsienių teko prašyti pagalbos, priiminėti aukas ir dovanas maistu. Tų pat metų vasario mėnesį įvyko Kronštado karo laivyno jūrininkų sukilimas. Sukilimas, kaip sukilimas, bet jis rėmėsi šūkiu — „Už sovietus, be bolševikų!“ Sukilimai kairiuose pakraščiuose vidurinėje Azijoje privertė bolševikus keisti bendrąją politiką ir reorganizuoti Čeką. 1921 m. liepos 30 d. Sovnarkomas nutarė leisti laisvą prekybą, atstatė kapitalistinius santykius visame krašte, kad išgelbėtų nuo gresiančio bado. Nevaržoma iniciatyva greit davė netikėtai gerų vaisių. Šis ir visi kiti pakeitimai sudarė Naujosios ekonominės politikos laikotarpį, vadinta NEPO vardu. Be kitko buvo atstatyta teisė piliečiui gintis teismuose, leidžiant kviestis į teismą grynąją teisininką — advokatą.

Bet F. Dzeržinskis, patvirtintas VČekos pirminku (1918 m.), buvo pasakęs tokio turinio kalbą: „Nemanykite, kad aš į ieškosiu revoliucinio teisingumo formų, revoliucinė justicija mums netinka. Mes neprivalome kalbų kalbėti. Aš reikalauju tik vieno — organizacijos revoliucijos priešams sudoroti“. Kažkas apskaičiavo, kad F. Dzeržinskio anuometiniai organizuoti čekistai 1917—1923 metų tarpe sudorojo 1,861,568 asmenis. Už tai šių dienų bolševikai F. Dzeržinskiui suteikė bolševizmo šventojo vardą.

GPU — OGPU (1922-1934 metai)

Bolševizmo vadai viešose kalbose pasisakydavo prieš slaptosios politinės policijos įstaigas, tvirtindami, kad Čekos esančios laikinos. Zinovjevas, patikimiausias Lenino ginklanešis, 1918 m. čekistų susirinkime Petrogrado Čekos įstaigų patalpose, žadėjo įsteigti vaikų darželius, o Leninas skelbė, sovietuose, naujojo tipo valstybėje, nebūsią biurokratijos, nuolatinės kariuomenės ir policijos. Tačiau tatai buvo įprasti bolševikų vadų tuščiažodžiavimai visuomenei apgauti.

1922 m. vasario 6 dienos dekretu Čeka buvo panaikinta, įsteigiant jos vietoje Valstybinę politinę valdybą (Gosudarstvennoje Političeskoje Upravlenje) — GPU Vidaus reikalų komisariato (ministerijos) — NKVD sudėtyje. F. Dzeržinskis tuo laiku buvo dar ir liaudies komisaras vidaus reikalams ir kartu GPU viršininkas, šis pertvarkymas siejosi su Lenino paskelbtąja Naująją ekonomine politika — Nepu. GPU pasiliko buvusios Čekos Lubiankos patalpose, iš kur tvarkė skaitlingas GPU agentūras, buvusias visuose svarbesniuose Rusijos kampuose.

Ano meto Rusija vadinosi Rusijos socialistinė federatyvinė respublika (RSFSR), bet toks valstybės pavadinimas jau nebeatitiko faktinę padėtį. Maskvą jau buvo užkariavusi besiformuojančią demokratinę Ukrainą, buvo okupavusi nepriklausomą demokratinę Gruziją ir pavergusi kitas besiformuojančias tautines valstybes; tad šalia RSFSR, bolševikų terminologija tariant, buvo sovietinė socialistinė Ukraina, Gruziją ir kt. „nepri-

klausomosios" respublikos, iš kurių ruošiasi sudaryti valstybių sąjungą. Bolševikai surado nepaprastai centralizuotos, anot jų „nepriklausomų valstybių“ sąjungos formą, pavadindami šią sąjungą „Sojuz Socialističeskich Sovetskich Respublik“ (SSSR), šitokiai Rusijos valstybės santvarkai reikėjo pritaikyti saugumo-slaptosios policijos organizaciją. Todėl nuo 1923-ųjų metų GPU buvo išjungta iš NKVD, pavadinta — Apjungtoji valstybės politinė valdyba, prikergiant prie buvusio pavadinimo žodį „objedinionnoje“ (apjungtoji) ir šiuo būdu sudarant OGPU pavadinimą, šios valdybos viršininkas pasiliko F. Dzeržinskis. Nors Čekos (GPU ir OGPU) priklausomybės ir pavadinimai keitėsi, bet jos pasiliko, kuo buvusios — valstybinėmis teroro įstaigomis, priklausiusiomis komunistų partijos vadovybei, savo veikloje besivaduojančiomis šios vadovybės įsakymais bei nurodymais.

Nauja buvo tik tatau, kad OGPU buvo priskirta prie Sovnarkomo (komisarų tarybos) atskiro komisariato (ministerijos) teisėmis.

Rusijos komunistų partijos vingių vingius ateičiai suprasti tenka bent kiek grįžti į praeitį. Kompartijos 8-sis suvažiavimas, įvykęs 1919 metais, pakeitė partijos organizacinį statutą. Be veikusio partijos **Sekreteriato** statuto pakeitimų buvo numatytos Centro komiteto visumos susirinkimo renkamos dvi naujos įstaigos: **Politbiuras** ir **Orgbiuras**. Pirmojo kolektyvo — Politbiuro žinioje buvo visi be išimties politikos, o antrojo — partijos organizacijos reikalai.

J. Stalinas jau nuo 1922 metų buvo partijos

C. Komiteto sekretorius, o Leninui 1924 m. sausio 24 d. mirus, Stalinas jau buvo Politbiure ir Orgbiure. Politbiuro atstovas sėdėjo slaptosios policijos — Čekos centrinėje kolegijoje, tvarkiusioje šios įstaigos kasdieninį veikimą. Stalinas be to buvo komisaras Darbininkų ir valstiečių inspekcijos, žiūrėjusios gamybinės srities reikalų. Jau kaip C. K. sekretoriui Stalinui priklausė nepaprastai svarbios pareigos: partijos pareigūnų, įvairių padėčių sekretorių skyrimai, kilnojimai, pašalinimai ir bendrai partijos aparato asmeninės sudėties tvarkymas; tad į čią suminėtas partijos įstaigas, įsijungusio Stalino rankas pateko visos raktinės partijos pozicijos. Pažymėtini čia geri Stalino santykiai su pastoviu slaptosios policijos viršininku F. Dzeržinskiu, kurio rankose buvo OGPU su agentų kadrais ir su specialios paskirties ginkluotąja kariška jėga. Tatai padėjo Stalinui išgalėti partijoje ir sovietinėje valstybėje. Pati komunistų partija atsidūrė Stalino saugoje — įvyko tai, ko siekė bolševikų partijos kūrėjas ir ideologas Leninas, pašalindamas iš partijos organizacijos demokratinius pradus, sukūręs kvalifikuotų profesionalių ir kartu sąmokslininkų bolševikinę organizaciją.

F. Dzeržinskiui, vyriausiajam čekistui, tapus dar ir Vyriausios ūkio tarybos pirmininku, šalies ūkio vairuotoju, OGPU policinių reikalų tvarkymas perėjo į jo padėjėjo **Henricho Jagodos**, kilančios čekizmo žvaigždės, rankas; tad įsidėmėtina, kad ir ūkio sritin įsibrovė čekistas.

Pačioje bolševikų partijoje nebuvo sutarimo, jai vertinant bendrąją padėtį bei planuojant šalies

vidaus gyvenimo pertvarkymą einamam metui ir artimiausiai ateičiai. Šitie klausimai jaudino bolševizmo vadus, susisėdusius į rusiškojo „socializmo“ vežimą.

L. Trockis galvojo, kad įklimpusį bolševizmo vežimą išgelbės permanentinė revoliucija, išplėsta į kitus Vakarų Europos kraštus. Trockis, savo svaichiojimams turėjęs nemažai pritarėjų, sudarė kairiąją bolševizmo nukrypimą, susiformavusį į trockininkų srovę.

Dešinieji vadai: Bucharinas, partijos teoretikas, komunizmo Abėcėlės autorius; Tomskis, profesinių sąjungų bosas, atstovavęs dešiniajam sparnui, laikėsi nusistatymo, kad nebūtų radikaliai laužomi santykiai žemės ūkyje.

Centre pasiliko Stalinas su socializmo vienoje šalyje teorijomis. Staliną ir jo generalinę liniją rėmė esamo režimo valstybės valdininkai, ir kompartijos biurokratai, jautusieji reikalą palaikyti viršininką.

Bolševikinio socializmo statyba

Nors bolševikų tvarkomoje valstybėje neatidėliotinai spręstinių problemų net per daug buvo, bet tariamos „darbininkų ir valstiečių“ valstybės varuotojams ypatingą galvosukį sudarė socialistinės santvarkos įgyvendinimas — reikėjo gi pagaliau pažadai tęseti. Kaip ir kuo pradėti, štai kur buvo klausimai. Jau minėjome, kad dėl to komunistų partijos vadų galvose vieningo ir išlyginto nusi- statymo nebuvo.

Socializmui statyti būtiniausios sąlygos — išsivysčiusios, pajėgios industrijos Rusijoje nebuvo; ją reikėjo sukurti. Vakarų kraštų pramonėjimas ėjo natūralios raidos keliu; jį vystė privatus kapitalas. Rusijos industrializacijos turėjo imtis patys bolševikai, nes po perversmo Rusijos pramonė buvo nacionalizuota bei suvalstybinta, taigi pateko į bolševikų tvarkamos valstybės rankas.

Antros sąlygos — normaliai brendusios, laisvai savo noru susiorganizavusios, kovoje užsigrūdinusios, į savitą visuomeninę klasę susiformavusios darbininkijos taipgi nebuvo. Tad Rusijoje nebuvo stipriai organizuotų ir tikrų socializmo statytojų-proletarų. „Genialusis“ kliedėtojas Leninas, visą laiką trynęsis emigrantų sluogsniuose užsienyje, proletarų ypač Rusijos darbininkų gyvenimo nepažinojęs, kartu su panašia į jį emigrantine šutve fantazijomis vertėsi, negalvodami apie caro režimo nuskurdintą, žemės ištroškusį valstietį, muziką, mobilizuotą karui ir tėvynei ginti vaidmenį būsimoje revoliucijoje.

Demokratinė 1917 metų Vasario mėnesio revoliucija Rusijos proletarams, ūkininkams ir bendrai plačiausiems visuomenės sluogsnams suteikė laisvę. Laisvę organizuotis, dalyvauti politiniame, ūkiniame ir kultūriniame savo krašto gyvenime. Pats Leninas, grįžęs į demokratinę Rusiją, pripažino viešai ją būvus laisviausia Europoje. Per aštuonius demokratijos gyvenimo mėnesius užguitieji visuomeniniai sluogsniai nepajėgė įsisąmoninti savo uždavinių, branginti laisvės. Atėjęs perversmo keliu į valdžią Leninas pirmon eilėn užgniaužė laisves, tuo būdu bolševikų perversmas

buvo reakcingas savo žygiais ir vėliau savo darbais; tad ir trečiąją socializmui statyti sąlygą — laisvę bolševizmas panaikino. Deja, čia pateiktas tris sąlygas laikė socializmui gyvendinti būtinomis ir patsai K. Marksas.

Europos kraštuose iškilęs, masinis socialdemokratinis darbininkijos sąjūdis, šių trijų principų neatlaidžiai laikosi. Taip, pavyzdžiui, Anglijos Darbo partija, atėjusi į valdžią tuojau po karo, sunkiausiais visam kraštui laikais, kada plačiosios masės, nepasitikėdamos buržuazija, laisvų balsavimui pasitikėjimą pareiškė darbiečiams, sudariusiems dėl to parlamente daugumą ir Darbo partijos vyriausybei, kuri, taipgi nusavino kapitalistų nuosavybės, nacionalizuodama Anglijos banką, geležinkelius, kasyklas. Dėl šių milžiniškų patvarkymų Įgyvendinimo darbiečiams nereikėjo steigti koncentracijos stovyklų, imtis teroro — žudyti, žodžiu, niekam dėl visų tų patvarkymų galva nenusirito. Sąmoningas, laisvas, drausmingas, aprūpintas gamintojas — vertybių kūrėjas, tiksliai jau ne vergas pajėgs sukurti tobulesnę socializmu vadinamą santvarką.

Demokratinė 1917 m. Rusijos revoliucija su demokratinio socializmo kovotojais minėtą kelią skynė Rusijos darbininkijai ir kraštui, bet Leniniui atrodė, kad sąmokslu būdu užgrobus krašte politinę valdžią, socializmas galės būti įgyvendintas valdžios dekretais. Rusijos revoliuciją bolševizmas pasuko vadų diktatūros ir teroro pusėn.

Tokiai bolševikų socializmo teorijai ir jų socializmo praktikai nuolatos priešinosi socialdemokratai. Dabar, kai Sovietų Rusijoje jau 45 metai

vyksta klumpanti bolševikinio „socializmo“ statyba, neapykanta demokratiniam socializmui neatslūgsta. Kad save nuraminti bei pateisintų, bolševikai dažnai prapliumpa, kad socializmą jie esą jau pastatę ir Sovietija jau einanti į komunizmą. Dažnai savąją sovietinę vergiją proleterinė bei liaudies demokratija išvadina, nors tatau tik liaudžiai apgaudinėti priemonėlė.

Suvalstybinius pramonę, kreditą, amatus ir prekybą, kaikam atrodė, kad šiuo būdu socializmas jau įgyvendintas. Nesunku buvo pramonės įmonę, kur gamybos įrankiai ir dirbantieji žmonės sutelkti po vienu stogu, — dekreto būdu nusavinti, įstatant savus valstybinius direktorius. Svarbiausią gamybos veiksnį — darbininkus bolševikai taip supančiojo, kad kito tokio pavyzdžio pasaulyje nėra, kur darbininkija su jos organizacijomis — profesinėmis sąjungomis, būtų paimta visiškai valdžios kontrolėn, draudžiant darbininkams siekti kasdieninio būvio pagerinimo. Kai partiniai draugai bei šiaip diktaūrinės valdžios diriguojamieji biurokratai užvaldo pramonės įmonės ar kitokias ūkiškojo gyvenimo sritis, tai tatau anaip tol nereikia socializmo ūkio srityje įgyvendinimo.

Žemės ūkis ypatingai sunkiai leidosi bolševikų kontroliuojamas. Milionai išsklaidytų žemės ūkio kiemų su milionais juose nekontroliuojamų darbininkų bolševikams buvo baisus sfinksas. Palikus valstiečius-ūkininkus su savo inventorium ir įrankiais dirbti kad ir nacionalizuotąją jau valstybei priklausančią žemę, pavojus nemažėjo, nes skaitlingas ūkiškai savarankus ūkininkų luomas tik vienu suderintu krustelėjimu galėjo palaidoti bol-

ševizmą. Lenino laikais kaimas jau buvo suskaldytas ir mažiau bolševikams grėsmingas, kai iš valstiečių bendruomenės bolševikai išskyrė vadinaamuosius biedniokus — nepasiturinčiuosius, sudarydami jų interesams atstovauti „biedniokų komitetus“, kad sukurstytų biedniokus prieš vadinaamuosius „kulokus“ ir net pasiturinčiuosius ūkininkus — vidutinokus. Bet bolševikų sukurstytoji, skatinamoji ir suaštrintoji „klasių kovą“ kaime pagrindinio bolševikams pavojingo valstiečių klausimo neišsprendė. Kaimas, karinio komunizmo laikais, žiaurių maisto rekvizicijų žlugdamas, priverstė pati Leniną pereiti į Nepa — naujosios ūkinės privačios iniciatyvos politikos vykdymą.

Nors nėra socializmo teorijos, propaguojančios socializmą įgyvendinti atsilikusioje žemės ūkio šalyje, bet bolševikai pasiryžo ir žemės ūkyje įvykdyti perversmą, atimant žemės ūkio darbininkui-ūkininkui priklausančią ūkio inventorių, jo darbo produktą — duoną, maisto gaminius ir žemės ūkio žaliavas. Paėmus tatau visiškon kontrolėn, sovietų valdžią bei komunistų partijos viršūnės galėjo niekeno nekludomos grobti iš kaimo viską, kas buvo reikalinga miestams aprūpinti ir teroro aparatui reibiai maitinti skurdinamo kaimo sąskaita. Be to šią smurto „reforma“ bolševikai siekė visiškon savo globon ir kontrolėn paimti ir patį žemės darbo žmogų, o reikalui esant, semtis ir kaimo darbo jėgos miestui — pramonei.

Taigi, nuo 1928 metų bolševikai jau be jokios savos opozicijos pradėjo lemiamąją savojo „socializmo statybą“. Buvo paruoštas **Pirmojo Penkmečio planas** pramonei atstatyti ir šalies industri-

alizacijai vykdyti. Antruoju, **ūkių sukolektyvinimo ir valstiečių į kolchozus prievarta suvarymo planu** bolševikai siekė galutinai pavergti jiems priešingą kaimą. Bolševikai suprato, ką šito plano vykdymas reiškia. Bolševikų partijos visas aktyvas buvo pastatytas ant kojų, NKVD kadrai ir ginkluotosios jėgos išėjo į žygį prieš beginklius kaimo žmonės. Grandiozinio kaimiečių į kolchozus suvarymo plano įvykdymas Rusijos kaimui apsiėjo 3 milijonus aukų: nužudytų, sugrūstų į katorgą ir į tremtį. Šiom teroro šiurpumi nėra lygaus, bet kiekvienas teprisimena, kad su čia minėtų planų vykdymu plito pilnutinė visiška vergija su prievartos darbo stovyklomis ir valstybės organizuotą ir kontroliuojamą neribotą terorą.

Vergų darbo koncentracijos stovyklos.

1918 metais, pirmajai masinio teroro bangai Sovietijoje užplūdus, Leninas ir teisingumo komissaras Šteinbergas įgaliojo Čeką, kad ši „klasės priešus telktų į koncentracijos stovyklas“. Koncentracijos stovyklos buvo įsteigtos ir veikė visą dešimtmetį, bet kalėjimus ir kalinamuosius įjungiant į Pirmojo Penkmečio plano vykdymą, 1930 m. balandžio 30 d. buvo paskelbti Pataisos darbo stovyklų nuostatai. Koks šių nuostatų turinys ir kur tos stovyklos anuomet buvo steigiamos, čia netenka aiškinti. Tačiau yra visiškai tikra, kad pirmosios stambesnės stovyklos buvo įsteigtos Solovkų stačiatikių vienuolyno patalpuose. Vienuolynas, plačiai išsikūrus Baltosios jūros izoliuo-

tose salose, stovyklų paskirčiai labai tiko, nes buvo gerai išgyvenęs; buvo čia daug gerų pastatų, pavyzdingas įvairių šakų ūkis, daug šimtmečiais sukaupto turto.

Vienuolynui apvaldyti tur būt nereikėjo atskiro dekreto; pakako paprasto įsakymo perimti vienuolyną su visa manta valdžios žinion, paliekant vienuolius eiliniaais darbininkais bei patarėjais. Į Solovkus buvo nutremta įvairiausio plauko politinių, kurie čia pradėjo gyventi ir dirbti. Gal iš partitės Solovkuose čekistai buvo susidarę nuomonę, kad kontrrevoliucininkai, sabatuotojai ir spekuliantai ir nešaudomi gali ne tiktai save ir sargybas išlaikyti, bet savo darbu gali valstybei ir partijai patarnauti. Ir senovėje, prieš tūkstančius metų, įvairių padermių kariautojai buvo supratę, kad paimtų nelaisvėn priešų žudyti neverta, nes paversti vergais ir paimti darbams buvusieji priešai daug naudos padaro. O Leninas su draugais ne iš čekistų, bet iš K. Markso ekonominio mokslo žinojo, kas sukuria vertybes su jų viršvertėmis ir kas pastarąsias pasisavina; žinojo, kad darbininkai streikais kovoja dėl kapitalistų pasisavintų viršverčių bent dalinio atgavimo. Gal bolševikai jau tuomet suprato, kad sovietinė valstybė, visų darbo priemonių savininkė, be pastangų gali visas žmonių darbu sukuriamas viršvertes pasiimti, taigi atstoti išnaudotojus kapitalistus, draudžiant darbininkams prieš valstybę kelti streikus.

Kiek vėliau įstatymais betvarkydami „bausmes“, vergų stovyklas pavadino „pataisos darbo stovyklomis“ — ispravitelnyje trudovyje lageri — ITL, o kasdienybėje tebevadindavo „koncentraci-

jos stovyklomis". Nors stovyklų steigimas, vergų išlaikymas ir priežiūra priklausė NKVD čekistams, bet, dėl nuolat vykstančio teroro kalinamųjų skaičiui nepaprastai didėjant, atsirado reikalas vergų darbo išnaudojimui sudaryti atskirą įstaigą.

GULAG — Vyriausioji stovyklų valdyba

(Glavnoje upravlenije lagerei).

Gulag buvo įsteigtas 1930 metais prie Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD); taigi, prie to paties komisariato, kurio globoje ir žinioje veikė slaptoji politinė policija. Vyriausias Gulago uždavinys buvo rūpintis sutelktos į prievartos darbo stovyklas milžiniškos darbo jėgos įdarbinimu bei darbų koordinavimu viso krašto plote ir visų stovyklų apimtyje. Jau 1922 metais veikusiose 65-se prievartos darbo stovyklose sutelktą darbo jėgą reikėjo racionaliai išnaudoti, šiam uždaviniui vykdyti buvo įsteigta speciali valdyba. Bet vergų skaičiui vis didėjant, iškilo reikalas ir buvo sudaryta visuotinė organizacija — Gulagas. Be jau minėto uždavinio Gulagui buvo pavesta: 1) steigti darbo stovyklas bei „darbo kolonijas“ nepatikimiems gaivalams izoliuoti; 2) organizuoti darbo stovyklas tokiose vietovėse, kur jos valdžiai bus reikalingos, ypačiai Sovietų Sąjungos šiaurinėse srityse; 3) vykdyti nusmerktųjų transportaciją; 4) išnuomoti stovyklininkus sovietinėms statybų ir verslo įmonėms; 5) „pavojingiesiems politiniams“ sudaryti atatinkamas darbo sąlygas, kurių jie negalėtų tesėti, patys be čekistų kulkų žūtų.

Paties Gulago organizacija buvo nemažiau sudėtinga, pavyzdžiui — gamybos priežiūros padalinyje buvo „pagrindinių statybos įmonių valdyba“ (upravlenje kapitalnyh sooruženij) su skyriais: statybų, miškų eksploatacijos, žemės ūkio, kelių tiesimo ir kt. Į administracijos bei pagelbinių organų darbų apimtį įeidavo asmeninės sudėties, vidujinės stovyklų tvarkos, sanitarijos, veterinarijos, transporto, atskaitomybės ir kiti poskyriai. . . Iš šių pastabų matyt, kad patsai Gulagas buvo milžiniška įstaiga, tarnautojų skaičiumi prašokanti betkurią sovietinės valstybės ministeriją.

Amerikos Darbo Federacijos 1951 metais išleistoje apie Sovietų Rusijos darbo stovyklas knygotėje užtinkame žinių apie 175 prievartos darbo stovyklas ir kelis šimtus „darbo kolonijų“ (trudkolonji) buvusių Gulago žinioje. Prievartos darbo stovyklose anuomet buvo 14 milijonų vergų. Kiti šaltiniai teigia, kad Gulago žinioje buvo daugiau kaip 15 milijonų vergų, šių skaičių iki šiol niekas neginčijo, priešingai — buvo ir yra tvirtinimų, kad Sovietų Rusijoje už spygliuotų vielų buvo kur kas daugiau vergų, nei čia nurodoma.

Vyriausias Gulago tikslas buvo ir yra su stovyklų administracijos ir NKVD pagalba išspausti iš vergų kuo daugiausiai produkcijos. Vykdamo nuolatinis spaudimas, kad nustatytieji planai su darbų normomis būtų įvykdyti. Sovietų diktatoriams ir kompartijos viršininkams nauda iš vergų darbo stovyklų buvo net dviguba: jos tariamai atpalaiduodavo režimą nuo vadinamųjų priešų, be to visokeriopai atsilikusio sovietų valstybės ūkiui

vergų darbas buvo labai naudingas — pusvelčiui vykdė didžiules įmonių ir susisiekimo statybas.

Sovietų valstybės biudžete kasmet paskiriems komisariatams (ministerijoms) įvairiausiems darbams buvo skiriamos didelės pinigų sumos, dažnaiėjusios pro Gulagą. Tokių sumų kasmet susidarydavo bilionai rublių, pavyzdžiui, pagrindinėms statyboms: geležinkelių, sauskelių tiesimui, įvairiausių rūšių kasyklų įrengimams, specialių įmonių statybai, kanalų kasimui Rusijos šiaurėje, Sibire, Tolimuose Rytuose skiriamos budžetinės lėšos be išimčių eidavo pro Gulagą. Paminėtose žiauriausio klimato neapgyventose vietovėse laisvų darbininkų nebuvo. Nugabentiems bei gabenamiems laisviems darbininkams tokiose vietovėse visu pirma reikėtų pastatyti ir įrengti, kad ir paprastas, bet tinkamas gyventi patalpas ir mokėti kelerio-pai didesnius atlyginimus. Tokių darbininkų transportui ir kt. susidarytų daug išlaidų ir pan., o vergų darbo stovyklose slaptosios ir viešosios policijos prižiūrimų darbo vergų net perdaug buvo. Darbo vergams laikyti užtekdavo paprasčiausių barakų, jų mitybai pakakdavo duonos su kiaušiais būtiniausiais maisto priedeliais. Tatai buvo svarbiausioji vergui išlaikyti išlaida. Už lėtai mirčiai pasmerkta beteisį vergą valstybei nereikėdavo mokėti net socialinio draudimo mokesčių. Be to darbovietės administracija su vergais galėjo elgtis be jokių varžtų, o su „laisvais“ darbininkais kartais tekdavo kiek pasivaržyti.

Kaip šios operacijos būdavo atliekamos? Gulagas pasiūlydavo vergų darbo stovykloms imtis kurio nors darbo vykdymo, sudarinėdavo su jomis

atitinkamas sutartis, šiuo visam reikalui būdavo duodama eiga. M. Rozanovas panašią Gulago operacijų pavaizduoja tokiu konkrečiu pavyzdžiu. 1936 metais Uchtos-Pečioros prievartos darbo stovykla apsiėmė pastatyti tam tikrą baidokų (baržų) skaičių. Valdžios samatose buvo numatyta mokėti darbininkams po 12 rublių už 8 val. darbo laiką, o Pečioros vergų stovykla apskaičiavo, kad darbininkui-vergui išlaikyti užtekstų 4 rublių darbo dienai — dar ir su priedu sau. Aštuonių rublių darbo dienai skirtumas nuriedėjo į Gulago kasą. Iš šių skirtumų išsilaikė patsai Gulagas, NKVD — politinės policijos aparatas, o sovietų valstybės izde pasilikdavo stamboka neišnaudota sumelė, padedanti patį Sovietijos skylėtą biudžetą subalansuoti.

1938-39 metais Sovietų Rusijoje buvo 15 milijonų vergų, sutelktų į darbo stovyklas; tad galima įsivaizduoti Gulago solidumą. Joks kapitalistas ar kapitalistų trestas tokios darbo jėgos niekad nenaudojo ir nenaudos. Ir niekas ir niekad neišnaudojo darbo žmogaus taip, kaip tatai daro bolševikinio „socializmo“ statytojai, sovietinės diktatūrinės, vadinamos „darbininkų ir valstiečių“ valstybės vairuotojai, iš pavergto ir išniekinto žmogaus čiulpdami paskutinius jo gyvybės syvus. Gulagas ir paskiros stovyklos praktikavo šalutinėms įmonėms vergų išnuomavimą už tam tikrą mokestį. Šių operacijų vykdymą patvirtina liudininkai, patys buvę vergai. Tokios operacijos tik Sovietuose tėra galimos, kur žmogus yra nuvertintas žemiau gyvulio.

Vien tik už badmirio maistą sovietų vyriausybė

vergų rankomis iškasė Baltosios-Baltijos jūrų, Volgos-Dono, Maskvos-Volgos kanalus; tiesė Maskvos požeminį geležinkelį, statė metalurgijos ir chemijos fabrikus — Magnitogorską, Kuznecką; vykdė karinio pobūdžio įtvirtinimus, statė aerodromus, uostus, Taišeto-Komsomolsko ir kitus strateginės reikšmės geležinkelius ir plentus. Gulagas vykdė miškų kirtimus ir medienos apdirbimą šiaurinėje Rusijoje; statė ir eksploatavo plytines, rengė rūdą ir anglies kasyklas ir kt.

Be NKVD politinės policijos ir be komunistų partijos talkos Gulagas jam skirtų uždavinių įvykdyti netesėtų. Vergų stovyklų vadinamieji „politiniai skyriai“ atstovavo vergų karalijoje komunistų partiją, kuri savo ruožtu agentų lūpomis įtikinėjo vergus sąžiningai atlikinėti bausmės, intensyvinant darbą. Bet baudžiamoji lazda stovyklose buvo NKVD 3-jo skyriaus rankose, šis skyrius baudomis, karceriais papildomais nutrėmimo laiko pratęsimais net iki 25 metų žiaurioje saujoje laikydavo stovyklininkus, neatlaidžiai reikalaudamas darbo našumo ir planų įvykdymo.

1926 m. liepos 20 d. mirė F. Dzeržinskis — didysis ir dar dabar su pamėgimu bolševikų liaupsinamas čekistas. OGPU viršininku paskirtas V. Menžinskis, patyręs, patikimas ir daug bolševikams pasitarnavęs čekistas, bet liguistas, tad savo pareigose nepasižymėjęs. Kai kas samprotauja, kad Stalinas savais sumetimais tokį asmenį pasirinko, kad jo šešelyje paruoštą OGPU lemiamai kovai. Menžinskį dažnai pavaduodavo jo padėjėjas, buvęs farmacininkas Henrikas Jagoda.

NKVD kariuomenė

Teroro sistemoje be NKVD politinės policijos aparato iš „liaudies priešų“ gaminusio stovykloms vergus, be Gulago, tikslingai vergus išnaudojusio, buvo dar vienas teroro mašinos krumplinis ratas — NKVD kariuomenė.

Raudonosios armijos vyriausias uždavinys — ginti Sovietų Sąjungą nuo išorinių priešų bei, progai pasitaikius, šios armijos pagalba grobti svetimąs teritorijas ir užgruobtuose kraštuose armijos įguliomis saugoti okupantų grobį. Bet sovietinei nesibaigiančio teroro sistemai nuo vidaus priešų apsaugoti laikoma dar speciali NKVD kariuomenė. Į šią kariuomenę dar įeina valstybės sienas saugantieji daliniai, vadinamoji milicija (policija), kuriai priklauso viešosios tvarkos palaikymas. NKVD politinę vidaus kariuomenę tvarko atskira „Vyriausioji vidaus kariuomenės valdyba“ (Glavnoje upravljenje vnutrennich voisk), sutrumpintai vadinama GUVVO. Šioji, kaip ir visos kitos vidaus reikalams kariuomenės (sienų apsaugos) yra vidaus reikalų ministro pavaduotojo žinioje, tačiau operatyviniu atžvilgiu GUVVO priklauso Valstybės Saugumo Komitetui KGB (Komitet Gosudarstvennoj bezopasnosti), veikiančiam prie Ministrų tarybos.

NKVD kariuomenė vidaus reikalams savo ruožtu suskirstyta į šias specialias dalis: 1) kariuomenė specialioms uždaviniams, 2) saugojanti specialius įrengimus, 3) kariuomenė konvojams — lydinti suimtuosius ir 4) saugojanti geležinkelių svarbius įrengimus, šios kariuomenės subordi-

nuotos GUVVO, bet visais kitais atžvilgiais tvarkosi nuosavais štabais su aprūpinimo įstaigomis, apmokymų ir kt. Specialių uždavinių sovietų valstybėje yra daug ir įvairiausių: tenka malšinti sukilimus, vykdyti masinės deportacijos, kovoti su partizanais ir pan. GUVVO kariuomenės gerai paruoštos, aprūpintos visų rūšių ginklais, įskaitant oro pajėgas. Kariai geriau aprūpinti ir socialiai maitinami nei regularios armijos kariai; tik tarnybos laikas šioje kariuomenėje vienais metais ilgesnis.

Kariuomenė vidaus reikalams kruopščiausiai būdu papildoma. Naujokai, pasireiškę partijoje, komsomole (jaunimo organizacijoje), rekomenduojami vietos sovietų, įmonių vadovybių ir net kolchozų, skiriami į šios kariuomenės dalinius. Visi, kam teko susitikti su šios kariuomenės dalyviais, konstatuoja, kad ji sudaryta iš protu atsilikusių ir net atbukusių gaivalių, aklaivai vykdančių viršininkų įsakymus. NKVD kariuomenės apmokymas vyksta dviem kryptimis: ginklų naudojimo, kariškų statutų ir kariškos tvarkos pažinimo, bendrajai kariuomenei nustatytų. Tačiau specialios paskirties dalykams kreipiama daugiausia dėmesio, pavyzdžiui, politiniam, išprusinimui skiriama visas ketvirtadalis laiko. Kareiviai mokomi dievinti komunistų partiją, sovietų santvarką ir vyriausybę; mokomi pažinti „liaudies priešų“ ir užsieninių šnipų veikimo būdus. Etapų bei geležinkelinių kariuomenės padalinių mokymai dar šių sričių tarnybų ypatumus pažinti. Militarizuota vergų darbo stovyklų apsauga tvarkosi savais nuostatais; ji priklauso Gulagui.

Ypatingos vidaus kariuomenės daliniai naudojami kariškiams veiksams: kovai su partizanais ir masinėms deportacijoms. Kaukazo tautų deportacijas ir Pabaltijo gyventojų išvežimus vykdė NKVD kariškoji jėga. Kalbama, kad šios rūšies kariuomenę sudaro nemažiau 15 divizijų; tatau būtu mažiausiai apie 500.000 ginkluotų vyrų armija.

NKVD-GUGB (1934-1936 metai).

V. Menžinskiui mirus, Stalinas 1934 m. liepos 10 d. panaikino OGPU, įsteigdamas jos vietoje Vyriausiąją valstybės saugumo valdybą (Glavnoje Upravlenje Gosudarstvennoj Bezopasnosti) — GUGB, paversdamas ją NKVD (Vidaus reikalų komisariatui). Menžinskio padėjėjas H. Jagoda avansavo į NKVD liaudies komisarų, tad slapta- jai policijai prigijo NKVD pavadinimas, o jos agentams enkavedistų vardas. Vidaus reikalų liaudies komisariatui tada priklausė: viešoji policija (milicija), sienų apsauga, prievartos darbo stovyklų centras „Gulag“ ir kt. mažesnės reikšmės įstaigos, vyriausiųjų valdybų įsteigtos, veikusios liaudies komisariato pasparnėje. OGPU laiku veikusią teisių kolegiją panaikinus, buvo įsteigta **Ypatingoji taryba** (Osoboje soviesčanje — OSSO) su teise **bausti kalėjimu bei tremti į prievartos darbo stovyklas 5 metams**, taipgi įsakyti išvykti į užsienius. Minėtoji taryba naudojosi areštavimo teise be apribojimų ir be kontrolės. Šia teise pagrįstus veiksmus ji galėjo taikyti „visuomenei pavojingiems asmenims“, o piliečių pavojingumą nu-

statinėjo kiekvienas enkavedistas, partietis ir visi, kas su kaimynu ar pažįstamu turėjo sąskaitas. Ypatingoji Taryba (OSSO) virto neriboto teroro vykdytoja, stovykloms vergų tiekėja.

Panaši ruošia vyko ir kitomis kryptimis. Komunistų partijos Centro Komiteto ir partijos kontrolės komisijos bendrame visumos susirinkime 1933 m. sausio 12 d., Politbiuriui pasiūlius, buvo įsteigta Centrinė Valymo komisija, į kurią nariu įėjo N. I. Ježovas, būsimasis slaptosios policijos viršininkas. Komunistų partijos 17-sai suvažiavimas, 1934 m. sausio-vasario mėn., pritardamas šiems nutarimams, Stalinui reikalaujant, prie partijos sekretariato, t. y. prie paties Stalino, nutarė sudaryti „Ypatingąją Sekciją“, nepriklausančią nuo NKVD, su Poskrebyševu priekyje. Į sekcijos sudėtį įėjo ir aktingai joje dalyvavo Malenkovas, Molotovas, Kaganovičius, Chruščiovas ir kt. „Ypatingosios Sekcijos“ įsteigimas rodo, kad Stalinas nepasitikėjo veikiantiems slaptosios policijos organams, pats asmeniškai ruošėsi partijos valymui, bendradarbiaudamas su „ypatingos sekcijos“ patikimaisiais. Paminėtieji pakeitimai, slaptosios policijos pertvarkymui, suteikiant jai neribotos galios suimti ir bausti, reiškė ne ką kitą, kaip paties Stalino kopimą į diktatorių. Nuostabu, kad kompartijos 17-sai suvažiavimas šiai jo ruošai nesipriešino.

NKVD aparatas su OSSO į prievartos darbo stovyklas jau buvo suvaręs šimtus tūkstančių. Kolchozinamas ir sukolchozintas kaimas virto neišsemiaama darbo jėgos versme. Sutelktus etapuose nusmerktuosius transportavo darbams į

įvairiausias vietas. Numatytose darbo vietovėse plyname lauke dažnai žiemos metu žmones iškraudavo, kur jie patys privalėdavo pasistatyti sau ir pavergėjams pastoges. Dabar narkomas H. Jagoda, aprūpintas darbo jėga, ėmėsi Pirmojo penkmečio planą vykdyti. Jo laiku pradėtas kasti „Bielomoro“ (Baltosios-Baltijos jūrų) kanalas; šitai buvo pirmasis didžiojo projekto įvykdymo bandymas. Prie šių darbų buvo sutelkta 300.000 kalinamųjų, įskaitant techniškąjį personalą. Visiems, sėkmingai užbaigus darbus, prižadėta amnestija. Tačiau tik dalis šiais pažadais pasinaudojo; likusius vergus ir vėl susodino į gyvulinius vagonus gabenti prie kitų panašių darbų. Kasant Maskvos-Volgos kanalą arba tiesiant Baikalo-Amuro geležinkelį, vergų darbo išnaudotojai vis žadėjo amnestijas, bet šiuos pažadus tesėdavo tik tiems, kurių bausmės beveik atliktos; kaikiuriems pasilikdavo tiktai keletas neatliktos bausmės mėnesių.

Jagoda kartu su Stalinu organizavo Kirovo 1934 m. gruodžio 1 d. nužudymą. Kas bent ką nors apie šį nužudymą žinojo, ar jame dalyvavo, ar buvo Kirovui artimas, dingo be žinios arba žuvo dirbtinų susisiekimo priemonių katastrofoje. Artimiausieji Kirovo bendradarbiai, žinomi komunistai, buvo likviduoti slaptosios policijos rūsiuose. Visi Kirovo žudymo pėdsakai buvo sunaikinti, kad nepasiliktų žinančių, kad Kirovą nužudė Stalinas.

Žudymai ir masiniai suėmimai nusiaubė visą kraštą. Naujai suimtųjų etapus senieji stovyklininkai „Kirovo rinktinėmis“ vadindavo, tokie gausus tie etapai būdavo.

1935 m. sausio 15-16 d. Leningrade vyko byla Zinovjevo, Kamenevo, iš viso 19 kaltinamųjų komunistų; tai taip pat buvo didžiausiojo valymo išvakarėse.

H. Jagoda, profesijos vaistininkas, sėkmingai naudojo „mediciniškus žudymo būdus“. Bet visa tai buvo tik pradžia.

N. Ježovo laikotarpis (1936-1938 metai)

H. Jagodos pradėtą didįjį valymą tęsė ir užbaigė Ježovas. Ježovas buvo partijos kontrolės komisijos pirmininkas, artimas valymo akcijai. Stalinas, Išnaudojęs Jagodą iki galimos ribos, 1936 m. rugsėjo mėn., kaip daug paslapčių žinantį, pašalino iš NKVD liaudies komisaro pareigų, o po septynių mėnesių, 1937 m. balandžio mėn., suėmė ir įjungė į trockininkų bylą, kad Jagoda visas paslaptis paliktų Čekos rūsiose.

Nušalinus Jagodą, NKVD liaudies komisaru tapo N. Ježovas, vykdęs išgarsėjusį 1936-1938 metų komunistų partijos valymą ir masinį terorą. Šis tarpsnis įėjo į istoriją „Ježovščinos“ vardu.

Kaip tik Ježovas atsisėdo NKVD viršininko kėdėn, prasidėjo slaptosios policijos valymas. Daug žymių Jagodos laiko čekistų buvo suimta ir likviduota. Kai kurie, jausdami artėjančią galą, patys žudėsi. Sunkiai Ježovui klojosi su užsienyje dirbusiais čekistais, nepaklaususiais įsakymo grįžti. Neklauzadoms likviduoti į užsienį buvo pasiųsti atitinkami agentai. Tuo laiku Vakarų Europos miestuose policija surasdavo gatvėse nakties metu

nušautus nežinomus asmenis. Greit paaiškėjo, kad tatai būta NKVD agentų, nepanorėjusių grįžti.

Bet masinius žudymus reikėjo kuo nors pridengti, kad visuomenė būtų „apšviesta“, kodėl visa taip vyksta, kas tie sovietinės santvarkos priešai. Šiuo tikslu imtasi viešų parodomųjų bylų organizavimo. Tokių bylų jau buvo, pavyzdžiui, menševikų (socialdemokratų), inžinierių-kenkėjų (1931) m. su fantastiniais ir išgalvotais kaltinimais. Visi prisipažindavo kalti ir tatai turėjo patiesinti tokių „kenkėjų“ šaudymą.

Bet reikėjo išvalyti ir kitaip galvojantieji komunistų partijos priešakiniai žmonės, Stalino priešai. Juos reikėjo ne tik išvalyti, bet ir nužudyti. Geriausiems iš geriausių nužudyti reikėjo atitinkamos priežasties. Jau minėta, kad tokia priežastis buvo 1934 m. gruodžio 1 d. Kirovo nužudymas. Maža to, reikėjo, kad buvusieji vadai būtų teisiami viešam teisme, ir čia patys dėstytų viešumai savo nusikaltimus. Šias bylas sprendė ypatingas teismas su išgarsėjusiu prokuroru Višinskiu.

Bylos ir sprendimai:

1) 1937 m. rugpiūčio 9-24 d. „Trockio-Zinovjevo teroristinio centro“ byla su Zinovjevu, Kamenevu ir kt. kaltinamaisiais; sušaudyta 16 kaltinamųjų;

2) 1937 m. sausio 23-30 d. „Antisovietinio-trockistų centro su Piatakovu priekyje“; sušaudyta 14 kaltinamųjų;

3) 1938 m. kovo 2-13 d. „Antirevoliucinio dešiniųjų ir Trockistų bloko“ su Bucharinu, Rykovu, buv. NKVD liaudies komisaru Jagoda ir kt.“; kairiems kaltinamiesiems buvo prisektas Ukrainos,

Vidurinės Azijos, Gruzijos, Armėnijos, Azerbaidžano respublikų nuo Rusijos atplėšimo kaltinimai; kaltinamieji, visi save juodindami ir šmeiždami, prisipažino kaltais; kaltinimai išgalvoti, pramanyti: išdavystė, šnipinėjimas svetimųjų valstybių naudai ir pan.; sušaudyta 18 kaltinamųjų;

4) 1937 m. birželio 11 d. karo vadų, maršalo Tuchačevskio ir kt. taip pat **generolu M. Uborevičiaus ir M. Putnos** teismas; pastaruosius bolševikai dažnomis progomis prisimena, bet iki šiol aiškiai nepasako jų žuvimo tikrųjų priežasčių.

Tai tikrai ryškesnės Ježovo laikotarpio bylos. Jų buvo visuose Rusijos kampuose.

Visi kaltinamieji, prokuroro Višinskio teigimu, — „pasiutę šunys“ su viešais prisipažinimais šiose parodomose bylose iš tikrųjų buvo pirmos eilės bolševizmo idėjų skelbėjai, kaikurie jų buvo bolševikinio perversmo dalyviai ir vadai, ištikimiausi ir geriausi Lenino draugai ir jo bendradarbiai. Parodomose bylose juos kaltino, buvusius kapitalistinių kraštų žvalgybių agentais, kenkėjais, išdavikais, aršiausiais liaudies priešais ir kitokiais nusidėjėliais sovietų santvarkai. Susidaro išvada, kad rusiškąjį komunizmą kūrė paskutiniosios rūšies niekšai. Iš tų nekadėjų sambūrio kolkas tik vienas Leninas pačių bolševikų dar nepasmerktas. Tai kurgi tikrasis bolševizmas ir bolševikai?! Bet ir apie Leniną reikia žinoti, ką bolševikai nutyli. 1917 m. liepos mėn. laikinoji Rusijos vyriausybė iškėlė Leninui bylą už kyšių iš kaizerinės Vokietijos vyriausybės ėmimą, santykiavimą su ja. Leninas nuo teismo pasislėpė, nors Trockis ir kiti bolševikai reikalavo, kad Leninas teismo neveng-

tų, kad gintų bolševikų pažeistą garbę. Leninas žinojo ką daro.

Kokiomis priemonėmis NKVD išgaudavo prisipažinimus, šiandien jau ne paslaptis. Yra įrodymų net per daug. Kaip būdavo išgaunami prisipažinimai pavaizduoja M. Boikovo „didžiojo konvejerio“ ir kitų tardymo priemonių šioje knygelėje talpinomi aprašymai.

Rusijos Komunistų partijos 18-jame suvažiavime, 1939 m. kovo 10-21 d. pats Stalinas pranešė, kad išvalyta 500,000 partijos narių. Ir čia ne viskas buvo pasakyta — Stalinas nusišė sušaudytų ir į stovyklas bei izoliatorius nutremtuosius.

Iš 17-jo komunistų partijos suvažiavime (1934 m.) išrinkto Centro komiteto narių Ježovo laiku likviduota 80%, o iš tame suvažiavime dalyvavusių delegatų daugiau pusės — 1100 buvo sušaudyta.

NKVD — NKGB. (1939-1945 metai).

Į nušalinto ir nežinia kokio galo susilaukusio Ježovo vietą, atėjo Lavrentijus Berija, Čekos veteranas, Stalino tautietis. Prie Berijos Ježovščina — masiniai žudymai bendrai ir komunistų partijos valymai laikinai sulėtėjo, bet slaptoji policija pasiliko kaip buvusi.

Prievartos darbų stovyklose darbo jėga greit susidėvėdavo, stovykloms reikėjo papildymų; juos sudarinėjo NKVD. Tad ši teroro įstaiga virto būtinybe bolševikiniam komunizmui gyvendinti.

1939 metais, karui prasidėjus ir Lenkijai nepajėgus atsispirti vokiečiams, Sovietų Rusiją smogė

Lenkijai į užnugarį, užimdama rytinės jos sritis, okupuodama vadinamą Vakarinę Ukrainą ir Gudiją kartu su Lietuvai pripažintomis teritorijomis. Be to keletas šimtų tūkstančių lenkų karių pasidavė nelaisvėn. Okupuotose srityse sėkmingai prisižvejota tūkstančiai sovietams nepatikimų žmonių. Neplanuotas vergų darbo stovyklų naujais vergais papildymas netikėtai gerai išsprendė

1941 m. vasario 3 d. buvo įsteigtas specialus Valstybės Saugumo liaudies komisariatas (Narodnyj Komisariat Gosudarstvennoj Bezopasnosti — NKGB) su Merkulovu komisaru, o Berija buvo ir pasiliko NKVD liaudies komisaru; kartu valdė NKGB ir pakilo į Valstybės Saugumo generalinius komisarų. Merkulovo padėjėjas I. A. Sierovas pagamino ir pasirašė Pabaltijo gyventojams 1941 metais deportuoti instrukciją. Siautėdami Pabaltijos kraštuose, enkavedistai, bolševikų partijos nariams padedant, suėmė ir išvežė prievartos darbams apie 60,000 pabaltiečių. Visa tatai vyko rusiškųjų bolševikų ir vokiškųjų fašistų didžiosios draugystės išvakarėms baigiantis, nes 1941 metais birželio 22 dieną šie du draugai susikibo, kaip du kruvini šunys. Pakeisdamas NKVD vokiškasis Gestapas įžengė į Lietuvą.

Karo metu NKVD ir NKGB uždaviniai padidėjo; slaptoji policija išplėtė savo veiklą Raudonojoje armijoje, sudarydama Smeršo organizaciją (Mirtis šnipams). Ypatingai stropiai reikėjo sekti ir stebėti Raudonosios armijos užnugaris, kad jos daliniai fronte nepasiduotų priešui. Nors karo metu NKGB viršininkai kaitelėjosi, bet L. Berija, pelnęs karo maršalo titulą, būdamas ministro pirmi-

ninko — Stalino pirmuoju pavaduotoju, žiūrėjo saugumo organų ir prievartos darbo stovyklų veiklos. Karo metu vergų darbo stovyklų skaičius labai paaugo. Kaikurios vergų stovyklos gavo uždavinį atlikinėti užsakymus karo reikalams, kitos vykdė bendruosius sovietų valdžios planus.

Patekusių rusų nelaisvėn Lenkijos armijų karių sudėtyje buvo nemažai lenkų inteligentų, kvalifikuotų visuomenininkų, kurie, karui pasibaigus, sprendžiant Lenkijos ateities klausimus, galėjo bolševikinės Rusijos politiniams užsimojimams sudaryti nemažai grėsmės, šitai matydamas Stalinas su jo aplinkoje buvusiais didžiarusiškos politikos šalininkais nusprendė būsimam pavojui sumažinti ir lenkų tautai nusilpininti laikomus nelaisvėje kvalifikuotus karius ir inteligentus išžudyti. Išrūšiuoti belaisviai buvo sugabenti į Katyną netoli Smolensko ir, grupėmis sušaudyti. Iš viso sušaudyta apie 11 tūkstančių. Eilinius lenkus sugrūdo į prievartos darbo stovyklas, kur daugelis jų taipgi žuvo. Žūdymus Katyne atliko NKGB.

Karui einant į galą, frontui artėjant prie Lietuvos ir mūsų kraštas patyrė NKGB teroristinį veikimą. Rusų partizanai, atitinkamų įstaigų nurodomi, pradėjo puldinėti vokiečius arti kaimų ir gyvenviečių. Už partizanų nušautus vokiečius Gestapas išžudė keletą kaimų nuo kūdikio iki senelio. Tokio likimo susilaukė kaimas prie Lentupio, Švenčionų apskrityje, ir Pirčupis, netoli Valकिनinkų. Tikslas buvo aiškus: vokiečių terorizuojami vietos gyventojai turėjo sukelti Lietuvą prieš vokiečius, ši bolševikų provokacija buvo be reikšmės, nes Lietuvoje visi gyventojų sluogsniai ir be

čekistų provokacijų kovojo su vokiečių okupacija. Šios provokacijos rezultatas — už keletą vokiečių ir net ne karių, bet civilių, lietuvių tauta sumokėjo tūkstančio gyventojų gyvybėmis. Už šias išprovo-kuotas betiksliai žudynes atsakinga Maskva ir tik ji.

Karo pradžioje, 1941 m. rugpiūčio 28 d., Staliniui įsakius, į Sibirą išvežė 300,000 pavolgio vokiečių, likviduojant „Autonominę vokiečių respubliką“. Šią operaciją organizavo Berijos padėjėjas Sierovas. Išvežus visus iki vieno vokiečius į Sibirą, į jų tvarkingas sodybas atskubėjo bolševikų paruošti rusai — kolonistai, plėšikiškai pasinaudoję paliktu turtu.

Kiek vėliau toks pat likimas ištiko Krymo totorius, kalmukus, šiaurės Kaukazo tautes. Ir šiai operacijai vadovavo Sierovas. Iš viso deportuota virš milijono žmonių. Išvežtųjų sodybas pripildė kolonistai — rusai.

Karui pasibaigus (1945-1953 metai)

Sovietinės politinės policijos veikimas nepaprastai išplito Rytų ir Vidurio Europos kraštuose: Lenkijoje, Vengrijoje, Rumunijoje ir kt. Skubiai reikėjo organizuoti slaptosios policijos agentūras. Vakarinėje Vokietijoje šimtai motorizuotų enkavedistų zujo po visą kraštą, sekdami išvežtųjų į Vokietiją rusų darbininkų („Ostarbeiterių“) į atskiras stovyklas surinkimą, kad grąžintų juos į Rusiją. Reikėjo grąžinti ir sovietų karius, patekusius į vokiečių nelaisvę; jų buvo milijonas, antras.

Surinktus darbininkus ir karo belaisvius Rusijon gražino NKVD. Paskesnėmis žiniomis daugeliui jų „trojkų“ sprendimais teko keliauti tiesiog į darbo stovyklas. Sovietų valdžia tų žmonių negalėjo palikti jų kilmės vietose ir laisvėje, nes jie būtų buvę jai pavojingi, kaip žmonės, kurie matė Vakarus. Vienu atveju čekistams nepasisekė. Vakarų Vokietijoje jie užkliuvo už pabaltiečių, ukrainiečių ir kazokų stovyklose pasipriešinimo. Ypačiai atspariai laikėsi pabaltiečiai, atsisakydami santykiuoti su enkavedistais. Čia vakariečiams ir karą laimėjusiems santarvininkams daug kas paaiškėjo, ko anksčiau jie apie bolševikus nežinojo. Kai kur lietuviams tremtiniam palaužti enkavedistai naudojosį kaikurių lietuvių-bolševikų paslaugomis (Bambergio ir Seligenstadto stovyklose), bet ir šiems nepavyko; kaikur enkavedistus ir jų agentus iš stovyklų išprašydavo ir tatau juos įtikino, jog čia bus tuščias darbas. Stovyklų archyvuose ir tremtinių atmintyje daug yra šiai temai medžiagos, kuri dabar reikalinga viešumos. Kas šiuo reikalu susirūpins, neturėtų pamiršti ir į UNRRA sulindusių enkavedistų veiklos dėl vakariečių santykiuose su Maskva vis dar besikartojančio žlibumo.

Grįžusi į Pabaltiją sovietinė valdžia nedelsdama pradėjo tremti vietos gyventojus, kaltindama juos bendradarbiavus su vokiečių įstaigomis, nors vieni ir antri šiems kraštams buvo žiauriausi okupantai. Grįžusieji rusai be jokio teisėto pagrindo paskelbė vyrų mobilizaciją — naujokų į rusų kariuomenę ėmimą. 1948/49 metais prasidėjęs Pabaltijo kraštuose žemės ūkio kolchozinimas sukėlė pasiprie-

šinimą ginklais. Lietuvoje pasipriešinimas virto atviru partizaniniu karu su specialios paskirties NKVD-MGB kariuomenėmis.

Karui pasibaigus, Sovietinės Rusijos vadinamieji „Liaudies Komisariatai“ su komisarais buvo pavadinti ministerijomis su ministrais; tad 1946 m. kovo mėn. NKVD vietoje atsirado MVD (vidaus reikalų ministerija), o NKGB virto MGB (valstybės saugumo ministerija).

Pokariniais metais Sovietų Sąjungos prievartos darbų stovykloms darbo jėgos nestigo: vokiečių ir japonų karo belaisviai (jų skaičius viršija milijoną ir net antrą tiek vyrų), vokiečių deportuotieji į Vokietiją darbininkai ir į rusų antrąją okupaciją patekę Pabaltijo kraštai su Vidurio Europos valstybėmis (Vengrija, Rumunija, Čekoslovakija ir kt.) papildė karo metu bado ir ligų išretintas vergų eiles prievartos darbo stovyklose.

1946 metais Vidaus reikalų ministru (MVD) vieton Berijos buvo paskirtas NKVD generolas S. Kruglovas, Centro komiteto kandidatas, o sausio 18 d. MGB viršininką V. Merikulovą pakeitė armijos generolas Abakūnovas. Stalinas ir vėl ruošėsi antrajam masiniam valymui. Kai kas iš partijos šulų jau buvo likviduotas, bet 1953 m. kovo 5 d. vakare Stalinas mirė, neįvykęs savo sumanymų.

Pertvarkyton vyriausybėn Berija įėjo Vidaus reikalų (MVD) ministru. Malenkovas užėmė ministro pirmininko vietą su Berija — pirmininko pavaduotoju; tačiau 1953 m. birželio mėn. Berija buvo suimtas ir nėra tikrų žinių, kada ir kokia mirtimi baigė savo karjerą. Oficialiai skelbė, kad Beriją teisė specialus teismas, o plepusis Chruščio-

vas yra pasigyręs, kad Berijai užteko kažkurio generolo kulkos. Po Berijos į MVD ministro pareigas grįžo S. Kruglovas su I. Sierovu — ministro pavaduotoju.

1954 m. kovo 13 d. vietoje MGB buvo įsteigtas, iki šių dienų veikiantis, Valstybės saugumo komitetas (KGB) prie Ministrų Tarybos, šio komiteto pirmininku buvo paskirtas L. Sierovas, N. Chruščiovui artimas, pagarsėjęs žiaurusis čekistas. Įstatymas numatė, kad KGB pirmininkas yra SSSR Ministrų Tarybos narys.

Pakeitimus sovietų valdžios viršūnėse sekė Berijos bendradarbių likvidavimas Rusijoje ir Gruzijoje. Likviduotųjų skaičiuje buvo ir V. Dekanozovas, Stalino 1940 metais paskirtas nepriklausomos Lietuvos vyriausybei likviduoti ir bolševikų slapta sudarytą jos vieton pastatyti.

Su Berija pasielgta taip pat, kaip su visais bolševikų sušaudytais vadais kad elgtasi. Niekas iš sovietų ir komunistų partijos dignitorių nebuvo pelnęs tokios garbės, kokią bolševikai suteikė Berijai. Tai, anot oficialų valdžios ir partijos pasisakymų, buvęs garbingiausias ir kilnusias sovietų valstybės vyras, dekoruotas net penkiais augščiausio laipsnio sovietiniais ordinais ir septyniais medaliais. Sovietinės Valstybės gynimo komitetas savo narį Beriją paskelbė socialistinio darbo didvyriu, jam buvo suteiktas Sovietų sąjungos marsealo titulas. Berija buvo komunistų partijos Centro Komite to ir Politbiure.

Nuo pirmosios bolševikų į Lietuvą įžengimo dienos (1940 m. birželio 15 d.) iki šių dienų okupuotoje Lietuvoje vyksta vienaip ar kitaip įvairuojan-

tis nesustabdomas teroras, čia jis buvo vykdomas Lietuvos TSRS Valstybės Saugumo Liaudies komisaro NKVD majoro Gladkovo pagal I. Sierovo instrukciją (1941 m.) arba pagal L. Berijos ir S. Kruglovo įsakymus, M. Suslovui, komunistų partijos centro komiteto nariui, prižiūrint (1945-1949 m.). Visi šie teroro veiksmų įsakytojai su generolų ir maršalų laipsniais priklauso NKVD kariuomenei. Šiuos veiksmus laimino ir laimina Lenino-Stalino-Chruščevio partija. Teroru vadiname ir Lietuvos jaunimo „savanoriškas“ keliones į plėšinines žemės ir visa kita, ko imasi bolševikų partija Lietuvai surusinti.

Būtų klaidinga manyti, kad su Stalino mirtim teroras liovėsi. Tik 1956 metais nuo komunistų partijos 20-jo suvažiavimo prasidėjo kaikurie posūkiai. Pripažinta: „Klaidos-sprendimai dėl valstybinių, tarnybinių ir ūkinių nusikaltimų; šios bylos peržiūrimos; priimami sprendimai paleisti iš kalėjimų tuos asmenis, kurie buvo neteisingai nuteisti, o taip pat i tuos, kurių toliau laikyti kalinimo vietose nėra būtina. . Taip kalbėta minėtame suvažiavime. Bet kurgi tie grįžusieji iš-tremtieji lietuviai? Įsiskaitykime į pacituotą posakį. Jame kalbama apie tarnybinius ir ūkinius nusikaltimus ir apie žmones „kurių toliau laikyti kalinimo vietose nėra būtina“, t. y. turėta galvoje paliegusieji, mirštantieji, sovietų smurto režimui nepavojingi. Tokių bylų sovietiniai budeliai neperžiūrinėja.

Tačiau atmainų Sovietijoje esama. Jų reikia kopiančiam ir įkopusiam į diktatorių pačiam N. S. Chruščiovui.

Valstybės saugumo Komitetas (KGB) prie Ministrų Tarybos veikia, kaip veikęs. Čekistai ir toliau seka kiekvieną Sovietijos žmogų, registruoja viską, kas čekistui įsakyta ar jam nepatinka. Ir jei sovietų valdžiai grėstų, kad ir mažiausias pavojus, visi įtariamieji atsidurtų nepavojingose valdžiai vietose. Teroras bei priešų žudymas ir toliau vyksta. Nuo 1958 m. KGB pirmininku Chruščiovas paskyrė savo žmogų A. N. Šelepina, o 1959 metais jo čekistas Bochdan Stašinskis nužudė Ukrainos laisvės kovotoją Steponą Bandera. Prieš tai jis nužudė dar ir kitą Maskvai priešingą ukrainietį L. Rebetą. Kai už žudynes ordinais apdovanojamam agentui pačiam grėsė pavojus, jis pabėgo V. Vokietijon ir čia prisipažino, kuo buvęs ir ką padaręs. 1962 m. spalio 20 d. V. Vokietijos teismas jį nubaudė 8 metus kalėti.

Dabartiniai Sovietijos vadovai nužudytų komunistų partijos vadų rehailitacija tariamai atitaiso praeities klaidas. Bet gi svetimų kraštų okupacijos, gyventojų apiplėšimai ir milijonų išžudymai jiems ne klaidos. Atsiskaityti už tai ir atsiteisti reikės anksčiau ar vėliau.

Sovietų Rusijos Baudžiamasis Kodeksas

Rusijos socialistinės federatyvinės sovietų respublikos (RSFSR) baudžiamasis kodeksas veikia visoje Sovietų Sąjungoje nuo 1927 metų, o Lietuvoje paskubomis atspausdintas ir paskelbtas 1940 metų rudenį.

Visi iš Lietuvos trėmimai ir baudimai buvo at-

likti pagal šį įstatymą; jo suglaustas tekstas čia duodamas.

RSFSR Baudžiamojo kodekso 58 straipsnio santrauka.

Kontrrevoliciniai nusikaltimai.

58¹ str. Kontrrevoliuciniu pripažįstamas kiekvienas veiksmas nuversti, kenkti, silpninti darbininkų-valstiečių sovietinei valstybei arba Sovietų Sąjungos bei autonominės respublikos darbininkų-valstiečių vyriausybėms, arba Sovietų Sąjungos išoriniam saugumui arba proletarinės revoliucijos pagrindiniams ūkiniams, politiniams ir tautiniams užkariavimams.

58² str. Kontrrevoliuciniais tikslais ginkluotas sukilimas ar į Sov. Sąjungos teritoriją įsibrovimas, tais pat tikslais valdžios užgrobimas.

58³ str. Kontrrevoliuciniais tikslais susirišimas su svetima valstybe ar atskirais atstovais bei padėjimas atskirai valstybei.

58⁴ str. Betkuri parama tarptautinei buržuazijai, nepripažįstančiai komunistinei sistemai lygių teisių, taip pat parama šios buržuazijos įtakoje esančioms ar jos įsteigtoms organizacijoms, vykdančioms prieš Sovietų Sąjungai priešišką veiklą.

58⁵ str. Nuteikimas svetimos valstybės ar jos kurios visuomenės grupės skelbti Sov. Sąjungai karą, griebtis ginkluotos intervencijos.

58⁶ str. šnipinėjimas. Perdavimas, vogimas ar rinkimas perdavimui valstybinių karinių paslapčių.

58⁷ str. Kenkimas pramonei, transportui, žemės ūkiui, valiutai, prekybai, kai tas daroma sovietinei valstybei silpninti.

58⁸ str. Teroro veiksmas sovietinei valdžiai kenkti ar jai silpninti.

58⁹ str. Susisiekimo priemonių ar kito valstybinio ar visuomeninio turto kontrrevoliuciniais tikslais žalojimas.

58¹⁰ str. Propaganda ar agitacija, kviečianti nuversti ar silpninti sovietų valdžią.

58¹¹ str. Organizuotas veikimas ypatingai pavojingiems valstybiniams nusikaltimams ruošti ar vykdyti arba sudarymas tokiems nusikaltimams vykdyti organizacijos.

58¹² str. Nepranešimas valdžiai apie ruošiamus kontrrevoliucinius nusikaltimus.

58¹³ str. Veiksmai prieš darbininkų klasę, vykdyti caro valdžios laikais esant slaptoje tarnyboje.

58¹⁴ str. Sabotažas, kurių nors pareigų nevykdymas.

58¹⁵ straipsniui prikergtos pastraipos 58^{1a}, 58^{1b} liečiančios šnipinėjimą, karinių paslapčių išdavimą, perėjimą pas priešą, pabėgimą užsienin.

Kario pabėgimo ar perskridimo užsienin atveju jo šeimos pilnamečiai nariai (18 metų sulaukę), 1) kurie kuo nors tam padėjo ar bent apie tai žinojo ar nepranešė valdžiai, baudžiami laisvės atėmimu nuo 5-10 metų, konfiskuojant turta, 2) kurie nei padėjo, nei žinojo, tik drauge gyveno ar buvo jo išlaikomi, baudžiami rinkiniu teisių atėmimu ir ištėmimu į Sibiro tolimąsias sritis 5 metams.

Sovietinių tardytojų-čekistų praktika sukūrė posakį: „By tik būtų žmogus, straipsnį mes jau pritaikysime!“ šiuos ir dar kitus straipsnius tar-

dytojai-enkavedistai pritaikė nekaltų žmonių milijonams.

Visi 58 str. įvardintieji nusikaltimai, išskyrus 58^a-58¹² baudžiami mirtimi, švelninančių aplinkybių nusikaltimai baudžiami laisvės atėmimu nemažiau 3 metams.

TARDYMO PRAKTIKA IR MOKSLAS

„Sovietinių kalėjimų žmonės" (Liudi sovietskoj tiurmy), Michail Matvejevič Bojkov, 1-2 dalys, 383+400 psl. knygos; išleido „Siejatel", Buenos Aires, 1957 m.

Šios knygos autorius aprašo NKVD tardymo būdus, priemones ir mokslą.

Šiaurės Kaukazą ir visą Sovietų Sąjungą 1936 m. pabaigoje krėtė „ježovinis drugys" (Ježovas — Vidaus reikalų narkonas — ministras). Partijos centro komiteto politbiuro įsakymą vykdydamas, Ježovas pradėjo eilinį valstybės nuo „nepatikimų gaivalų" valymą šiaurės Kaukaze. Šis kraštas seniai bolševikams buvo nepalankus. Nepatikimo gaivalo čia buvo daug. NKVD agentų kulkos guldė tūkstančius, o į kalėjimus ir vergų stovyklas žygiavo milijonai. Pirmieji smūgiai teko komunistams, sekantieji nepartiniais ir visiems, kas tik užkliūdavo.

1937 m. rugpiūčio 5 d. M. Boikovas nakties metu buvo suimtas Piatigorske savo bute ir „juoduojančių krakliu" nugabentas į NKVD srities valdybos

komendantūrą-kontržvalgybos skyrių. Netrukus suimtas buvo pristatytas į tardytojo Zacharo Ivanovičiaus Ostroverchovo kabinetą, kur po trumpo pašnekesio paaiškėjo, kad Boikovas kaltinamas neva dėl jo feljetono „Sporto spekuliantai“, tilpusio laikraštyje „Jaunasis Lenininkas“. Bet feljetonas buvo tik taip sau. Ostroverchovas greit jam pakišo kaltinimą kad santykiavo su svetimšaliais Piatigorsko sanatorijose ir dalyvavo kontrrevoliucinėje organizacijoje, kad kenkė, šnipinėjo ir tėvynę išdavinėjo.

M. Boikovui toks kaltinimas netilpo galvoje. Tardytojas paaiškino, kad neseniai suimtas redaktorius laikraščio, kuriame dirbo M. Boikovas, prisipažino buvęs kontrrevoliucinės šnipinėjimo organizacijos nariu kartu su M. Boikovu ir kitais.

— Bet tai melas! Niekas manęs į kontrrevoliucinę organizaciją neįtraukė! . . .

— Tačiau jūsų padėtyje geriausiai prisipažinti, kitos išeities nėra — pareiškė tardytojas.

— Bet kaip ir kodėl?

— Tai reikalinga mūsų — bolševikų partijai. Ji to reikalauja. Reikalauja iš jūsų. . . Tai reikalinga. Suprantate?. . . Na, prisipažinkite! — šnekėjo tardytojas.

—Negaliu.

— Argi jūs netikite Lenino-Stalino partijai?

— Tikiu, bet negaliu pats savęs kaltinti laukinius nusikaltimus daręs. . .

— Paklauskite, privalote prisipažinti, gausite du tris metus stovyklos. . . Susitarkime. Atsiminkite, mes užsispyrėlių nesigailime, mes juos iki

kulkos arba iki didžiojo konveijerio nuvedame. Ar girdėjote apie tai?

Tardytojo švelnūs įtikinėjimai ir malonios šypsenos Boikovo nepalenkė. Tardytojas jį pasiuntė į kambarį N 3, kad jis joje įsitikintų, kaip atrodo „užsispyrėliai“, praėję pro konvejerį. Bet ir šis bandymas Boikovo nepalenkė į prisipažinimą.

Kameroje N 3 M. Boikovas matė daug muštų ir kankintų neprisipažinusių kaltais „užsispyrėlių“. Bet ir šis bandymas Ostroverchovui nepavyko. Atvestas pas tardytoją Boikovas nesidavė įtikinamas pasirašyti prikišamų jam kaltinimų prisipažinimą. Tardytojas, pakeitęs švelnumą, pikta paspaudė skambučio mygtuką.

„Du stiprūs enkavedistai įbėgo į tardytojo kambarį. Vieno rankose buvo nedidelis ilgokas čemodanas, panašus į smuiko futliarą.

Nusiraminęs Ostroverchovas galva pamoja mano pusėn, įsakydamas: — Paimti į konvejerį!

Enkavedistai šoko prie manęs. . . Bandau gintis kumštimis, bet enkavedistai mane sulamdo, parmeta ant grindų, užlauždami rankas už nugaros. Girdžiu rankas surakinančią apyrankių spynų čiaukštelėjimą. Guli sukaustytas veidu žemyn“.

— Nuo ko pradėsime, drauge tardytojau?

— Pabandykite kėdės kojele. Pasižiūrėsim, — atsako Ostroverchovas.

„Pasiverčiu šonu ir bandau nutraukti trumpą rankų sukaustymo grandinėlą, bet be rezultato.

Prie mano galvos guli čemodanelis-futliaras. Pakėlęs galvą matau jame medinių ir metalinių įvairių dydžių ir savotiškų formų įrankių rinkinį.

Didelių savo rankų pirštais enkavedistas ima iš futliaro dvi nupjautas kėdės kojeles.

— Štai. Prasidės „Didysis konvejeris“, — apimtas baimės pagalvojau.

Nespėjau išsigąsti. Žemiau sprando pajutau tokį smūgį, nuo kurio atrodė, netekau galvos. Smūgiai kartojosi viens po kito ir vis dažniau. Nustodamas sąmonės lyg per sapną girdėjau Ostroverchovo balsą:

— Nemuškite per galvą, tik per sprandą. Jam dar nelaikas mirti nuo širdies smūgio. . . O dabar apdorokite kojas. . . Dabar per pilvą. . .

Kaip ilgai tęsėsi mušimas, aš tikrai nežinau. Atrodo, kartojosi nemažiau trejeto parų. . . Mane mušė kėdžių kojėlėmis, storais gumos vamzdžiais, metaliniu metru ir linuotėmis, vinių prismaigstytomis. Iš skausmo vaitojau, verkiau, šaukiau ir staugiau. Dažnai nustodavau sąmonės, bet, kai ji sugrįždavo, Ostroverchovo veide matydavau šypseną ir girdėdavau jo malonų balsą:

— Prisipažink, mielas. Ar pasirašysi prisipažinimą, geruti?

„Pradžioje atsakinėjau „Ne“, „Nekaltas“ ir panašiai. Po to, nustojęs jėgų, purtydavau galva neigiamai. Nustojau galvojęs apie šeimą.

Naktys ir dienos keitėsi, keitėsi mušusieji mane žmonės. Ostroverchovas išeidavo kelioms valandoms. Jam esant skaudžiau mušdavo. Bijoju, kad „prisipažinusi“ sušaudys. Spyriaus, kiek bepajėgdamas. Pagaliau atėjo momentas, kada nebejučiau skausmo. Man darėsi bloga, išpylė šaltas prakaitas. Mano sąmonė kažkur nugrimzdo nežinioje“; (104-106 p.).

Po koveijerio Boikovas atsipeikėjo betoniniame „maiše“ — kameroje be lango, kur galima buvo gulėti surietus kojas iki kelių, atrėmus galvą į to maišo geležimi apkaltas duris. Aštri elektros šviesa raižė akis. Kiek laiko išbūta šioje vienutėje, negalima buvo nustatyti. Dienas galima buvo skaičiuoti pagal maisto rūšį, duodamo pietum ir vakarienei.

Antrą kartą išvežto tardymui Boikovo Ostroverchovas paklausė ar jis galvojęs apie keliamą jam bylą.

„Jei galvojate, žinoma, nutarėte prisipažinti. Tęsti nėra jokios prasmės.

— Neturiu kuo prisipažinti. Sovietų valdžiai nenusikaltau.

— Nejaugi jūs šios valdžios šalininkas? . . .

— Po arešto aš apie ją turiu atskirą savo nuomonę. . .

— Už atskiras nuomonės mes šaudome. Neužmirškite šito, mielas, — atsakė tardytojas..”

Boikovas ir šį kartą neprisipažino. Ostroverchovas reikalavo prisipažinimo ir kontrrevoliucinės organizacijos narių sąrašo. Įniršęs tardytojas telefonu pareikalavo Kravcovo — kūnomechaniko. Kravcovas, petingas NKVD uniforma su seržanto ženklais vyras. Ostroverchovas, neslėpdamas pykčio, įsakė:

— Paimk jį. . . Į spintą, postoviui!

— Kaip įsakysite, drauge tardytojau? Su apyrankiais ir vinimis, ar be jų?

— Su apyrankėmis, be vinių. Jis bus reikalingas tardymui, — kiek pagalvojęs atsakė Ostroverchovas. . .

Atvestas į specialų kambarį ir Kravcovo įstumtas į spintą — karstą N 36 Boikovas pradėjo stovėjimą. Stovėjimą kalinamieji laikydavo baisiausia NKVD kankinimo priemone.

„Praslinko kelios valandos. Išaušo diena. Į spintų-karstų kambarį nieks neateidavo. Retkarčiais pasigirdavo duslus vaitojimas. Atrodė, kad pašonėj, kitame karste, stovi žmogus. Vakarop pradėjo skaudėti nugara tarp menčių, turbūt dėl to, kad mano rankos buvo atlaužtos už nugaros ir sukaustytos. Jaučiau alkį ir troškulį. Dėl karščio pylėsi prakaitas. Jei neskylė po kojomis, čia galima buvo užtrokšti. . .

Į ketvirtąją parą nutirpo kūnas, skausmai liovėsi, atslinko nuovargis. Lenkė į miegą. Prisispaudžiau prie spintos sienų ir užsnūdau. Bet numigti nepavyko. Svygaus oro srovė ir dūriai į nosį ir akių vokus pažadino mane. Pažvelgiau. Prie langučio stovėjo Kravcovas; nusmailintu pieštuku atsargiai smaigstė mano veidą, monotoniškai kartodamas“:

— Nemiegok, nemiegok, nemiegok!

— Ir tau, šuns snuki, patinka šis darbas?

— Aš atlikinėju tarnybines pareigas.

— Ir tau, atrodo, jos patinka?

— Nelabai. Bet vis geriau, nei būčiau mulu kolchoze arba stovėčiau tokioje, kaip ši, dėžėje. Kūnomechanikus čia brangina.

— Ir kodėl tu save vadini kūnomechaniku? Tu gi budelis. . . budelis!

— Pas mus budelių nėra. Yra kūnomechanikai.

— O šis karstas ir šaudymai, kas tat?

— Tai fizinio įtaigojimo būdai tardomiems ir sprendimų vykdymai. . .

Kravecovas nusmailintu pieštuku stropiai žadino užsnūdusį kankinamąjį.

„Į trečią ar ketvirtą parą patyriau, kad turiu „kaimynę“. Spintoje, dešinėje pusėje, pasigirsdavo moters verksmas. . .

Po to greit nustojau sąmonės ir lioviaus skaičiavęs laiką. Nejaučiau kojų; atrodė, kad jas nu-pjovė ir kūnas pakibo ore. Galva buvo lyg ir svetima — sunki ir skaudanti. Atrodė, kad ant jos kažkas užmaukšlino šiltą gauruotą kepurę. Norėjau ją numauti, bet rankos buvo sukaustytos. . . Burnos gleivinės, lūpos, liežuvis susproginėjo nuo karščio; žaizdelės kraujavo, jaučiau kraujo skonį burnoj. Čiulpiaui ir rijau nuosavą kraują, mažindamas troškulį. . .

Po nakties kledėjimų iš ryto atėjo Ostroverchovas, Kravecovas ir žmogus baltame chalate. . . Kravecovas atidarė duris, ištraukė mane iš spintos. Negalėdamas stovėti, čia pat išvirtau. . . Žmogus chalate klūpščiomis tikrino mano širdies ir plaučių veikimą. . .

— Sakyk, daktare, ar ilgiau galės išlaikyti? — klausė Ostroverchovas.

— Taip, duokit jam valgyti. . .

Toliau Kravecovas su tardytoju prievarta maitino kankinamąjį. Sąmoningai nedavė jam vandens, troškulio kamuojamam. . . Pagaliau Boikovas ir vėl atsidūrė spintoje. Galiucinacijos, sąmonės netekimas kartojosi. . .

„Kažkuria naktį Kravecovas ištraukė mane iš spintos. Kambary buvo daugiau dešimties NKVD

uniformuose jaunų vyrų. Jiems vadovavo storas, išdidus akiniuotas viršininkas, tipingas sovietinis ponas su nusmailinta barzdele. Jo rankos žaidė lazdele, naudojama pedagogų mokyklose".

Tai buvo NKVD kūnomechanikų kursų lankytojai. Kūnomechanikos „profesorius" NKVD kursantams pirmąjį demonstravo Boikovą. Kravcovas ištempė jį iš spintos, pastatė kambario vidury, bet Boikovas neišvirto iš kojų, atrodė įaugęs kojomis į grindis.

— Draugai, — prabilo profesorius, — kreipkite rimtą dėmesį į šį tardomąjį. Mūsų mokslo požiūriu, ypač jums, būsimiems kūnomechanikams, tiriamasai pakankamai įdomus subjektas. Tai vidutinio atsparumo ir valios asmuo. Ir stovėjimo laikas jam vidutinis. Jis beveik prinokęs prisipažinimui; po 10-12 valandų jis neteks valios. . . Be-

je, žvilgterėkite į jo kojas. Jos panašios į dramblio kojas, ar ne taip?

Visi sužiuro į mano kojas. Ir aš nepažinau savo kojų. Jos buvo storos, panašios į du rąstus. Kojų mėsos buvo sudribusios ant šliurių, išsiveržusios per siūlės ir kaikur jas sudraskiusios".

— Šis turiamasis subjektas, — tęsė lektorius, — gali ilgokai be atramos taip stovėti. Šis reiškinyss kyla iš to, kad jo kūno svoris persimetė į kojas. Kad sukristų, reikia jį stumtelėti.

Profesorius pats pastūmė Boikovą; šis gi, nesulenkęs kelių, išvirto kaip pagalys. Visi garsiai „nustebo". . .

— Tai efektingiausias būdas paveikti žmogaus organizmą, šiuo būdu Maskvos kūnomechanikai privertė Zinovjevą ir Kamenevą prisipažinti. . .

Paskui priėjo prie kitos spintos, kur bandymui be kaltinimų buvo uždaryta mergaitė.

— Dabar, draugai, čia jūs matote 18 metų mergaitę, fiziškai stiprią ir geros sveikatos. Ji stovi ketvirtą parą, bet iš jos skruostų spalvos dar neišnyko. Daug reikės laiko iki ji nustos valios. Aplamai ištvermingiausias pasaulyje gyvulys — moteris kalėjime. Moteris panašios į kates. Štai ši moteris, tardant, atrodė mirusi, bet lig tik kūnomechanikas pertemps ją kiton vieton, ji tuojau atgis.

— Kas ši mergaitė? Kuo ji kaltinama? — paklausė vienas kursantų.

— Tai kažkuri kolchozininkė. Aiškaus kaltinimo jai nepateikė. Į spintą ją pastatė tik bandymo tikslais, kad kūnomechanikai pasektų jaunos ir stiprios moters organizmo mirimo eigą. . .

Profesoriaus kalbą nutraukė pravirkusios moters balsas. . .

— Paleiskite mane! Aš nenoriu mirti! . . . Nenoriu. . .

Enkavedistai sužiuro. „Profesorius“ mostelėjo Kravcovui. Kūnomechanikas kaip kokį daiktą įstūmė mergaitę spinton. Iš spintos buvo girdėti verksmas. Lektorius grąšinančiai prašneko:

— Gailesčio jausmo kūnomechaniko darbe nėra. Atsiminkite visiems laikams. Mano praktikoje buvo atsitikimų, kad gailesčio jausmai kūnomechanikus nuvesdavo į spintą. Jums turi būti vistiek kas bandomas: kolchozininkas, ar Centro Komiteto Politbiūro narys, šnipas, darbininkas-stachanovininkas, moteris ar vaikas. Jūsų tikslas fizinė įtaiga palaužti tardomąjį — ar supratote?

— Supratome, drauge profesoriau, — pasigirdo balsai. . .

O iš trečiosios spintos Kravcovas ištraukė sukrvintą, į žmogų nepanašią būtybę. . . Spintoje buvo prismaigstyta vinių. . .

— Drauge profesoriau, — kreipėsi į dėstytoją storas, aptukęs, jaunas enkavedistas, — kiek laiko bandomasai buvo spintoje?

— Lygiai 25 paras, — sekė atsakymas.

O kitas „studentas“ paklausė, kiek ilgai jis dar pajėgs stovėti.

— Nedaugiau dvejeta parų. Po to jis .mirs. Mūsų terminologija tai bus mirtis nuo širdies smūgio. NKVD kolegija pasmerkė jį mirčiai spintoje. Specialiam bandymui.

— Šis jūsų dėmesiui skiriamas eksponatas dar gyvas, bet jo organizmo irimas jau prasidėjo. Jo nusmuko plaukai, iškrito dantys, nuo rankų ir kojų pirštų nukrito nagai. Jis apako, nejaučia skausmo. Jo nervai galutinai atbuko. Štai aš paspausiu kurią nors jautriausią kūno vietą, pavyzdžiui, akį, ir jis nereaguos.

Jis lazdele smaugtelėjo kankiniui į akį ir įvyko tai, ko nei „lektorius“, nei jo klausytojai nelaukė. Žmogus konvulsyvinėmis pastangomis pakilo alkūnėmis ir, žiūrėdamas į viršų aklomis akimis, virpančiu, bet aiškiu balsu ištare: „Viešpatie! Skirk ir jiems mano kentėjimus!“

Žmogussusvyravęs sukrito. Visi momentui nuostojo orientacijos. Enkavedistai susigėdo. Lektoriaus — barzdelė virpėjo. Atsikvošėjęs jis piktai šuktelėjo Kravcovui:

— Uždarykite spintą. . . O šį, — rodydamas į mane, — užmiršote, ar ką? Pamoka baigta.

Kravcovas ir vieną, ir kitą uždarė spintose. Vakare Boikovą ištraukė iš spintos. Jis lyg per sapną nugirdo žmogaus chalate pasakymą:

— Nutraukite stovėjimą, drauge tardytojau, jis neišlaikys. . . Pažiūrėkite į jo akis. Tardomasai lėtai išprotėja. Jis gi, jei neklystu, jums dar reikalingas?

Nepaisydamas Ostroverchovo piktų grąšinimų, Boikovas galvos linkterėjimu buvo sutikęs pasirašyti, bet dėl visiško nusilpimo to padaryti nepajėgė. Jis išstovėjo spintoje 8 paras. „Juoduojų kranklių“ be sąmonės buvo nuvežtas į kalėjimą. Boikovas buvo įgrūstas į tą pačią vienutę, iš kurios buvo paimtas". (I d. 113-136 p.).

*

Atsigavusį Boikovą nugabeno į Piatigorsko miesto kalėjimą ir patalpino kriminalinių kameroje. Ir tai buvo padaryta sąmoningai keršto sumetimais politiniam. Sovietų valdžia kriminalinius laikė sau „socialiai artimu elementu“, o politinius — savo „klasei svetimu, socialiai pavojingu ir kenksmingu“. Kriminaliniai buvo sukūrę priežodį: „Kam kalėjimas — katorga, mums — gimtoji pastogė“. Bet nuo 1936 metų prasidėjus „ježovinei“, NKVD pažiūros į kriminalinius pasikeitė. Ir jiems kalėjimas virto tuo, kuo jis yra — tardant, kriminalinius pradėta kankinti. Buitininkai ir kriminaliniai pradėjo gerbti politinius, kaipo ištvermingiausius tardant ir kankinant.

Majoras Dreizinas, kontržvalgybos viršininkas šiaurės Kaukazo NKVD valdyboje, buvo vyriausioji konvejerio ir kankinimų figūra. Svarbesnės politinės bylos, konvejeris su kūnomechanikais priklausė jam. Kalėjimas prikerė jam taiklų „Rupūžės“ pavadinimą. „Rupūžė“ žmogų paversdavo skuduru — kalbėdavo kalėjimo kameroje...

M. Boikovas pasakoja:

„Vienos nakties tardyme aš atsistojau prieš Dreiziną. Virpėjo keliai prisiminus, kad ir vėl būsiu kankinamas. Dreizino kūnas, įvilktas į NKVD mundurą su dviem ordiniais, nugrimzdęs Ostroverchovo kėdėje, o jo iššokusios į paviršių be judesio akys atydžiai mane stebi. Jo rankose mano byla žalsvame aplanke. Prie stalo kampo sėdi Ostoverchovas“.

— Kaip ilgai jis stovėjo, — kvaksenčiu balsu paklausė Dreizinas.

— Aštuonias paras.

— Kodėl ne daugiau? . . .

— Tamsta, tardomasai, ar galvoji kada nors prisipažinti?

„Man pradėjus ilgą aiškinimą, kodėl aš nekaltau, Dreizinas nutraukė mano kalbą“:

— Baikite nekalto praščiokėlio vaidybą. . .

— Aš sakau teisybę. . .

— Tokios teisybės mums nereikia. Sakykite kitą.

— Kita bus melas...

— NKVD darbuotojai geriau už jus žino, kas yra melas ir kas teisybė.

— Tardytojas Ostroverchovas reikalauja iš ma-

nęs melagingų liudijimų. Ir tamsta to paties nori? . . .

— Tardomasai, prisimink, kad NKVD visuomet iš suimtųjų reikalauja tiktai tiesos. . . Visokiausiomis priemonėmis. . .

— Iš manęs jos nereikia reikalauti. Aš tardytojui kartoju teisybę jau kelintas mėnuo.

— Ką jūs kartojate?

— Kad aš nekaltas, mane suimdama NKVD suklydo.

— NKVD niekad neklysta. . .

„Ši ciniška, šabloniška enkavedistams įprasta pastaba išmušė mane iš pusiausvyros.

Nesusilaikydamas pradėjau šaukti į Dreizino rupūžinį snukį“:

— Plepi, prakeiktas rupūže! Jūsų kalėjimuose sėdi tūkstančiai nekaltų. Svetimu krauju ordinus įsigijate, niekšai!

„Ostroverchovas pašoko, pribėgo prie manęs, bet Dreizinas jį sulaikė. Sustingusiose iššokusiose viršininko akyse akimirkai išsižiebė greit dingęs smalsumas.

— Taip! — kvaktelėjo viršininkas. — Jūs rimtai galvojate, kad mus galima aprėkauti? Jūs norite žaisti su mumis, rodyti štukas?

— Aš nieko nenoriu jums rodyti!

— Taip, taip; ar jūs žinote, kas yra manikiūras? Ne tas, kuris kirpyklose daromas moterims, bet mūsiškas. Specialus. Liaudies priešams.

„Baimės spazmai atėmė man kalbą“. . .

— Kuris kūnomechanikas jį aptarnauja?

— Kravcovas, drauge viršininke, — išsitempęs atsakė tardytojas.

- Kuris gydytojas?
- Bergeris.
- Iškvieskit Kravcovą ir Bergerį.

Šiems atėjus, Dreizinas įsakė": — Padarykite jam manikiūrą.

— Kokį manikiūrą įsakysite, drauge viršininke? „Dreizinas, kiek pagalvojęs, atsakė": — Karštą manikiūrą! Pirmai pradžiai įrankiai vidutinio didumo" (191-195 p.).

Dar prieš „manikiūrą" Ostroverchovas parodė Boikovui kambarį, kur buvo sudėtos NKVD kanikinimų priemonės ir vyko manikiūrai, manydamas paveikti kaltinamąjį, kad šis pagaliau prisipažintų.

„Truputis psichologijos"

„Erdvus kambarys, primenąs įrankiams laikyti sandėlį. Palei vieną sieną lentynos su išdėstytais ant jų įrankiais, o palei kitą sustatytos spintos su stiklo durelėmis, pro kurias matyt lyg ir atsarginės mašinų dalys.

Drebulio krečiamas žiūriu į trečiąją sieną: nuo grindų iki lubų šią sieną „puošia" sukabinti prie jos kančiai, šautuvų valomieji virbalai, trumpi, stori gumos vamzdžiai, kėdžių kojos, botagai su geležiniais kabliais galuose, adatomis nusagstytos liniuotės, plieniniai metrai, lankai su sraigtais, virvės su kilpomis ir kitoki panašūs dalykai. Visi šie daiktai sukabinėti ant vinių griežta tvarka.

Cementinėse grindyse kojėlėmis įtvirtinti keturi ilgi stalai. Virš jų kabo keisti metaliniai įtaisymai, su metalinėmis apyrankėmis, odos kilpomis ir vir-

vagaliais. Stalų lentose prigrežta įvairaus dydžio skylių. Pastalėje ir tarp spintų pristatinėta nedidelių elektrinių motorų, ant kurių tiksliai sudėti gulėjo laidų ritiniai. Daugiau tuzino kėdžių papildė šio kambario keistą vaizdą; kaikurios jų metalinės su spiruoklėmis, mygtukais ir sraigtais. Kėdžių kojelės įcementuotos į grindis. Grindys kambario vidury ketvirtadaliu metro augštesnės, nei palei sienas. Nuo stalų ir metalinių kėdžių sienų link grindyse įduobti loveliai. Ir palei sienas yra tokie pat loveliai, tik kiek žemiau nuleisti. Jie sujungti su vamzdžiais, einančiais į rūšį kambario kertėse.

Grindys, stalai ir kėdės perdėm padengtos rusvomis dėmėmis, tiksliau — dėmių sluogsniais. Ryškesnės tamsiai raudonos spalvos dėmės dengia senesnes, tamsesnes. Tokios pat rūšies dėmėmis tik kiek mažesnėmis aptaškytos sienos, durys, spintos ir lentynos. Dusinantis, salstelėjęs kvapas vyrauja kambary.

Apsidairęs iš karto supratau, kur aš patekau. Mano mintis patvirtino mane įkandin sekęs Ostroverchovas". . .

— Kaip jums, mielas, patinka šis jaukusis kambariukas? Ar žinote, kur jus atvedė?

— Spėju, — burbtelėjau.

— Ar spėjate, kad Kravcovas jus taip čia aptvarkys, kad iš jūsų nieko nepaliks, nei plūksnų, nei kaltinimų?

„Į tai aš nieko neatsakiau. Ostroverchovas, draugiškai paėmęs mane po ranka, nusivedė prie spintų. Jam pamojus, Kravcovas atidarė vieną spintą. Dabar aš pamačiau, kas man iš tolo žiūrint

buvo panašu į mašinų dalis. Spintos lentynose buvo sudėtos įvairaus didumo pirštinės, padarytos iš plonyčių metalo plokštelių; kaikuriuose plokštelėse kyšojo sraigtai. Tardytojas ciniškai mirktelėjo".

— Į tokią pirštinaitę mes galim įmaiti jūsų lenaite, vieną po kito užsukant šiuos sraigtelius. Kuo, mielas, pavirs jūsų rankutė po pusvalandžio? Kotletu, ar ne? Didesniam efektui sujungę pirštinaitę su šita rožyte paleisime srovę. Kaip jūs tuomet atrodysite? Siaubingas pasibaisėjimo drebulys išreiškė mano jausmus. Šitai pastebėjęs Ostroverchovas nusikvatojo.

— Jums šios pirštinaitės nelabai patinka! Žiūrėkite čion, gal šitai patiks? „Jis parodė metalinę kėdę.

— Jūs čia matote dvi sėdynes: viršutinę skylėtą, apatinę su vinimis. Įsivaizduokite, kad jus pasodino į šią kėdutę ir kietai diržais pririšo. Jūsų draugas Kravcovas įjungia srovę. Apatinė sėdynė ant spyruoklių pakyla, jos vinys skverbiasi į viršutinės sėdynės skylutės. . . Jūsų sėdynei darosi nemalonu? Bet tai menkniekis. Kreipkite dėmesį į vinis. Kiekviena jų sudaryta iš trijų kietai susiglaudusių dalių. Paspaudus štai šitą mygtuką, vinių dalis išsiskečia. Jos rauna jūsų kūną. Tuomet jūs jaučiate, koks čia skausmas? Po tokio bandymo, jūs ilgai negalėsite sėdėti. . .

„Ostroverchovas nutempė mane prie lentynų. Ant jų buvo pridėta daugybė peilių, pjūkliukų, ilgų virbalių, gražtų, žiedų, replių ir įvairiausių formų spaustukų. Jis sugriebė pusės metro ilgumo platokų ašmenų plieninę plokštę be rankenos su

dviem skylėm galuose ir įteikė šį daiktą Kravcovui".

— Pademonstruokite, drauge Kravcovai, šią giljotinukę. ,

Kūnomechanikas tylėdamas paėmė plokštę, įtaisė ją į buvusį ant stalo mechanizmą. Po to, paspausdamas mygtuką, į motorą įjungė laidą. Plokštė besisukdama pradėjo judėti, pakildama ir nusielsdama. Kartu iš lengvo judėjo stalo lenta.

Šis mechanizmas pjausto žmogų, kaip dešrą, plonytėmis riekutėmis kartu su kaulais".

— Mano praktikoje, — tęsė tardytojas, — buvo toks atsitikimas. Pakliuvo šnipas. Tikras ir labai užsispyręs. Kėdės kojėlė, plieninis metras, prideginimai nedarė jam įtakos; pastyti į spintą nebuvo laiko. Padėjome jį štai ant šito stalo. Pradėjome nuo dešinės kojos nykščio. Po 32-os riekutės jis prašneko. . . Nejaugi, mielas, šio šnipo liūdnas likimas jus neveikia? . . .

Ostroverchovas tempė mane nuo vieno stalo prie kito, nuo lentynos prie lentynos, su pasitenkinimu smulkiai apibudindamas kambarį buvusių dalykų paskirtį. Kravcovas tyliai ir niūriai sekė tardytoją.

Laisvėje būdamas skaičiau apie biaurius kankinimus, vykdytus įvairiais laikais ir įvairiuose kraštuose, bet tai buvo tik menki šešėliai, ką aš dabar čia mačiau ir girdėjau. . .

Tardytojo „paskaitą" nutraukė duryse pasirodęs Bergeris. Jis vilkėjo baltą chalatą, jo rankose buvo odinis krepšelis, kokius paprastai naudoja gydytojai mediciniškiems įrankiams sudėti. Ostro-

verchovui priėjus, jiedu kažką tyliai aptarinėjo. Nugirdau keletą posakių":

— Manikiūro nereikės. Jis jau paveiktas. Vietoje fizinio aš panaudojau psichinį įtikinimo būdą.

— Kokį būtent? — paklausė žmogus baltame chalate.

— Atlikau trumputę paskaitėlę štai apie tai, — akimis apžvelgęs lentynas ir spintas, pasakė tardytojas. „Bergeris mirktelėjo ir žviegiamu, nelaimei panašiu į žmogaus juoką, balsu pridūrė":

— Akivaizdinės, taip sakant, psichologijos truputėlis, drauge tardytojau.

— Gerokas truputėlis, — patvirtino Ostroverchovas.

Kravcovas abejingai pažvelgė į mane. Jis neišiamai pakratė galvą ir tyliai pasakė:

— Beveik paruoštas, bet nevisiškai. Reikia dar paspausti. Nedaug!. . .

Tuo metu aš tikrai buvau beveik paruoštas visokiems „prisipažinimams".

Kankinimams skirtas kambarys mane sukrėtė; siaubas nusiaubė, palauždamas ryžtą priešintis. Dar vienas, kad ir mažiausias „fizinio įtaigojimo" metodo pakartojimas ir aš pasirašyčiau betkuri tardytojo man pakištą prisipažinimo popiergalį. Bet Kravcovo pasakymas prieš mano norą mane paveikė ir paskatino priešintis.

Ostroverchovas, pribėgęs prie manęs, nuspaudė mano alkūnę.

— Tu paruoštas prisipažinti? Ar ne taip, mielasis?

— Aš su neapykanta ištariau: — Ne!

Tardytojas pradėjo mane švelniai įtikinėti.

— Priešintis neprasminga, mielas! Vistiek pripažinsite! Kam tėti? . . .

„Atsigrižęs į kūnomechaniką jis paklausė:

— Pasakyk, drauge Kravcovai, kiek žmonių atlaikė ši . . . kambari?

Kūnomechanikas lėtai ir tyliai atsakė:

— Nieks. . . Čia. . . mano kabinete prisipažįsta arba. . . miršta nuo širdies smūgio.

— Jūs matote, — tęsė tardytojas. — Užsispyrimui nėra tikslo, mielas. Paskutinį kartą patariu pasirašyti!

„Ir vėl atsakiau: — Ne!

Ostroverchovas susierzinęs nusispjovė, mostelėjo ranka įsakydamas":

— Drauge gydytojau! Paruoškite įrankius! Drauge kūnomechanikai! Veikite!"

„Manikiūras"

„Ostroverchovo įsakymą Kravcovas tuojau be matant įvykdė. Greitais, įprastais ir tiksliais judesiais pastūmė mane prie vieno stalų, plačiu savo delnu prispaudė mano rankas prie viršutinės lentos, koja pastūmė mane į kėdę su augštoka atrama.

Kūnomechanikui nereikėjo nei pusės minutės, kad pririštų mane prie kėdės ir rankas prikautytų prie stalo lentos. Kravcovui paspaudus vieną ant stalo buvusių mygtukų, iš stalo skylių iš abiejų mano rankų pusių iššoko šešios apyrankių puselės. Sujungus galus, apyrankės prispaudė mano rankas delnais žemyn prie lygaus poliruoto medžio. Viena apyrankė prispaudė mano keturių pirštų antruosius vidurinius narius, antra — nykštį

ir rankos riešą prie delno, trečioji — patį riešą. Po to kūnomechanikas diržais priveržė prie kėdės mano pečius, kaklą, alkūnes ir kojas, šie veiksmai taip greit buvo atlikti, kad aš nespėjau pagalvoti apie pasipriešinimą. Prikaltas prie stalo ir pririštas prie kėdės aš beveik negalėjau pajudėti. Stalai buvo siauri — pusmetro pločio. Mano rankų pirštai per 2-3 centimetrus buvo įsikišę iš kitos stalo lentos pusės.

Priešingai Kravcovui, Bergeris dirbo lėtai. Jis lėtu žingsniu priėjo prie stalo, pastatė ant jo ir atidarė savo čemodanėlį. Žvilgterėjęs į jį nuste-bau, kad neturiu baimės. Tai ką pamačiau, atrodo, turėjo mane nukrėsti, bet manyje buvo tik nuovargis ir atbukusis visam kam apatiškas jausmas. Mano nervai į viską, kas kankinimų kambary buvo matyta ir girdėta, nereagavo.

Bergerio čemodanėlis buvo perpilnas įvairių komplektų adatų, išmeigtų į medžio gabalėlius. Buvo adatų plauko plonumo ir skrybėlių špilų storumo, ir pagaliau panašių į gramofono adatas, plokščiai nusmailintas. Ten pat tam tikrame lizdelyje buvo spirito lemputė su dagtim.

Balto chalato žmogus, ištraukęs lemputę, įžiebė ją, pradėjo išiminėti adatas vieną po kitos. Jis ėmė ne ploniausias ir ne storiausias, bet vidutines.

Pasilenkęs per mano petį, Ostroverchovas kvėpuodamas man į veidą, saldžiu balseliu šnekojo:

— Pradėkite prisipažinimą! Nelaukite mani-kiūro. Juk baisiai skaudės. . . Na, kaip?

Spazmiškas pasipriešinimas, susijaukęs su apatija, dar nepraėjo; aš neigiamai pakračiau galvą".

— Drauge Bergeri! Pradėkite! — šūktelėjo palei mano ausį tardytojas.

Gydytojas neskubėdamas pakėlė spiritinės dagtį, pavilgė vatos gabaliuką spiritu, akuratiškai apšluostė mano pirštus, kiekvieną atskirai. Po to spiritinės ugnelėje iki raudonumo įkaitino vieną adatą ir klausiamai pažvelgė į Ostroverchovą. Šis nekantriai linktelėjo galva. Bergeris pakėlė mano rankos smilų ir iš lėto smeigė po nagų adatą.

Dėl nepakeliamo skausmo nesulaikiau išsiveržimo laukinio šauksmo, truktelėjau, kad pakilčiau iš kėdės, bet diržai su apyrankėmis mane kietai laikė. Antroji adata įsismeigė į antrąjį pirštą, paskui į trečią, ketvirtą ir penktąjį. . .

Baisus degantieji skausmai raustė mano pirštus. Bet baisėnis už skausmus buvo šlykštusis degančio kūno kvapas, skverbijasis į mano uoslę. Nuo to šlykštaus kvapo man pasidarė bloga, aš nustočiau sąmonės. . .

Atsipeikėjau nuo šalto vandens srovės, bėgusios per mano galvą ir veidą. Kravcovas mane pilstė vandeniu. Už mano nugaros pasigirdo Ostroverchovo salstelėjęs įniršusio gyvulio balsas":

— Tęskite, drauge daktare! Nesigailėkite jo nagų. . .

Ir vėl viena po kitos skverbiasi adatos į mano pirštus. Kiekviena po nagų išikverbavo giliau centmetro. Nagai plaišėjo ir mėsos po jais spirginosi. Bergeris atsukinėjo nuo adatų kvadratėlius akuratiškai dėliodamas juos ant stalo.

Aš staugiau, vaitojau iš skausmo. Visi mano pirštai buvo nusmaigstyti adatomis. Ostroverchovas tęsdamas klausė:

— Ar prisipažinsi? Ar prisipažinsi?

Atsakyti negalėjau. Skausmas, kepinamo ir degančio kūno kvapas atėmė man balsą. Aš tyliai ir teigiamai lingavau galva. Pagaliau išsiveržė verksmas:

— Taip! Taip!

Dabar buvau palaužtas. Mane apėmė vienui vienas noras: greičiau pasirašyti viską, kas reikalinga, kad tik išsilaisvinčiau iš raižančių skausmų ir šlykštaus kvapo.

Palinkusi į mane Ostroverchovo fizionomija skendėjo šypsenoje:

— Pagaliau, mano brangusis! Seniai taip reikėjo! Be reikalo save ir mus kankinai!

„Skubėdamas ištariau: — Nutraukite manikiūrą, draugai!

Gydytojas neskubėdamas traukinėjo adatas iš mano panagių. Ir vėl kartojosi raižantieji skausmai. Neišlaikiau ir vėl nustojau sąmonės. . .

Šaltas vanduo ir lėtai rimstantieji slinkstantieji nuo mano rankų skausmai mane atgaivino. Adatų panagėse jau nebuvo. Žmogus baltame chalate spirite pavilgytos vatos gabaliuku rūpestingai šluostė šlykščiai atrodančias mano pirštų galūnes. Jos buvo pajuodavusios nuo prideginimų, nagai susproginėję; iš žaizdelių kyšojo apdegusių ir suanglėjusių mėsų gabalėliai su sukrešėjusiu juosvu krauju.

Kravecovas mane atrišo. Ostroverchovas, išdėstęs ant stalo prieš mane keletą popieriaus lakštų su „amžina plunksna“, švelniai įsakomai pareiškė:

— Pasirašykite! Greičiau!

Kas buvo tuose lapuose prirašyta, negalėjau įžiūrėti. Mano veidas skendėjo ašarų ir vandens mišinyje.

Tardytojas įbruko į rankas plunksną. Prisilietęs prie jos sužeistais pirštais, aš vėl sugniužau nuo skausmų. Plunksna iškrito iš rankų, nuriedėdama po stalą. Skausmas nebuvo toks aštrus, kaip pirma, ir gal kiek pasiryžęs būčiau jį nugalėjęs, bet tuo metu išganinga mintis šovė:

— Simuliuoti, panaudoti skausmus. Nepasirašinėti.

„Užsikabinęs už šios minties, pradėjau simuliuoti: imdamas plunksną vaitojau, griežiau dantis, raiviaus paleisdamas plunksną iš rankų“.

— Susitvarkyk, mielas! Daugiau ištvermės, daugiau pasiryžimo! Viena vienintelė mažytė pastanga ir galėsite pasirašyti, — tikino Ostroverchovas.

Atsakymui vaitojau: . . .

— Negaliu! Negaliu! Jūs mane sužalojote! Mano rankos, mano rankos! Plunksnos nelaiko. . . Duokite poilsio mano pirštams, išgydykite juos; pasirašysiu viską, ką norėsite.

Vilties mintis apvaldė mano smegenis.

Svarbiausia — atsisakyti dabar. Paskui, gal kaip nors išsisuksiu“.

— Kada tamsta pasirašysi? — piktai paklausė tardytojas.

— Kai tik sugebėsiu išlaikyti rankose plunksną, — atsakiau. . .

Pavyko apgauti: tardytojas nustūmė nuo manęs paruoštus parašui popieriaus lapus. Bet apgauti patyrusį kūnomechaniką buvo sunku. Įsmei-

gęs į mane drumzlinas akis, jis pašaipiai palingavo galva ir vos girdimai ištare":

— Netikėkite jam, drauge tardytojau! Jei norite, aš jį priversiu pasirašyti tuojau — jis suka.

Išgirdęs šį posakį, visu atkaklumu pradėjau šaukti: — Ne, ne! Sakau teisybę! Žodis!

— Jis nori išlošti laiką. Netikėkite! — spyrėsi Kravcovas.

Bet Ostroverchovui, atrodo, mano „bylos" reikalui atsirado savi, kitoki sumetimai".

— Gerai, — pasakė kiek pagalvojęs tardytojas, — duodu jums keletą dienų poilsio ir tuo laiku papildysiu jūsų prisipažinimą. Bet atsiminkite, mielasis, jei atsisakysite, jūsų panagės susipažins su storiausiomis adatomis. . .

Bergeris apžiūrėjo mano pirštus, dar kartą juos apvalė spiritu, patepė jodu, linktelėjęs, žvengiančiu balsu ištare: — Viskas tvarkoje, drauge tardytojau. . .

Iškviesti palydovai išvedė mane iš Kravcevo „kabineto" į koridorių. Ėjau pirmyn storais triukšmą suimančiais kilimais, išskėtęs rankas, tyliai vaitodamas nuo besitęsiančių skausmų su džiaugsmo širdyje jausmu. Nežinau, kodėl aš džiaugiaus nepasirašęs nuosavo mirties sprendimo". (196-207 p.)

*

Iš atpasakotų pavyzdžių matyti, kad „didžiulius konvejerius", „stovėjimas spintoje" ir „manikiūrus" vykdavo išmiklinti ir kvalifikuoti kūno mechanikai. Iš kur ir kaip šie „specialistai" atsi-

rasdavo, paslaptį ir vėl atskleidžia M. Boikovas, papasakodamas sekantį nuotykį.

*

Dvylikametis šaltkalvio Bortnikovo berniukas Mitia, pabėgdamas iš namų, tėvams paliko raštelį: „Tėti ir Mama! Neieškokite manęs. Išeinu į heroiską ir garbingą gyvenimą. Grįšiu ordinuotas, arba visai nesugrįšiu. Pionierius D. Bortnikovas“.

Tėvai susirūpino. Pranešė milicijai. Dingęs vaikas, dviem metams praslinkus, iš Tolimųjų Rytų parašė laišką, kad jis armijoje. Gyvena gerai. Ordino dar negavęs, bet gausiąs. Greit atėjo dar pora laiškų ir siuntinukas. Tėvas fabrike pasakojo apie sūnų draugams su pasididžiavimu. Bet siuntinukas buvo pirmas ir paskutinis.

Mitia iš tėvų namų pabėgo 1929 m. „idėjiniais“ sumetimais. Jis buvo susižavėjęs sovietinių pasieniečių garbingais žygiais, gaudant tėvynės priešus — šnipus. Anuomet tokiomis temomis rašė sovietinė spauda, teatruose, filmuose rodė pasienių kareivius-didvyrius, apie tai pasakodavo pionierių susirinkimuose. Susiradęs pasienio sargybų punkto viršininką Nečipurenko, Mitia pareiškė jam, — atėjęs ginti sovietinę tėvynę nuo šnipų ir priešų.

Iš šio įvykio Ničipurenko ir jo būrio kariai įsivėlė į didelį rūpestį. Visą savaitę GPU tardytojai apklausinėjo viršininką, paskirus karius ir patį Mitią, kuris, tardytojų nuomone, norėjęs pabėgti pas priešus. Mitią mušė ir grąšino, bet jis laikėsi savo, tvirtindamas, norįs būti pasieniečiu ir šnipus gaudyti. Vienas tardymo dalyvių — gepeuškas

(GPU agentas) atkreipė vyr. tardytojo dėmesį, kad vaikas ištvermingumu ir kietu savo būdu gali būti naudingas GPU.

Po to GPU vaiką pradėjo globoti, paaiškindami jam, kad ir mušimas jam ištirti buvęs reikalingas. Mitia pasiuntė į miesto skerdyklą. Į nustebusio Mitios klausimą buvo atsakyta, kad geri pasieniečiai turi priprasti prie kraujo kvapo. Po to Mitia dalyvaudavo darant kratas, tardymus, suėmimus ir vykdant šaudymus. Mokslas tęsėsi porą metų.

Pasieniečio pareigos — šnipų sekimas, gaudymas su šunimi Mitiai labai patiko, šiose pareigose Mitia buvo penketą mėnesių ir tuo laiku jis jau sugebėjo pasiųsti tėvams siuntinį. Po to jį pašaukė į divizijos štabą ir paskyrė į slaptus kursus, ruošusius „fizinio įtaigojimo tardytojų padėjėjus“. Kursai Mitiai nepatiko. Apie tai jis įteikė raportą.

GPU majoras Podgainy, kursų viršininkas, Mitiai tiesiog į akis pasakė: „Be štukų, paliksi kursuose, priešingai — kursantai mokysis iš paties kailio“. . .

Kursų programa nesudėtinga. Mokė mušti žmones ir tvirtindavo: „Privalote nužmoginti žmogų, paversti jį mazgote, kad išgautumėt tardymui viską, kas reikalinga. Niekam mažiausio pasigailėjimo — jūsų filosofijos pagrindas.“

Po kursų Mitia pasiuntė į Vladivostoką GPU žinion. Tris metus Mitia „iš žmonių gamino mazgotes“. Bet budelio profesijos Mitia nepamėgo. Jis gaudavo papeikimus už blogai einamas pareigas. Kartą GPU valdybos viršininko padėjėjas paskelbė Mitiai: — čia jus nedaug ko mokė. Vyksite į

šiaurės Kaukazą, į Piatigorsko kūnomechanikų institutą. . . Ar patenkintas?

Piatigorske Dimitrijus Bortnikovas pateko į patyrusių „mokytojų“, NKVD majoro Dagino — instituto organizatoriaus, jo padėjėjo Dreizino ir Krylovo rankas. Institutas ruošė augštos kvalifikacijos budelius, pagal Maskvos patvirtintas programas su šūkiu: — Niekam jokio pasigailėjimo! Instituto „mokslo vyrai“ įsitikino, kad Bortnikovas ne tik netikęs, bet gali tapti NKVD kenksmingu. Apsvarstę padėtį „pedagogai“ nutarė tęsti mokymą, po to padaryti bandymą.

1936 m. lapkričio mėn. Bortnikovą tiesiog iš pamokos pakvietė į Dagino kabinetą. Ten buvo ir Dreizinas su Krylovu. Dagingas, paspaudęs migtuką, kreipėsi į jaunuolį:

— Tamsta, blogiausias mūsų instituto studentas. Mes sudarome jums progą pasitaisyti. Iš miesto, kur jūs praleidote vaiko dienas, atvežė liaudies priešą Vasilijų Bortnikovą. Aptvarkysite jį mūsų akivaizdoje.

Į kabinetą įvedė liesą, trumpiausiai apkirptą senį. Jaunasis kūnomechanikas pažino tėvą. Ir tėvas pažino suaugusį enkavedisto mundure sūnų.

— Tai tu čia Mitia? — paklausė nusteбęs tėvas. — Budeliu tapai! Mušk, kankink, kaltas, kraujagėrį išauginęs. Mušk tėvą ir būk prakeiktas, — pradėjo verkti tėvas, rankomis pridengęs akis.

Dimirtras Bortnikovas kumštėmis puolė „mokytojus“, bet prieš tris enkavedistus neatsilaikė. Dagingas čia pat įsakė Dreizinui: „Tėvą sušaudyti, sūnų sunaudoti tyrimams!“ Tėvą sušaudė tą pačią naktį, bet sūnų, kaipo parodamąją medžiagą ilgiau

metų kankino, instituto pamokose atlikinėdami „studentams“ parodomąją kūnomechanikų praktiką.

— Šis subjektas, buvęs kūnomechanikas, pažeidė pagrindinį NKVD nuostatą — nesigailėk tar-domojo! Matote kaip jis nubaustas. Ir su jumis bus taip pat, jei kartosite jo klaidas. . .

Kai Bortnikovas pasidarė nebepanašus į žmogų, jį įgrūdo į mirtininkų kamerą. Visas jo kūnas buvo sumuštas be sveikos vietelės ženklo.

D.Bortnikovą, talpinant į kalėjimą, kaip buvusį enkavedistą menkai krėtė. Jo kelnų užpakalinėje kišenėje atsitiktinai pasiliko keletas popieriaus lakštelių, o tarp jų slaptas NKVD dokumentas. „Jį skaičiau mirtininkų kameroje“, — rašo Boikovas. Mašinėle rašytoje violetinės spalvos kopijoje buvo šitoks tekstas:

„Slaptai.

Instituto klausytojams nuorašas.

NKVD šiaurės Kaukazo srities Valdyba.

Piatigorsko miestas. 1935 m. balandžio 24 d.

Piatigorsko kūnomechanikų instituto mokslo programa

1. Žmogaus anatomija ir fiziologija —	teorijos	12 val.
2. žmogaus kūno oda —	„	4 „
3. Nervų sistema ir jos funk-	cijos	„ 8 „
4. Jautriausios žmogaus kūno		
vietos — praktikos	36 v.,	„ 8 „

5. Kūnomechanikos teorijos ir praktikos pagrindai —	„	6	„
6. Pradiniai veiksmi, bandant subjektą — praktikos 26 v.			
7. Svarbiausieji fizinio įtaigoji- mo ir jo pritaikymo metodai — praktikos 112 v.	„	38	„
8. Kūnomechanikos nuo seniau- sių laikų iki šių dienų istorija	„	22	„
9. Naujausios kūnomechanikos mašinos ir jų veikimas — praktikos 84 v.	„	18	„
10. Žmogaus organizmo fizinis ir psichinis patvarumas — praktikos 20 v.	„	6	„
11. Sprendimų vykdymas — praktikos 42 val.	„	8	„
Iš viso teorijos — 130, praktikos — 320 valandų.			
Programai skiriama 10 mėnesių.			
Piatigorsko kūnomechanikos institutas, viršininkas profesorius Dreizinas			
Instituto viršininko pavaduotojas docentas Krylov			
Šiaurės Kaukazo NKVD Valdybos viršininkas majoras Dagin"			

Dokumento viršutinėje dalyje iš kairės ir gale buvo Šiaurės Kaukazo NKVD Valdybos antspaudas. Po antspaudu klišiniai užrašai:

„Tvirtinu. Narkomvnudiel G. Jagoda".

Piatigorsko kūnomechanikos institutas nėra vienintelis. Kalinamieji, kurie buvo tardomi NKVD valdybose ir skyriuose Maskvoje Leningrade, Kijeve, Tiflise, Minske, Rostove ir kt. didesniuose

miestuose, liudija kad ir ten veikusios panašaus tipo „uždaros mokyklos“ (2 t. 39-48 p.)

M. Boikovui teko stebėti D. Bortnikovą mirtininkų kameroje ir matyti, kaip jis priešinosi penkiems budeliams, atėjusiems paimti jį sušaudyti. Kova truko net penketą minučių. Atsisakius D. Bortnikovui pačiam išeiti, būdingas enkavedisto posakis:

— Kaip tat neisi? — nustebo enkavedistas. — Tavęs pats komendantas laukia!

M. Boikovas apibudina sovietinį jo stebėtą budelį taip:

Tas, kuris šaudo.

Dienos metu į mirtininkų kameras kartais ateidavo žmogus, užsimetęs ant pečių su NKVD kapitono ženklais karišką milinę. Atsisėdęs ant kėdutės, jis pradeda kalbas su mirtininkais. Jo batų aulai blizga, papurtęs veidas švariai nuskustas. . . Jo akys landžios. . . , Liepos mėnesio karštos dienos, kameroje tvanku. Žmogus su užmesta ant pečių miline, aiškiai tenoru tardamas kiekvieną žodį, sako: „šalta pas jus, piliečiai mirtininkai!„...

Pokalbis tęsiasi. . . Žmogus nepyksta už taikomus jam priekaištus. Kartą, patalpintas kameron naujokas prasitaria, kad tasai gerasis žmogus gal galėtų jam padėti. Naujokui paaiškina: „Netenka į jį kreiptis. Tai tas, kuris šaudo“.

— Iš nagano. Į pakaušį. Tatai čionykštis budeelis, NKVD valdybos komendantas Kapranovas. . .

Kapranovas patarinėja mirtininkams, kad jie prie jo priprastų, jog jiems teksią su juo susitikti.. Jis turi „Raudonosios žvaigždės Ordiną“; jo kai-

rioji akis visuomet primerkta. Tai įprasta šaunant į svetimus pakaušius.

Bendroje kameroje areštuotieji, buvusieji sargai-palydovai, pasakojo, kaip Kapranovas šaudė:

— Gaila man tamstos, pilieti, bet nieks nepadės. Toks jūsų likimas — mirti nuo mano kulkos. Nesijaudinkite. Aš jus viena akimirka be mažiausio skausmo.

Jei šaudomasai šaukia nenorįs mirti, Kapranovas jį ramina:

— Visi mirsime. Tamsta, pilieti, — šandie, o aš, gal būt, ryt. Ir nežinia, katras mudviejų laimingesnis. . . Ir štai ką aš jums pasakysiu. Kartu su žodžiu „pasakysiu“ Kapranovas šauna. . .

Kapranovas neslepia, kad jam teko šaudyti moteris ir net vaikus. Jam jų negaila, bet nesą jokio noro šaudomas moteris jaudinti. . . Vis tik tai moterys. Jų visokios raudos, šauksmai, netenka sąmonės, aš to nemėgstu. Mano reikalas šaudyti, ne kankinti. Kiti tekankina!

Visus daiktus Kapranovas jų vardais vadina: kalėjimą — kalėjimu, kankinimus — kankinimais. Jo filosofija — mirties visuomet reikia bijoti. Jis šį klausimą „kūnomechanikos institute dėsto“.

— Kartą, — rašo Boikovas, — teko skaityti SS SR Aukščiausios Tarybos įsaką (ukazą) apie NKVD veikėjų ordinais apdovanojimą. Jų tarpe buvo ir Kapranovo pavardė; jis buvo apdovanotas „už svarbių valstybinių uždavinių atlikimą“. Jokių kitų uždavinių be šaudymų jis nevykdė, atseit, ordinas teko už budelio darbą. Be „pagrindinių“ šaudymo pareigų Kapranovo žinioje buvo net keturių rūšių NKVD sargybių priežiūra. . .

— Mums, mirtininkams, buvo įdomu, kaip Kapranovas iki budelio nužygiavo.

— Pirmosios revoliucijos metais šaudydavau priešus, o dabar šaudau įvairius, tai ir viskas.

— Bendrai, piliečiai — mirtininkai, gyvenimas nejaukus. Nuolat šalu ir ilgiuos. Toks ilgesys, kad nebesijuokiu, kartais noriu būti mirtininku. Šis jo noras greit išsipildė. Kapranovas didžiavosi, kad jį pažįstas pats Ježovas. Už tuos pasigyrimus jis gavo kulka į pakaušį. (2 t. 72-79 p.)

M. Boikovo šiurpūs NKVD veiklos aprašymai reikalingi papildymo keliais momentais. Iškvieštą pas tardytoją Ostroverchovą Boikovą pasitiko Kravcovas, kadangi kambary Ostroverchovo nebuvo.

— Sėsk! Palauk! Tardytojas tuojau ateis. . . Mudu su Kravcovu seniai „tu“ — artimų santykių nuo konvejerių ir manikiūrų pasekmė. Kravcovas vaikšto po kambarį. Bestebėdamas šią vaikštynę, pamačiau, kad kūnomechanikas beeidamas aplenkia didelį tarakoną, taipgi niekur neskubantį. . . Kravcovo monotoniška vaikštyinė su tarakono aplenkimais erzina M. Boikovą.

— Nuspausk jį!

— Kravcovas sustoja, pagalvoja ir niūru balsu atsako:

— Kam jį spausti? Ir jis nori gyventi. . .

Nustebęs ir įpykęs rėkiu jam:

— O žmonės? O aš? Ar mes nenorim gyventi? Tarakono gailies, o mus kankini! Budeli!

— Ne savo valia kankinu! Man įsako! Toks amatas! . . .

— Ar įsakius tarakoną nuspausi?

— Nuspausiu!. . .
— Na, tai nuspausk!
— Tu man ne tardytojas! Įsakinėti neturi galios!

Įpykęs Boikovas rėkia Kravcovui: „Kad tave su tavo profesija velniai griebtų!"

Kravcovas nepaprastai susijaudino. Iš jo veido dingsta drumzlinas sustingimas, jo lūpos virpa, visa jo būtybė apimta nepaprastos, nesupranta-
mos baimės.

— Tu nepliaušk tokių dalykų. . . Apie velnius...
— Argi tu tiki velniams? — klausiu nesulaikydamas juoko.

— O kaip mūsų darbe netikėsi? — tyliai nusi-
raminęs atsako kūnomechanikas.

— Be jų argi tokių profesijų būtų?
— Gal tu ir Dievu netiki?
— Ne! Netikiu!. . . Taip, jei Dievas būtų, viso to nebūtų!

— Ko nebūtų?
— NKVD, tardymų, kūnomechanikų. . .
Atėjus Ostroverchovui, šis pokalbis nutrūko.

Esminės išvados iš jo Boikovas nepadarė, bet ji štai kokia būtų: išgijus iš žmogaus gėrio simbolio sąvokas, jame pasilieka visa, kas bloga. Kūnomechaniko Kravcovo susijaudinimą Boikovas aiškino visų enkavedistų nepaprastu prietaringumu.

Buvo praėję 3 mėnesiai, kai Boikovas buvo iškviestas pas tardytoją Ostroverchovą akistatai su to paties laikraščio, kuriame Boikovas dirbo, bendradarbiu Benjaminu. Šis, nors tik 27 metų amžiaus vyras tebuvęs, atrodė nepaprastai sunykęs ir pražilęs. Benjaminas patvirtino, kad buvo pa-

kvietęs Boikovą į kontrrevoliucininkų, kenkėjų organizaciją; kad sudaręs Piatigorske visam Šiaurės Kaukazui šnipų centrą; kad Boikovas dirbo anglų ir lenkų žvalgyboms. Benjaminas, anot Boikovo, prisipažinęs visais 58-jame str. įvardytais nusikaltimais, išskyrus vieną: tarnavimą baltųjų armijose; mat, 1917 metais jo būta tikrai 10 metų amžiaus. Akistata baigėsi tuo, kad Benjaminas, kurio pavardė knygoje žymima T-vas, staiga pakilo ir ištiesęs į Boikovą subintuotas rankas susijaudinęs sušuko: „Mykolai, tu suprask! Kitaip negalėjau! Jie išlupo iš manęs prisipažinimą!“ (1 t. 342-248 p.)

Kadangi ir akistatoje Boikovas neprisipažino, tai netrukus Ostroverchovas jį iškviatė; dienos metu ir pareiškė, kad šį kartą turėsiąs prisipažinti ir pasirašyti, priešingai — iš čia neišeisiąs.

— Ir vėl atsisakinėji? Tai kvaila! Pagaliau pasirašysi, nes tamstos bendradarbiai seniai prisipažino. Bendroje parodymų byloje trūksta vienos grandies, be kurios negalima apsieiti. Tai jūs!

Po užtrukusio pasikalbėjimo Ostroverchovas pašoko iš kėdės, trenkė kumštimi į stalą, nesusivaldydamas išrėkė:

— Įsakysiu suimti tavo žmoną ir motiną! Įsakysiu Kravcovui jas tardyti taip, kaip pats buvai tardomas. Tu surakintomis rankomis sėdėsi čia pat! Ar nori to?

Aš to nenorėjau. Tardytojas pakišo man lapą popieriaus su šiomis eilutėmis:

„Aš, čia pasirašęs, prisipažįstu kaltas, dalyvavęs ir aktingai veikęs kenkėjų-šnipų kontrrevoliucinėje organizacijoje“.

Kaltinamasai paprašė leisti jam pagalvoti. Jis prisiminė „konvejerio kančias“. . . Prisiminė ir Kravcovo posakį: „Čia. . . mano kabinete visi vi-
same kame prisipažįsta. . . miršta nuo širdies smū-
gio. . .“ Prisiminė Boikovas, kad prieš kurį laiką
redaktorius kalėjimo „telegrafu“ pranešė jam:
„Kai nustosį jėgų, prisipažink!“ Visai neseniai
bendroje tardomųjų kameroje Viktoras Goriago
kalbėjo:

— Aš mačiau tūkstančius kalinamųjų, bet jų
tarpe nebuvo neprisipažinusiųjų. Kodėl? Visi ne-
prisipažinusieji numirė tardomi.

Po sunkios vidujinės kovos Boikovas sutiko pa-
sirašyti su sąlyga: „Mano motina, žmona ir brolis
mano kontrrevoliucinėje veikloje nedalyvavo ir
nieko apie ją nežinojo“.

— Pagaliau! Paskutinė grandis įsijungė į gran-
dinę!

Bet tai nebuvo viskas.

— Dabar turėsime parodymą patikslinti, —
pridūrė Ostroverchovas. Tardytojas davė pasi-
skaityti kitų bylos dalyvių parodymus. Visi jie
patys savo ranka rašė prisipažinimus, — buvę val-
stybės išdavikai, priklausę antisovietinėms organi-
zacijoms ir šnipinėję beveik visų valstybių naudai.

— Mano „idiotiškoji prisipažinimo kūryba“,
Ostroverchovui vadovaujant, tęsėsi tris dienas.
Rašiau viską, kas į galvą ateidavo, įvairiausias ne-
sąmones. Prirašiau 42 puslapius. Ostroverchovas
buvo patenkintas.

— Kas mane dabar laukia? — paklausiau nesi-
džiaugdamas jo komplimentais. . . Mane pasmerks
ilgiems metams?

— Visiškai ne! Teismo nebus. Jūsų parodymai reikalingi tam, kad Maskva juos patvirtintų. Sprendimas tamstos byloje seniai paruoštas. Atleisk man tamsta! Buvau užimtas ir pamiršau jums jį parodyti.

— Kokį sprendimą? Teismo dar nebuvo. . .

— Narkomo Ježovo potvarkiu NKVD valdybų ir skyrių viršininkams kaikuriose bylose suteikiama sprendimų teisė. Tad mūsų valdybos viršininko draugo Bulacho įsakymu, — mandagiai šypsodamasis, aiškina man tardytojas. . .

— Kiek metų? — susijaudinęs paklausiau. . .

Viršininkas pavartęs popierius stalčiuje, ištraukė popieriaus lapelį, kuriame mašinėle buvo išspausdinti baisūs ir nelaukti man žodžiai:

„NKVD srities valdybos įsakymu sušaudyti. . .“

— Ostroverchovo veide išnyko šypsena, spausdamas migtuką dabar į mane žiūrėjo žiaurus užkietėjęs čekistas. Į kambarį įėjo du vyrai. Tardytojas, pirštu rodydamas į mane, burbtelėjo:

— Mirtininkų kameron! Lydraštį gausite komendantūroje!. . . (I d. 374-383 p.)

M. Boikovas ilgai sėdėjo mirtininkų kameroje. Daug „nusikaltėlių“ palydėjęs mirti, pagaliau ir Boikovas buvo pašauktas „be daiktų“, atseit, nužudyti. Du ginkluoti palydovai aplenkė izoliuotas šaudymo komendanto duris, pristatydami Boikovą Ostroverchovui. Čia jis sužinojo, kad Maskva pareikalavusi papildomų paaiškinimų. Tardytojas aiškino, kad tai būsią nesunku padaryti. Boikovas jaudindamasis griežtai protestavo, kad nebuvęs įspėtas, jog ne sušaudymui bus vedamas. Gavęs bylą susipažinti, kurių reikalaujama paaiškinimų,

Boikovas ją sudraskė. Boikovas buvo nugarstas į nekūrenamą vienutę. Pusgyvis iš jos išimtas ir vėl ėjo pro kalėjimų kameras. Atmaina įvyko, „ježovščinai“ baigiantis ir Berijai pradėjus Ježovo skirtų NKVD viršininkų likvidavimą.

Okupuotoje Lietuvoje

Okupavę Lietuvą (1940 m.), kiek apsidairę ir įsitaisę NKVD patalpose Kaune ir kt. kankinimo priemonės, enkavedistai pradėjo suiminėti žmones savo nuožiūra ir juos tardyti: kankinti, mušti, reikalauti prisipažinti be kaltės įrodymų. Tardymai vykdavo naktimis, tęsdavosi savaitėmis; nustojušius sąmonės apipildavo vandeniu, grūsdavo į karcerius atsipeikėti.

Kankinami buvo:

- 1) **Viktoravičius**, Juozas, suimtas 1941 m. balandžio 29 d. Luokėje. Kankintas Kauno kalėjime ir NKVD patalpose;
- 2) **Juodviršis**, Mykolas, suimtas Panevėžyje 1940 m. gruodžio 7 d. Tardė NKVD rajono viršininkas Mickūnas; paskui sadistas Vilimas, reikalavo pasirašyti jo sudarytą protokolą;
- 3) **Šlajus**, Juozas, suimtas 1941 m. balandžio 15 d. Tauragėje. Tardė čekistas Martavičius ir du rusai;
- 4) **Strauskas**, Edvardas, iš Kulių;
- 5) **Vaitiekūnas**, Vladas, suimtas 1941 m. balandžio 3 d., tardytas NKVD patalpose Kaune;

- 6) **Musteikis**, Mečys, suimtas 1941 m. balandžio 28 d. Telšiuose, salakiškis V. Tardė saugumo viršininkas Morozovas;
- 7) **Vyšniauskas**, Kazys, suimtas 1941 m. gegužės 21 d. Skuode. Du Raud. Armijos kariai smaigstė į panagės adatas (manikiūras);
(Genocide. By K. Pelėkis. 47-52 psl.)

Teroro klausimams studijuoti leidiniai

1. Borys Lewytzkij, Vom Roten Terror zur Sozialistischen Gesetzlichkeit. Der Sovietische Sicherheitsdienst. Nymphenburger Verlags-Buchhandlung. Miinchen, 1961, 302 psl.;
2. The Soviet Secret Police. Edited by Simon Wolin and Robert M. Slusser. F. A. Praeger Publisher. New York, N. Y. 1957, 408 psl.;
3. The Soviet Revolution 1917-1939 by Raphael R. A!bramowitch. International Universities Press, Inc. New York, N. Y. 1962. 473 psl.;
4. M. M. Boikov. Liūdi Sovietskoj Tiurmy (Sovietinio Kalėjimo Žmonės); I ir II tomai, 383 | 400 psl. Išleido „Siejatel“. Buenos Aires, 1957 m.
5. Genocide Lithuania's Threefold tragedy by K. Pelėkis, edited by Rumšaitis. Published by „Venta“, Germany, 1949. 286 **DSL**

PRIEVARTOS DARBO STOVYKLOS

Sovietų Rusijos įstatymai numato pataisos darbo (Ispravitelno-trudovyje lageri — ITL) stovyklas; jos priklauso 6-tai iš eilės bausmių kategorijai, skaitant nuo pirmos mažiausios. Pataisos darbo stovyklas dažnai koncentracijos stovyklomis vadinama, nors joms jau prigijo vergų darbo stovyklų pavadinimas. Stovyklos — ITL savo ruožtu yra trijų rūšių.

Į **1-os rūšies** tremiama: kriminalinių ir tarnybinių 60%, politinių — 40% su bausmėmis nuo 3 iki 5 metų. Čia bausmės atliekamos švelnesniame klimate; pasimatymus leidžia stovyklos viršininkas savo nuožiūra. Nusmerktieji dirba miškuose, durpynuose, kelių tiesimo, kanalų kasimo darbus, pavyzdžiui, Maskvos-Volgos, arba stato apsaugą kitų stovyklų imtiniais; dirba žemės ūkyje, prie statybų ir kt.

2-sios rūšies stovyklų sudėtis: politinių 60%, kriminalinių-tarnybinių 40%. Nusmerktieji laikomi europinės Rusijos šiaurėje ir Sibire palei geležinkelius. Bausmės nuo 3 iki 25 metų. Nusmerktuosius saugo gamta. Buities sąlygos sunkios: patalpos ankštos, nešvara-parazitai, maitinimas nereguliarus. Pasimatymai su NKVD leidimais. Dirba miškuose, tiesia plentus ir geležinkelius, įdarbinami į anglies ir kit. kasyklas, naftos gamyklas ir kt.

3-sios rūšies stovyklų sudėtis: politinių 80%, kriminalinių — 20%, laikomi Sibiro šiaurėje ar Tolimuose Rytuose, vietovėse, siekiančiose Ledinotąją vandenyną. Bausmės nuo 5 iki 25 metų. Apsaugo gamta. Darbo ir buities sąlygos nežmoniškos. Dirbama amžinos žiemos ir šalčių sąlygomis. Susirašinėjimas ir siuntiniai draudžiami. Dirbama aukso kasyklose; prie kelių, tiesiamų per tundrą; gaminama miško medžiaga eksportui; statomos prieplaukos ūpių žiotyse, pakraunami ir iškraunami laivai ir kt.

7-ji iš eilės kategorija — izoliatoriai. Juose laikomi ypatingai svarbūs „nusikaltėliai“ sovietų tvarkai, dėl kurių nors priežasčių nesusaudyti politiniai-opozicininkai. Izoliatorių pristatyta Uralo kalnuose arba netoli Maskvos, pavyzdžiui, Vladimire. Bausmės iki gyvos galvos. Prievartos darbų nėra; tai vienintelė vieta, kur jų nėra; čia tai ir bus tikriausias bolševikinis komunizmas. Iš izoliatorių, tur būt, nieks gyvas neišėjo; tad apie juos žinių nėra.

Iš to, kas iki šiol patirta apie išvežtuosius lietuvius, galima teigti, kad visi jie priklausė išvardintoms pirmosioms trims prievartos darbo rūšims. Išvežtieji, kad ir nelaikomi už spygliuotų vielų, kietai prižiūrimi pelnėsi sau duoną.

Nereikia užmiršti, kad stovyklose ir už jų ribų veikia vietiniai NKVD teismai su tardytojais, prokurorais, budeliais. Dažnas tremtinys trėmimo vietoje už kokį nors menkėkį galėjo gauti bausmės papildymą arba izoliatorių, ar pagaliau kulką į pakaušį. Kad nevienas iš išvežtųjų iš vietos NKVD

„trijulių" gavo bausmės papildymą, abejoti netenka.

Vergų stovyklų administravimas

Pataisos darbo stovyklų administravimas sudarytas iš dviejų padalinių: stovyklos valdytojo — jos viršininko ir iš stovyklos administracijos, 3-jo NKVD skyriaus.

Stovyklos viršininkai su gamybos ir aprūpinimo skyrių vedėjais — viršininkų padėjėjais priklauso dar: sanitarijos, buhalterijos-planavimo, kultūros-auklėjimo skyriai su šių skyrių viršininkais. Viršininko padėjėjui gamybos reikalams savo ruožtu priklauso cechų viršininkai, o pastariesiems — darbų brigados su brigadininkais. Stovyklų punktai bei atskiriems darbams vykdyti „komandiruotės" taipgi priklauso atitinkamiems stovyklų viršininkams

3-jo administracijos NKVD skyriaus viršininkui priklauso NKVD įgaliotiniai stovyklų skyriuose bei poskyriuose. 3-jo skyriaus viršininkui priklauso visa apsauga: sargybų viršininkai, etapų apsaugų komandos, stovyklinės paskirties izoliatoriai, specialios nubaustųjų vergų brigados, cenzūra, stovyklų komendantūros ir apsauga nuo gaisrų. Ginkluotosios jėgos taipgi yra NKVD žinioje.

Būdinga, kad pataisos darbų stovyklų administracijoje ir gamybos skyriaus techniniame personalo laisvų žmonių neperdaugiausiai būdavo, šios pareigos pavestos specialistams iš nusmerktųjų; jiems suteikiamos patalpų ir valgio privilegijos;

tatai skatina šios rūšies vergus savo pareigas gerai atlikinėti.

Užtat 3-jame NKVD skyriuje dirba savi užgrūdyti bolševikai, buvusieji ar esami čekistai, paperkami iš vergų tarpo seksotai. Tai toks aparatas tvarko ir valdo tūkstantines nusmergtųjų eilinių vergų mases, sutelktas į prievartos darbo stovyklas Valdymo priemonių bei būdų yra ir daugiau, bet apie tai kitoje vietoje.

Prievartos darbų stovyklų administracijos sutvarkymas atitinka sovietų valstybės santvarką.

Europinės Rusijos šiaurės vergų darbo stovyklos

Šioje Rusijos dalyje veikusių vergų darbo stovyklų dažnai buvo kaiteliojami pavadinimai. Jų istorija apytikriai bus šitokia.

Pirmoji bus buvusi **Solovecko OGPU, ypatingosios paskirties stovykla**. Ji buvo įsteigta Čekos laikais, kai valdžią pasigrobę bolševikai, bijodami priešiško veikimo ir drebėdami dėl savo kailio, darbo režimo priešus iš kairės ir iš dešinės. Tuos, kurių nespėdavo ar dėl tam tikrų priežasčių negalėdavo sušaudyti, trėmė į labai izoliuotą Solovkų salą Baltojoje jūroje. Iš M. Rozanovo aprašymų matyti, kad Solovecko vergų darbo stovykla, prieš jį į čia atitremiant, jau buvo apvaldžiusi didelės teritorijas kontinente, kur vergai vykdė naujų kelių tiesimą, dirbo miškuose ir gamino miško medžiagos eksportui. Solovecko išgarsėjusią stovyklą sutrumpintai vadindavo SLON. Pro ją praėjo šimtai tūkstančių nusmerktųjų, o 1930-32 me-

tais SLONO stovyklose dirbo 120,000 nutremtųjų.

1929 metais sovietų valdžia, partija ir pats „dizis“ Stalinas susidomėjo Pečioros baseinu. Netoli Uchtos jieškota naftos, anglies, aukso ir kitokių iškasenų. Uchtos-Pečioros stovykla metų metais didėjo ir didėjo. 1929 metais iškasamųjų verčių jieškojo 120 asmenų, o 1941 metais įdarbintų vergų buvo 750,000.

M. Rozanovas, kiek papildydamas Uchtos-Pečioros vergų stovyklos istoriją, rašo, kad pirmasis Pečioros krašte gamtos turtų jėškėjimo tvarkytojas buvo Jokūbas Moisiejevičius Morozas: jis tat Uchtos-Pečioros stovyklą įsteigęs ir buvęs pirmasis jos administratorius. Morozas ankščiau yra buvęs žymus čekistas Užkaukazėje. Pats likimas jam lėmęs didžias pareigas šiaurėje. Kartą Morozui teko Tifliso smuklėje nušauti darbininkas, žudikas buvo beišvengias bausmės, bet, Tifliso proletariatui sujudus, Morozas buvo paskirtas į Pečioros kraštą tyrimo darbams vykdyti, atseit buvo ištremtas.

J. Morozas visa energija vykdė naftos ir kitų žemės turtų jėškėjimą. Statėsi miestai Kožva, Vorkuta ir kt.; buvo tiesiamas Vorkuta-Kotlas geležinkelis. Anglies Vorkutoje reikalas greit susitvarkė; anglies klodai buvo beveik paviršiuje. Bet naftos rasti buvo kurkas sunkiau: išoriniai požymiai daug kur rodė naftos būvimą, bet grėžimai vis būdavo neseckmingi. Maskva Morozui pasitikėdavo be rezervų, o šis, kad neišlėktų iš tarnybos ir pasižymėtų, mulkino ir valdžią ir partiją. Pagaliau, draugams Stalinui, Jagodai, Bermanui-Gulago viršininkui nupiškęjo telegrama — žaibas: „Vojos

gręžinys davė naftą; jos Pečioros krašte būvimas įrodytas".

O naftos Ust-Vojos gręžiny štai kaip atsirado: Morozui įsakius, gręžimo viršininkas į gręžimo angą nakties tamsoje įpylė visą statinę geriausios naftos.

1939 metais visame Uchtos-Pečioros vergų stovyklų rajone išsemta tik apie tūkstanties tonų naftos, todėl buvo įsakyta tonas skaičiuoti pūdais, kad daugiau atrodytų; mat, tūkstantis sudarydavo 60.000 pūdų. šis skaičius ir pačiam Stalinui buvo kur kas aiškesnis ir imponuodavo.

Morozovas buvęs plačių užsimojimų organizatorius. Su Maskvos žinia, Morozo pasiūlymu, vergų stovyklos 1933 metais buvo pavadintos trestais. Uchtpečlagas (Uchtos-Pečioros stovykla) pavadinta Uchtpečtrestu. Bet trestai vertėsi laisvais darbininkais, ne vergais. Įvyko gėdingas nesusipratimas. Morozo užsimojimus vykdėdavo rinktiniai specialistai, pasmerkti už „šnipinėjimą" ir „kenkimą" 10-čiai metų į vergų stovyklas. Morozas daug milijonų rublių sukišo į įvairiausius tyrimus be rezultatų, mokėjo mulkinti Maskvos valdovus. Su kriminaliniais elgėsi broliška, bet ir kitų neskriaudė. Vykdydamas Maskvos sumanytus šį kraštą kolonizuoti pasisekimo neturėjo dėl nuo jo nepriklausomų kliūčių. Su Gulago viršininku Bermanu Morozas buvo svainiai. Tačiau, nežiūrint nuopelnų, giminystės ryšių, ordinų, Morozas sukūręs šiaurės vergų stovyklų sistemą, buvo suimtas. M. Rozanovas Morozą tituluoja didžiausių tuftininku. Dešimtmečio laiku iki 1941 metų nuolatos vyko stovyklų persiorganizavimas, kol

pagaliau išsiskyrė sekančios savarankios stovyklos:

1. **Šiaurės geležinkelio — Rytų krypties statyba** (Sievželdorstroj): Kožva-Vorkuta, įskaitant miškų eksploataciją su 400,000 kalinamųjų.

2. **Geležinkelio — Vakarai statyba** (Kniažyj Pogost-Kožva): 150,000 kalinamųjų.

3. **Uchtos-Ižmos stovykla:** nafta, radis, helis, laivų (baidokų) statyba — 50,000 kalinamųjų.

4. **Pečioros stovykla:** miškų eksploatacija, žemės ūkis, transportas — baidokų statyba, su 50,000 kalinamųjų.

5. **Ust-Vym su Kulomsko stovyklomis** (palei dešinį upės Vyčegdos krantą): miškų eksploatacija, plentų tiesimas ir kt. su 40,000 kalinamųjų, ir pagaliau

6. **Vorkutos stovykla:** anglis, su 60,000 kalinamųjų.

Visos išvardintos stovyklos išsirutuliojo iš Uchtos-Pečioros (Uchtpečlago) stovyklos.

Vietinių gyventojų tose vietovėse buvo apie 300,000; jie paskendo vergų jūroje.

Stovykloms pradėjus veikti, buvo statomi miestai: Čibju, Kožva, Vorkuta. Nutiesta Ust Vym-Čibju 300 km kelio, tinkamo automašinomis važinėti. Prie Pečioros, Usos, Ižmos įsisteigė stovyklinio pobūdžio žemės ūkiai; tūkstančiai kalinamųjų kirto, rovė miškus, ruošdami vietas daržams. Pečioros žemupyje, apsemiamuose lankose buvo statomos gyvulininkystės farmos, numatant išlaikyti 1500 melžiamų karvių. Laivininkystei Pečioros upe reikėjo baržų: 1941 metais Uchtoje,

Kožvoje ir Pokčioje pastatyta baržų 69,000 tonų talpos.

Vergų sudėtis stovyklose

Europinės Rusijos šiaurės stovyklų kalinamųjų sudėtis yra įvairi ir savaip įdomi.

1930-1933 metais stovyklų sudėties statistika politinių kategorijon yra priskyrusi 60% vergų; tačiau šios rūšies politiniai nesugebėdavo pasakyti, už kokią politinę veiklą juos nutrėmė. Jų dauguma buvo visiškai beraščiai; pavardės vietoje dėdavę kryžiukus. Tikrųjų politinių, neslėpusių savo sovietų valdžiai priešiško nusistatymo, stovyklose nedaug tebuvo. Iki 1930 metų tikrieji politiniai stovyklų nepasisekdavo; juos NKVD jau arešto vietoje naikindavo: „juodaisiais krankliais“ nuveždavo į nuošalias vietas, kur jų laukdavo iškastos duobės; kai kuriuos sodindavo į politiniam skirtus izoliatorius. Pasodintieji į izoliatorius sovietų valdžiai dažnai būdavo reikalingi parodomose politinėse bylose, kaip liudininkai. Į izoliatorius grūsdavo ir sklokininkus: Trockio, Bucharino ir kitų buvusių bolševizmo pažibų šalininkus; uždraustų politinių partijų dalyvius: socialdemokratus ir socialistus revoliucininkus, užsilikusius šių partijų narius bei sumedžiotus anarchistus. Politiniai čia aprašomų vietų stovyklų jokioms partijoms nepriklausė, politinių siekimų neturėjo, nes partijos, išskyrus bolševikų, buvo uždraustos; tad vadinamieji politiniai — buvo pačių bolševikų sukombinuoti politiniai.

1930-1934 metais vergų stovyklose buvo gausūs nusmerktieji „už dalyvavimą ginkluotame sukilime prieš sovietų valdžią“ (58 str. 2 p). Tatai buvo įvairiausių Rusijos vietovių ūkininkai ir buvusių kazokų apgyventų sričių kazokai, pasipriešinusieji sukolchozinimui. Sukilę ūkininkai naikino ūkių kolektyvintojus; NKVD kariuomenė vietoje šaudė „buožes“, o jų gimines ir šiaip tų įvykių stebėtojus — žioplus grūdą į vergų stovyklas 10-čiai metų.

Nuo 1935 metų į vergų stovyklas pradėjo plaukti „šnipai“ nuo Rusijos pasienių, ypač nuo pasienio su Lenkija: „Iš kur pas tave 5 zlotai, už ką juos gavai, prisipažink“. Arba: „Apie ką per sieną kalbėjai su savo anoj pusėj gyvenančia teta?“ Daugelį pasienio gyventojų kaltindavo, kad padėjo „šnipams“ pereiti sieną; pagrindas: „Tu žinai visus pasienio takus!“ O ir vietovėse toli nuo svetimų valstybių sienų atsirado „šnipų lizdai“ — pačios valdžios pučiama šnipomanija. NKVD tokiems dalykams netikėjo, bet tikėti reikėjo. 1936 metais Lenkijoje buvo išleistas Rusijos žemėlapis su MTS (mašinų traktorių stočių) pažymėtomis vietomis. Dėl šio menkniekio įvyko suėmimų „Traktorocentre“ ir Sovietų Rusijos žemės ūkio komisariate (ministerijoje).

Po 1934 metų į vergų stovyklas pradėjo plaukti „agitatoriai“, nusmerkti pagal 58 str. 10 punktą. Į šią „nusikaltėlių“ rūšį patekdavo sovietų biurokratų kritikai, anekdotų mėgėjai ir jų pasakotojai. Pokčioje, Uchtos-Pečioros stovykloje, buvo raudonosios armijos tankistas, biednioko vaikas, Mišką Chodajevas, susapnavęs degantį Kremlį ir iš jo

mašinomis išvažiuojančius vadus. Mišką buvo neatsargus — savo sapną papasakojo draugams, o kai apie tai sužinojo dalinio politinis komisaras, Mišką gavo 5 metus už „agitaciją“, nes Kremlius negalįs degti ir vadai iš jo bėgti. Ūkininkas nuo Amūro, mokytojos paklaustas, kodėl jis savo vaikų neleidžias mokyklon, atsakė: „Matai, basi, neturiu iš ko avalo nupirkti“. Tą pat proga jis papasakojo mokytojai, ką žmonės kalba: „Seniau vaikus mokydavo sudėties ir daugybės, o dabar pamoko dalybos ir atėmimo“. Ūkininkas gavo 3 metus prievartos darbų stovyklos, mokytojai-komjaunuolei pranešus, kam tatai žinotina.

1934 m. Kožvoje, Uchtos-Pečioros stovykloje, buvo vokiečiai, vos ne vos kalbą rusiškai. Vokiečiai tarnavo Berlyno policijoje ir priklausė socialdemokratams. Pabijojęs Hitlerio pabėgo į „visų dirbančiųjų tėvynę“. Įtartas šnipas gavo 5 metus.

Nuo 1937 metų atsirado „liaudies priešų“ kategorija. Dėl šio kaltinimo į stovyklas pateko šimtai tūkstančių: sovietinių įstaigų, komunistų partijos, profesinių sąjungų narių bei pareigūnų, kolchozų pirmininkų, ūmonių vedėjų, fabrikų direktorių, net liaudies komisarų (ministrų) ir sovietinių didikų. 1937-1938 metais siautėjo komisaras vidaus reikalams Ježovas, suterorizavęs visą Sovietų Rusiją. Vien tik Charkove tuo laiku buvo suimta ir nusiurta daugiau kaip 30,000 asmenų.

Iki 1934 metų 90% politinių sudarė ūkininkai ir darbininkai. Bet pradėjus žygį prieš sovietų inteligentiją, padėtis vergų stovyklose griežtai pasikeitė. Anksčiau stovyklos kalinamųjų tarpe nešurasdavo sąskaitininko, o po didikųjų valymų

privežė inžinierių, ekonomistų ir profesorių. Nedaug kas iš jų galėjo dirbti stovyklos kontorose ir raštinėse. Didele jų dauguma užsidirbdavo sau duoną kirviu, pjūkle ar kastuvu; šie visi greit sunyko, slinkdami į „dochodiagų“ — nusmukelių kategoriją. „Dochodiagų“ anų laikų stovyklose buvo perpilna. Žmogus, nustojęs fizinio pajėgumo ir moralinės atsparos, vis slinkęs ir slinkęs žemyn, netekdavo įprastų žmogaus savybių. Jei kalinamasis nustoja prausiasis, gula nenusivilkęs, nekreipia dėmesio į savo išvaizdą ir negirdi, ką apie jį šneka jo kaimynai, tai jo nelaimės draugai sakydavo, toks — „došol“, — nuėjo bei lietuviškai — nusmuko. Nusmukėlis prašinėja duonos, jieško maisto liekanų, nerodo atsparos, virsta paliegusiu šuniu. „Urki“ — kriminaliniai, stovyklų plėšrieji vilkai, „dochodiagų“ priešybė.

Paskutinis vergų darbo stovyklų mohikanas, Rusijos socialdemokratų partijos Centro Komiteto narys, Borisas Osipovičius Bogdanovas, su labai mažomis pertraukomis iškalėjo 38 metus. Bogdanovas 1917 metais buvo pirmojo Petrogrado darbininkų sovietų narys, buvo vienas demokratinės Rusijos revoliucijos vadų, bet drįso reikšti savo nuomonę už tai bolševikai jį sunkiai baudė. Tai buvo tasai pats Bogdanovas, kuris 1917 m. balandžio 14 d. sugrįžusiam iš užsienio Leninui, beskaitančiam garsiąsias savo bolševikinės revoliucijos tezes, susijaudinęs sušuko iš vietos: „Tai kledėjimas, kledėjimas bepročio; gėdą jo klausyti ir jam pritarti. . .“ Šito bolševikai Bogdanovui nepamiršo.

Apie B. O. Bogdanovą mano kitoje vietoje mi-

nimas Iksas praneša, kad jis 1949 m. buvo atvežtas iš kažkurios Sibiro stovyklos į Intą. Po to jis kartu su Bogdanovu kalėjęs, Abezės stovykloje, o 1954 m. buvęs nugabentas į Potmos stovyklos invalidų namus NKVD priežiūroje. Nuo 1955 metų jiedu Potmoje gyvenę viename kambary. Bogdanovas pasilikęs griežtas bolševizmo priešas ir kietai laikydavosi savo nusistatymo, be jokių skrupulų vadindavęs save socialdemokratu, o tatai anuomet buvęs negirdėtos drąsos dalykas. Prieš jo mirtį į Potmą buvo atvykusi jo duktė su 15 metų amžiaus mergaite, kurią Bogdanovas matęs pirmą kartą.

Kai šiaurinės Rusijos prievartos darbo stovyklose išmirė tikrieji politiniai, jose pasiliko tamsi vadinamųjų politinių masė. 1940/41 metais į šias stovyklas atvežė Rusijos užgrobtų kraštų kaitaučius — politinius: lietuvius, latvius, estus, ukrainiečius. Šie naujieji, tautiškai susidrausminę, dažnai stovyklų administratorius sulaikydavo nuo beprasmių žiaurumų.

Tarnybiniai

Čion visų pirma priklauso „socialistinės nuosavybės grobstytojai“; tatai pasmerktieji 1932 m. rugpiūčio 7 d. įstatymu, šimtai tūkstančių kolchozininkų ir mažų pareigų kolchozų tarnautojų, saugojusių „šventą socialistinę nuosavybę“, patekdavo į stovyklas tiktai dėl to, kad palietė tai, kas anksčiau patiems jiems priklausė. Paėmė brigadininkas iš kolchozo daržinės vežimėlį šiaudų savo

karvei — 10 metų; neįrašė į knygas kolchozinio veršelio, bet jį pamaitinę suvalgė — 10 metų; įrašė pieną 3% riebumo vietoje 4% arba susidariusią sviesto „ekonomiją“ pasidalino savo tarpe — kiekvienam po 10 metų, ir taip be galo ir krašto.

Kiekvienoje apygardoje organizuojamose parodomose bylose šimtai kolchozininkų, pagautų karpat prinokusių javų varpas, buvo pasmerkiami katorgon. Nusmerktuosius rugpiūčio 7 d. įstatymu stovyklose vadindavo „kirpėjais“, šimtai ir tūkstančiai panašių bylų rodo, kaip „linksmi ir pasiturinčiai gyvena kolchozininkai“. Badas ir neturtas sovietinio teisingumo neįaudindavo; visi gaudavo pilną 10 metų normą.

Antrą nusmerktųjų grupę sudarydavo apsileidusiai tarnyboje. Surijo žiurkės dešras sandėly ar krautuvėj — vedėjui 5 metai, nors krautuvės laiku reikalavo kačių pelėms, žiurkėms gaudyti, slastelių ar nuodų; atsisėdo baidokas ant seklumos — kapitonui 5 metai; nenaudojo traktoriaus dėl kuro laiku nepristatymo — 4 metai; sugedo žuvis be druskos, užkliuvusi kely, — 10 metų. Ir taip be galo.

Toliau — pinigų „žarstytojai“. Vienu laiku valdžia smarkiai buvo įsikabinusi į šios rūšies nusi kaltėlius, kai kasininkėms už 25-30 rublių trūkumus duodavo 5 metus.

Už iš prekių operacijų tarp sovietinių įstaigų susidariusius nuostolius visiems, kas tokias operacijas vykdė, priklausydavo nuo 3 iki 7 metų, nors iš šių nedateklių kaltieji asmeninės naudos neturėdavo.

Privačiai santykiaujant šios rūšies bausmių ne-

ra, bet ponas — valstybė, pats leidžias ir vykdas įstatymus, ir darbu spaudžia, ir į katorgą tremia. „Popierius dekretams ir įstatymams valstybinis, teismas ir žmonės taipgi valstyviniai“. Nuostolių nebus, žmonės dirbs katorgose be atlyginimo.

Kriminaliniai

Šiai kategorijai priklausė naujos sovietinės santvarkos išūgyditi įvairių rūšių ir kategorijų kriminaliniai: pilietinis karas, bolševikų sąmoningai kurstomi klasių priešingumai, ypač kaime, sovietų valdžios organizuotas dirbtinis badas kolchozinant žemės ūkį, ir dėl viso to, tėvams žuvus, pasilikę šimtai tūkstančių našlaičių, sovietuose vadinamų „bezprizornikų“ — be globos, benamių vaikų. Jų gyvenimas vyko gatvėje, landynėse, kartais nevykusiose sovietinio tipo vaikų prieglaudose, pataisos namuose, kalėjimuose iki neatsidurdavo prievartos darbo stovyklose. Stovyklose jaunieji kriminaliniai sudarydavo savitą sluogsnį, jausdavos vieningi ir būdavo nuostabiai susiklausę. Jie bendrai ar pavieniui vagiliaudavo: grobdavo kaimyno duoną, gautą siuntinėlių, pakeisdavo geresnės rūšies avalą savo suplyšusių, pralošdavo savo duonos davinį visam mėnesiui pirmyn, o progai pasitaikius visu būriu nakties metu užpuldavo barakuose miegančius kalinamuosius, ypač politinius. Dažnokai niekieno nepastebėti apgalvotai nudėdavo jiems nepageidaujamus bei buvusius tardytojus, šiems patekus stovyklon. Tokių žudymų pa-

prastai administracija niekad neišaiškindavo, taip gerai jie būdavo organizuoti.

Prievartos darbo stovyklose, nelyginant akademijose, visų rūšių kriminaliniai išsitobulindavo savo mene. Juos vadindavo „urki“, arba „blatnoj“. Šie fanatiškai nepakęsdavo prievartos darbų. Būdavo atsitikimų, kad 50-100 blatnųjų atsisakydavo dirbti. Stovyklų administracija turėdavo su jais nesusipratimų ir dažnai vienokiu ar kitokiu būdu su jais baigdavo geruoju, be didesnių represijų. Išeidami į streiką „blatnyje“ nereikalaudavo politinių pagalbos; jie gerai žinojo, kad politiniams, atsisakiusiems dirbti, grėsdavo sušaudymas. „Urki“ bei „blatnyje“ turėdavo vadą įsakytoją ir sudrausmintoją, kurio akiai klausydavo; dažniausiai tai būdavo iš jų pačių tarpo iškilęs drąsus, atkaklus ir sumanus vyras. „Urki“ turėjo savąjį kalbos žargoną. „Urki“ — banditinis elementas. Tai plėšrieji, kuriems spjauti į visokias bausmes, jų dydį bei terminus. Jie nuolat alkani, pasiryžę vogti, kautis, užmušti.

Iš „blatnųjų“ išsiskirdavo dar ir kita kriminalinių rūšis: „stukači“ ir „suki“ — kalės. Pirmieji pataikaudavo administracijai, bet ir antrieji tokių „pasitarnavimų“ nevengdavo, šios rūšies kriminalinių nepakęsdavo tikrieji „urki“ ir „blatnyje“.

Kriminaliniuose buvo dar ir kitokios rūšies žmonių, taipgi sovietinio režimo aukų: darbininkų, pagautų vagiant įmonės įrankius, medžiagas bei kurį kitą inventorių. Jei tokios rūšies vagis buvo bent tris kartus teisiamas, kelias į vergų darbo stovyklą jam būdavo atviras. Dažnai atsitikdavo, kad visokias bausmės atlikęs tokios rūšies krimi-

nalinis, išėjęs į laisvę, kur nors ramiai gyvendavo, sąžiningai pelnydamas sau duonos kąsnį, bet, jei NKVD prireikdavo darbo jėgos, tad tokį tuojau čiupdavo, o NKVD tardytojai straipsnį pritaikydavo ir žmogų vėl nugrūsdavo į vergų stovyklas prievartos darbams. Ši kriminalinių rūšis atitikdavo kolchozininkus, patekusius už „socialistinės nuosavybės“ grobstymą. Tai buvo ramūs žmonės, nuolatos besistengia įvykdyti užduotino darbo normą dėl kiek didesnio duonos kąsnio. Stovyklų ir kalėjimų administracija „urki“ kategorijos kriminaliniams pataikaudavo. Štai Krasnojarsko „Skirstomajame“ kalėjime stebėtas vaizdelis:

Naujas 1000 vyrų ir moterų etapas, stiprios ginkluotos sargybos apsuptas, išrikiuotas po keturis, sėdinėja ant savo mantos, laukia priėmimo. Tatai atvežtieji pagal visus 58 str. punktus politiniai. Urki taipgi laukia, trindami delnus. Jie jautė, galėsią atvežtuosius „nubuožinti“. Bet „skirstomojo“ viršininko įsakymas **ši kartą** draudė „urkoms“ artintis prie politinių.

— Viršininkėli, auksinis, leisk mums tuos parazitus tik trupučiuką atvynioti! Aš štai neturiu baltinių, viską pralošiau, o pas tuos užsieninius ir maskvinius velnius skudurų kiek tik nori. Mes juos, balandėlius, greit apšvarinsime, nesurasi!

Viršininkas griežtai atsisako, pagrąsindamas kiekvieną nušauti, kas neklausys įsakymo. . .

— Viršininkėli, auksinis paprašyk, kad jie duotų mūsų „chevrai“ kokio nors rūkalo. Ar supratė? — kreipiasi į viršininką kitas. . .

Prasidėjus naujų etapų priėmimui, viršininkas leidžia keliems naujokams nunešti prašomą

tabaką būriui kriminalinių. Su šūkavimais ir klyksmu „urki“ priima atneštą tabaką. Dvejetas „urkų“, švilpinėjant ir žviegiant kriminaliems, atsidėkoja atvežtiems sudėtingo šokio keliais numeriais. Vienas tų šokėjų, priėjęs prie naujokų netikėtai pareiškia:

— Nebijokit, fašistai, mes naktį jums užtaisysim „šmonką“ (apiplėšimą).

Vienas atvežtųjų delegatų norėjo kažką į tai pasakyti, bet kažkas iš „urkų“, atrodo, vienas vadų, jam ukrainiškai atrėžė: — Ar tu ir čia eisi prieš sovietų valdžią? Ar Poltavos galuškas tu kada kada nors valgei? . . . (K. Petrus, 152-153 p.)

Ten pat K. Petrus rašo, kad kiekvienas „urkų“ 2-5-10 kartų baustas, nuo 5 iki 100 metų už ne vieną „dūšią ant savo sąžinės“. Jei kas tokio „urkos“ klausia, kas gi bus su taja tavo šimto metų bausme, gauna kvatojantį atsakymą:

— Tai NKVD pasyvas! Kadangi turiu 15 pavardžių su 10 pravardžiavimų, tai kiekvienam — man tenka po 4 metus, bet jei padarysiu 50% nuolaidos „žaliojo prokuroro“ naudai (t. y. pabėgsiu), pasiliks vieni niekai! štai kokia čia tau aritmetika!

„Blatnieji“ ypač puldinėdavo gavusius siuntinius. Vorkutoje buvo atsitikimas, kad tik ką atvežtų 120 latvių nakties metu puolė „blatnyje“. Bet tuo pačiu metu visi atvežtieji, ką sugriebę, atsakė kontrataka. Po kelių minučių žiauri kova buvo baigta, puolusis priešas pabėgo, palikdamas vieną užmuštą. Tik tokiu būdu galima buvo apsiginti nuo administracijos toleruojamų kriminalinių. Vorkutoje keli latviai, pastoviai gaunantieji siun-

tinus, buvo nužudyti; kaltųjų nerasta. Kažkas iš administracijos veikdavo iš vien su „urkais“, supirkdamis pavogtus iš politinių dažnai didelės vertės, gražios ir viliojančios išvaizdos daiktus, dėl kurių kaikam iš nuskurdėlių seilė varvėdavo. „Urkams“ užtekdavo gauti tam kartui duonos, ar apamai maisto bei pinigų machorkai nupirkti. Karo padėtis tarp šių dviejų kalinamųjų žmonių rūšių buvo naudinga tuo, kad skaitlingų vergais stovyklų administracija jausdavosi saugiau. Kas būtų, jei tūkstantinės kalinamųjų masės būtų vieingos ir sutartinai veiktu?

Senosios kartos kriminaliniai turėjo savas tradicijas ir pažiūras, tad su sovietinės santvarkos bei bolševikinės moralės išauklėtais naujais kriminaliniais nesugyvendavo.

Stovyklų sudėtis nuolat keisdavosi. Jei vakar atėjo „socialistinės nuosavybės graibstytojai“, tai kitą dieną — „liaudies priešai“; po to eidavo „šnipai“, „chuliganai“, „trockininkai“, buvusieji kilmingieji komunistai su straipsniais ir be jų. Būdavo ir tokių, kuriuos suimdavo kur nors gatvėse bei viešbučiuose, kuriuos be teismo ir tardymo tempdavo į vagoną, prijungravo prie etapo ir kelyje ešelono viršininkas savo valia ir nuožiūra pranešdavo jiems bausmes: kam 5, o kam 8-10 metų stovyklos.

M. Rozanovo įsitikinimu, stovyklose nėra nusi-dėjėlių; čia vyrauja sovietiniai žmonės, kuriems lemta patekti katorgos darbams. Stovyklų tikslas: vienus priversti tylėti, kitus „perkaustytus“ priversti garbinti sovietinę santvarką.

Buitis vergų stovyklose

Patalpos. Vergai, atvežti į prievartos darbų vykdymo vietas miškui kirsti, sauskelių ir geležinkelių per tundrą, pelkes, raistus, taigą ir kalnus tiesimo darbams negaudavo iš anksto paruoštų gyventi patalpų. Išleisti iš vagonų ar kitokių transporto priemonių plynose vietovėse, vergai patys ruošdavo statybines medžiagas, vykdavo barakų statybas, išsikasdavo sau gyventi urvus; būsimą stovyklos rajoną aptverdavo vielos tvoromis; iškeldavo virš aptvėrimų bokštelius ginkluotoms sargyboms ir įrengdavo karcerius baudžiamiesiems vergams laikyti. Vergams gyventi barakuose be dviejų aukštų narų nieko daugiau nebūdavo, nei menkiausių patogumų. Koks tad grįžusiems iš darbo vergams galėjo būti poilsis? Tuo pačiu metu vergai statydavo patalpas administracijai — savo pavergėjams jau su būtiniausiais patogumais ir be narų.

Maistas

1930 metais prie **sunkiausių** darbų atlikusiems užduotinio darbo 100% normą, įskaitant ir tas prekes, kurias vergas įsigydavo stovyklos krautuvelėje už pinigus, numatyta maisto norma galėjo siekti 3500 kolorijų, o 1938-1941 metais tą kolorijų teliko apie 2000. Neatlikusieji sunkiausių darbų normos arba atlikusieji jos 60% 1930 m. gaudavo 3000 kolorijų, o 1938-41 metais tik 1200 kolorijų, arba du ir pusę kartų mažiau.

Ši sistema visu sunkumu slėgė inteligentus, silpnuosius ir senyvo amžiaus žmones, taigi, tokius, kurie geriausių norų kupini nesugebėdavo atlikti darbo normos viso 100%. Per 2 ar 3 metus tokios rūšies žmonės išmirdavo arba juos perkeldavo į invalidams skirtus darbus, kur darbo sąlygos būdavo beveik tokios pat. Fiziškai stipriausieji kartais išlaikydavo 6-7 metus.

Kad sumažintų „greitą žmonių medžiagos susidėvėjimą“ (rusai-bolševikai taip sakydavo), į stipresnių darbininkų brigadas administracija įjungdavo silpnesnius darbininkus. Stipresniems reikėdavo pasitempti, kad nudirbtų visiems nustatytą bendrą darbo normą. Tokios sudėties brigadose iškildavo nesantaika, ko NKVD sąmoningai ir siekdavo. Planui įvykdyti į darbus išvarydavo hernija sergančius ir senyvo amžiaus žmones.

Maistas kiekiu ir kokybe vis blogėjo. **Ypatingai sunkių** darbų įvykdžiusieji šimtą procentų normas gaudavo:

	Metais		
	1930	1935	1941
Duonos ruginės gramų dienai	1300	1000	800
Kruopų paprastų „ „	250	120	80
Dietinių produktų (monai, makaronai)	100	40	20
Mėsa arba	100	80	60
žuvis (viena šių dviejų)	200	160	120
„Sausų dienų“ per mėnesį	nebuvo	5	10
Daržovių gramų dienai	1000	600	400
Riebalų gyvulinių „ „	10	10	6
Riebalių augalinių „ „	30	15	10

Cukraus nemokamai mėnesiui			
gramų	1500	500	300
Cukraus mėnesiui už pinigus			
(iš krautuvėlės)	—	200	200
Machorkos mėnesiui, nemoka-			
mai, pakelių	12	2	2
Machorkės mėnesiui, už pini-			
gus (krautuvėlėj)	ne	6	4

Per 12 metų, nuo 1930-jų prikepimas duonoje (t. y. vandens joje kiekis) nuo 40% pakilo iki 53%. Duona neteko duonos vardo. Visi be išimties nuo tokios duonos sirgdavo.

Nuo 1933-jų metų riebios žuvies vietoje duodavo sausos ir liesos.

Nuo 1934 m. į daržovių svorį įskaitydavo jų lapus. Bulves pakeitė burokais. Dingo griikiai, proso: juos pakeitė avižinės ir miežinės košės.

Nugaišusių arklių neužkasdavo, juos siųsdavo į virtuves.

Nuo 1935 metų 25% maisto davinio priedą, kurį vergai gaudavo gegužės 1-sios ir lapkričio 7-sios dienos (bolševikų švenčių) progą pradėjo davinėti ne stovyklos, bet vergų maisto normos sąskaita. Per vieną mėnesį prieš šias šventes kasdien nuo vergams skiriamo davinio atskaitydavo: mėsos, riebalų, duonos, krupų gramus, kad „švenčių progą“ palinksmintų vergus.

GPU laikais būdavo visiems vienas virimas, bet NKVD maisto gaminimą sukomplikavo, nustačiusi gaminti net 10-tį maisto rūšių (katilų):

1-ji — rekordininkams ir stachanovininkams už darbo normos virš 150% įvykdymą;

- 2-ji — „smogiamoji“ už 110-149% darbo normos įvykdymą;
- 3-ji — bendroji sunkių darbų darbininkams;
- 4-ji — bendroji gamybinė, sunkiųjų darbų normos neįvykdžiusiems;
- 5-ji — techninė cechų ir dalinių viršininkams „komandiruotėse“. . .
- 9-ji — nedirbantiems, visiškiems invalidams, persiunčiamiems ir tardomiems;
- 10-ji — baudžiamoji — atsisakiusiems dirbti, nubaustiems karceriu arba įvykdžiusiems mažiau 60% normos.

Visų katilų virimai buvo sudaryti iš gramų, virimų skirtumai buvo menkučiai, bet kiekvienas stengėsi užsidirbti geresnę kategoriją.

Stovyklinę „darbo politiką“ vairavo pilvas. Bado baimė suko visos gamybos ratą, iškildindavo stachanovininkų brigadas. Duonos tikrą vertę ir skonį vergai pažindavo sovietinėse darbo stovyklose, kur ją sunkiai užsidirbdavo. Juo mažesnis maisto daviny, juo lengviau būdavo priversti žmogų dirbti iki netekant jėgų. Tam ir buvo sugalvoti minėtos gaminamo maisto rūšys.

Panašiai surūšiuotą viralų sistemą NKVD praktikavo ir Sibiro vergų stovyklose. Paskutiniųjų virimų rūšių maistu besimaitindamas, nieks ilgiau 2-jų metų, nepatekęs į invalidus, neišsilaikydavo, jei nieko iš šalies negaudavo. Ir duonos daviny nevisiems būdavo vienodas, pavyzdžiui, prie sunkių darbų darbininkas vyras, atlikęs visą šimtą darbo normos procentų, gaudavo 900-800 gr. duonos, moteris už tokį pat darbą ir atliktą normą gaudavo tik 700 gramų. Čia jums moters ligybė!

Po 1953 m. streikų stovyklose pradėta praktikuoti atlyginimų mokėjimas pinigais. Pradžioje atlyginimai nors ir maži buvo, bet vis šis tas. Ką nors nupirkti buvo sunku, nes 1 kg sviesto reikėjo 56 rub., 1 kg margarino — 37 rub., 1 kg cukraus — 12 rub. ir duonos 1 kg kaštavo 1 rub. 50 kap.

Pagal sunormuoto uždarbio atlyginimą pinigais stovyklos vergų darbas buvo vertinamas 50% žemiau algų tarifo, nustatyto laisviems darbininkams. Pavyzdžiui, jei laisvam darbininkui priklausė 800 rub., tai vergui 40% arba 320 rublių mėnesiui. Iš šio uždarbio stovykla atsiskaitydavo už maistą, aprangą, avalynę ir darbo pajamų mokestį; rezultatas: vergas gaudavo apie 100-80 rublių mėnesiui; už šią sumą galėdavo nusipirkti apie 1½ kg sviesto. Toks išnaudojimas niekuo nesiskyrė nuo Egipto faraonų laikų vergų išnaudojimo.

Ligos lydėdavo kiekvieną stovyklininką: cingą, tuberkuliozę, augštas kraujo spaudimas, reumatizmas, išijas, nuovargis, distrofija — pastarąja sergantiems išnykdavo raumenys, suplonėdavo rankos ir kojos, po to sekė mirtis. Šiaurės klimate vergai nušaldavo veidą, galūnes, virsdavo invalidais. Stovyklininkų mirtingumas dažnai pakildavo iki 20 ir net 30% per metus.

Skatinamosios priemonės

Nuo 1931 metų rugpiūčio mėn. OGPU nustatė stachanovininkams ir spartuoliams dvi darbo dienas prilyginti trimis bausmės dienoms. Keturiems metams praslinkus, šis potvarkis buvo panaikin-

tas, nes mažino dirbančiųjų stovyklose vergų skaičių; kitaip tariant, griovė NKVD stovykloms vergų parūpinimo planą. Apgautiems vergų darbo spartuoliams paaškino, kad sovietų konstitucija darbo reikalauja iš visų, o suimtiems darbas yra vyriausioji prievolė.

Šiaurės darbo stovyklų viršininkams buvo suteikta „kolonizacijos“ teisė leisti pasižymėjusiems specialistams ir darbininkams gyventi už stovyklos ribų, atsigabenti šeimas, mokėti didesnius atlyginimus su sąlyga, jei atlikusieji bausmę pasiliks gyventi šiaurėje. Bet įprasta, kad bolševikų valdžia be apgaulės neapsieina. Ir šiuo atveju viršininkams buvo palikta teisė atšaukti „kolonistui“ suteiktas privilegijas, be to, iš gaunamo atlyginimo išskaitymai valdžiai buvo neįmanomai dideli; tad iš algos mažai bepasilikdavo pragyvenimui. Jei kas šia lengvata pasinaudodavo, jausdavosi dvigubas belaisvis, nes kiekvienu metu galėjo būti priverstas atsiskirti nuo šeimos ir sugrįžti į vergams skirtus barakus.

Būdavo ir absurdo, kad už „šnipinėjimą ir kenkimą“ nusmerktas inžinierius gaudavo specialų ženklą prisiegti prie atlapo, bet tatai nesisiedavo su bausmės sumažinimu.

Paskatinimo rūšių būdavo daug: „Geriausius“ atžymėdavo vadinamasis aukso raštas, pavardes įrašydami į stovyklos „garbingųjų“ knygas; keldavo į brigadininkus ir dešimtininkus; davinėdavo išgarsėjusių stachanovininkų atvaizdus iškabinti stovyklose; pakeisdavo sudėvėtus bušlatus naujais arba skirdavo lovai baltinius; virtuvėse, kur sėdėdavo „garsieji vergai-lagerininkai“, papuošdavo

langą. Skirdavo geresnes vietas barakuose, kad paskatintų dirbti. Mirusiųjų stachanovininkų lavonus dėdavo į raudonai dažytus karstus; viršininkai sakydavo kalbas, o pats 3-jo skyriaus igaliotinis be kepurės stovėdavo šermenų ceremonijų metu. Eilinių vergų mirusiųjų lavonus rogutėmis nutempdavo į kapinių vietą; palaidodavo be karsto, mat, karstas priklausė stovyklos inventoriui, kurio nurašymas į nuostolius buvo griežtai draudžiamas.

Tokiais primityviais prasimanymais NKVD ap-ramindavo primityvų vergų paverstą rusą, skatino jį dirbti ir kartu pamiršti, kad ir jam priklausė žmoniškos teisės.

Nuo 1941 m. už darbo normų viršijimą buvo įvestos premijos kvalifikuotiems ir nekvalifikuotiems darbininkams. Neatlikusieji darbo normos viso 100%, premijų negaudavo. Jei vieno mėnesio tarpe suimtas tris dienas netesėdavo atlikti viso 100% darbo normos, tokiam visų kitų dienų viršnormis nusibraukdavo automatiškai, nors išdirbinio vidurkis mėnesiui būravo, pavyzdžiui, 140%.

NKVD sugalvotieji paskatinimai verguose pasėdavo pavydą, kas taipgi apsimokėdavo.

1933 metais, Stalinui apžiūrėjus Bielomoro kanalo statybą, buvo paskelbta amnestija. Iš 300,000 suimtųjų amnestija pasinaudojo apie 60 tūkstančių: bejėgiai gavo laisvą trėmimą; kaikam trėmimo laiką sumažino, ypatingai tiems, kuriems bausmės tepaliko 1-6 mėnesiai.

Nuo 1935 metų stovyklose atsirado „viršijusių“ bausmę kategorija. Šios kategorijos žmonėms pakišdavo pasirašyti lapelį, kad NKVD Ypatingoji

komisija paskyrė jiems tris metus papildomos bausmės. Tai ir šiuo būdu vergų bosai subalansuodavo darbo jėgos stovyklose trūkumus.

Propaganda.

Propagandos pagalba siekiama pakelti vergų darbo našumas, juos sukiršinti ir suskaldyti, — pagaliau apgaulingais argumentais pateisinti vergų stovyklas.

Stovyklose ir jų skyriuose sieninių laikraštukų lentose iškabindavo „kilmingųjų vergų" atvaizdus. Diena iš dienos raudonos ir juodos spalvos lentose įrašydavo „kilmingųjų" išdirbio duomenis; vykdavo gamybiniai ir apyskaitiniai pasitarimai, spartuolių sąskrydžiai. Gamybos duomenis skelbdavo ir per vietos radiją.

Vergų vienybei skaldyti „socialiai artimi" (kriminaliniai) būdavo kviečiami kelti gamybą, suartėti savo tarpe, nepasiduodant „liaudies priešų agitacijai", kas bus pastebėta pranešti „kam priklauso". Politinius savo ruožtu kalbindavo moraliai veikti kriminalinius, priimannt juos į savo brigadas, prijaukinant juos dirbti.

„Socialiai artimiems" — kriminaliniams kad ir su šlubuojančiomis darbo normomis teikdavo privilegiją, parduodant machorką ar dalinant aprangos pakeitimą. Nuolatos kalte kaldavo, kad stovykla tai kalvė asmenims perkaustyti į sąmoningus socialistinės visuomenės narius, kad vienintelis kelias į laisvę — našus darbas ir pagaliau stovyklos esančios ne baudimui, bet izoliavimo ir

pataisymo tikslais įsteigtos. Kiekvienas kalinamasis privalęs didžiuotis savo darbu, bolševizmo naudai dirbami kartu su visu kraštu. Bet kai tik kalinys nenorėdavo, „didžiuotis“, jam tuoju būdavo taikomos visos kitos stovykinės tvarkos priemonės. . .

Propagandą stovykloje tvarko „auklėtojas“. Ankščiau į tą vietą skirdavo politiškai išsiprusiusius, nežiūrint kuriuo kodekso straipsniu nusmerktas. Vėliau į šias vietas statydavo laisvus arba kriminalinius, ar net buitinius, negalinčius net kelių žodžių suderinti. „Auklėtojai“ rūpestingai įtraukdavo stovyklos juodojį gamybos lenton darbo normos neatlikusių politinių pavardes. Jei iškvieštas pasiaiškinti nepasitaisydavo, „auklėtojas“ neklauzdą įskųsdavo NKVD įgaliotiniui. Netrukus apskųstasis iš stovyklos dingdavo, atsidūręs baudžiamųjų stovyklon, kad neardytų darbo disciplinos. Jei „auklėtojas“ stovyklai geras, jis kenksmingas vergams; „auklėtojų“ veikla pasiteisindavo neapykantos kurstymu tarp politinių ir kriminalinių.

Sunaikinimo būdai

Kalėjimai, aprūpinantieji vergų darbo stovyklas darbo jėga, nesivadudavo nusmerktųjų sugebėjimais dirbti, bet jų galėjimu tęsėti kelionę iki paskyrimo vietos. Vadinamoji stovyklos Medicinos komisija, vaduodamasi gausiomis instrukcijomis, pati skirstydavo atvežtuosius į darbingumo kategorijas: pirmąją — „arklinę“, antrąją — mažesnio

darbingumo, trečiąją — lengviems darbams prie stovyklos ir ketvirtąją — invalidų, kurion skirdavo žmones vos pajėgiančius „nešioti galvą ant pečių“.

Invalidus NKVD skirdavo prie „papildomosios gamybos“ darbų: grybavimo, uogavimo, vyžų pyrimo, aprangos lopymo ir kitus, panašius darbus. Stovyklose ir jų skyriuose šitokie žmonės dirbdavo virtuvėse, avalynės, aprangos remonto darbus, saugodavo sandėlius. Ir šie privalėdavo užsidirbti davinį.

Į ligonines priiminėdavo tik tokius, kuriuos buvo galima per 2 savaitės kiek pataisyti. Visiškai išsekusius, su tbc ir su chroniškėmis, stovyklose įgytomis ligomis, bei visiškai nedarbingus talpindavo į sanitarines stovyklas ar nuskirdavo į ligonines, esant laisvam lavonininko etatui.

Stovyklose, kurioms maistą pristatydavo jūros keliu, daug žmonių išmirdavo dėl maisto stokos arba dėl kalinamųjų tik duona ir miltų buiza maitinimo. Dėl vitaminų nebuvimo prasidėdavo masiniai susirgimai cinga, kruvinąja su visišku fiziniu išsekimu. Vasaros metu nusmerktieji puldavo rinkti uogas, nors tatai būdavo griežtai draudžiama.

Visiems žinotina, kad pačiose stovyklose mirimų nedaugiausia būdavo. Mirstančius ištremdavo, išveždavo į sanitarinius punktus ir ligonines, kad dirbantieji šienaujančios mirties nematytų, nes jiems reikėdavo skelbti, kad „stovykla — darbingųjų kalvė“. Tik Gulago paskirstymo-atskaitomybės skyrius žinojo, kiek ir nuo ko stovyklose mirdavo vergų be tų, kurie mirdavo trėmime, paleisti iš stovyklų.

Dėl nuolatinio maisto normų mažinimo ir tuo pačiu metu darbo normų didinimo, nepaisant visų kitų sveikatingumo sąlygų, sergančiųjų, nusilpusių ir cingininkų skaičiai net trejopai pakildavo, o mirusiųjų procentai savaime didėjo. 1933 metais Uchtos-Pečioros stovyklos, 6 km nuo Čibju, „sanitariniame miestuky“ kasdien užkasdavo 5 mirusius. „Miestuko“ rajono stovykloje buvo apie 7000 nusmerktųjų, tad dėl tokio mirtingumo per 4 metus visa stovykla turėjo išmirti.

M. Rozanovas šiuo klausimu taip samprotauja: „Sachaline iki revoliucijos grandinėmis sukauptyti katorgininkai dirbdavo 5, 10 ir 15 metų. Sovietų stovyklose beveik niekas neištveria 10 metų. Iš tūkstančio suimtųjų aš sutikau tik du, tokią bausmę atlikusius: buhalterį Samocvietą, dispečerį želtnevą iš Usos, o tretysis — laimingasis, — šias eilutes rašantysis. Tatai patvirtina Uchtos-Pečioros stovyklų statistika, į kurią kartais palapčiomis galėdavau įžvelgti.“

Kuo suimtieji ginasi?

Vieni darbo metai stovyklose yra lygus normalaus gyvenimo dešimčiai metų. Jei stovyklininkai nesinaudotų dviejų gerų burtininkų paslaugomis, stovyklos virstų kapinėmis. Tos dvi burtininkės — tufta ir blatas padeda suimtiems kovoti su režimu.

Blatas — pažintys ir geri santykiai stovyklose, panaudojimas progų sunkių darbų išvengti. Turintieji blatą tik retkarčiais rankose laiko kirvį, pjūklą, kastuvą ar „tačke“. Kartais šiltesni „kampe-

liai" perkami siuntiniais bei pinigais, bet bendrai nedažnai praktikuojami, nes greit išaiškina. Blatas neapmokamas, tai geros širdies reikalas.

Tufta kas kita. Šitai įvairiausių būdų stovyklų apgaudinėjimas — mažiau padaryti, daugiau gauti pinigų ir maisto produktų. Maždaug pusė kalinamųjų išsilaiko iš tuftos. Jos laikydamiesi daugelis stoviniauja ir maitinasi iš stachanovinių ir spartuolių katilo. Nėra stovyklos be tuftos. Populiariausia tuftos forma, kai brigadininkai į atlikto darbo žinias — raportus įrašo duomenis „iš oro". Tufta — bendras reikalas ir niekas apie ją nepraneš 3-jo Skyriaus įgaliotiniui. Kova su tufta neįmanoma. „GPU labai stipri," — išsireiškė vienas šios įstaigos kolegijos narys, — „bet tufta stipresnė".

„Gulagas", sekdamas „sovietinių įstaigų didžiuosius laimėjimus", nuolat kelia gamybos normas tuftos nuostoliams išlyginti. Bet ir tufta nemiega. Nuo 1930-jų metų miško medžiagų paruošimo normos pakilo 40%, žemės darbų — 25%. Kelių nuo sniego valymo norma pakėlė nuo 15 kub. metrų iki 50- Bet tufta ir su naujomis normomis konkuruoja. Nėra įmanoma visur statyti kontrolę. Dešimties kalinamųjų darbų praktika — rodo, kad faktiškojo miškų kirtimo ir kelių tiesimo darbų išdava nepakilo, nors mechanizacijos ir išdirbinio normų procentai buvo pakelti.

Žmonės nori valgyti. NKVD juos maitina pagal gamybos normas. Tufta vienintelė iš tokios padėties išeitis.

Bausmės

Kai badas prievartavimui nepadėdavo, į pagalbą ateidavo bausmės. Bausdavo už darbo normų netesėjimą, už blogą darbo rūšį, už pamestą, parduo-tą ar sugadintą aprangą, už medžiagų bedirbant didesnio kiekio, nei nustatyta, sunaudojimą, už vagiliavimą, administracijos bei stachanovininkų įžeidimą ir kt. Sunkiausiais nusidėjimais buvo lai-komi: atsisakymas dirbti, badavimas, „agitacija“ ir sabotžas. Grupinių atsisakymų, pabėgimų ir badavimų organizatoriai būdavo šaudomi, kitus dalyvius su padidintomis bausmėmis išblaškydavo po kitus sugriežtintos tvarkos kalėjimus. Už visus čia įvardintus nusikaltimus sunkiausiai bausdavo politinius.

Taikyta 8-ios baudų rūšys:

- 1) bauda pinigais ir sumažinant maisto normą;
- 2) darbo dienų bei premijų neužskaitymas;
- 3) karceris nuo 1 dienos iki 2 savaičių, būtinai išeinant į darbą;
- 4) izoliatorius nuo 2 savaičių iki 1 metų;
- 5) perkėlimas į baudžiamąsias komandiruotes darbui kartu su kriminaliniais, ginkluotos sar-gybos saugomais;
- 6) Perkėlimas į specialus kalėjimus bei baudžia-mąsias stovyklas, pavyzdžiui, Temnikovo (Potmos) stovyklas palei Maskvą į Vorkutą užpoliareję;
- 7) Papildoma nuo 1 iki 10 metų bausme, taikant 5 arba 6 p. režimą;
- 8) Sušaudymas.

Pirmąją bausmę taikydavo stovyklos buhalterija ir administracinis-techninis personalas. Kitais sekančias keturias skirdavo 3-jo NKVD skyriaus viršininkas arba stovyklos punkto kolonų viršininkai. Visas kitas bausmes taikydavo nuo 1935 metų pradėję veikti specialūs stovyklų teismai, prokurorui ir net gynėjui dalyvaujant. Kriminalines bylas teismai sprendavo viešuose posėdžiuose, politines — už uždarytų durų.

Tardymas ir teisė pavesti bylas teismui priklausė NKVD. Iki 1935 metų ši įstaiga vykdavo visas bausmes, išskyrus sprendimą sušaudyti, kurį OGPU kolegija tvirtindavo. Po 1935 metų tas pats bausmes didele skuba, išimtinu žiaurumu ir cinizmu skirdavo vadinamieji stovyklų teismai. Jų teisėtumas tebūdavo tikrai žodžiai. Ir stovyklose NKVD terorizuodavo ir laikydavo žmones nepaprastoje baimėje. Nusmerktas į vergų stovyklas niekad nebuvo saugus nuo papildomo žiauraus sprendimo bei bausmės.

Kiekvienoje komandiruotėje (stovyklos punkte) nuolatos būdavo NKVD 3-jo skyriaus įgaliotinis politinei priežiūrai vykdyti. Stovyklose toji priežiūra būdavo kur kas žiauresnė nei NKVD laisvėje. Įgaliotinis, seksotų (slaptųjų seklių) iš vergų tarpo padedamas, vykdavo tardymus ir laiškų bei siuntinių cenzūrą. Įgaliotinio žinioje buvo ginkluotoji sargyba, ugniagesiai su stovyklos komendantūra; jie priklausė vien tik 3-jo skyriaus viršininkui. Į gamybiniai ūkinę stovyklos sritį įgaliotiniai nesikišdavo, laikydamiesi ciniškos čekistų taisyklės: „Jūs dirbkite, kaip išmanote, mes gi pasižiūrėsime, kas iš to jūsų darbo išeis“; tačiau tuo pačiu metu jie rinkdavo skundus su įvairiais „įro-

dymais" ir visa tai pasibaigdavo blogu rezultatu, nes įgaliojimas apskusdavo gamybos administraciją, kaltindamas ją apsileidimu bei kenkimu. NKVD 3-jo skyriaus organai ypatingai skatindavo laisvųjų ir kalinamųjų įskundimus; todėl čekistų bijodavo visi, neišskiriant partijos narių.

Bausmės baimę kiekvienas atsineša iš „laisvės" ir be to maitinimo politika milijonus kalinamųjų, vistiek kokias pareigas jie beeitų, paverčia klusniais vergais.

Atsisakymų nuo darbo nedaug, bėgimų ir bado streikų europinės Rusijos šiaurės stovyklose veik nebūdavo. Atsisakančius įvykdyti arba sistematingai neatliekančius darbo normų kriminalinius kišdavo karcerin arba skirdavo į paskirus darbus, dirbamus sargyboms priežiūrint, arba perkeldavo į izoliatorius, kol tokie neklaužados dėl skurdaus maisto davinio visiškai nusilpę, patys paprašydavo darbo. Pakartotinai atsisakius dirbti būtų sprendžia teismas.

Protestuoti prieš šią žiaurią sistemą stovyklose būtų tikra nesąmonė. Protestai reiškia tiek pat, kiek atskiros kibirkštys po nuslopinto gaisro, žmonės suprato, kad protestai ne režimui, bet jiems kenkia. Protestuoti gali stiprios valios žmonės, bet tokie nepasiekdavo stovyklų, jie ilsėdavosi kapinėse, sėdėdavo izoliatoriuose bei ypatingos paskirties kalėjimuose. NKVD žino, kad iš valingųjų vergų nepasipelnysi.

Vergų išnaudojimo finansinės pajamos

Bolševikai iš savo praktikos su kalinamaisiais patyrė, kad jų darbas kur kas pigesnis už laisvųjų darbininkų darbą, o kaikuriuose atvejuose jis dar ir našesnis. Gal todėl nuo 1931 metų kalėjimus pavadino „pataisomomis darbo įstaigomis“, pateikdami kalinamųjų ir išnaudojamųjų darbo įmonėms lyg ir ideologinį pagrindą.

M. Rozanovui priklauso didelė pagarba už tai, kad jis, kaip patyręs ekonomistas, išvėlgė į stovyklinių žmonių išnaudojimo esmę, atskleisdamas paslaptį kiek sovietai turi realios naudos iš pamergtųjų vergų stovyklose įdarbinimo.

Laisvieji stovyklose dirbdavo 8 valandas, o nusmerktieji — 10 valandų. Laisvasis dirbdavo 275 dienas, arba 2200 valančių, o kalinamasai — 308 dienas, arba 3,080 valandų per metus; taigi, kalinamasai dirbdavo 880 valandų daugiau. **Štai čia glūdi pirmoji ir svarbiausioji prievartos darbo stovyklų Rusijoje įsteigimo priežastis**, (m. p.) Šie skaičiai paimti iš europinės Rusijos šiaurės stovyklose darbo vykdymo plano. Tačiau kalinamųjų dauguma vergų darbą dirba 330 dienų per metus su 11 valandų darbo dienos vidurkiu. Taip yra, kai vyksta sezoniniai vasaros meto darbai — statybos, arba darbai, vykdomi „šturmu“, kai faktinai dirbdavo dviem pamainom po 12 valandų. Be to, būdavo atšaukiamos „išėiginės“, laisvos dienos; šiuo būdu (330X11) gauname 3630 darbo valandų; taigi, 65% daugiau, nei laisvieji darbininkai kad dirbdavo, šitoks darbo dienos vergams pailginimas stovykloms labai nedaug tekaštuodavo. Ir štai kodėl!

Už viršnorminę produkciją kalinamieji gaudavo priedo tik kelis procentus tos sumos, kuri jiems

priklausydavo už 10 valandų dirbtą darbą, arba už viršnorminę produkciją vergui būdavo suteikiama produktų krautuvelėje įpirkimo teisė — įprastai 20-30 kapeikų ribose už kiekvienas dvi viršnorminio darbo valandas. Jokių kitų išlaidų, išskyrus čia minėtas kapeikines, vergo naudai stovykla neturėdavo — nei aprangos, nei maisto, nei kitokių, koks bebūtų buvęs darbo dienos ilgis.

Laisvas darbininkas už 8 val. darbo dieną gaudavo 10 rublių, o už papildomas 4 valandas — 4 rub. priedo, **iš viso 15 rublių.**

Kalinamasis už 10 valandų faktino darbo gaudavo 5 rublius, o už tokio pat darbo 12 val. — **iš viso 5 rub. 20 k., arba 5 r. 30 kapeikų.**

1938-40 metais laisvieji šiaurės stovyklose miškų kirtimo ir kelių tiesimo darbuose uždirbdavo apie 10 rublių dienai. Kalinamųjų darbo vertė sudarydavo iš stovyklos vergui išlaikyti išlaidų: aprangai, maistui, apsaugai, butui ir už premijas nuo 15 iki 70 kapeikų dienai; tatai faktinai ir sudarydavo tuos 5 rublius. Taigi išlaidos vergui sudarydavo tik pusę to, ką gaudavo laisvasis, neįskaitant tų dviejų valandų, kurias vergas dirbdavo ilgiau.

Apyskaita, kiek valstybė išleistų metams vienam laisvam darbininkui už tą patį darbo laiką, kurį ji pagal plana nustatė darbininkui — vergui:

	Darbui apmokėti išlaidos	
	Suimtam:	Laisvam:
	Dienos už 1 rublį	Dienos už 1 rublį
Už 8 valandų darbą	10	10
Už 2 val. papildomo darbo	—	4
Už papildomas dienas	—	10
Kartu vienam žmogui	1540	3565
Iš viso 4 mil. žmonių	6.160.000.000	15.060.000.000

Šiuo paprastu skaičiavimu laisviems būtų išmokėta du ir pusę kartų daugiau. Bet laisvųjų darbas siejasi dar ir su papildomomis išlaidomis: socialinis draudimas, mokėjimai nedarbingiems, mašinoms sugedus, atostogoms, persikėlimo išlaidos, vaikų darželiai, klubai, biurokratinio aparato išlaidos ir kt. Suskaičiavus šias papildomas išlaidas, laisvųjų darbininkų 4 milijonams susidarys papildomieji milijardai (bilioniai) rublių. Darbininkams-vergams tokios rūšies išlaidų visiškai nėra arba, jei pasitaiko, jos įtelpsta į minėtus 5 rublius.

NKVD trestai, naudodami 4 milijonus vergų darbininkų teoretiškai sutaupo beveik 9 milijardus rublių (15 mln. 060 milijonų — 6 mln. 160 milijonų).

Vergų darbo stovyklų statistika nustatė, kad darbininko-vergo metinis darbo našumas savo vidurkiu beveik atitinka darbo našumą laisvo darbininko, dirbančio 8 valandas arba 275 darbo dienas. Kitaip tariant, kalinamasai per 3080 valandų pagamina tiek pat, kiek laisvas per 2200 valandų per metus. Valandinė darbininko vergo produkcija gerokai mažesnė, tačiau ji kompensuojama papildomu darbu laiku. Tokia tvarka leidžia sovietų valdžiai iš nekvalifikuoto belaisvio išspausti tiek pat produkcijos, kiek iš laisvojo metų laiku.

Bet faktinąjį vergų darbo pelną skaitykime ne 9 milijardus, bet tik 4 milijardus 840 milijonų rublių. Šią sumą gausime, kai iš 4 milijonų laisvųjų darbininkų, dirbančių 8 valandas, gaunamos metams 11 milijardų rublių sumos, atimsime faktiškas tokio pat skaičiaus vergų darbo 6 milijardų 160 milijonų išlaidas.

Beveik penkių milijardų rublių rezultatas, tai

graži ir sviri „pajamų" sumelė. Rusijos gyventojų vienai galvai ji sudaro 28 rublius 50 k. metams. Sovietų Sąjungos profesinių sąjungų 20 milijonų narių iš tos sumos išgyventų apskritą mėnesį, nes 1938-1940 metais išmokamų per mėnesį atlyginimų darbininkams suma yra mažesnė už darbininkų-vergų uždirbtus milijardus.

Toki pelningumą pasiekė prievartos darbas, kai bolševikai suorganizavo šią istorijoje neužtinkamo žiauriaus žmogaus išnaudojimą. Ar „laisvieji", į profesines sąjungas organizuoti Rusijos darbininkai, nusimano, kas vyksta „darbininkų valstybėje"? Jei kas ir nusimano, tai išmoko tylėti, kaip tyli vergai prievartos darbo stovyklose.

Šio skyrelio pabaigai skaitytojui tenka prisiminti, kad visi skaičiai ir skaičiavimai imti iš europinės Rusijos šiaurėje stovyklose buvusių vergų užlaikymo duomenų, šioje Rusijos dalyje 1941 metais visų ir įvairių rūšių vergų ir ištremtųjų buvo **5,080,000** asmenų, bet antrą tiek jų turėjo būti Azijos Rusijos plotuose; tad iš viso vergų darbo stovyklų pajamos sudarys apie 10 milijardų rublių per metus. Tai labai didelis įnašas į vadinamąją tautos ūkį ir į valstybės biudžetą. Manytina, kad šie skaičiai galėtų skaitytoją paskatinti pagalvoti dėl Sovietų Sąjungos valstybinio biudžeto realumo. Anuomet ir neperseniai sovietų vyriausybė metinį valstybinį biudžetą subalansuodavo privalomomis vidaus paskolomis. Visi be jokių skirtumų, ir vergų stovyklose esančius įskaitant, privalėdavo paskolinti valstybei vieno mėnesio algą, atskaitomą išdo naudai iš tarnautojų atlyginimo per 10 mėnesių lygiomis dalimis. Jei, pa-

vyzdžiui, algoms išmokėti mėnesiui reikėdavo 4 bilionų rublių, tai Rusijos išdas turėdavo 4 bilionų rublių deficito, dengiamo privalomais iš tarnautojų algų atskaitymais. Rozanovo skaičiavimu europinės Rusijos šiaurės vergų stovyklos išdui sutaupydavo kitus 4 bilionus, tai biudžeto nedaklius sudarydavo 8 bilijonus rublių metams, neskaitant Sibiro ir Turkestano vergų stovyklų išdo naudai sudaromų skirtumų. Toks milžiniškas biudžeto deficitas rodo didį Sovietų Rusijos gyventojų skurdą ir nepaprastą bolševikinio ūkio susmukimą. Kita vertus iš biudžeto nesubalansavimo fakto kyšo dar ir kita aplinkybė, būtent: ką sovietų žmogus — laisvas ir vergas pagamina, tą jis pats, Sovietų valstybės ir partijos biurokratai suvalgo, sunaudoja ir valstybės biudžetui pajamų duoti jau nebegali. Išvada iš tokios padėties viena — **Sovietinė valstybė be vergų darbo nepajėgia gyventi — vergija su nepaprastu vergę išnaudojimu jai yra būtinybė.**

Pabaigai

Kas kada nors dirbo sovietų planavimo įstai-gose, žino, kad penkmečių planams vykdyti Sovietų Sąjungoje reikia vergų darbo stovyklų, kaip oro. Stovyklos pramuša beveik visų pramonės sričių stipriausias užtvaras. Bolševikinis ūkis vergijos pagalba vairuojamas. Sovietinė vergų stovykla sėkmingai įvykdė viską, ko netesėjo trestai, įvairių įstatymų bei susitarimų varžomi.

Užtenka vergų stovyklų gamybos tvarkytojui

Gulago viršininkui brūkštelti plunksna, o jau sekančią dieną iš visų pusių žygiuoja „šiaurės užkariautojų — pionierių“ kolonos su ryšuliukais ir skardinukėmis ant nugaros. O dar diena, kita dešimtys ir šimtai tūkstančių vergų, sausakimšiai sugrūstų į gyvulinius vagonus, jau rieda reikalinga kryptimi. Nereikia nei savaitės, kai vergai jau kerta, veža, pjauna, neša miško medžiagas.

Kai 1939 metais, rašo M. Rozanovas, pagal Sovietų Sąjungos medienos paruošimo planą buvo teatlikta tiksliai 60% uždavinio, kai medžio apdirbimo įmonės pradėjo netesėti statyboms medienos teikimą, genialusis Stalinas klausimą išsprendė — jis iškviatė Beriją, NKVD viršininką. Nerekėjo poros dienų, kai atsirado vyriausybės sprendimas, kuriuo Gulagas ir NKVD buvo įjungti į medienos paruošimą ir įgalioti 2-jame ir 3-jame minėtų metų kvartale (balandžio-rugsėjo mėn.) paruošti 25 milijonus kubinių metrų miškų medžiagos. Pasiptylė Gulago įsakymai, pajudėjo suimtujų ešelonai iš pietų į miškų rajonus šiaurėje. Per savaitę susitelkė ginkluota kirviais ir pjūklais visa armija. „Garbingas vyriausybės ir Stalino uždavinys“ buvo įvykdytas: per 150-180 dienų 75 milijonai žmogaus darbo dienų; jas atidirbo pusė milijono vergų!

Viršininkams spaudė rankas, kabino ordinus, o suimtuosius ir vėl suvarė į gyvulinius vagonus ir užrakino. Naujose vietose juos iškrovė, kaip iškrauna žaliavas fabrikams ir gyvulius skerdykloms.

Tokių pavyzdžių daug. Juos žino kiekvienas vergas-lagerninkas.

Vergų stovyklų laikymas pagrindžiamas tokiais

argumentais: suimtieji dirba ilgesnes valandas, jie tylūs, lengvai kilnojami iš savo darbų, pava-
duoja proletarus masiniams ir sunkiausiems dar-
bams, išlaiko valstybės prievartinę sistemą —
NKVD, padeda subalansuoti vergų valstybės defi-
citinį biudžetą. Štai kodėl vergų stovyklos kietai
įaugo į Sovietų Rusijos „socialistinę ūkio siste-
mą“. Juo daugiau kalinamųjų, juo šis kraštas
sparčiau žygiuoja į „komunizmą“.

Stovyklų produkcija vertinama bilionais. Nėra
ūkio šakos, kuriai Gulagas neturėtų savo filijos.
Stovyklos tiekia miško medžiagas, radij (radiu-
mą), anglį, žuvį, asfaltą, naftą, auksą, stato tiltus,
bunkerus pasieniuose, tiekia uraną, gamina vai-
kams žaisliukus ir kt. ir kt.

Bolševikai įsitikinę, kad pasaulis žygiuoja so-
cializmo link, ir jie bijo, kad naujoji tvarka neįsi-
gyvendintų kitur, ne bolševikinio teroro būdu, bet
pavyzdžiui, Anglijos socialistų pasirinktu ir eina-
mu keliu be diktatūros, be staigaus revoliucinio
esamos sistemos laužymo, be koncentracijos sto-
vyklų ir be vergų. Tai būtų akivaizdus smurto ir
neriboto teroro sistemos bankroto įrodymas, štai
kodėl bolševikinė klika labiau bijo ir nemėgsta
demokratių socialistų nei kapitalistų. Ir ne be
išskaičiavimo bolševikai šmeižia socialdemokratų
„socializmo išdavikais“, kai proletarų revoliucijos
išdavimą įvykdė patys bolševikai. Socialistai eina
į tikslą, pasilikdami žmonėmis.

Stovyklų likvidacija bus bolševikinės diktatūros
galo pradžia. Kompartijos Politinis biuras supra-
to, kad atšaukus diktatūrą, žmonės atsisakys „sta-
tyti komunizmą“. Kita vertus, išsilaisvinusi iš bai-

mės ir vergijos darbo liaudis atsidėkos Kremliuje sėrinčiai kompartijos viršūnei už ilgametę vergiją. Baimei liaudyje palaikyti bolševizmas yra priverstas varyti milijonus į vergų stovyklas. Baimė išmokė sovietų pilietį reikšti ne savo, bet propagandos jam įbrukamas mintis. Baimė suvarė ūkininkija į kolchozus, baimė nutraukė darbininkų streikus — priemonę jų buičiai pagerinti ir panaikino žodžio laisvę. Baimės siaubas visus be skirtumų nusiaubė.

Bolševizmas sėdi ant vergų darbo stovyklų žaizdro. Politinis biuras puikiai žino stovyklų laikymo žalą bolševizmui užsieniuose, bet jis negali šio žaizdro likviduoti. Torezas, Togliati, Grotevolis, Ulbrichtas nedrįsta prašyti šeimininką, kad savo vergams suteiktų laisvę. Jie puikiai žino, kad kartu su vergija griūtų pasaulinės tvirtovės — bolševizmas su Kremliaus brukamomis jiems pašalpo mis.

Deja, diktatūros esmę supranta tik tie, kurie stovi prie jos vairo. Likusieji ir ypatingai užsieniečiai paviršutiniškai ir ne iš to taško vertina vergų stovyklų problema; kai kas galvoja, kad stovyklos esąs rusiškas padaras. Čia visi taip galvojančiai klysta — vergijos ir stovyklų sistema yra pergaltota ir išbandyta praktiškai. Ji veiks visuose bolševizmo jungan patekusiųose kraštuose. Dabar jau pradedama suprasti, kad taip bus.

PABALTIJO TAUTŲ ŽMONĖS VERGŲ STOVYKLOSE EUROPINĖS RUSIJOS ŠIAURĖJE

Pavienių asmenų, lietuvių, latvių ir estų, šiaurės stovyklose būta iki 1941 m. masinių iš Pabaltijo kraštų deportacijų. Yra, pavyzdžiui, tikras dalykas, kad Feliksas Šemeta, drąsusis 1919 metų Šiaulių partizanas, pasižymėjęs kovose su bermon-tininkais, 1923 m. lapkričio 27 d. pateko Sovietų Sąjungon, kaip politinis pabėgėlis. Čia buvo su-imtas ir laikytas viename Maskvos kalėjimų; 1924 m. rugsėjo mėn. be kurio kito pagrindo, o bene tiktai dėl nelegalaus sienos perėjimo, buvo nu-tremtas Solovkų koncentracijos stovyklon. Atka-lėjusį skirtą laiką, F. Šemetą antruoju sprendimu ištrėmė 10-čiai metų į Sibirą. 1936 m. Ježovo a-gentai F. šemetą Kaukaze sušaudė.

Antrą smarkų lietuvi mini M. Rozanovas savo knygoje. Ust Usoje Rozanovas susipažino su vietos aerodromo komendantu Abrasoniu, smarkiu pa-baltiečiu apie 35 metų amžiaus. Abrasonis kaž-kada vadovavo eskadrilei prie Leningrado, bet 1929 metais jį iš ten „perkėlė“ į koncentracijos stovyklą 10-čiai metų pagal 58-jį straipsnį už „špi-oną“. Snipas, rašo M. Rozanovas, Abrasonis, ži-noma, nebuvo, bet nelaimei turėjo giminių kapita-listiniam Pabaltyje ir iš čia jis kartais gaudavo laiškų, šito užteko, kad Abrasonis, ištikimiausias komunistas, patektų į vergų stovyklą. Iki 1935 metų Abrasonis skraidydavo vergų stovyklos lėk-

tuvais, bet budri vyriausybė prisiminė: „O jei jis išskris į Pabaltijo valstybes ar Lenkiją? Kas atsakys? — Mes! Kas šnipui leido atsisėsti prie lėktuvo vairo? — Mes!"

Abrasonį „nuleido iš augštybių" paskirdami jį į aerodromą. Aerodromas pasisamdė laisvus lakūnus, bet ir jie gali nežinia kur nukristi. Buvo prileidžiama, kad ne kiekvienas „laisvas" lakūnas mėgins pabėgti. Kitas reikalas — kalinys Abrasonis.

Laisviems lakūnams brangiai mokėdavo; be to jie buvo linę į avarijas. Uchtos-Pečioros stovyklų vyriausias viršininkas Morozas šiais lakūnais nepasitikėdavo. Jis keliaudavo valdžios lėktuvais arba imdavo arklius ir varydavo po 200 km per dieną.

Iš pavardės Abrasonis — mūsų tautietis. Čia nėra abejonių, šią pavardę miniu todėl, kad gal kas nors dėl jos atsilieps. Antra vertus Abrasoniu, komunistu, jo vyriausybė nepasitikėdavo tikrai todėl, kad jis buvo ne rusas; tad buvo papildomai įtariamas.

1939 metais bolševikai „išlaisvino" Lenkijai priklausiusius pakraščius: Vilniją, baltgudžių ir ukrainiečių gyvenamas sritis. Ir iš Vilnijos, ir kitų minėtų sričių bolševikai deportavo gyventojus; jų tarpe buvo nemažai lietuvių-vilniečių. Apie tai ir spaudoje anuomet būdavo žinių. Anot M. Margolino, iš minėtų, Lenkijai priklaususių sričių, 1940-ųjų metų pradžioje išvežė apie 50,000 įvairių tautybių žmonių, patekusių į Europinės Rusijos šiaurės vergų stovyklas.

Bet ir M. Rozanovas skyrelyje „Atvežė buržu-

jus" plačiai aprašė deportuotųjų latvių etapą, šio skyrelio turinį, kiek jį sutrumpinęs, čia atpasakosiu.

Atvežė „buržujus“.

Klampiu rudens keliu iš Ust-Usos į Usos persiunčiamąjį punktą slinko etapas, čia, Usoje, imtinams — naujokams paruoš stovyklinius „pasus“ (anketas ir korteles), nustatys darbingumo kategorijas, išmokys stovėti rikiuotėje, o svarbiausia pravarys pro ūtų mušyklą, kur atsivežtos nudvės, nepalietusios vietinių stovyklinių ūtų užimtų pozicijų. Praslinkus savaitei, atvarytuosius išskirstys pagal amžių ir sveikatą: jaunos ir pajėgus į šachtas ir į miškus, paliegusius — į stovyklinius selchozus.

„Metę darbą, mes išėjome į transporto skyriaus, netoli persiunčiamojo punkto vartų, priestato verandą“.

— Tvarkykitės! Neatsilikite! — girdėjome komandą. — Čia jums taukus nuleis!

„Maskviniai“, — pagalvojome, bet nugirdę sveitimą kalbą, supratome „pabaltiečiai“.

— Štai, Michailai Michailovičiau, pažiūrėk į aną odiniame apsiauste! Kokia prekė, koks pasiuvimas, a? Iš karto matyti: užsieninis darbas. Iš tiesų, ir už 2000 rublių nepirksi.

— Na, bet nekelkite kainų, Ignatijau Andrejevičiau. Guldau galva, kad ryt jį nuplukdys į Ust-Usą ir ten jis apsiaustą už 300 atiduos. Neužmirškite — ketvirtame barake laukia etapo 50 kriminalinių. Špana (kriminaliniai) nepražiopsos tokios

retai pasitaikančios progos. Naktį iš šio etapo pasipils plunksnos. Teatsisveikina su apsiaustu. . .

— Bet kokia skrybėlė! Grynas fetras! O fasonas! Tai būtų gera ir tiktų mano vyrui. Michailai Michailovičiaus, mielas, jūs gi gyvenate stovykloje. Nueikite į etapo baraką, paklauskite, gal būt tasai pilietis sutiks skrybėlę parduoti. Aš pasiūžus duoti viską: pinigus, sviestą, cukrų. Tokia skrybėlė!. . . Pasižadėkite, tuojau čia pat pasižadėkite!

— Veronika Aleksandrovna! — atsakau mūsų teisių patarėjo, buvusio kalinio, žmonai. — Iš kur jums atėjo į galvą mintis, kad aš imčiaus tokio darbo? Šioje srityje nesitobulinau.

Bet, palinkęs prie jo ausies, vos girdimai pridėjau:

— Kas dėl tokio „jautraus“ pavidimo visiems girdint šneka?! Kokia jūs neatsargi! Gerai. Paruoškite svarą sviesto ir kepalaitį baltos duonos. Sutvarkysiu, nors ir nemėgstu tokių kombinacijų.

Prislinkau prie priestato turėklių. Etapas, mūsų požiūriu, tikrai buržujiškai atrodė: gausybė geros rūšies kailiais pamuštų apsiaustų, vilnionių eilučių, geltonos spalvos solidiškų batukų, odinių pirštinių! Kokie puikūs čemodaniukai! Teisybė, ant kiaušinių pečių jau kabojo mūsų šie sovietiniai „demisezoniniai“, vieno iš pašvarkės išdavikiškai lindėjo mūsų kelnės vata pamuštos kelnės. Prekių apyvarta su duonos kepalu priedu aiškiai buvo prasidėjusi. . . Į etapo maisto duoklę neįpratusieji vilkais staugia ir su dideliu džiaugsmu už duonos riekę paskutines kelnės nusimauna. Matyt, pasi-

baigė pabaltietiškai taukai. Ir sovietiška duonele dabar džiaugiasi.

Persiunčiamoji vartai užsidarė. Etapas praėjo. Mes ir vėl buvome prie darbo. Niekas negalvojo savo tarpe mintimis pasikeisti apie šiuos iš kito pasaulio atėjusius. Visi buvome seni nemažos partijos stovyklininkai, išsimiklinę ir visam kam atsargūs. Kiekvienas mūsų gyveno savo galva, o už visus mus rėkė barako radijas: „Pabaltijo gyventojai entuziastingai pasitiko raudonųjų sovietinių divizijų atėjimą. Skaitlinguose mitinguose Talline, Kaune, Rygoje priimtos sveikinimo rezoliucijos tautų vadui draugui Stalinui". . . kalbama: — Jei kam nepatinka, — nesiklausyk, o meluoti nekludyk!

Etapo barake nėra vietos, kur utėlei nukrėsti. Ant grindų, po stalų, visur susitelkę „buržujai", besikeisdami pirmais įspūdžiais, susidariusiais iš pažinties su praktiškais naujos jiems santvarkos pasiekimais. — Matytas vaizdas! Buvau ir aš pats tokioje padėtyje. Atsargiai peržengdamas žmones, pasiekiau tikslą.

Skrybėlės savininkas sėdomis, prisišliejęs prie atramos, kramto duonos davinio likučius, pasitęsęs ant kelių nosinaitę, kad trupinėliai nenukristų ant grindų. Anais laikais taip elgdavosi švaros sumetimais, o čia kitoks išskaičiavimas — neprarasti nė vieno trupinėlio. Etapinis duonos davinys šiais 1940 metais sumažintas iki 400 gramų, o badaujančiam jis atrodo dar mažesnis, štai kodėl žmones vertina kiekviena trupinėliu.

„Skrybėlė", pastebėjusi, kad aš čia ne taip sau stabtelėjau, pažvelgė į mane:

— Ar tamsta kalbi rusiškai?

— O ko jums reikėtų? — su lengvu akcentu paklausė manęs.

— Iš kur jus atvežė?

— Iš Latvijos. Rygą girdėjote? Iš Rygos.

„Skrybėlė" nutilo, užimtas trupinėlių medžiojimu. Šį darbą jis atlikinėjo „techniškai". Suspaudęs tarp pirštų pirmuosius trupinius, jis juos prispausdavo prie kitų ir šie prilipdavo prie pirmųjų. Duona buvo minkšta ir „skrybėlė" greit surinko visas liekanas. „Etapinio maisto priėmimo operacija" taip oficialiai vadindavo pusryčius ir vakarienes, pasibaigė. Stovyklose pietų nebūdavo; pietų metu privalu dirbti!

— Ar ilgai keliavote? — pradėjau nutrukusį pokalbį.

— Šešias savaites. Bet kodėl tai jums įdomu? Kas jūs?

Privalėjau tenkinti pagrįsta smalsumą, sujungta su atsargumu: „Ar ne agentas kartais?"

— Aš senas stovyklininkas! Po 3-jų mėnesių bus 10 metų.

Nepasitikėjimo ledas ištirpo.

— Dešimt metų? Ir tesėjote?

— Kaip matote. Man pavyko.

— O kitiems?

— Kaip kam. Dirbant kontoroje, jei organizmas kietas, galima priprasti.

— O dirbant bendrus darbus?

— Čia kiek sunkiau, — kiek sugudravau.

— Kaip jūs manote, nejaugi mus išlaikys kiekvieną po 10 metų?

Apsidairiau, Visi čia mūsų aplinkoj buvusieji

žiūrėjo į mane su slepiama baime. Atrodė, kad mano atsakymai gali įkvėpti jiems pasitikėjimą išlikti gyvais arba priešingai — prarasti jį.

Ir vėl visiškai sąmoningai sugudravau:

— Jus paėmė, kad apsisaugotų. Įtvirtins Latvijoje naująją vyriausybę. Kai viską pertvarkys sovietiskai, tuomet ir jus paleis. Kiek ilgai teks laukti? Gal porą, gal būt tris metus? Kas žino? Jus gi nepaėmė su ginklu jūsų rankose?

— Ką jūs?! Ar tai įmanoma?! Su ginklu?! Mus lovoje atrado ir suėmė. . .

— Tokiu atveju tikrai jums neteks ilgai laisvės laukti. . .

Aš ir vėl apsidairau. Kokie jie naivus, jei ne kvaili, — tokie visi padorūs žmonės! Patikėjo! Nusiminusiais ir nuliūdusiais veidais prabėgo kažkurios vidinio pagyvėjimo nuotaikos. Lyginai taip kadaise ir aš tikėjau, kad mano bausmės terminas tik popieriuje. Dar prieš 7 metus viltis varžėsi su blaiviu protu. Gal būt, tik todėl aš dar gyvas. Tegu ir jie viltimi guodžiasi!

— Iš jūsų išorinės išvaizdos čia galvota, kad jūs kapitalistai, buržujai, taip čia apie jus kalbama.

— Kokia nesąmonė! Mūsų tarpe nėra dešimties savininkų. Parinkta inteligentija: gydytojai, teisininkai, architektai, inžinieriai. Turtingieji, iki atėjo jūsų armijos, pabėgo Vokietijon arba išplaukė švedijon.

— Manytina, kad darbininkų ir ūkininkų NK VD nelietė?

— Tatai jums taip atrodo iš mūsų etapo sudėties. Darbininkus ir ūkininkus išvežė kitais ešalo-

nais. Pasakė, kad vyksta į tremtį prie kažkurio naujo geležinkelio šiaurėje, bet iš tikrųjų niekas nieko nežino.

— Tai nuo čia netoli. Iš viso 120 kilometrų. Ten ištikrųjų statomas naujas geležinkelis ir sudaromi naujokynai iš atitremtųjų iš Vakarų. Bet už ką darbo žmonės į vagonus uždarė?

— Už tą patį, už ką ir mus. Vieni priklausė ūkininkų sąjungai, kiti panoro atkurti socialdemokratų partiją, kurią uždarė Ulmanis. Galvojo. . .

— Kai daug galvojama, maža naudos, — pertraukiau jų kalbą. — Čia dar prieš jus praėjo vakarinių ukrainiečių etapas iš Galicijos. Jame buvo dvarininkas ir jo bernas, klausiu darbininką:

— Na, kaip, ar tu patenkintas sovietų valdžia?

— Nieko sau, — sako, — valdžia atitinkama. Atėmė turčių žemes ir vargšams padalino. Šaukia mus į susirinkimus ir prašo balsuoti. Vieno negaliu suprasti, — kodėl ponui davė tris metus, o man aštuonis? Nors pusę tiek būtų davę, skriaudos ir apmaudo neturėčiau.

— Bet už ką gi aštuonis metus? — klausiu.

— Mat, susirinkimas pas mus buvo. Atvyko tanku raudonasis ir pradėjo sovietų valdžią girti. Visko, girdi, pas mus perpilna: visur technika, visur mašinos, traktoriai, dirbti linksma ir lengva, ir pas jus, girdi, taip bus. O aš, imk tu man, ir pasakyk: „Mums, sakau, porino, kad pas jus nieko nėra, nėra net kuo parazitus naikinti.“

— Mes juos, — atsako kalbėtojas, — traktoriais traiškinome. Ir sutiko žmonės tąjį oratorių juoku, šis atsikvošėjęs pradėjo apie šukas kalbėti,

kad jų esą pakankamai ir kad jis kažko nesupratęs. Vakarop mane paėmė. . .

— Tai matot, kaip kartais nutinka: dvarininkas tylėjo, gavo 3 metus, bernas ne vietoje paklausė — aštuonius metus. . . Jūs dar turite laiko į viską įsižiūrėti ir prisitaikyti naujoms sąlygoms. Mokykitės be reikalo nepakliūti. Stengkitės, kol jūs nesuskirstė, ginti kits kitą, o jei ne, po savaitės neteksite savo mantos.

— Nejaugi administracija atima?

— Ne, administracija veikia įstatymų rėmuose. Ji grobimo nepraktikuoja. Bet kriminaliniai, šie progos nepraleis. Čia pat greta jų pilnas barakas.

— Ką gi daryt?

— Laikykitis drašiai. Naudokite jėgą prieš jėgą.

— Mes ne chuliganai, kad muštumės!

— Kitokių priemonių nėra.

— Bet, o jei administracijai pasiskundus?

— Nebus naudos. Kol jieškos vagių ir aiškinsis, jūsų daiktai bus už stovyklos ribų. Pabandykite, pagaliau, pakeisti daiktus produktais. Tai bus šis tas už juos. (251-257 p.)

+

Griždamas iš barako už kito kampo pastebėjau besišnabždančių kriminalinių būrelį. „Brolija“ nemiegojo, vykdė „organizacinį pasiruošimą“, skirstydami „roles“ savo tarpe. Iš savo patirties Pokčioje ir Solovecko etapuose žinojau, kaip visa tai vyks. Vidunakty įslinks į baraką penketas su peiliais rankose ir pusbalsiai pasakys: „Nebijokit.

Gulėkite. Neliesime. Mes tik apžiūrėsime . . ." ir visiškoje bendros baimės tyloje pradės graibstyti, pasiimdami viską, kas jiems patinka. Prie durų dvejetas su peiliais, nelyginant NKVD sargai, akylai seks kiekvieną judesį. Jei tik kas išdrįs padėti? Netruks valandos, kriminaliniai dings, o jų padėjėjai, smulkūs vagiliai, apsikrovę vogtais daiktais, perlips tvoras ir paryčiu sugrįž iš Ust-Usos su pinigais, vodka ir „ėdalų". Stovyklos komendantūra gaus savo dalį.

Skundai? Komedija! Tik apie pietus prasidės kratos be rezultatų. Visi pėdsakai jau bus užlyginti. Kam reikia — patepta, kurį pastebėjo, tas dings iš stovyklos. Stovyklinių apiplėšimų technika yra pasiekusi augščiausia tobulybės laipsnį. Kiekvienas tatai žino ir tyli. Kriminalinių 20% terorizuoja 80% moraliai švarių žmonių. Ir kriminalinių vadų 3% laiko likusius 97% visiškame klusnume. Kuo šitai ne kopija bolševikinės valstybinės santvarkos? Argi ne taip partijos Politinis biuras laiko pavergęs partiją, o partija su NKVD laiko visą kraštą baimėje?

*

— Gerbiamieji bendradarbiai — kalbu aš mūsų barake — „Brolija" ruošia naujokų puolimą.

— Ir tegu. Kuris mūsų čia reikalas! Ir mūsų niekas negynė! — pasigirdo balsai.

— Bet ir reikia juos nušvarinti! — pasigirdo kameros budėtojo, baškyro iš Ufos — kolchozininko balsas:

— žiūrėk, kaip išsipuošę! Buržujai! — su neapykanta išspjovė ir sušuko senis. — Dvidešimt metų jie valgė, gėrė ir vilkėjo, kas jiems patiko, o mes vyžuoti nugaras lankstėme!

— Kokie ten tau „buržujai“? Tokia pat beveik inteligentija kaip ir mes čia.

— Tokia pat! — kreiviai nusišypsojo Koriuškinas, malkų paruošos dešimtininkas.

— Kada tu vilkėjai tokį apsiaustą, ar eilutę, ar avėjai batukus, kokie jų? Beje, tu gi tos pačios palaukės uogelė, užsieninis, kinietiškas, todėl juos užtari. Mes tokios aprangos dar nesapnavome! „Inteligentija!“ Mes taipgi inteligentai, bet sovietiški, kuklūs. Jei eilutė laikosi ant pečių, nesidraikome — prisitaikome. O pas juos prabanga. Galvojo jie apie save, o ne apie tai, kaip mes gyvename. Negaila! Negaila — pakiliai išrėkė visuomet niūrus Koriuškinas.

Aš supratau: prasiveržė skurdo tulžis prieš gerovę. Atsistojo piestu pavydo kuinas, kuriuo atėjo Spalis su savo biedniokų komitetais, su pramonės darbininkų kontrole. Senas, labai senas nerūdijantis ginklas, nukreiptas į kurstymą vieno prieš kitus! Ir taip ilgai visa tai žmonėse laikėsi! Trečioji jau metų dešimtis!

Kaikas gal ir užtartų naujuosius, bet visi tylėjo. Mūsų inteligentų dauguma, tatau aš jaučiau be žodžių, — sielos gelmėse neapkentė bolševizmo ir tuo pat metu neturėjo simpatijų savo kolegoms iš kito pasaulio.

Įsivyravusią slegiančią tylą nutraukė inžinieriaus Burtasenkovo balsas nuo narų.

— Eikite geriau miegoti, Michailai! Be mūsų

apsieis. Žinai, aš šiandie truputėlį „paėmiau“ (išgėriau) Ust-Ustoje pas pažįstamą zirėnę (vietinė gyventojų padermė). Ne, aš ją truputėlį paguodžiau. . . Nuobodu. O jūs, — sako ji man, — šitą šios dienos partiją į kontorą nesodinkite! Nutukę, kaip meitėliai! Tegu, sako, pabando mūsų šalčių ir mūsų darbo. O snukiai, šitai, kaip teatre, buržujiški ir apsirengę taip, kad ir paveiksluose tokių nesurasi. Aš, — rėkia ji, — 400 darbadienių atlikau, krūtyse vaikui pieno neturiu, visą gyvenimą plakuos, o jie pas save, matyt, šoko ir su mergomis dūko. Kodėl tokį šlamštą vežioja? Ką jie čia nudirbs? Juos tik maitink! — Matai, kaip liaudis samprotauja? gulk ir šitai apmastyk gulėdamas.

— Bet tu privaleėjai jai pasakyti, kad ne visi jie fabrikantai. . .

— Nepatikės! Už jokių pinigą! O jei patikės, atsakys, kaip Koriuškinas, tik tokiu skirtumu, kad atsakys su „matais“ (rusiškas keikmas). Nueikim pas ją ryt, pats pamatysi.

Žinojau, kad Bartusenkovas neklysta. Ir aš savyje jaučiau: dešimt metų vergų stovykloje mano siela pavydo nuodais jau pažeista.

Gal tik dėl tų pavydo nuodų liaudis laikoma skurde, kad reikiamu laiku panaudotų vargšų pavydą pasaulinės revoliucijos tikslams.

*

„Savaitei praslinkus pabaltiečiai išžygiavo į Intą, į tundrą. Šį kartą mes neišėjome, bet pro langus viską matėme. Kriminaliniai „padirbėjo“. Dabar jau nebuvo ko pavydėti. Iš išorės jie jau

pasikeitė — palauš juos ir iš vidaus, jei pagyvens 2-3 metus. Ne tokius „perkaustydamo“. . .

Bet apie skrybėlę! Tevadina mane be sąžinės tie, kurie nežino, kas yra stovykla. Veronika gavo skrybėlę.

Deportuotųjų latvių etapas į Usos persiunčiamąjį atėjo 1940 m. rudeniop. Latvijos okupantas jį sudarė iš pirmaisiais okupacijos mėnesiais pavienių suimtųjų. 1941 m. birželio mėn. išvežtųjų M. Rozanovas sutikti negalėjo; jis jau buvo baigęs skirtą jam 10-ties metų bausmę ir iš čia minimos vietos jau buvo išvykęs. Iš to išvada — okupantas iš pavergto Pabaltijo, iš pirmųjų dienų grobė ne tik turta, bet ir žmones vergų stovyklas darbo jėga papildyti, nelaukdamas jo paties suplanuotųjų 1941 metų Birželio mėnesio didžiųjų deportacijų vykdymo. Ir Lietuvoje ir Estijoje bolševikai panašiai vergų stovykloms darbo jėga žvejojo. Įsidėmėtina ir tai, kad stovyklų administracija politiniams terorizuoti ir apiplėšti veikė susimokiusi su kriminaliniais. Vergų skaidymo ir kiršinimo darbą ji vykdė sistematingai ir sąmoningai, nes tūkstančiams vergų vieningai laikantis, stovyklų administracija su NKVD ir su esama ginkluotąja jėga neatsilaikytų. Tačiau M. Rozanovo pasisakymo trečioji išvada ypatingai svarbi: iš kultūrinių gyvenimo sąlygų išrauti vadinamieji „buržujai“ stovyklų inteligentuose ir vietos užguituose žmonėse sukėlė nepaprastą pavydą savo išvaizdą. Koriuškinai, Burtasenkovai su berašte kolchoznikėzirene iš pavydo neparodė naujai atvežtiems sovietiniams vergams mažiausios užuojautos. Pabaltijo tautos laisvę ir geresnę buitį ginklu sau iškovojo,

bet ir šią aplinkybę sovietinio stažo vergai buvo užmiršę. Ir tenka sutikti su Rozanovu, kad bolševikų savame krašte sudarytas skurdas naudojamas masėms kurstyti prieš materialiai pasiturinčius kraštus. Pavyzdžių jieškoti netenka — Maskvos nepaliaujama propoganda prieš Vakarų ir Ameriką yra ir pavydu pagrįsta.

Kitas „buržujų“ pasirodymas

Sovietinės vergų stovyklas, buvusios Karelijoje, netoli Suomijos sienos, prie Murmansko geležinkelio Medviežegorsko Stoties rajone, karui prasiėdę ir Suomijai įstojus į karą, reikėjo iškelti kitur. Medviežegorsko stovyklą, kur vergavo I. Margolinas, imtinių etapas jau buvo kely. Podporožėje senieji, jau užgrūdyti vergai, turėjo progos stebėti tik ką atvežtus tremtinius, šį kartą lietuvių etapą. Tai buvo 1941 m. Baisiojo birželio aukos, nes birželio 21 dieną iš Lietuvos dviem traukiniais 67 vagonais į stotį Medvežja Gora (Karelijoje) išvežta 2,346 asmenys; tad šių tremtinių dalį bus matęs ir aprašęs I. Margolinas.

— Trečią dieną mes apleidome Podporožę. Palei kelią išsirikiavo kariškos apsaugos grandys. Pro mus slinko naujai atvežtieji kalinamųjų transportai. Bet štai visi, buvusieji kelyje, sujudo. Jie pirštais rodė į vieną vietą, į tuos pačius sandėlius, iš kur mes išėjome. Varė naujus transportus; iš tikrųjų tai buvo fantastinis vaizdas.

Tatai buvo partija lietuvių tiesiog iš Kauno: paskutinėmis prieš karą dienomis iš ten išvežė de-

šimtis tūkstančių politinių tremtinių, visą lietuvių elitą — inteligentiją, valdininkus ir bendrai „įtartinus“.

Iš pirmojo žvilgsnio tatai buvo naujokai — žmonės be nuovokos, kur ir kodėl juos veža. Nors jie suprato savo vertę, bet jų išvaizdos buvo pažymėtos baime. Žygiavo patricijai ir senatoriai; rabinai kailinėmis kepurėmis, advokatai, bankininkai, išdidus ir nutukę; žydai ir nežydai, nepasakomai geruose, kailiais pamuštuose, apsiaustuose, su puikiausiomis skrybėlėmis, o juos sekė vežimai su niekur nematytos juokingos išvaizdos „kuparais“-dėžėmis, su gražiausiais odos čemodanais; atrodė, tarsi, jie į Rivjerą atvyko. Jų atvykimas sudarė sensaciją. Apsaugos kareiviai, „urki“ (kriminalinių ir zeka (kalinamųjų) būriai stebėjo juos šnekėdami:

— Lietuviai atvyko! Žiūrėk, neišivaizduojami turčiai! Tokių dar nebuvo! Štai anas, barzduotas, ministras!

Mes žiūrėjome į jų barzdas, į auksinius akinius, į bagažo kalną ir įsivaizdavome, kas iš to viso bus ryt, kai juos varys etapu pėsčius šimtus kilometrų. Kokie jie buvo vaikiškai naivūs tokio pavidalo atkeliavę į Podporožje! . .

Vėliau gavome žinių, kad nedaug kas jų atlaikė stovyklas. Olandijos ir Belgijos žydus į Osvencimo gazo kameras vežė keleiviniais traukiniais; tur būt, jie taip pat išrodė, kaip šie lietuviai. Osvencime pasibaigė jų kančios tają pat dieną, kada jie atvyko, šių gi laukė stovyklos metų metai. Kurie mirtis buvo lengvesnė — kas žino? . .

*

Ir mes, 800 žmonių partija, pajudėjome, šalimis žygiavo varovai su nusvirdintais šautuvais. . . Kelyje vieni savo skurdžios mantos ryšulius kaiteliodami nešėsi ant pečių, kiti juos metė. . . Po savaitės jau žygiavome be savo skurdžios mantos. Baگاžai ištirpo. Kelyje palikome aprangą, suimtujų daiktams sudėti medinės dėžutės . . .

Vorkuta — baltųjų vergų sostinė

Apie Vorkutos vergų darbo stovyklas mes, lietuviai, iki šiol daugiau žinojome, nei apie kitas bolševikinio komunizmo žmonių žudymo įmones. Apie Vorkuta užsimenama kalbose ir spaudoje, bet tik užsimenama, tačiau viso to maža. Todėl apie Vorkutą čia pateikiame platesnių ir konkrečių žinių.

Vorkuta yra Komi autonominės sovietinės socialistinės respublikos ribose į šiaurę nuo Uralo kalnyno, 60 mylių (90 km) iki šiaurės Ledinuotojo vandenyno, išsidėsčiusi palei upės Vorkutos krantus; anuomet užėmė daugiau 30 kv. km. plotą. Vietiniai klajokliai save vadina komi; iš čia tos respublikos pavadinimas. Kitos šioje respublikoje gyvenančios klajoklių padermės neskaitlingos. Bendrai šis šiaurės kraštas menkai apgyventas.

Vasaros metas čia trunka apie 3 mėnesius, žiemos šalčiai būna 40 iki 140 F — (40-60 C). Polarinė naktis trunka apie 20 parų. Vorkutą iš visų pusių supa tundra.

1932-1934 metais čia buvo menkas vergų stovyklos padalinys ir 1936 metais jis dar buvo ma-

žas ir bereikšmis. Bet, kai čia buvo užtikti gausūs, negiliai gulintieji, patogūs kasti, geros rūšies anglies klodai, prasidėjo didesnė „juodojo aukso“ gamyba. Anglis buvo labai reikalinga Leningradui, bet jos pristatymas buvo labai kompliktuotas, nes vyko jūros ir vandens keliais — upėmis; kitokio susisiekimo nebuvo.

Vergų stovyklas statė patys vergai. Bolševikai jau buvo patyrę, kaip iš laisvų, nieko sovietų tvarkai nenusidėjusių žmonių, pasigaminti darbininkų vergų. Tad ir Vorkutoje vergai kasė anglis, patys statė sau lūšnas-barakus, tiesė siaurąjį geležinkeluką į pajūrį; iškastą anglį gabeno ir į Vorkutos miestą šildyti žiauriam klimatui pritaikytus pastatus, skiriamus bolševikų administracijai, NKVD ir įvairioms kitoms įstaigoms. Kadangi šilumos versmė — anglis buvo čia pat vietoje, tai tųjų pat vergų buvo pastatyta elektrinė ir plytinės. Paskutinėmis 1956 metų žiniomis Vorkutoje jau buvo apie 60 paskirų vergų stovyklų, o iš viso gyventojų skaičius bus buvęs užaugęs net iki 250,000, žinoma, vergus įskaitant. Darbininkų vergų skaičius čia buvo smarkiai padidėjęs tuo metu, kai vyko geležinkelio Vorkuta-Kožva-Kotlas 1100 km ilgio tiesimas bei statyba, šis geležinkelis, surištas su seniau statyta linija, dabar jungia Vorkutą su Leningradu.

Vorkutos stovyklos yra apvestos 12 pėdų augščio spygliuotos vielos tvora. Kas šimtas ar kiek daugiau jardų virš tvoros iškelti sargybų bokšteliai su sargybiniais ir kulkosvaidžiais. Stovyklos užtvarų vidaus pusėje 18 pėdų pločio draudžiamoji zona stipriai apšviesta. Už tvoros papildomo-

Tipinga vergų stovykla.

Vergų stovyklos sargybos bokštelis. Tvoros vidaus pusėje „mirties juosta“. Nakties metu stovykla gausiai apšviesta. Kolkosvaidžiais ir automatais ginkluotos sargybos budi dieną ir naktį.

Iš A. Šildės „The Profits of Slavery“

ji sargyba saugoja stovyklą su dresiruotais šunimis. Latvė — tremtinė, valiusi stovyklos kiemą, neapsižiūrėjusi įžengė mirties zonon; buvo nušauta be išpėjimo.

Apie Vorkutą, baltųjų vergų sostinę, kokia ji buvo 1940-1941 metais rašo M. Rozanovas. Kai kurios jo aprašymo vietos aiškesniam Vorkutos vaizdui čia atpasakojamos.

Siautėjo purga. Žvarbus įniršęs vėjas suko sniego debesis. Tokios purgos dažnai siautėjo dvi, tris dienas — išeiti labai pavojinga. Į akis kaip žiežirbos, krito nesuskaitomos snaigės. Akimirkas — ir tampa aklas, žingsnis, kitas. . . menkas posūkis į šalį ir nebežinai, kur beeiti, kur durys. Aplinkui staugia ir švilpia vėjas ir sniegas. Už trijų metrų ištisas baltas sniego verpetas. Batų užaulės, kišenės, siūlės kietai pritrombuojamos sniego. Purgai siaučiant, gyvenimas Vorkutoje visiškai sustoja. Net kurapkos, pakilusios į reikiamą augštį, akmenu kranta žemyn, kad snapu ir krūtine praskirstų duobelę pasislėpti.

Seniau, 1932-34 metais, kai Vorkuta buvo mažytis stovyklos skyrelis, kalinamieji, purgai siaučiant, eidavo virtuvėn, laikydami ištemptos virtuvės. Tuos, kurie šios tvarkos nepaisydavo, nesinaudodavo virve, purgai nurimus, rasdavo čia pat kiemo pusnyse palaidotus. Su purga nežaidžiama. Dabar Vorkuta — miestas su dešimtimis barakų, išsikastų gyventi urvų, daugybe palapinių; čia ir sandėliai, dirbtuvės, geležinkelis, elektrinė, aero-

dromas su įrengtomis stovyklos viršininkui naudotis tikromis voniomis ir su bokšteliuose kulko-svaidžiais, skiriamais šio miesto gyventojams. Dabar, kad ir purgai siaučiant, sunkoka paklusti tarp masės pastatų ir elektros laidams nutiesti stulpų.

Trečią dieną purga liovėsi. Nusivalė padangės. Toli pietuose šlifuotu sniegu spindėjo Uralas. Neatlaikydamas šviesių kristalų žaismo, ašarojo akys. Termometras sustojo ties 40° šalčio. Oras sustingo. Vorkuta pakilo iš miego.

Žmonės atsidusdami ėjo iš barakų išvaryti dirbti atvirame lauke dirbti statybose ir valyti sniegą. Tūkstančiai žmonių, įsisupusių į bušlatus, flanelės kaukėmis pridengtais veidais, pradėjo kovą su gamta ir jos padariniais. Jie valė statybų aikšteles, stovyklos kelius, takus į šachtas. . . Visu geležinkelio ilgiu atkasinėjo traukinius ir valė kelius. Po siautėjusių purgų tekdavo nuvalyti ir kiton vieton nugabenti šimtai tūkstančių kubinių metrų sniego. Po dviejų, trijų dienų įtempto dideliame šaltyje darbo ligoninės ir barakai prisipildydavo apšalusiaisiais. Anksčiau visose stovyklose darbus lauke dirbdavo 35 laipsnių šaltyje. Nuo 1936 m. sausio 1 d. Vyriausioji stovyklų valdyba (Gulag) paskelbė įsakymą nutraukti darbus, esant virš 40 laipsnių šalčio, nes, Maskvos galvojimu, stachanoviško darbo tempas šildas dirbančiuosius.

Traukiniams pajudėjus, iki sekančios purgos žmonės imasi kirvių, piūklų, delbų — dešimtimis pakyla nauji barakai. Anglis, nepaisant šalčių ir purgų, be pertraukos vežama iš šachtų. Nuo augštos estokados iš vagonėlių vis pilasi ir pilasi juo-

das auksas. Du kilometrus tęsėsi anglies krūvos. Geležinkelis per dieną paima 500 tonų, o iškasama iki 1500 tonų. Iš vakarų pusės, iš Kotlaso, 1100 kilometrų iki kasyklų; tūkstančiai tremtinių čia jau tiesia naują plačiavėžio geležinkelio liniją. Dar dvejetas metelių Vorkutos anglis be perkrovimo pasieks Maskvos, Leningrado ir Archangelsko krosnių kūryklas.

1934 metais anglims išvežti projektuota amžinai sušalusia žeme (tundra) nutiesti 200 km geležinkelio liniją iki Berenco jūros. Tyrimo būriai dirbo visame Nenecko tundros plote. Į Berenco krantą Gulag'as jūros keliu vežė medžiagas šiam uždaviniui vykdyti. Bet partijos centro komitetas suabejojo sumanymo realumu, jo nebevykdė. Kalbėjo, kad gerai maitinimus žmones kas pusė metų reikėtų pakeisti naujais. Atviroje tundroje, kurioje išsigalėjęs amžinas šaltis, be patalpų ir kuro žūtų šimtai tūkstančių; o kadangi vadas pareiškė — žmogus brangiausias mūsų kapitalas — kelio iki Kotlaso statybai to „kapitalo“ kiek mažiau tereikės. Ir už tai dėkui. . .

Šiuo metu Vorkutoje paruoštos naudoti dvi pagrindinės šachtos su miliono tonų anglies produkcija per metus; statomos dar trys šachtos. Bet tai tik pradžia. Vorkutos ateitis dar prieš akis. Anglies rūšis gera. Jos sluogsniai beveik paviršiuje. Atsargos milijardai tonų. Darbo jėga — centai. Nei atostogų, nei socialinio draudimo; nereikia patalpų šeimyniniams, nėra 8 val. darbo dienos. Dabar suvaro į baraką pora šimtų, kad šilčiau būtų. Pastatė bokšteliuose ginkluotus šaulius su kulkosvaidžiais. Įpila darbininkui samtį sriubos, ant vartų

iškėlė iškabą su Stalino posakiu: „Darbas — garbės dalykas, dalykas drąsos ir didvyriškumo“. Štai ir viskas. Darbai vyksta. Viskas čia paprasta ir pigu. 1939 metais, Morozo laikais, Vorkutos darbininko — vergo produkcija 20% viršijo Donbaso produkciją. Būnie visas kraštas koncentracijos stovyklose, tai komunizmo statyba kur kas sparčiau vyktų.

*

Bet ne vien anglimi Uchtos-Piečioros beseino vergų stovyklose garsėja Vorkuta. Ji ne mažiau garsi savo plytine; tiek pat garsi, kiek ir Solovecko „Sekir Gora“. Plytinė laikoma baudžiamąją komandiruote baudžiamojoje Vorkutos stovykloje. Čia laukdavo pakartotino sprendimo kaltinamieji agitacija, kenkimu ir šnipinėjimu. Plytinėje dešimteriojai blogiau, nei baudžiamojoje Počkos komandiruotėje. Čia kalinamieji ir 6 mėnesių neišgyvendavo. Kas grįždavo iš plytinės, jau nekandidatavo į gyvuosius šiame pasaulyje. Cinga ir šachtos per 2-3 mėnesius pribaidavo režimo sužalotą žmogaus organizmą.

Ježovo (generalinio valstybės saugumo komisarų) laiku Vorkuta pergyveno žiauriausią tragediją iš tų, kokios tikėtai yra buvusios Pečioros stovyklų istorijoje. Atsiųstas Maskvos enkavedistas Grigorovičius su komisija vykdė tardymus, teisė ir žudė kiekvieną, kurį NKVD stovykloje laikė pavojingu. Tuo laiku čia buvo 6000 suimtųjų, jų tarpe daug žymių trockininkų, sovietų partijos didžiūnų ir paskutinių 1935-36 metais žiemą buvusių čia masinių bado streikų dalyvių. Barakuose įprato

nemiegoti, kas minutę laukdami iki kuris bus pakviestas pas Grigorovičių. Visų nervai įsitempė iki galimos įtempti ribos. Po kitas kito stipriai saugomi būriai žygiuodavo į plytinę. Kaikuriuos orlaiviais gabendavo Maskvon pakartotiniams tardymams ir galutiniam atsiskaitymui Lubiankos rūsiuose. Laukdamas vergų sukilimo, Grigorovičius iš Ust-Usos išsikvietė papildomą ginkluotos sargybos būrį.

Plytinė virto milžiniška mirtininkų kamera. Nors nedaug kas laikė save kaltu, bet beveik visi laukė pasigailėjimo.

— Kaip tatai įvyko, apie tai tinkamai negaliu papasakoti, net ir dviem metam praslinkus. Anų dienų siaubinga baimė ir šandie dar neišsisklaidė. žodžiai šykštus:

„Pašaukė su daiktais. Išrikiavo kieme, pareikšdami, kad į kasyklas. Įsakė. Išėjome už vartų. Nu-leido į daubą. . . Pasakotojas baimingai apsidairo, nors stovime ištuštėjusiame kely ir tyliai, tyliai tęsia: „Iš karto iš abiejų pusių nuo pakilesnės vietos šūviai. Iš kulkosvaidžių ir iš šautuvų. . . Visus paklojo. Kiek? Kas juos skaičiavo! Sargybos tris dienas juos užkasinėjo. Tikrai keliolika šimtų. Štai ana ten, kiek dešinėn . . . Kaip viskas paprasta! Išvedė ir nudėjo! Viskas! šių nelaimingųjų tarpe buvo mano pirmasis stovyklinio planavimo „mokytojas“ Natanas Isakovičius Levinas, iki stovyklos buvęs RSFSR Narkomzemo (žemės ūkio komisariato-ministerijos) ekonominio planavimo valdybos viršininkas, 1934 metais pasmerktas neva už šnipinėjimą. 1935 metais mes drauge

dirbome Usos vandens grupėje. 1935 m. žiemą, atsisveikindamas su manimi, — aš tada kėliaus į Počką, o Levinas Vorkuton planavimo skyriaus viršininku — jis tarė:

— Jūs šitai viską pergyvensite, o mano sąskaitos baigiamos.

— Kodėl? Jūsų sveikata neblogesė manosios.

— Ne tasai reikalas, — pertraukė kalbą Levinas, — aš iš stovyklos neišeisiu. Mane čia pribaigs. Aš labai daug žinau, kad gyvenčiau. Kam jiems rizikuoti? Jie klydo — jie klaidas atitaisys. Likite!

Pagal įsisenėjusią stovyklinę taisyklę aš vengiau klausinėjimų. Bet iš buvusių pokalbių atskirų posakių aš seniai supratau, kad Levinas, kaip europiškai išprusintas specialistas, ne kartą bus dalyvavęs valdžios komisijose, sprendusiose įvairias valstybines problemas daugeliui metų pirmyn. Viena jo prasitarimą aš iki šiol neužmiršau: „Na, tai čia tiktai žiedeliai!“ (reikia suprasti, kad uogos dar bus).

Po poros metų Levino nuojaautos išsipildė: jis daug žinojo!

Pažvelgiam į Uralo kalnus. Dauboje baltame sniego fone juodavo krauju pasrūvusios įmonės pastatai. Ar ir man bus lemta ten atsidurti?

Iš Vorkutos nepabėgsi. Iki pirmojo medelio 200 km., iki pirmosios stoties — tūkstantis šimtas. . . Už nepereinamos tundros — neišeinama taiga. Kur kas lengviau iš Solovkų nuplaukti iki sausumos, nei iš Vorkutos pėsčiomis pasiekti geležinkelį. Saugus kalėjimas be sienų! Praėjusią žiemą trys ryžosi bėgti. Įsitaisė slides, apsirūpino pro-

duktais, kompasu ir purgai siaučiant, pabėgo iš stovyklos. Bet kur bėgsi? Orlaiviai surado tris juodus taškus Uralo pakalnėse. Sargybinių būrys slidėmis pasivijo bėglius ir čia pat juos nušovė. Vasaros metu bėgimas kur kas sunkesnis. Kur brisi, visur vanduo iki kelių. Išsigandusių ir pakilusių tundros paukščių būriai iš karto parodo, kur žmogaus esama. Uodų, mašalų debesys iščiulps kraują per keletą dienų. Užklups miegantį ir neatsikelsi. Iš čia niekur nepabėgsi.

Morozą likvidavus, režimas Vorkutoje pagriežtėjo. Per porą mėnesių trečiasis skyrius keturis kartus krėtė naktimis mūsų valdybos techninius barakus. Kad plytinei pagelbėtų, Vorkuta pasistatė nuosavą kalėjimą su geležimis aptvarstytais langais, „parašomis“ ir su kilimais koridoriuose, kad žingsnių nesigirdėtų.

1938 metais rudenį į Vorkutą atvarė pirmąjį etapą 15-25 metų kalėjimu nubaustųjų, šį kartą pasirodė partijos, administracijos ir sovietinio ūkio vadovų eilė sritinio ir net sąjunginio laipsnio. Profesoriams ir įvairiems specialistams neužteko kastuvų! . . Net Boguslavskis, mažojo sovnamo pirmininkas, čion atsidūrė, gavęs gerą progą prisiminti buvusio darbininko profesiją.

Nuostabu buvo tai, kad dauguma žinomų „veikėjų“, įsivilkusių į kalinamųjų bušlatus, vienu balsu reiškė pasipiktinimą:

Baisu! Tokios sąlygos! . . Mes apžiūrinėjome Maskva-Volga kanalo statybą, tai ten buvo tikra sovietinė stovykla, o čia. . . Mes skųsimės! (Buvusieji sovietų dignitoriai matė specialias parodoma-

šias stovyklas, įtaisytas NKVD saviems ir užsienių svečiams pademonstruoti).

Kas supras tuos žmonės! Gal čia vaidyba, visų kalinamųjų neapykantai išvengti, o gal jie gyveno aplinkraščiais ir vadų kalbomis. Ir viena, ir kita, gal būt, atitinka dabartines jų nuotaikas.

1937 metų pavasarį du buvusieji partijos C. K. nariai kelyje iš Vorkutos į kitą stovyklą Ust-Usoje naktį pabėgo nuo palydovų, pagrobė Ucht-Pečlago orlaivį, buvusį prie Ust-Usos, ir nuskrido į Maskvą (vienas jų kadaise vadovavo eskadrilei). Maskvoje iš orlaivio tiesiog į C. K. su skundu dėl Vorkutos ir Pečioros stovyklų režimo. Ir kas gi? Juos su specialiu konvoju gražino; Morozas gavo griežčiausią išpėjimą dėl apsileidimo. Ačiū Dievui, kad stovyklos betarpiškai nepriklauso partijos C. K. — jis ne taip sraigtus priveržtų!

Vorkutoje susitikau su Komi respublikos Aukščiausios tarybos pirmininko pavaduotoju, pas kurį buvau 1937 m. komandiruotas Syktyvkare reikalais. Dabar likimas mus suvienodino — abu kenkėjai. . .

— Aš nesu prieš fizinį darbą. Atpratau ir nusilpau. Jums gi pažįstamas tardymas. . . — taip aiškinosi šis buvęs žmogus, žemai man nusilenkdamas! . .

Savaitei praslinkus antroji Komi respublikos asmenybė pašluodavo mūsų barako koridorių.

*

Paryčiu pro mūsų baraką su įrankiais ant pečių tyliai rikiuotėje praeidavo nesuskaitomomis bri-

gadamis angliakasiai, statybininkai ir kelių tiesėjai. Po jų baltame sniege pasilikdavo ružavos spalvos dėmės. Tai cinga sergantieji iš pamėlynavusių dantų smegenų kartu su seilėmis išspjau-davo kraują. Tik sunkiai cinga sergančiuosius priimdavo ligoninėn, kai kojos sutindavo, pasirodžius dvokiančioms dėmėms. Visi kiti dar gali dirbti!

Šiandie į Vorkutos kalėjimą, ginkluotos sargybos saugomus, nuvarė apie 20-tį suimtųjų. Visą naktį po stovyklą zujo 3-jo skyriaus bendradarbiai su sargybiniais, iškviisdami iš barakų žmones, pagal sudarytą sąrašą. Sklido kalbos, kad 3-sis skyrius susekė projektuojamą stambų diversinį aktą, elektros stoties išsprogdinimą; dėl to iki vasaros sustotų visi montažo ir kasyklų eksploatacijos darbai. Pasakojo, kad elektrinės rajone ir stovyklos valdybos pastato pastogėje rado paslėptus kelius maišelius amoniako ir pirokselino. Ir valdyboje buvo nevisai ramu. Kas žino, gal būt, ims ir ateis 3-sis skyrius, kad paimtų parinktus asmenis.

Daugumas netikėjo tokiai „bylai“. Pernelig fantastiškai atrodė: „Vorkutoje diversija“. Argi NK VD įsileis stovyklon tokios rūšies pasiryžėlius? Ji įtartinus sutvarko įstaigos rūsiuose. Nejaugi tariamieji diversantai tokie bepročiai ir lengvabūdziai, kad ryžtųsi panašiai diversijai!?

Dvidešimt diversantų!. . . Kada gi jie sugebėjo tuo reikalu susitarti, jei čia geriausiam draugui nepasitikima ir slaptų dalykų neatskleidžiama. Visi, į jų pačių nuosavą pagrindį suvaryti, bijo iš jo pasirodyti. Grigorovičiaus dvasia vis dar plas-

dena ant Vorkutos. Dabar mes vakarais klausomės radijo pranešimų apie sovietų-suomių karą. Klausome ir tylime. Nors vieną žodį kas nors išspausť! Atrodome balvonai, o ne žmonės. Jų dauguma simpatizuoja šiai neskaitlingai tautai ir niekas netiki, kad ji kėsinosi į sovietų teritoriją. Kiekvienas saugojasi (seksotų--seklių ir stukačių-skundikų). Čia jų perpilna: NKVD apmokamų, pasiųstų iš tų niekšų, kurie įskundimais galvoja save išgelbėsia.

Aš ypatingai apsikrėčiau įtarimu. Po mūsų bylos Pokčioje man visuomet vaidenosi pigios rūšies sovietinės dūšėlės — Azefai. Informatorių Vorkutoje nestigo. Yra jų Kožvoje. 1935 metams keturiems šimtams suimtųjų Kožvoje buvo 18, beveik 5%! šį NKVD paslaptis išėjo aikštėn gana paprastai. Įgėręs 3-jo skyriaus įgaliotinis Tulčinsky, lipdamas iš rogių, pametė užrašų knygutę, o jo palydovas, laivų statybos viršininkas Uchlin, buvo nekvailas, ją pakėlė ir vakarop gerai išstudijavo. Uchlino žodžiais, jis ten radęs 18 pavardžių sąrašėlių; sąrašėlio antraštė buvusi šitokia: „1935 m. vasario 1 d. padėtis“. Tik aklas būtų abejojęs . . .

Dvidešimt diversantų!. . . Ryškus absurdas!

Pats trečiasis skyrius savo iniciatyva arba iš viršaus įsakytas, sugalvojo bei išprovokavo diversiją, kad pelnytų padėką už budrumą, arba kad susidarytų pagrindas naujiems suvaržymams ir žvėriškumui įvykdyti. Senas būdas!

Vienok dirbti tokioje atmosferoje nebeįmanoma: velniai žino, ką iškeps 3-sis skyrius! Sielos atspara kas diena silpnėja. Sunkiai veikia purgos, nyki tundra, tos ružavos dėmės sniege, suėminėji-

mai naktimis. Ir vėl, kaip Pokčioje po teismo sprendimo, neapykanta režimui virto jo baime. Baimė, matyt, nustelbia neapykantą, kai pastaroji negali pasireikšti. Baimės parbloktas nesugeba priešintis.

Nyksta valingumas, o kartu ir organizmas. Matyt, teks palikti kaulus Vorkutoje. Bet reikia išsinešdinti iš jos.

Kasdiena įtikinėjame viršininkus, kad iš tundros, už 1000 kilometrų, neįmanoma vadovauti miškų prie Pečioros kirtimams. Įtikinome. Miškų skyrių perkėlė į Ust-Usą.

1940 metais vasario 26 dieną mes atsisveikino-me su šia 3-jo penkmečio nykia ir žiauria Vorkutos statyba.

*

Praslinko pusmetis. Rugpiūčio mėnesį, kai mūsų miškų skyrius Ust-Usoje ramiai varinėjo apyskai-tų skaitmenis, iš Vorkutos atėjo radijo telegrama — žaibas. Jos tekstas buvo toks:

„Nesiaiškinant 2-jų savaitių būvyje paruošti miško medžiagos Vorkutai, remiantis perspektyviniais anglies iškasimo skaičiais Vorkutoje. 1940 metais — vienas milijonas tonų, 1942 — trys milijonai, 1944 — aštuoni milijonai, 1946 — penkiolika milijonų, 1948 — dvidešimt penki milijonai tonų“.

Dvidešimt penki milijonai tonų per metus!!! Tiek gamina Belgija. Tatai reiškia po 75,000 t. kasdien, o kas valandą po tris traukinius. . .

Aš klausydamas, ką apie įsakymą kalba bendradarbiai, galvojau: iš kur tokiems darbams su-

ras miliona žmonių? Tokios žmonių masės jokiais pyragais neatviliosi. Iš Vorkutos pabėgo visi laisvai samdomieji anglies kasėjai. Į čia tik lazda galima atvaryti. O pas ką to ji lazda? Pas NKVD.

Jei taip, tai planas realus, žmonių bus. . . Įvykys. Ką tatai kaštuos — nesvarbu. Prakaitas, ašaros ir kraujas neplanuojami.

Dviem dienom praslinkus, mus krėtė planavimo drugys. Kad paruošus Vorkutai šimtus tūkstančių kubometrų ramsčių kasykloms, reikės kasmet iškirsti apie miliona kūbų miško. Kas daryti su kitų rūšių mediena? Radijo stotis, veikdama kiaurą parą, teikdavo mums miglotus duomenis. O mes dar nežinojome kas svarbiausia: kur tie milijonai kūbų miško auga?

Bet bolševizmo esmė ir yra toji, kad jis nepakenčia žmoniško darbo: kartą įsakyta, netenka šnekėti! Paskirtas terminas — mirk bei pražūk jame. Tiksliai skirtu laiku planą suredagavome. Viską tiksliai suskaičiavome ir ūkiškai pagrindėme. Neužmiršome ir Lem-jų upėje (Pečioros kairysis įtakas apie 200 km ilgio) šliuzų.

Rugsėjo mėnesį (1940 m.) apkrautais planais Tarchanovas (planavimo skyriaus viršininkas) išskrido į Maskvą. Netrukus mums pranešė:

„Viršininkas kartu su Berija buvo pas „šeimininką“. Stalinas anglies iškasimo ir statybų Vorkutoje planą patvirtino“.

Dabar NKVD pasistengs, kad vado patvirtinti skaičiai išgyvendintų. Pagal tuos planus Vorkuta 1948 metais virs miestu su 200,000 „gyventojų“ — kalinamųjų. Vorkuta bus vergų valstybės so-

stinė — patikimiausia ir gigantiškiausia katorga pasaulyje.

Lietuviai Vorkutoje.

Antroji rusų bolševikų Lietuvos okupacija daug lietuvių davė Vorkutai. Neteko girdėti, kad kas nors iš jų būtų plačiau atsiliepęs, o jei ir yra iš ten ištrūkusių, tai tyli, nes

Prof. Antanas Žvironas

viešai pasisakyti nėra sąlygų. Tačiau apie Vilniaus universiteto profesorių **Antaną Žvironą** žinių šiek tiek turime. A. Žvironą bolševikai pasmerkė ir ištrėmė 1945 metais vasario 10 dieną; grąžino 1954 m. liepos 10 d. visišką invalidą, sergantį inkstais ir plaučių džiova. Grįžo A. Žvironas drobės baltumo, gemoglobino teturėdamas vos 28%. Buvo nepaprastai išsiilgęs savo krašto. Neilgai pabuvęs laisvėje, greit atsigulė ligoninėn, o iš jos jau nebeišėjo. Profesorius mirė Vilniuje 1954 metais spalio 30 d. palaidotas Užpaliuose.

Lietuvoje ir čia, tremtyje, daug kas buvo nuomonės, kad prof. Žvironą ištrėmė į Sibirą ir kad jis, kaip žymus fizikas, bus patekęs į kurią nors mokslo tyrimo instituciją, nes naikinti retą tos mokslo srities žinovą būtų beprotybė. Bet rusai-

bolševikai A. Žvirono asmenyje naikino žymų socialdemokratą, griežtą demokratinio socializmo šalininką ir kovotoją dėl Lietuvos nepriklausomybės. Be to, profesorius okupantui buvo pavojingas dar ir tuo, kad buvo Lietuvos kariuomenės atsargos karininkas — artileristas. Vokiečių okupacijos laiku prof. A. Žvironas buvo aktingas sąjūdyje prieš vokiečius-hitlerininkus ir jų okupaciją. 1942 m. A. Žvironas parašė socialdemokratų atsišaukimą „Susiorientuokime“, kuriame LSDP, prisidengusi „Naujosios Lietuvos“ organizacijos vardu, dezorientuotai lietuvių visuomenei pateikė aiškius demokratijos laimėjimo šūkius; mat, anuomet buvo daug politiškai pasimetusių, o ir naivių hitlerinės „Naujosios Europos“ šūkio šalininkų. Šį atsišaukimą patsai jo autorius — A. Žvironas savomis priemonėmis sugebėjo multiplikuoti, kad plačiai Lietuvos visuomenėje paskleistų.

Nėra jokios abejonės, kad apie A. Žvirono veiklą vokiečių okupacijos metu bolševikai žinojo. Todėl 1945 metais, karui dar nepasibaigus, jį suėmė, kad ištremtų.

Rusų kalba išeinančiame New Yorke „Novoye Russkoje Slovo“ dienraštyje jo vyr. redaktorius M. Veinbaumas, pasirėmęs jam žinomo Ikso suteiktais duomenimis, straipsnyje: „Apie sovietines stovyklas ir kalinamus jose politinius katorgininkus“ (59 m. XI. - 11 d.) paskelbė šitokių žinių:

„Stovykloje Abez laikomas žymus mokslininkas ir profesorius Lev Platonovič **Karsavin**, kuris buvo apsigyvenęs Lietuvoje, išmoko lietuvių kalbos ir ten profesoriavo. Sovietų valdžia Karsaviną suėmė 1947 metais, išvežė į Maskvą,

o iš ten nutrėmė į užpoliarės stovyklą Abez, kur jis mirė 1952 m. liepos 12 d.

Užpoliarės stovyklose buvo laikomi ir gal dar ten tebėra, jei neišmirė, arba jei po š. m. vasario mėn. amnestijos neišėjo į laisvę, skaitlingi Pabaltijo ir satelitinių valstybių inteligentijos ir dvasininkijos atstovai".

Ikso medžiagoje tarp kitų užtinkame šiuos asmenis: lietuvių vyskupą **Ramanauską**, latvių vyskupą **Dulbinską**, cechų kardinolą **Javorką**, lietuvių fizikos profesorių **Žvironą**, lietuvių gydytoją **Majauską**, kažkurį **Matulionį**. . . cechų armijos iki komunistų perversmo, gen. štabo viršininką generolą Voiciechovskį.

Visi šie asmenys, išskyrus Voiciechovskį, buvo laikomi Intos ir Abezės stovyklose ir buvo administracijos žiauriausiai persekiojami, nes savo drąsa ir ištverme buvo tūkstančiams pavyzdys".

Ikso minimas kažkuris Matulionis bene bus Steponas Matulionis, kooperatininkas, Utenos apskrities žemės ūkio draugijos pirmininkas ir kitų apskrityje veikusių ūkiškųjų organizacijų vairuotojas. Kitas Antakalnio kaimo, Utenos vals. ūkininkas, Kazys Matulionis, taipgi 1945 metais sumintas, bet kaipo turįs Amerikos pasą, greit paleistas. K. Matulioniui didelių rūpesčių 1947 metais pavyko gauti leidimas išvykti su šeima į Ameriką. Ši Matulioniu šeima, išvengusi Vorkutos, dabar gyvena Racine, Wisc.

Įsiskaitęs į šias netikėtas informacijas, nuėjau pasimatyti su redaktorium M.Veinbaumu. Malonysis redaktorius paaiškino, kad apie man įdomius

asmenis turėčiau raštu išdėstyti, kas man reikalinga, nes Iksas tik per jį, redaktorių, duosias papildomų žinių.

Netrukus laikraštį (1959 m. XII-26 d.) ir vėl telpa redaktoriaus paskelbtas platokas straipsnis „Apie sukilimus stovyklose ir apie kaikuriuos kalinamuosius“; jame tarp kitko buvo šitoks pasisakymas:

„Apie lietuvius. Atsakydamas į gautą vieno lietuvio visuomenininko paklausimą, Iksas suteikė šių žinių:

Stovykloje kartu su juo (Iksu) buvo vyskupas **Matulionis**, 1956 metais dar buvo gyvas. Gydytojas **Šimkūnas**, atlikęs 10-ties metų bausmę, paliktas laisvame trėmime, Abez kaimelyje, kur praktikavo. Profesorių Žvironą Iksas labai artimai pažinojo, kadangi kurį laiką dirbo vienoje brigadoje. Jo plaučiai buvo nesveiki, jis dažnai sirguliavo. Mano informatorius pranešė, kad stovyklose **buvo tūkstančiai lietuvių ūkininkų, daug jaunimo ir studentų.**“ (m. p.)

Bet ir šitos apie prof. A. Žvironą žinios manęs nepatenkino. Antrą kartą Iksas parašė:

"Visuotinę pagarbą pelnė lietuviai-gydytojai, kalinamieji: Majauskas, Šimkūnas, Jakštas, Montvydas. . .

Gydytojai-kaliniai Buš, estas, ir Šneider, latvis, baisiais 1946-47 bado metais gelbėdavo žmones Viatlagoje (Kirovo sritis). (N. R. S. 1960 m. 11-20 d.)

Pagaliau pasilikęs man nežinomas Iksas per tą patį laikraštį apie prof. A. Žvironą dar kartą pasisakė:

Prof. A. Žvironas, nubaustas 25 metais, kalėjo 6-7 metus. Dirbo Vorkutoje prie anglių pakrovimo ir iškrovimo. Aplamai dėl liguistumo fizinį darbą neilgai tedirbdavo. Jam pavykdavo 2-3 mėnesius dirbti KVČ (kultūros švietimo dalis), kur jis skaitydavo paskaitas iš fizikos. Mielas ir žavingas žmogus, puikus draugas". (N. R. S. 60 m. 111-28).

— Tai tiek žinių apie mums žinomus lietuvius, nutremtus į Vorkutą.

Bet šia proga dar keletas pastabų apie Antaną Žvironą. Gimė 1899 m. spalio 30 d. Užpaliuose ir ten pat palaidotas.

Iš mažens Antanas pasižymėjo išimtinu darbštumu ir tokiais pat gabumais. Jis sėkmingai išėjo Užpalių penkmetinės pradinės mokyklos kursą ir, kiek privačiai pasiruošęs, 1914 metais įstojo į Vinogradovo gimnazijos Vilniuje 5-ją klasę. Artėjant vokiečių okupacijai, 1915 m. išvyko į Tomską pas dėdę ir ten baigė gimnaziją. 1921 m. vasarą, grįžęs Lietuvon, įstojo karo mokyklon, kurią baigė artilerijos karininko laipsniu. Tarnavo karininku Lietuvos artilerijos daliniuose, laisvu laiku lankydamas Kauno universitete fizikos, matematikos kurso paskaitas. Universitetą baigė, bene, 1927 metais, prieš tai išėjęs iš karo tarnybos.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo A. Žvironas ir Leonas Čereška — abu gamtininkai, buvo suimti ir patalpinti Kauno kalėjime. Perversmininkų valdžia kaltino juos samokslu prieš ją. Juos teisė karo lauko teismas 6-jame forte, pulk. Brazulevičiui pirmininkaujant. Dėl šios bylos Kaune buvo daug jaudintasi, nes kaltinamiesiems grėsė

mirties bausmė sušaudant. Trūkstant įrodymų ir teisme paaiškęjus, kad kaltinimas buvo dalinai paremtas slaptos policijos agentų provokaciniais parodymais, A. Žvironas, Leonas Čereška ir kt. buvo išteisinti. Aišku, kad teismą ir perversmininkų valdžią stipriai veikė griežtas visuomenės nusistatymas prieš egzekucijas.

Išėjęs iš kalėjimo, A. Žvironas tikrai keletą mėnesių buvo laisvas. Jis ir vėl buvo patalpintas Kauno kalėjiman. Jį vėl bandyta kaltinti perversmo ruošimu, ir antrą kartą pateko į karo lauko teismą. Po kelių kalinimo mėnesių A. Žvironas buvo paleistas, bet ištremtas į Griškabūdį, Šakių apskritį. Šį kartą karo lauko teismui pasipriešino generolas Tadas Daukantas. Griškabūdžio tremtyje A. Žvironą išlaikė apie pusę metų. Grįžusį Kaunan, tęsti mokslą, A. Žvironą žvalgybos agentai nepaliko ramybėje. Po kiek laiko jis ir vėl jau trečią kartą buvo suimtas, bet šį kartą dėl įrodymų nebuvimo buvo paleistas.

1935 metais Vytauto Didžiojo universitetas pasiuntė A. Žvironą į Šveicariją pasitobulinti fizikoje ir ruoštis profesūrai. Šveicarijoje A. Žvironas studijavo gyvsidabro garų spektro sudėtį ir parašė rimtą mokslo darbą, ištisai paskelbtą Didžiosios Britanijos fizikos mokslų žurnale. Taigi A. Žvironas — fizikas jau buvo įžengęs į pasaulinio garso fizikų eiles, buvo laikomas šios mokslo šakos kylančia žvaigžde. A. Žvironas kurį laiką buvo prof. Vinco Čepinsko asistentas.

Prof. A. Žvironas, grįžęs iš Vorkutos į Norvaišių kaimą, bučiavo žemę, džiaugdamasis savo gimtuoju kraštu.

Prof. A. Žvironas įžanginės ir agrarinės Lietuvos Socialdemokratų partijos 1931 m. programos dalių autorius. Studentaudamas priklausė Vytauto Didžiojo universiteto socialdemokratinei studentų „Žaizdro“ organizacijai. Bendradarbiavo s. d. spaudoje, pasirašydamas — A. Smėliūnu.

Grįžusieji vokiečiai yra pareiškę, kad Vorkutos kasyklose jie susitikdavo gan daug lietuvių. Moterys dirbo plytinėse ir prie vagonų iškrovimo.

1955 m. buvo atidarytos dvi naujos šachtos. Viso šachtų buvę apie 60. Prievartos darbo stovyklose prie šachtų vergų skaičius būdavęs nuo 2000 iki 2500 asmenų. Lietuvių čia buvo nevienodi skaičiai — nuo 100 iki 150, bet stovykloje Nr. 5 buvę apie 2,500, kurių 1952 metais pusė buvusi pabaltiečių ir jų didžiąją dalį sudarė lietuviai; taigi lietuvių stovykloje N 5 buvo daugiau 700, kurių daugelis buvo jauno amžiaus vyriškiai.

Grįžęs vokietis Bernhard von Mutius, artimas užsienių reikalų ministerio Dertingerio bendradarbis, apkaltintas šnipinėjimu, buvo išgabentas į Vorkutą, kur jis pažinojo lietuvių architektą **Maknevičių**, nubaustą 25 metais, buvusį aktingą 1953-jų metų Vorkutos sąmyšio dalyvį. Jo pusbrolis, inžinierius elektrikas, sukilimą malšinant, žuvęs, o architektas Maknevičius, gavęs papildomų 10 metų bausmės už dalyvavimą sukilime ir buvęs išvežtas į Vladimiro izoliatorių.

Anot Bernardo von Mutius, bausmes Vorkutoje atlikusiems lietuviams neleidžiama grįžti tėvynėn. Jie įsikūrė už stovyklos ribų, bet dirbo šachtose ir atėję į darbą painformuodavo savo tautiečius, kas vyksta tėvynėje. Vienoje Vorkutos stovykloje pa-

silikęs Lietuvos kariuomenės majoras, vadovavęs sukilimui, pastaruoju metu buvęs paliegęs.

Grįžusieji iš Vorkutos vokiečiai paliko ten daug bičiulių lietuvių, tik tai jų pavardžių dabar neatsimena. Daugelis grįžusiųjų atsimena vardus (daugiausiai vardais kits kitą vadindavę), bet buvo grįžusiųjų vokiečių, prisiminusių ir šias pavardes:

1. Laurinavičiaus Henriko, Kauno fotografo sūnaus,
2. Kalinausko Stepono,
3. Morkūno Jono-Stepono,
4. Kaškaus, girininko,
5. Atikausko Viktoro,
6. Budgino Petro,
7. Slickio Juozo (tuo pat vardu ir pavarde buvo du asmenys),
8. Garmaus, Dr. A. Garmaus sūnaus,
9. Laumakio, Vytauto, gydytojos Laumakienės sūnaus; nustojusio sveikatos, rūpinosi, kad atleistų.

Iš Vorkutoje mirusių lietuvių minėtinas **Juozas Venslova**, Liubavo valsčiaus, Trampinių kaimo ūkininkas — vidutiniokas, maždaug 40 metų amžiaus, geros sveikatos inteligentiškas žmogus. Su J. Venclova teko susitikti 1944 m. Suvalkijos pafrontėje. Nepriklausomojo Lietuvoje J. Venclova buvo renkamas Liubavo valsčiaus viršaičiu. Tose pareigose jam teko būti ir vokiečių okupacijos laiku; dėl to Venclova buvo rusų nubaustas ištremiant į Vorkutą. Jei viršaitis vietos žmonėms būtų buvęs blogas, jie patys būtų jį nušalinę; bet rusams-okupantams buvo reikalingi vergai; štai

čia ir visa kaltė. Venclova buvo suimtas 1944 m. spalio mėn., mirė Vorkutoje 1948 m., mirties data nežinoma.

1945 m. suimtas **Petras Šileikis**, Zarazų aps. ūkininkas, mirė tų pačių metų lapkričio mėn., neatlaikęs žiaurių Vorkutos darbo sąlygų. Šia proga tenka pažymėti, kad Petro Šileikio motina, 86 metų amžiaus, 1949 m. išvežta į Irkutsko apygardą, buvo apgyvendinta kolchoze, kur netrukus mirė. Ypatingo žiaurumo pavyzdys, bet tokių daug.

Iki 1953 metų tik kriminaliniams, atlikusiems bausmę, buvo leidžiama Vorkutoje įsikurti. Kitus, atlikusius bausmes, NKVD „kurdindavo“ savo nuožiūra (bolševikinės saualės pavyzdys). Atlikusius bausmes lietuvius, užuot sugražinus į Lietuvą, iš kur jie buvo pagrobti, siųsdavo į Karagandą, Krasnojarską, į Novosibirską. Tokią pat pakartotiną bausmę taikydavo latviams ir estams.

Patirtos šių „laisvai įkurdintų“ lietuvių pavardės:

1. Gustytės Elenos, mokytojos nuo Jurbarko,
2. Jačienės (Jacienės), vilnietės,
3. Žemaitytės Birutės, nuo Kybartų (pasmerkta mirti, bausmė pakeista prievartos darbais) (
4. Grybaitės Danutės (iš Kauno mokinukė. Gavo mirties bausmę, kurią pakeitė 25 metais. Buvo paleista, bet palikta Vorkutoje).
5. Kulbio Petro iš Biržų, grįžti neleido,
6. Kulikausko Juozo,
7. Šalkausko Broniaus,
8. Mackevičiaus Juozo.

1955 m. rudenį paskelbtoji amnestija karo me-

tais „bendradarbaujamiems“ su vokiečiais palietė nemažai lietuvių. Kaikas iš Vorkutos sugrįžo į Lietuvą, tačiau lietuviams buvo prikerigta dar ir kitų maskoliams nusikaltimų; jie tad minėtąją amnestiją negalėjo pasinaudoti. Yra amnestija pasinaudojusių lietuvių, vykstančių į Sibirą pas ištremtuosius artimuosius. Tai Sibirui kolonizuoti priemonė. Lietuvos kolchozuose pablogėjusi padėtis daugelį nuo grįžimo sulaiko. Kaikas stovyklinių padeda kolchozininkams. Iki Lietuvos žemės ūkio sukolchozinimo Vorkutos vergai gaudavo gerus siuntinius iš Lietuvos, bet paskutiniu laiku ateidavo prastos rūšies miltų ir kartais pasitaikydavo surūdijusių lašinių gabalėlis.

„Laisvieji“ lietuviai kuriasi: Karagandoje, čia yra 1941 m. tremtinių lietuvių; Krasnojarsko srityje, Novosibirske, Vorkutoje ir kitur įsikuria nežymūs skaičiai.

Grįžusieji vokiečiai su pasigerėjimu pasakoja apie prievartos darbų stovyklose sutiktus lietuvius ir jų darnų sugyvenimą. Stovyklose lietuviai išsirenka patikėtinį, kuris kas mėnuo parenka aukų sergantiems. Lietuviai stovyklose švenčia savo tautiškas šventes.

Apie Vorkuton nutremtų moterų būklę pasakoja V. Š-tė, patekusi į šią stovyklą 1950 metais.

Stovykloje buvę 1500 moterų, nuteistų nuo 10-25 metų. Lietuvės ir ukrainietės, nuteistos už partizanavimą: bendradarbiavimą su partizanais, jų šelpimą ir veiklą pogrindyje. Nuteistųjų amžius nuo 15 iki 30 metų. Moterys laikydavosi savų tautinių grupių. Lietuvės ruošdavo savo švenčių, Kalėdų, Vėlykų prie bendro stalo sutikimus. Kita-

tautėms tokie papročiai buvę svetimi. Bet nuo 1953 metų bendri Naujų Metų sutikimai virtę visų tradicija. Religines insignijas leitenantas Gaščenko, politvadovas, savarankiškai nuo lietuvių nuplėsdavo.

Moterys buvo apgyvendintos po 75 asmenis. Lovų juose nebuvo. Kiekvienai kalinei buvęs skirtas 3-jų lentų pločio naras ir mažytė spintelė, kuria naudodavosi 3-4 moterys.

Stovykla prikeldavo 3 val. 30 min. ryto. Iki 5 val.

ruoša su patikrinimais ir į darbą paskyrimais. Į darbus rikiuotėje išeidavo 6 val.: iki 6 kilometrų eidavo pėsčiomis, o virš 6 km veždavo sunkvežimiais. Iš darbo grįždavo 4 val. 30 min. Pietūs ir vakarienė 5 val. p. p. Į darbą lydėdavo ginkluotos sargybos. Kalbėtis ir dairytis buvo kietai draudžiama.

Davinys: 750 gr. avižinės duonos; 350 gr. sriubos; 250 gr. košės ir 15 gr. riebalų. Vakare, grįžus iš darbo, gaudavo: 450 gr. sriubos; 300 gr. košės ir du ar tris kartus savaitėje po 50-60 gr. bulkutę. Tačiau netesėjusios darbo normos atlikti negaudavo riebalų, košės, o duonos davinį tokioms sumažindavo net iki 300 gr. (išnaudojimas ir dar badu marinimas). Darbo brigadas sudarydavo iš 28 iki 100 kalinamųjų. Iki 1951 m. pabaigos kalinėms ant rankovės buvo užsiūtos OR (Osobyj Režim) raidės. Nuardžius raides, kalinės gaudavo numerius; tada išnyko kalinamųjų pavardės.

V. Š-tė dirbo prie kelių tiesimo ir jų remontavimo, prie Vorkutos gatvių grindimo, vagonų iškrovimo ir kt. Viską atlikdavo rankomis ir tempdavo pečiais primityviškiausiu būdu. Pavyzdžiui,

50 tonų vagonui iškrauti per 4 valandas statydavo 26 moteris. Tokios normos negalima buvo atlikti. Darbo diena tęsdavosi 12 valandų, o po streiko — 8 valandas .

Vorkutos stovykloje be tautybių ir kalbų „babilono“ buvo dar buvusių ir įvairių padėčių žmonių 'mišinys: armijos karininkų, sovietinių diplomatų, daktarų, inžinierių, rašytojų, menininkų, studentų, moksleivių ir kt.

V. Š-tė patvirtina kalinamųjų „nuomavimo“ faktą. Tuo reikalu ji yra pareiškusi:

„Stovykla kalinius „išnuomodavo“ už stovyklos ribų esančioms sovietų žinyboms. Kalinių darbo jėga naudodavosi siuvyklos, geležinkelų stotys, plytinės. Už vienai dienai išnuomotą kalinį stovykla imdavo 25 rublius. Pinigus įmokėdavo stovyklos administracijos kason. Iš tos sumos stovykla imdavo sau už kalinio išlaikymą (maistą, aprangą, patalpas, kūrą, šviesą, darbo įrankius) ir tik labai maža uždarbio dalis atitekdavo kaliniui“.

Po streiko ir kruvinių aukų, metams praslinkus, 1954 m. rugpiūčio mėn. buvo paskelbti laikinieji palengvinimai iš tų, ko reikalavo streikininkai. Šį paskelbimą paaiškino šiais žodžiais:

„Lengvatos suteikiamos ne dėl streiko, bet pati rusų tauta norinti taikaus sugyvenimo; ji turinti visoms tautoms draugiškų jausmų; be to kalinamieji pakankamai pasitaisę, suprato socializmo statybos reikalą. . ." Leninizmo pavyzdys!

V. Š-tė apie Vorkutą yra daugiau pasisakiusi, bet čia suminėjome būdingesnius jos pasisakymus. Ji pateikė eilę lietuvių pavardžių, nepamintų ki-toje vietoje, būtent:

- 1) Laucevičiūtės Izabelės iš Kauno,
- 2) Simonavičiūtės Onos,
- 3) Zarickaitės Aldonos,
- 4) Timofejevos Katrės, buvusios geros brigadininkės,
- 5) Pažiūrienės Onos,
- 6) Liūdžiūtės,
- 7) Paulauskaitės
- 8) Kaskelaitytės Albinos, iš Kauno. Nubausta už religinę propagandą.
- 9) Pralienės Petrės, suimtos Rytų Vokietijoje. Pasmerkta 10 metų. Dingo be žinios. Ištekėjo už vokiečio ir turėjo grįšti Vokietijon.
- 10) Martinovaitės, darbininkės. Turėjo Vokietijos pilietybę, turėjo grįšti, bet kelyje dingo.
- 11) Dumblienės Onos ir
- 12) Kontautienės Onos. šios abi lietuvės buvo Vorkutoje, bet nuo 1952 metų jas perkėlė į Potmą.

V. Š-tė pažinojo:

- 13) Dainavičiutę Levutę iš Tauragės,
- 14) Milaševičienę Marine, Butkevičiaus dukterį ir
- 15) Pyragaitę Česlavą iš Mariampolės. Ir šios yra buvusios Potmoje, paliegusiųjų stovykloje.

Vorkutoje lietuvių buvo labai daug. Skaičiumi jie buvo antroje po ukrainiečių vietoje. Dr. J. Scholmer, pats Vorkutos vergas, knygoje „Die Toten kehren zurück“, (Mirusieji grįžta) rašo, kad šachtų stovykloje 9/10 imtinių buvo 3,500, iš jų: ukrainiečių 1700; lietuvių 800; latvių 300; estų 200; rusų 300; vokiečių ir kitų. Autorius suskaičiavo visų tautybių vergus iki vieno (122-123 psl.) Mūsų visų didžioji pareiga išaiškinti kuo-

daugiausiai pavardžių lietuvių, pasmerktų Vorkuton, ten kalėjusių ir be mažiausios kaltės žuvusių, ar ten dar vargstančių.

Dr. J. Scholmerio Vorkutos vergų statistika tautybėmis neapima visų šachtų. Tenka manyti, kad kitose šachtose ir prie kitų darbų lietuvių buvo kita tiek; taigi vyrų skaičius siekė 1600 asmenų. A. Šildės duomenyse užtinkame liudininkės, dirbusios Vorkutos plytinėje No I pasisakymą: „Iš mūsų stovykloje kalinamųjų 1800 moterų, puse sudarė ukrainietės, 150 vokietės, likusios pabaltietės, ypatingai lietuviės ir latvės. Panašus tautybių santykis buvo plytinėje No. 2 ir vadinamoje „predšachtos stovykloje“. Skaičiuodami, kad likusios 950 moterų priklausė pabaltietėms, ypatingai lietuviėms ir latvėms ir skaitant, kad lietuvių moterų buvo po 400 kiekvienoje plytinėje, gausime 800 lietuvių, arba Vorkutoje buvo 2500 lietuvių — vyrų ir moterų. Bet per Vorkutą bus perėjusių daugiau lietuvių, atsiųstų iš kitų stovyklų.

Ta pačia proga tenka pažymėti, kad Vorkutos sanitarinė dalis „Sangorodok“ buvo 20 km. nuo Vorkutos. Į ten buvusią ligoninę ligonius kartais varydavo pėsčius; kelyje buvo mirusių. Išlaikymas ligoninėje buvęs neįmanomai blogas, derinamas prie bolševikinio principo: — „kas nedirba, nevalgo“. Ligoninėje sutalpindavo 800 ligonių. Joje dirbusi liudininkė tvirtina, kad pastovus ligonių pabaltiečių vidurkis buvo: 100 estų, 100 lietuvių ir 60 latvių vyrų ir moterų.

Sukilimas Vorkutoje.

Apie prasidėjusius neramumus vergų stovyklose niekas nebūtų sužinojęs; mat, bolševikai juos visais būdais slėpdavo, bet 1955 m. grįžusieji iš Sovietijos karo belaisviai papasakojo Vakarams, kas vyko vergų stovyklose, į kurias jie patys buvo nutremti.

1953 m. liepos 21 d. 7-ji šachta pradėjo streiką neišeidama į darbą. Streiką palaikė šachtos: 1, 3, 8, 12, 14, 16, 29 ir 40. Pasipriešinimas žiauriam Vorkutos režimui buvo dvejopas: kaikurios šachtos neišėjo į darbą, o kitos, kad ir išėjo, bet šachtose nieks iš nuėjusių nedarbo, panaudodami itališkojo streiko būdą. Streiko metu kaikurios stovyklos iškėlė raudonos spalvos su juodais kraštų apsiuvimais vėliavas. Tik šachta N. 8 vyr. leitenanto Melniko ir jaun. leitenanto Kolesniko, neseniai iš viršylų pakeltų į NKVD leitenantus, žiauriai terorizuojama, prie streiko neprisidėjo. Iš šios šachtos tūkstančio kalinamųjų niekas neišdrįso pradėti atvirą žygį.

Dėl neramumų Vorkutoje pradžios yra dvi skirtingos nuomonės. Vieni teigia, kad iš Karagandos atvežtus du šimtus vergų, dalyvavusių tenykščiame streike, patalpino 7-sios Vorkutos šachtos stovykloje; šie tad sukėlė nuotaikas ir, esą, buvę streiko pradininkai.

Mano jau minėto Ikso teigimu nei Karagandos, nei Norilsko įvykiai įtakos vorkutiečiams nepadarė. Dar prieš minimus įvykius Vorkutoje buvę raudonosios armijos karininkai buvo įsteigę slaptus ginkluotam sukilimui vykdyti komitetus,

kad sukeltų šiaurinės Rusijos stovyklas su šimtais tūkstančių kalinamųjų ir jų pagalba pradėtų žygį į Maskvą. Planas Maskvai, būk, buvo buvęs žinomas. Vorkutoje pirmojo streiko laiku jau buvo apie 60 stovyklų.

Bene iš 7-sios šachtos iškilo pirmieji bolševikų valdžiai pateikti reikalavimai: 1) bylų ir sprendimų peržiūrėjimas, 2) nuimti nuo barakų durų užraktus, 3) nuo langų pašalinti apkaustymus, 4) nuimti nuo vergų aprangos numerius, 5) teisė rašyti laiškus kas mėnuo, vietoje dviejų per metus, 6) nors kartą per metus leisti pasimatymus su giminėmis.

Reikalavimai buvo minimaliniai, bet Sovietijoje už streikavimą baudžiama net 25 metais katorgos; tad patsai streiko įvykis įvarė bolševikams daug baimės. Maskva pasiuntė Vorkuton vidaus reikalų ministro pavaduotoją, armijos generolą Maslianikovą, — „du kartu didvyrį“ ir Sovietų Sąjungos generalinį prokurorą Rudenko, tą patį, kuris dalyvavo nacių teisme Niurenberge. Maskvos pasiuntinius, atvykusius į Vorkutą liepos 31 d., supo skaitlingas būrys palydovų. Po pasikalbėjimo su streiko komitetu Maslianikovui pavyko 7-ją šachtą apraminti įkalbinėjimais ir pažadėjimais patenkinti streikininkų reikalavimus.

Derybos ir pasikalbėjimai su 29-tąja šachta pasiliko be rezultatų. Nei Maslianikovui, nei Vorkutos stovyklų viršininkui gen. majorui Derevenko su jo padėjėjais, šachtos komendantu kapitonu Golikovu ir 3-jo skyriaus įgaliotiniu majoru Tupalkinu, nepavyko įtikinti vergus pradėti dirbti. Rugpiūčio 1 dieną, prie atvirų stovyklos vartų

susirinko kalinamieji ir visa Vorkutos valdžia, apsupta kareivių su kulkosvaidžiais ir automatais. Pakartojus reikalavimą pradėti darbą, Derevenkai grasinant po penkių minučių imtis griežtų priemonių iki ginklų panaudojimo, kalinamieji atsakė visiška tylą. Palaukus papildomas penkias minutes, buvo duota komanda: „Į liaudies priešus — ugnis!“ Šaudomieji vergai instinktyviai sukrito, bet ir žemėje juos pasiekė sargybų kulkosvaidžių kulkos iš bokštelių. Per kelias akimirkas buvo nušauta 65 ir apie 200 sužeista. Ir 12-je šachtoje buvo nušauti „trys liaudies priešai“, šiais žygiais bolševikai likvidavo pirmąjį streiką Vorkutoje. Dalis reikalavimų buvo patenkinta. Streike išryškėjusius „liaudies priešus“ sugrūdo į režimines stovyklas ir išsiuntinėjo į Intą, Kirovą ir Vladimiro kalėjimą-izoliatorių.

Ir garsiosios plytinės stovyklose buvo paskelbtas bado streikas. 1953-jų metų rugpiūčio 1-jg vorkutininkai paminėdavo juodais skudurėliais, prisisegtais prie aprangos.

1955 metais vasarą įvyko antras streikas. Reikalauta karo teismų sprendimų anuliavimo, šio streiko būdas buvo savotiškas: streikininkai niekur nesirinko ir nesirodė. Administracija su NKVD nežinojo, ką bedaryti ir kaip tokį streiką malšinti. Lįsti į šachtas buvo pavojinga, šaudymui nebuvo taikinio. Administracija šį kartą atidarė barakų vartus, bet streikininkai, samprotaudami, kad čia provokacija, šiąja laisve nesinaudojo. Ttai buvo savotiškai suktą NKVD strategija. Į 12-sios šachtos barakus įsibrovė iš Kirovo atgabenti kareiviai su šunimis; apsiginklavę lazdomis, jie

puolė barakuose buvusius žmonės, traukė juos nuo narų ir mušė kiek tik pajėgdami, šitame organizuotame pogrome keturi buvo užmušti, iš kiekvienos pusės po du. Šį streiką pradėjo ir jam vadovavo lietuviai, kaimynams latviams ir estams padedant. Po šių streikų ir Vorkutoje režimas sušvelnėjo. Bet bolševikų vykdytas organizuotas streikuojančių lazdomis mušimas ir dresiruotais šunimis piudymas, kvalifikuotinas jau kaipo išimtinės rūšies chuliganizmas, kompartijos centro sugalvotas, nes darbininkų-vergų šaudymo atgarsiai Maskvos čekistams ir kompartijai buvo ne tik nemalonūs, bet ir pavojingi atitinkamos reakcijos atžvilgiu visuomenėje.

Apie milžinišką mirtininkų kamerą — Vorkutos plytinė, kur sistematingai žudydavo kalinamuosius, M. B., pats toje plytinėje vergavęs, pasakoja, kad 1938 m. kovo-gegužės mėn. senojoje plytinėje, apie 30 kilometrų nuo Vorkutos kasyklų, šaudymus tvarkė ir juos vykdė specialiai iš Maskvos atsiųsti trys NKVD leitenantai su Kašketovu priekyje. Prie jų prisidėjo ir Komi respublikos prokuroras. Tuo laiku sušaudė 1200 kalinamųjų, kurių tarpe buvo socialdemokratų ir socialistų revoliucininkų: Rainskis, Malinovskis — kvalifikuoti darbininkai, mokytojas Rudenko ir kt. (Soc. Vestnik, 1961 m. N 8/9).

Čia šioje vietoje tenka paminėti išvežtus iš Lietuvos gydytojus, kurių kalinimo stovyklos nežinomos. Lietuvos kariuomenės gydytojų išvešta 17 asmenų: A. Bačiulis, Stanionis, Janulevičius, Potasius, Daugirdas, K. Nasvytis, D. Kizlauskas, likusiųjų pavardės nežinomos. Privačios praktikos

bei valdžios tarnybos išvežti gydytojai: Stasys Molis, iš Raseinių tremtyje mirė; vieta nežinoma. Gydytojas Kęsgaila, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ligoninės Kaune direktorius, būk, esąs iš tremties gražintas į Lietuvą. Oficialios sovietų statistikos duomenimis 1961 m. sausio 1 d. Vorkutoje buvo 60,000 gyventojų.

Kotlas. Nutiesus geležinkelį Vorkuta-Kotlas, ši vietovė virto reikšmingu geležinkelio mazgu susisiekti su Leningradu ir Maskva. Be to Kotlas, navigacijai Šiaurės Dauguvą ir Vyčegdą prasidėjus, turi reikšmės vietiniam susisiekimui laivais. Todėl šia veikė ir baržoms statyti įmonė. Tundros vietoje čia jau miškai ir tatai sudaro pagrindą miško apdirbimo įmonėms tarpti. Amnestuotas, bet tėvynėn negražinamus vergus bolševikų vyriausybė apgyvendina Kotla-Uchtos-Pečioros apylinkėse, atseit, įskaito juos į ištremtųjų (sslynje) kategoriją su aiškiu tikslu šį kraštą kolonizuoti — tęsiamą sena carų vykdyta rusifikacijos ir kolonizacijos politika.

Dėl tokios patogios Kotlaso padėties vietos kalėjimai virto vergų persiunčiamomis bazėmis net keliomis kryptimis.

J. Margolinas, kalėjęs ir sirginėjęs Kotlaso persiunčiamajame, rašo:

„Kotlaso persiunčiamojo kalėjimo 9-sis korpusas (skirtas ligoninei) 1944/45 buvo nepaprastos išvaizdos medinis barakas, kurio durys ir sienos buvo plaušų austiniais apkaltos. Sergantieji patys save aptarnaudavo. Čia tųjų ligonių tiek daug buvo, kad neįspėtas žmogus, įėjęs į šį baraką, bėgtų iš jo, baimės krečiamas. Bet čia buvo ligoninė. Pa-

sieniais dviejų augštų narai. Patalpa 56 žmonėms, bet joje gyvena 120, o čia pat atitvertame 2X3 metrų kampe — gydytojas, jo padėjėjas ir skaičiuotojas — patalpos seniūnas.

Patalpose be pertraukos judėdavo 120 žmonių masė.

Virš mūsų gulėjo lietuviai. Į skeletą panašus Jonaitis, mokytojas iš Kauno, be atvangos juda ir vis tvarkosi. Pro lentų plyšius iš viršutinių narų ant mus krinta dulkės, purvas, šienikų šiaudai. . .

Gydytojų tarpe nemažai žymių specialistų — rygiečių, lietuvių, lenkų su europiniais diplomais kišenėse; jie atvežti iš teritorijų, raudonosios armijos užimtų; nubausti po 10 metų kalėti.

Blakės neleidžia miegoti. Blakių užmušinėti negalima, nes jos tampa žvėriškėsnės. „Ligoninėje“ yra naktų nemiegančių; jie, laukdami ryto, bala-dojasi. Tik duryse pasirodęs kareivis-šaulys, (jo uniformoje spindi penkiakampė žvaigždė) priverčia mus nurimti.

Neramusis mūsų kaimynas Jonaitis neilgai mus trukdo. Neseniai dar šnekus ir judrus, mėgęs pa-dirbėti, laipsniškai atsisakinėjo nuo vieno, kito darbo, pasidarė ramus ir mūsų nepastebėtas miršta — taip, kaip prieblandoje išnyksta lange švie-sa. Apie jį pasilieka tik ši viena jo mirties liūd-noka šioje knygoje mano atsiminimų eilutė. Apie kitus ir to nepasilieka — visų neprisiminsi. . .

Šalia manęs miršta tik 20 metų amžiaus Vasia su 20-ties metų katorgos sprendimu. Ką tasai Vasia nužudė ar išdavė? Palatos kampe gulėjo 72 metų amžiaus senis — kolchozininkas, girtas bū-damas sukapojęs savo žmoną; nubaustas 2 me-

tam, o Vašia — 20-čiai metų tik už tai, kad vokiečio policininko kambarį pašluodava. . .

Nė viena mirtis šio korpuso gyventojams nepadarė tokio įspūdžio, kaip mirtis vieno lietuvio, kuris čia su mumis išgulėjo apie ketvertą mėnesių. Persiunčiamajame lietuvių buvo daug. Čia susitiko dvi masinių trėmimų iš Lietuvos bangos: 1941 ir 1944-jų metų — prieš karą ir po antrojo šio krašto užgrobimo. **Visuose Kotlaso persiunčiamojo kalėjimo korpusuose mirė lietuviai** (m. p.). Šis buvo geležinkelietis iš Pakaunės; vidutinio amžiaus, labai solidus, daras ramaus žmogaus įspūdį. Jis buvo gan stiprus. Sanitarinės ligonių apžiūros metu jis savanoriškai pasišaudavo nuprausti ligonius. Jis buvo labai nekalbus, laikydavosi flegmatiškai, kaip žmogus, žinąs savo vertę. Kartais jis nakties metu pabusdavo, atsisėsdavo ant lovos briaunos (tai buvo penktame korpuse) ir valandą kitą žiūrėdavo į vieną tašką, kaip suakmenėjęs. Po to nuėidavo prie krosnies parūkyti (rūkymą dienos metu mūsų gydytojai smarkiai drausdavo) ir be žodžio sugrįždavo savo vieton.

Šito žmogaus mirtis mums buvo staigmena. Jis greit ištino ir mirė per porą dienų. Mirtis buvo sunki ir be įprastinės tokiu atveju laikysenos: jisai augštu vaikišku balsu rėkavo, ko iš jo niekas nesitikėjo. Jo agonija sujaudino visą mūsų palatą. Įprastiniai mirštantieji laipsniškai nutildavo, o šis elgėsi priešingai: visą žiemą tylėjo savyje susikaupdamas ir tiktai paskutinėmis savo gyvenimo valandomis sukėlė tokį triukšmą. Vieną dieną jis kledėjo, šūkavo ir dainavo. Jis dainavo prieš mirtį,

jis mirė su daina. Iki šiol mano ausyse skamba jo šūkavimas:

— Mano Lietuvėle! Mano Lietuvėle!

Korpuso lietuviai man paaiškino, kad šie žodžiai reiškia „Mano Lietuva, mano Lietuva“. Visi mes buvome įsitikinę, kad šis žmogus mirdamas ilgėjosį savo krašto. Ne vienas mūsų prisiminė turįs savo tėvynę, kurią jam gal ir nelemta pamatyti.

Kolkas tik iš J. Margolino sužinome, kad Kotlaso persiunčiamajame kalėjime buvo mirusių ir mirstančių lietuvių. O kiek lietuvių bolševikai buvo įjungę į šios stovyklos darbus, žinių Margolinas nesuteikia; jis parašė tik apie tuos, su kuriais susitiko Kotlaso kalėjimo „ligoninėse“.

Bet lietuvių ir Kotlase ir prie statomo geležinkelio darbų būta iki 1941 m. birželio deportacijų, pavyzdžiui, **dr. Ignas Skrupskelis**, buvęs „XX-jo Amžiaus“ redaktorius, 1941 m. kovo m. 29 d. nusiųstas 8 metams, balandžio 22 d. jau buvo Kotlase ir dirbo prie geležinkelio. I. Skrupskelis mirė 1942 m. Rusiškas okupantas, nelaukęs didžiojo išvežimų iš Lietuvos plano birželio 14-15 d. vykdymo, pavienius suimamus Lietuvoje ir Pabaltėje grūdė į vergų stovyklas, kur vergų darbams stigo sveikų darbininkų. Inžinierių **Joną Avižonį**, profesoriaus Petro Avižonio sūnų, siaurųjų geležinkelių dirbtuvių direktorį, suėmė 1940 m. spalio 4 d. Išvežtas į Sibirą.

Yra duomenų, kad į Kotlasą 1941 metais nugarbeno 3600 lietuvių. Atrodo, kad toks skaičius derinasi su B. Margolino pasisakymais.

Šia proga prisimintina, kad į Viatkos guberniją buvo tremiami knygnešiai, Vilniaus LSDP organi-

zacijos nariai darbininkai, o 1900 m. balandžio 8 d. Kotalniče mirė **dr. Petras Matulaitis**, 37 m. amžiaus, suimtas Seinuose dėl „Sietyno“ bylos.

Intos ir Abezės stovyklos yra apie 100-120 mylių į pietvakarus nuo Vorkutos, bet dar Arkties srityje, tad gamta ir klimatu nedaug tesiskiria nuo Vorkutos. Intos stovykla pradėjo veikti nuo 1942 metų, nutiesus pro šią vietą Vorkuta-Kožva geležinkelį. Intos ir Abezės apylinkėse kasama anglis; kasyklose dirba vyrai, plytinėse ir lentpiūvėse — moterys, bet nuo 1946 m. Inta pradėjo iškilti, prigabenus daugiau vergų. Darbo sąlygos tos pačios, kaip Vorkutoje. Stipresnius vyrus siųsdavo Inton, o senesnio amžiaus veždavo lengvesniems darbams į Abežę.

Nuo 1953 metų, Stalinui mirus, Intos ir Abezės kriminalinius amnestavo. Po to šios stovyklos virto politinių kalinamųjų stovyklomis. Suimtieji gyveno mediniuose barakuose po 100-200 asmenų kiekviename.

Stovyklos buvo aptvertos spygliuotąja viela su draudžiamąja zona ir sargais — šunimis. Kiekvienam šimtui kalinamųjų laikyta po penkis sargybinius; jų skaičius mažne nesikeitė.

Nuo 1949 m. politiniai (į šią kategoriją buvo įskaityti visi pabaltiečiai) buvo išskirti iš kriminalinių. 1953 m. po Berijos nužudymo buvo paskelbta amnestija, bet sugrįžti į savo kraštą neleido niekam; neleista vykti ir pas šeimas, ištremtas į Sibirą.

Intelektualas vokietis, gyvenęs Intoje su pabaltiečiais, patvirtino, kad latvių, lietuvių ir estų grupės buvusios skaitlingos, drausmingos ir susiklau-

susios, ir tatai stovyklos administratoriams sudarydavo nemažą įtarimų. MVD viršininkas pulkininkas leitinantas Babikovas prieš šias grupės pradėjo kontraktą, kurstydamas tautybes prieš kita kitą arba katalikus prieš liuteronus; tokia buvo šio čekisto instrukcija stovyklos pareigūnams. MVD organizavo šnipinėjimą, sekimą, provokavimą ir pabaltiečių persekiojimus. Gegužio pirmosios ar spalio revoliucijos šventėm artėjant, žymesnius kalinamuosius ir pabaltiečius kelioms dienoms izoliuodavo, kartais kaltindami juos sabotažu.

Anglies iškasimo 8 metrinių tonų dienos norma buvusi neįmanomai didelė (Vokietijos Rūro srities kasyklose ji buvusi tik 3 su puse tonos). Anglies krovikai, kad paimtų anglis, turėdavo landžioti žemomis galėrejomis į kurias varvantis vanduo dažnai sudrėkindavo aprangą. Pabaigusieji darbą angliakasiai su šlapiomis drapanomis eidavo į barakus 15-20°F žemiau nulio šaltyje.

Jei brigada atlikdavo mažiau 80% skirtos normos, administracija kaltindavo angliakasių sabotažu, surasdavo „kaltininkus“, kaltuosius suimdavo, kad patys administratoriai galėtų pasiteisinti Maskvos akyse. „Kaltais“ padarydavo labiau parodyškėjusius asmenis.

Pabaltiečiai buvę surašyti į korteles su žalios ar raudonos spalvos ženklais, reiškiančiais pavojingumo laipsnį. Intos ir Abezės stovyklų pabaltiečiai buvę ypatingai solidarūs, šelpiant senesnio — 70 ar daugiau metų amžiaus savo draugus, surandant jiems progą dirbti barake švarai palaikyt ar krosnis kūrent, šios rūšies darbai buvo atlyginami

po 60 rub. mėn.; tatau buvusi didelė senyvo amžiaus žmonėms parama. Nedirbantiems Abezės stovykloje nieko nemokėdavo.

Kurio žiaurumo laipsnio pasiekdavo apsaugos taisyklių vykdymas, pasako kad ir šis Intos stovykloje 1952 m. buvęs įvykis. Ginkluotos sargybos iš visų pusių apsupta žygiavo į šachtas vergų kolona. Netoli kelio buvo šiukšlių dėžė, į kurią stovyklos administratoriai sumesdavo maisto liekanas. Darbininkė-latvė, išsiskyrusi iš rikiuotės, pribėgo prie dėžės duonos plutai paimti. Į ją, duonos plutą rankose laikančią, kareivis šovė. Sunkiai sužeista moteris bandė prišliaužti prie savo draugų kolonoje, tačiau kareivis, priėjęs arčiau savo aukos, antru šūviu ją vietoje nudėjo. Šį įvykį papasakojęs, buvęs vergas tvirtina, kad minėtais metais duonos trūkumas vergams buvęs labai didelis, bet patsai įvykis rodo, kad stovyklos bonzoms duonos nestigo.

Pažymėtini dar ir kiti žiaurumai. Darbams vykstant už stovyklos tvoros atviroje vietoje, darbovietės plotą apjuosdavo virve, arba pažymėdavo išvesta žemėje linija, šių užtvartų bei linijų negalima buvo peržengti; jas saugodavo ginkluotos sargybos. Pastoviose vietose dirbančius aptverdavo spygliuotos vielų tvoros gardais, o be to dar kareiviai saugodavo iš stovyklos bokštelių. Ir galvijams į ganyklas varyti kelią tvoromis tvarstydavo, čia gi prievartos darbų vergams kelią į šachtas panašiai spygliuotąja viela aptverdavo.

1945 m. Pabaltijo moteris (lietuves, latves ir estes), palikus jų kelias dešimtis vietoje, išvežė į šiaurę, o į jų vietą atgabeno Kursko apylinkių

ruses. Iš Intos vergus transportuodavo į tolimas vietas. Suvarydavo po 50 žmonių į atvirą sunkvežimį ir šaltyje veždavo juos net į Centrinę Aziją. Tokios kelionės tęsdavosi po 40 dienų. Ant sunkvežimų grindų net šiaudų nepaklodavo, kad žmonėms būtų šilčiau. Vežiamieji gaudavo po 800 gr. duonos, kartais džiovintos ir šiek tiek rūkytos žuvies.

Iš Friedlando stovykloje apklaustų grįžusių vokiečių patirta, kad 1952-53 metais į Intą atvežė gan daug lietuvių jaunuolių. Iš anksčiau ten buvusių vokiečiai prisiminė šias pavardes:

- 1) **Ramoškos** Povilo, Ukmergės policijos viršininko, 50 metų;
- 2) **Savicko** Jono, raseiniškio, apie 55 metų amžiaus;
- 3) **Vaitelio** Aleksandro, raseiniškio, 25 amžiaus;
- 4) **Banio** Kazio, studento Vilniaus universiteto;
- 5) **Aukštuolio** Stasio, ukmergiškio, apie 22 m. amžiaus;
- 6) **Broko** Jono, ukmergiškio, apie 25 m. amžiaus; (atkeltas į Intos kasyklas 1953 m. po įvykių Vorkutoje);
- 7) **Miliuko**, Amerikos lietuvis, 1948 m. vykusio į Maskvą dokumentų kelionei į Ameriką, suimto, nubausto 25 metais tariamai už šnipinėjimą. Dirbo vienoje Intos stovyklų.

Intos stovykloje buvę nemažai lietuvių, kaltinamų partizanavimu bei suimtų už ryšių su partizalais palaikymą. Juos į Intą atvežė 1953-54 metais. 1953 metais Dubysos pašlaitėse bolševikų milicija užpuolusi vieną partizanų dalinį; kautynių metu partizanų daug žuvo. Drezdeniškis Gerhard Hitz-

pon tose kautynėse buvęs sužeistas ir suimtas; nuteistas 25 metams prievartos darbams. G. Hitz-pon buvo pasilikęs Lietuvoje nuo 1944 metų pabaigos.

1960 m. lapkričio mėn. Intoje mirė 74 metų amžiaus **Alma Ostra-Oinas**, žymi Estijos social-

Alma Ostra — Oinas su anūke Intoje

demokratų partijos veikėja. Steigiamojo ir prastojo parlamento narys. Vokiečių okupacijos metu naciai ją laikė Talino kalėjime, bet pasitraukdami paleido. Atėję bolševikai 1944 m. tuojau ją suėmė ir su šeima ištrėmė į Vorkutą.

Almos vyras **Aleksandras Oinas**, visų Estijos parlamentų narys, nuolatinis socialdemokratų partijos C-kto. narys, buvęs Valstybės Kontro-

lierius, pirmosios rusų okupacijos metu tuojau buvo suimtas ir dingo be žinios ir pėdsakų (spėjama, kad buvo nužudytas).

Pabaltijo valstybių socialdemokratų sąjūdžiuose abu Oinasai buvo žinomi. Pavyzdžiui, Alma Oinas 1931 m. dalyvavo LSDP suvažiavime Kaune. Be to, Alma priklausė Pabaltijo Moterims ir Vaikams globoti organizacijų sąjungos valdybai ir protarpiais eidavo Sąjungos pirmininkės pareigas.

Ust-Uchtos administraciniam rajonui, tarp Ust Vymo ir Pečioros, priklausė 30 paskirų stovyklų

— darbuvių su 3000 kalinamųjų vergų, prievartos būdu sutelktų naftos pompavimo, valymo ir medžio apdirbimo įmonėse. Stovyklų Uchtoje įrengimo pradžia siekia 1926 metus. Pirmieji imtiniai dirbo akmens laužyklose. Pastačius geležinkelį Kotlas-Vorkuta, Ust Uchta ir Ižma pradėjo smarkiai kilti. Kadangi šiose vietovėse klimatas kiek minkštesnis, į laikinąsias Uchtos stovyklas buvo sutelktos moterys su vaikais, bet lietuvių, latvių ir estų — moterų buvę nedaug. Užtat vyrų stovyklose lietuvių, latvių ir estų buvęs gana žymus skaičius, ypač tą skaičių padidinę 1955 metais „palaisvintieji“, kuriems neleista grįžti tėvynėn. Pabaltijo tremtinių Uchtos regione koncentracija prasidėjusi 1952 metais, bet tremtinių skaičius čia didėdavęs bei mažėdavęs.

Uchtai priklausė **Jarego** ir **Vodny**, specialios paskirties stovyklos, kuriose sovietų valdžia koncentravusi ypatingai jai pavojingus politinius, kuriems netaikė amnestijos.

Ust-**Vymo** administracinis vergų stovyklų rajonas apima plotą palei geležinkelį Vologda, Kotlas-Vorkuta į pietus nuo Ust-Uchtos; jam priklauso visa vergų stovyklų eilė Arktyje. Politiniai ir kriminaliniai sutelkti 22-jose stovyklose. Politinių daugumą sudaro Pabaltijo tautų ir Vakarų Ukrainos deportuotieji. Pats centras, Ust-Vymės miestukas, yra tarp upių Vym ir Vyčegdos, Šiaurinės Dvinos (Dauguvos) įtakų. Vyriauja naftos pramonė ir miškų kirtimai, plukdymas, medienos apdirbimas, jos transportavimas ir visa kita. Ir tremtinės moterys dirbo miškuose.

Viena Ust-Vymo stovykla — **Vesliana** pasižy-

mėjo net 32-jų tautybių mišiniu, pradedant pabaltiečiais, įskaitant 2 amerikiečius. Pirmieji Pabaltijo tautų vergai čia atgabenti 1945 metais. Ust-Vymo ir Veslianos stovyklų režimas pabaltiečiams sužiaurėjęs 1951 metais. Netrukus juos perkėlė į Karagandą ir kitas stovyklas. Suimtiems daug padėdavęs gydytojas latvis kuriam mirties bausmė buvusi pakeista 25 metais kalėjimo ir moteris — dantų gydytoja. Pagal jų diagnozes daug kas gaudavo administracijos atleidimą iš darbo.

Ust-Vymo stovykloms priklausė **Vožzel** baudžiamoji stovykla su išimtinai žiauriu režimu; stovykloje buvę pabaltiečių.

Grįžęs iš Ust-Vymo austras tvirtina, kad Vožzelio visos 12 stovyklų buvusios aptvertos spygliuotąja viela. Nuo 1951 m. politiniai buvo laikomi kartu su kriminaliniais. Pabaltiečiuose gan daug buvę ištremtųjų ir paskesniais metais; tatai buvę partizanai, priešinęsi rusų okupacijai; jų dauguma buvo nubausti po 25 metus, atrodo, pakeitus jiems mirties sprendimus, kai bolševikams prireikė papildomos darbo jėgos vergų stovykloms. MVD (čekistai) stovykloje sudarinėjo savus teismus ir sprendimus, tad čia buvęs „nusikaltėlis“ net su 175 metais kalėti bausme. Politiniai, „politinio auklėjimo kursuose“ pareiškusieji kitokias nuomonės, dažnai gaudavo bausmės papildymus.

Be Pabaltijo tautų nusmerktųjų šioje stovykloje buvę ukrainiečių, vokiečių, austrų ir rusų-studentų, opozicininkų sovietų režimui. Kiekviena tautybė turėjusi savo slaptai veikiančią atstovybę ir, jei administracija sužinodavo jos sudėtį, nieks bausmės neišvengdavo.

Pabaltiečiai inteligentai dirbinėjo raštinėse, atskaitomybėje ir sanitarijoje, bet daugumas kirtu miškus. Prie šių darbų buvo daug nelaimingų atsitikimų, mat, sunkaus darbo kančioms išvengti daug kas žalodavosi. 1953 metais vergai dėl menkos aprangos darbe sušaldavo. Gydytojams reikalaudant menkai apsirengusius didžiųjų šalčių metu palikdavo barakuose. Vožzel stovyklos ligoninė buvusi už 45 km, Ilgiems metams nusmerktuosius ligonius ir paliegėlius administracija vengdavo perkelti ligoninėn.

Politinius laikydavo atskiroje žiauriausio režimo **Simkos** stovykloje, šios stovyklos 75 jardų ilgio ir 18 pločio (70X18 metrų) barakai buvę pastatyti ant lavonų, įkastų tik per pusę metro (apie 2 pėdas) žemėn.

Ust-Vymo baudžiamojoje, vadinamoje **komentantinėje stovykloje** buvo laikomos pabaltietės moterys ir merginos, visos su 25 metais bausmės. Daugeliu atvejų šios bausmės buvo iš pakeistų mirties bausmių sprendimų. Dvidešimt penkis metus ledo dykumoje moterims ištverti nebuvo nei jėgų, nei atsparos. 1948 metais 60 moterų nusižudė. Po šio tragiško įvykio atvykusi sovietų tardymo komisija nedaug rūpesčio teturėjusi. Vokiečiai, ištrūkę iš šios baudžiamosios stovyklos, prisiminė MVD sargybinių cinišką blogą vokiečių kalba pasakymą: „Wir nix Gestapo. Wir nicht erschiesen. Sie fallen selber um!“ (Mes ne Gestapo. Mes nešaudome. Jie patys krinta).

Asmuo, gyvenęs baudžiamųjų stovyklų rajone pasakoja, kad nuo 1945 iki 1949 metų apie 30,000 politinių kalinių žuvo Ust-Vymės baudžiamose

stovyklose. Sovietų pareigūnai nesislėpdami sakė davę tiesiog į akis: „Mes jus visus sunaikinsime“. Toks esąs jų uždavinys: — „Sunaikintus sumesime į ugnį“. Kadangi nukankintųjų į ugnį nesumetė, Simkos stovyklos barakus pastatė ant lavonų.

Syktyvkar'e, Komi autonominės sovietinės socialistinės respublikos sostinėje, prievartos darbų stovyklų nebuvo, tačiau kaip be jų. Vergų stovyklos veikė Syktyvkaro-Piniūgos geležinkelio statybos sektoriuje, kur be to buvo medžio apdirbimo ir plytų gaminimo įmonės. Čia buvo keletas latvių vyrų ir moterų, deportuotų 1945 m. vasario-kovo mėn., karui dar nepasibaigus, kai bolševikiniai okupantai jau siautėjo Latvijoje. Keletas latvių moterų buvo perkelta į **Vilgorto** stovyklą, 4 kilometrai nuo Syktyvkaro. Pabaltietės moterys gražiai savo tarpe santykiavo. Įvairūs specialistai, menininkai, pirmos eilės sportininkai iš Pabaltijo kraštų atskirais sovietų administracijos leidimais buvę įdarbinti pačiame Syktyvkare, atseit, respublikos sostinėje.

1953 metais į Syktyvkarą atvyko iš Maskvos Augščiausiojo Sovieto komisija peržiūrėti „atleistųjų“ latvių nusiskundimų dėl latvių tautinei grupei taikomų represijų — tautos naikino ir dėl latvių kalbos persekiojimų, nes tatai priešinga sovietų konstitucijai, šią komisiją sudarė rusai, keliems pakviestiems latviams-komunistams dalyvaujant. Komisija tyrė „atleistųjų“ kalinamųjų gyvenimo sąlygas, o kviestieji iš sovietų Latvijos ir Estijos tardytojai latvių skundą pavertė pasityčiojimu. Peticiją pasirašusieji buvo klausinėjami:

„Kodėl jūs įsijungėte į partizanų sąjūdį? Ar pripažįstate Sovietų Latviją? Ar apgailestaujate savo veiklą? Ar pasižadate atskleisti kenksmingus jums artimos aplinkumos asmenis? Ar turite giminių už Sovietų Sąjungos ribų? Jei taip — jų pavardės ir kur jie gyvena? Kokių pažiūrų jūs ir jūsų giminės buvote iki 1940-ųjų metų? Ar turite giminių Latvijoje ir kuo jie dabar verčiasi? Ar jūsų giminės palaiko santykius su komunistų partija? Tokia kontrataka atsakė Maskva į latvių nusiskundimą. Šių klausimų pasekmių betgi nebuvo — niekas nebuvo nubaustas. Tik 1954 metais Intos politiniams reikalams karininkas Lavričenko kaikuriuos latvius klausinėjo apie jų gimines Vakaruose ir norėjęs gauti jų adresus.

Viatlagas (Viatkos stovykla) yra už 450 km nuo Kirovo (buv. Viatkos) į šiaurės rytus Kajo rajone, šitai seniausioji vergų stovykla Sovietų Sąjungoje. Į miestuką Kai caro laikais buvo nutremtas garsusis čekos viršininkas Feliksas Dzeržinskis. Feliksui pavyko iš Kajo pabėgti, bet iš Viatlago, pro kurį bolševikų laikais perėjo šimtai tūkstančių poros dešimčių metų laikotarpyje, niekas nepabėgo. Viatlago administracija yra kaimelyje Liesnoje prie geležinkelio stoties Verchne-Kamskaja.

Viatlagui priklauso 25 lagpunktai. Viatlage 1953-54 metais viršininkavo pulkininkas Ogorodnikovas, žiaurus, ilgos tarnybos čekistas. Penktame lagpunkte su 3000 politinių kalinių, vadina-mame komendantiniu, rezidavo pats Ogorodnikovas. žinios apie kalinamųjų neramumus Vorkutoje ir Norilske sukėlė Viatlago vergus, 1953 m.

gruodžio mėn. atsisakiusius dirbti. Į Viatlagą iš Maskvos atvyko speciali generolo Lunevo, vidaus reikalų ministro pavaduotojo vadovaujama komisija. Penktąjį lagpunktą apsupo ir apšaudė. Nušovus 275 kalinamuosius, neramumai likvidavosi.

Išsamesnių žinių apie Viatlagą beveik nėra. Gal būt, kad čia buvo ypatingos padėties baudžiamoji stovykla. Anot Ikso, bandžiusius iš Viatlago pabėgti nušaudavo arba pašautus — pusgyvius palikdavo prie stovyklos vartų sargybos akivaizdoje, „atvesti“ gyvųjų pamokai ir išpėjimui.

Pečiora.

Pradėjus Kotlas-Vorkuta geležinkelio statybą, atsirado Pečioros regiono vergų stovyklos. Darbų vykdymas čia buvo pavadintas **Pečiorstroj**, matyt, apėmęs visų rūšių darbus. Geležinkelis buvo vedamas pelkėtomis vietovėmis. Buvo statomi tiltai, geležinkeliui reikalingi trobesiai, gaminama miško medžiaga kirtimuose, šiuos sunkius darbus atlikti nėjo menkai aprūpinti vergai. Kiek jų iš viso čia dirbo, sunku pasakyti, bet įsivaizduoti galima. Kaikurių stovyklų poskyriuose Pabaltijo valstybių žmonės ir ukrainiečiai sudarė vergų daugumą; tad kasdieniška kalba šias stovyklas vadindavo Pabaltijo stovyklomis.

Nuo 1948 metų Pečioros stovyklos įsigijo persiunčiamosios — paskirstymo stovyklos paskirtį. Čia sukoncentruotą darbo jėgą, transportuodavo į Kožvą, Uchtą ir Vorkutą. Gyvenimo ir maisto sąlygos Pečioroje buvusios labai blogos: žmonės

ir žiemos metu gyvenę urvuose, menkai apšildomuose.

Kaip sovietai vertino vergus, viską pasako šis pavyzdys: šunims — sargybiniams skirdavo 200 gr mėsos; šunims-plėšriesiems — po vieną svarą (400 gr), o sunkų darbą dirbantiems vergams — po 22 gr dienai. Dėl maisto ir vitaminų stokos siautėjo kruvinoji, cinga ir kitos bado ligos.

Pačioje europinės Rusijos šiaurėje vergų stovyklose lietuvių, latvių ir estų taip pat būta. Jų skaičiai ir apytikriai nežinomi.

Archangelske iki 1950 metų buvo lietuvių, latvių ir estų tremtinių vyrų ir moterų. Tatai žemės ūkio kolchozinimo pasekmės. Tačiau nuo 1949 m. juos perkeldinėjo Vorkuton. Tremtiniai buvo įdarbinti medžio apdirbimo įmonėse, uostų ir baržų statybose. Nustatytas darbo normas privalėdavo atlikti visi, net ligoniai ir dirbti nepajėgiantieji. Vergų mirtingumas buvęs didžiausias, o sergančiųjų ypatingai daug buvę.

Narjon-Maros stovyklose, keletas šimtų kilometrų, nuo Naujosios Žemės salos, netoli Pečioros žiočių, lietuvių skaičius buvęs ypatingai didelis; tai buvo 1941 metais deportuotieji. Sąlygos buvusios labai vargingos ir vargu kas nors iš jų išliko gyvas.

Kožva. šio pavadinimo kaimelyje prie Pečioros sovietų valdžia nutarė įsteigti miestą rajono (apskrities) teisėmis. Miesto statymo darbai prasidėjo 1940/41 metais. M. Rozanovas vergų statomam Kožvos miestui paskyrė didesnę atsiminimų „Miestas Košva ant lavonų“ skyrelį. Bet dr. Mykolas Devenis, žinomas lietuvis visuomenininkas, ilgus

metus gyvenęs Waterbury, Conn., 1941 metais vergo padėtyje net 2 mėnesius gyveno Kožvoje, kur tuomet veikė tremtinių paskirstymo punktas.

Dr. M. Devenis buvo suimtas Lietuvoje 1940 m. spalio 22 d. savo ūkyje apie 5 km (2½ mylios) nuo Ukmergės. Nugabentą į Ukmergę, daktarą tardė rusai enkavedistai ir nežiūrint JAV paso imtinį kaltino kaip šnipą. Rusams čekistams įtariamą kėlė daugybė įvairių kraštų daktaro pase pristatytų vizų. To jiems užteko, kad tokio paso savininką apkaltintų šnipinėjimu. Suimtajį Ukmergėje išlaikė apie 8 mėnesius, tardė naktimis kelias dienas iš eilės, išlaikė stovintį 8 valandas. 1941 m. kovo 22 d. Dr. M. Devenį su Maskvos sprendimu ištremt į Rusijos šiaurę nugabeno į Vilnių. Birželio 16 d. iš Vilniaus išėjo traukinys su keliais tūkstančiais tremtinių, skirtų Kožvai; šių tremtinių tarpe buvo dr. M. Devenis.

Iš Kožvos daktarą su kitais tremtiniais nuplukdė į **Narjon-Marą**, vietovę Pečioros žiotyse, kur buvo 5000 imtinių stovykla. Stovyklos imtiniai buvę įdarbinti prie prekių, skirtų Vorkutai, iškrovimo. Pradėjus bombarduoti Archangelską, prekių vežimas jūra į Narjon-Marą liovėsi, tremtinius išskirstė po kitas vietas, o dr. M. Devenis pateko į sovchozą Novyj Bor prie Pečioros apie 200 km į pietus.

M. Deveniui daug padėjo išlikti gyvu gydytojo profesija, nors gydymo priemonių čia visiškai nebuvo, bet gydytojas dažnokai turėdavo pasisakyti dėl vergo darbingumo. Baržoje, kuria tremtinius plukdė į Narjan-Marą buvo apie 80 invalidų: bekojų, berankių, su nušalusiomis nosimis, ausimis.

Buvo keista, kad nelaiminguosius vežė į šiaurę, kur jokios pagalbos jie negalėjo susilaukti.

Jei ne Alena Devenienė, po vyro arešto tuojau išvykusi Amerikon, Dr. M. Devenis ir su JAV pasu būtų pasilikęs šiaurėje. 1942 m. balandžio 13 d., Amerikai pareikalavus, sovietai privalėjo paleisti šio krašto pilietį.

Novaja Zemlia (Naujoji žemė), Arkties okeano sala, Barenco ir Karsko jūrų supama. Klimatas labai nepalankus, šalčiai 84°F žemiau nulio. Karui pasibaigus, 1945-46 metais į šią salą atvežta net keletas tūkstančių latvių, lietuvių ir estų. Jų kelias į šią salą ėjęs pro Kyrova, Intą, Vorkutą iki Andermos uosto; iš čia tremtinius į Naujosios Žemės salą vežė jūros keliu. Į šią salą buvo nutremti latvių Kuržemės divizijos kariai; tie, kurių bolševikai nesušaudė. Kuržemės divizijos tarnautojos moterys (vertėjos, gailestingosios seserys, virtuvės darbininkės) taip pat pateko į šią salą. Visi šie, apie 500 asmenų, buvo paskirti sušaudyti, bet rusams reikėjo vergų stovykloms pakaitalo; todėl pasmerktieji buvo palikti gyventi.

Latvis, partizanų vadas, nusmerktas į Naująją Žemę, 1948 metais į šią salą siunčiamas, keliavo su dviem šimtais tremtinių iš Vorkutos; jų tarpe buvę pabaltiečių.

Vergų stovyklos buvusios įsteigtos N. žemės šiaurinėje ir šiaurės vakarų dalyje. 1946 m. šiose stovyklose dar buvo 3000 vokiečių — karo belaisvių su sprendimais iki gyvos galvos. Kadangi dėl žiaurių klimato sąlygų maistą pristatinėdavo orlaiviais ir dažnai jo visai nebūdavo, saloje buvo praktikuojamas kanibalizmas. Vergai kilpomis

gaudydavo šiaurės elnius maistui. Vokiečiai tvirtino, kad 1952 metais, apleidžiant jiems šią salą, joje pasiliko lietuvių, latvių, estų, lenkų ir kitų slavų. Kaikuriuos deportuotuosius latvius, kad atskirtų nuo pasaulio, išsiuntinėjo į atskiras salutes, kurių pavadinimų latvė gydytoja negalėjo prisiminti.

Murmansko stovyklose vergus įdarbino į geležies ir nikelio kasyklas Kolo pusiasalyje. Ir čia buvę deportuotųjų iš Pabaltijo valstybių, tik nenustatytas jų apytikris skaičius. Tačiau žinoma, kad 1949 m. čion buvo atvežta pabaltiečių — politinių.

Molotovsk (dabar Sievero Dvinsk), tai Baltijos jūros (Bieloje morė) pakrantėje naujai įsteigtas miestas, netoli Archangelsko. Vokiečių belaisvių teigimu čia buvo daug pabaltiečių. Juos čia atgabeno dviem atvejais 1945 ir 1948 metais. Atvežtieji priklausė tiems, kurie vokiečių okupacijos metu ėjo kurias nors pareigas arba ūkininkai dėl duoklių vokiečiams pristatinėjimo. Atvežtųjų tarpe buvę sukolektyvintų ūkių savininkai su žmonomis ir, tur būt, su vaikais. Visi atvežtieji buvo 10 ar 20 metų nubausti. Ūkininkų bei valsčių viršaičių baudimas buvo aklas sužvėrėjusių rusų siautėjimas, nes vokiečiams maisto duoklės buvo prievartos prievolė, kaip ir patys rusai grobė iš Pabaltijo viską, ką tik rado.

Į Molotovsko stovyklas buvo atvežta 6000 latvių, stačiusių uostą, jam įrengimus, kanalizaciją ir dirbusių miškuose. Visi jie buvę nubausti 15-20 metų. Be pabaltiečių čia dar buvo Volgos ir Ukrainos vokiečių ir Vlasovo armijos karių — rusų.

Medvežegorske tremtiniai dirbo vario, nikelio ir anglies kasyklose. Jų bausmės buvusios nuo 7 iki 15 metų. Negalima nepažymėti, kad šiose vietovėse buvo ir tokios stovyklos, kurių vergai kasė garsiuosius, Baltąją ir Baltijos jūras (Bielomoro) jungiančius, kanalus. Šioje ir **Paveneto** stovyklose siautėjo kruvinoji ir šiltinė. Dėl bado žmonės sutindavo. Mirusius laidodavo pakalnėje lengvoje žemėje; ją liūtytys greit nuplaudavo, nunuogindamos karstus ir lavonus. Pakartotinus mirusiųjų laidojimus atlikdavo duobkasys-vergas, ginkluoto sargybinio prižiūrimas. Fizinės ir moralinės kančios greit suardydavo gyvųjų sveikatą, paversdamos juos apatiškais invalidais. Į Povenete buvusias Bielomoro kanalo statytojų stovyklas, karui pasibaigus, privežė lietuvių, latvių ir estų kanalo remonto darbams ir popieriaus fabriko **Segeže** statybai. Deportotosios moterys čia dirbusios sunkiausius miško kirtimo darbus.

Kirovo — Permės apygardose

Šiose apygardose buvusias ir esamas vergų stovyklas dengia paslaptis. Apie Uralo kalnuose buvusius ir esamus uždarus izoliatorius lapės neloja. Į čia minimų apygardų teritorijas įeina vakarinio Uralo pašlaitės.

Rakovkos stovykloje, apie 16 mylių nuo Kirovo, A ir B poskyriuose buvo apie 4000 pabaltiečių. Čia, anot buvusio kalinamojo, laike latvius legionininkus, partizanus ir pasipriešinusius žemės ūkio sukolektyvinimui. Stovyklų administratoriai

vadindavo juos „banditais“ (bolševikų okupantų terminas). Vergai dirbo miškuose ir kalkakmenių laužyklose. Nuo 1948 m. pabaltiečių skaičius labai sumažėjęs dėl didelio jų mirtingumo; bet 1953 m. jų ten dar buvo. Politinių kalinamųjų sąlygos buvusios labai sunkios; dirbdavę po 12 valandų. Sovietų pareigūnai dažnai kalinamiesiems primindavo „**jus čion atsiuntė baigti gyvenimo dienas; nesvajokite grįžti į savo kraštą. Ne jūs, bet mes nusakome jūsų likimą.,**“ (m. p.)

Solikamskas, prie Karnos, Volgos įtako, Permės rajone. Solikamskas kontroliavęs 50 paskirių stovyklų su 1000 iki 1500 kalinamųjų kiekvienoje. Daugumą sudarė ukrainiečiai, pabaltiečiai ir kaukaziečiai. Dirbo anglies, potašo, druskos kasyklose. Moterys buvo įdarbintos kolchozuose, bet gyvena už vielų; tad kasdien keliavusios į darbą sargybų lydimos, bet kelionėje sugaištų valandų į darbo dieną neįskaitydavo. Ir Solikamsko chemijos fabrikuose dirbę kalinamieji.

Grįžęs iš Permės apygardos Rytprūsių gyventojas S. liudija, kad į šiaurę nuo Solikamsko prie Borovsko buvusios dvi vergų stovyklos. Tarp Solikamsko ir Permės (Permė atkrikštyta iš Molotovo) 120 mylių (180 km) ilgio juostoje, dešinėj pusėj, buvusios nepaprastai žiauraus režimo stovyklos politiniams: **Kizel**, **Šesovskaja**, **Nižnij Uralsk** ir **Verchnich Uralsk** (prie šios dar ir kalėjimas), **Polovinka Stvor**; čia buvo Kizlago centras, o kairėj pusėje **Berezniki** ir **Sisvetskaja Stvor**. Pastarosiose stovyklose pabaltiečių nebuvo. Lietuviai, latviai ir estai buvo kitose stovyklose sutelkti. Rytprūsietis teigia:

„Sisvetskaja Stvor stovyklas gerai pažinojau ir gerai žinau, kurių tautybių žmonės ten Nr. 10, 12, 14, 15, 16 ir 24) buvo laikomi. Taipgi žinau, kas vyko Kizel, Hubok ir kt. stovyklose. Nuo 1955 metų pradžios iki 1957 m. vasario mėn. ten buvo apie **2200 latvių; 850 lietuvių; 500 estų**; 1,400 vokiečių ir 2100 ukrainiečių. Sisvetską vadindavo Mažuoju Berlynu. . . Žinau, kad Kizel chemijos industrijoje, kur dirbo politiniai, 1948 ir 1949 metais apsinuodijo ir mirė apie 820-830 latvių ir **estų**. Dėl blogo maisto ir sunkaus darbo tuberkuliozė ir įvairios ligos daug pareikalavo aukų. 1953 m. kasdien mirdavo 20 žmonių. . . Mačiau latvių partizanus **su čekistų sulaužytomis rankomis**; (m. p.) jas buvo įprasta įlaužti trijose vietose. Kadangi gydytojų pagalba buvo draudžiama, suaugę į laužymų kaulai pasilikdavo kyšoti. Dėl panašios priežasties daugelis suimtųjų buvo be rankų ir kojų pirštų. Ernestas K., latvis karininkas iš Rygos, buvo su sulaužytomis rankomis ir kojomis. Jo draugai pačių darbo neštuvais kartkartėmis jį išnešdavo iš mirties barako į saulę ir gryną orą. Panašių invalidų kaip šis Sisvetskoje buvo šimtai. Jų daugumas galėjo tik gulėti. Nuo gulėjimo jų šonai buvo pamėlynavę, kojos sustyrusios”.

Čekistų, kurie sulaužė rankas latvių partizanams, paslaptį atskleidžia NKVD leidinys „Atsigynimas, nenaudojant ginklo“ (Kurs samozaščyty bez oružija, sutrumpintai — SAMBO). Tai yra vadovėlis, skirtas NKVD bendradarbiams ir NKVD mokykloms, paruoštas V P Volkovo (atsakingieji redaktoriai N S Zobov ir A L Stankevič; ti-

ražas 18.000 egz.). Vadovėlis turi 450 psl., 415 brėžinių, nuotraukų ir lentelių.

Vadovėlio recenzuotojas rašo: „kiekvienas tos knygos puslapis moko puolimo. Jei knygos autoriai pavadintų ją „Numatytų sunaikinti aukų be triukšmo likvidavimo vadovėliu“, tai toks pavadinimas visai atitiktų knygos turinį. Toliau jis tęsia: „Vadovėlio išangos žodyje pasakyta: „šis vadovėlis sudarytas, panaudojant didelį patyrimą. . . Sovietiniai „SAMBO“ mokytojai per 20 metų sudarė savo sistemą“. Vadovėlyje dėstoma, kaip užsmaugti priešą, kaip vartoti suomių trumpą peilį ir kt. būdai.

Vadovėlyje, be to, pasakyta: „lydint suimtajį, kad šis neištruktų, kuriame nors jo sąnaryje sudaromas geliantis skausmas“, šitasai sakiny, tur būt, turi galvoje minėtus „įlaužimus“. (Socialističesky Vestnik" N. 1. Irgizov „Slaptas NKVD vadovėlis", 1951 m., sausio N 1. 12-13 psl.)

Galiu papasakot kaip elgdavosi ir su mirusiais. Pagal sovietų sistema karstų nenaudodavo. Laidotuvių procedūra Sisvetskoje buvo paprasta. Žiemos metu mirusius paslėpdavo sniege. Pavasarį, sniegui nutirpus, chlorizuotus mirusius mesdavo upėn. **Kizel'io** stovyklų grupėje šiuo būdu buvo palaidota apie 6000, daugumas mirusiųjų pabaltiečių.

Jei po 1953-jų metų Vorkutos ir Intos stovyklų režimas politiniams palengvėjo — buvo leista gyventi už vielų užtvartų (iki 1957 .metų), nieko panašaus nebuvo Permės rajono stovyklose. Amnestijos čia niekam netaikė; sprendimų persvarstymų beveik nebuvo. Priešingai — čia bausmes pa-

didindavo. Asmuo atvarytas į Permės stovyklas su 25 metais bausmės, po penkerių metų jos jau turėdavo 35, 70 ar net 100 metų. Kalinamuosius kartais sodindavo į 3 pėdų ilgio, 2 pėdų 4 colių pločio vienutės, kuriose galima buvo stovėti ar sėdėti, bet ne atsigulti.

Po 1957 m. į Permės apygardos stovyklas atveždavo naujų politinių, bet iš Pabaltės atgabendavo nedideles pavieniui suimtųjų grupes". (A. Šildė. 83-85 psl.)

Uralo kalnuose

Strateginiais sumetimais Sovietų Sąjunga pristeigė įvairių pramonės įmonių Uralo kalnuose ir vakarų bei rytų kalnyno atšlaitėse. Visų sumanytojų įmonių statytojai buvo Sovietų prievartos darbams nusmerktieji politiniai, numatytieji, be to, paversti šių sričių kolonistais.

Vienas šios rūšies įmonių centras buvo **Fabrič-noje** prie Tavdos upės. Nuo 1947 metų čion sutelkė apie 50,000 tremtinių, daugiausia ukrainiečių, pabaltiečių, totorių, kaukaziečių, kiniečių, vengrų ir lenkų, atskiestų tautinėmis rumunų, vokiečių ir jugoslavų grupėmis. Nuo 1947 iki 1951 metų šiose vietose įsisteigė dešimt individualių stovyklų:

1) **Fabrič-noje** su administracijos būstine (1953 metais su 5000-8000 kalinamųjų vyrų, 2) **Smytsk**, 3) **Jelosovo**, 4) **Novy Marken**, 5) **Stary Marken** (išimtinai žiauraus režimo su vienučių kameroimis); 6) **Piatistenka** (moterims), 7) **Šarygyno** (moterų stovykla su dideliu latvių skaičiumi),

8) **Podgornaja**, 9) **Okuniovo** (vienos stovyklos pavadinimas nežinomas).

Sugrižęs austras W. pasakoja, kad stovyklos nr. 3, 5 ir 10 buvo skirtos politiniams ir kad šiose stovyklose latvių buvo daugiausia. Visos stovyklos įsteigtos miškuose ir įdarbintieji neturėję kontakto su išoriniu pasauliu. Tasai austras inžinierius, patyręs statybininkas, buvo įjungtas į šiuos darbus. Jo papasakojimais, kalinamieji dirbo miškuose ir statybose. Jie kirsdavo ir leisdavo medžius nuo kelmo, pjaudavo lentas, gamindavo viską, kas reikalinga statybai ir vykdėdavo barakų statybas pagal sudarytus planus. Tokiems darbams vykdyti jie nebuvo paruošti. Atgabenti į vietas jie statėsi sau pastogės ir pastatus administracijai; pirmon galvon statydavo trobesius MVD kalininkams net su patogumais. Pagal planą reikėdavo per metus pastatyti ir įrengti nemažiau tūkstančio pastatų, matyt, skiriamų ir kolonistams. Kai numatytoje vietoje statybų darbai būdavo atlikti, kalinamuosius perkeldavo kiton visai tuščion vieton naujoms statyboms vykdyti, kur jie neturėdavo pastogės poilsiui nuo šalčio apsiginti: „Juos atvirai ir ciniškai siųsdavo mirti. Šiuo būdu žudyti, rusai parinkdavo **pabaltiečius** ir **vengrus**; jų mirtingumas 1948 m. pasiekė 50%“. Taip teigia minėtas austras.

Iki 1953 m. kalinamieji atlyginimo negaudavo. Dirbdavo po 11 valandų. Daug laiko darbininkai sugaišdavo kelionėms į darbą ir iš darbo. Tokios buvo vergų darbo sąlygos Fabričonoje rajone.

Netoli Fabričonoje buvo **Turinsko** vergų stovykla, kur pabaltiečių buvo mažiau.

Pabaltiečių politinių dar buvo keturiose **Sverdlovsko** prievartos darbo stovyklose, įdarbintų fabrikuose, kasyklose ir miškuose. Jų buvo dar **Krasnoturinsko** apylinkių kolchozuose. 1954 m. iš Kotlaso į **Krasnouralską** buvo atvežta pabaltiečių moterų, kurioms buvo leista gyventi ribotam rajone, ne stovykloje. Kitas pabaltiečių transportas, atvežtas iš Arkties, buvo nugabentas į **Pervouralską**.

Daug pabaltiečių politinių vyrų ir moterų buvo įdarbinta **Karabaše**, netoli Čeliabinsko. Jie dirbo anglies, vario kasyklose ir chemijos pramonėje. **Be** latvių, lietuvių ir estų Karabaše, karui pasibaigus, vergavo savanoriškųjų suomių, vokiečių, norvegų dalinių karių, kovojusių su rusais, čia buvo 1947 metais švedų išduotieji rusams kariai-vokiečiai. Įsidėmėtina, kad grįžusieji iš Vokietijos pabaltiečiai pabėgėliai, kuriuos sovietai kvietė „grįžti namo“, taip pat atsidūrė Karabaše su 25 metais bausmės.

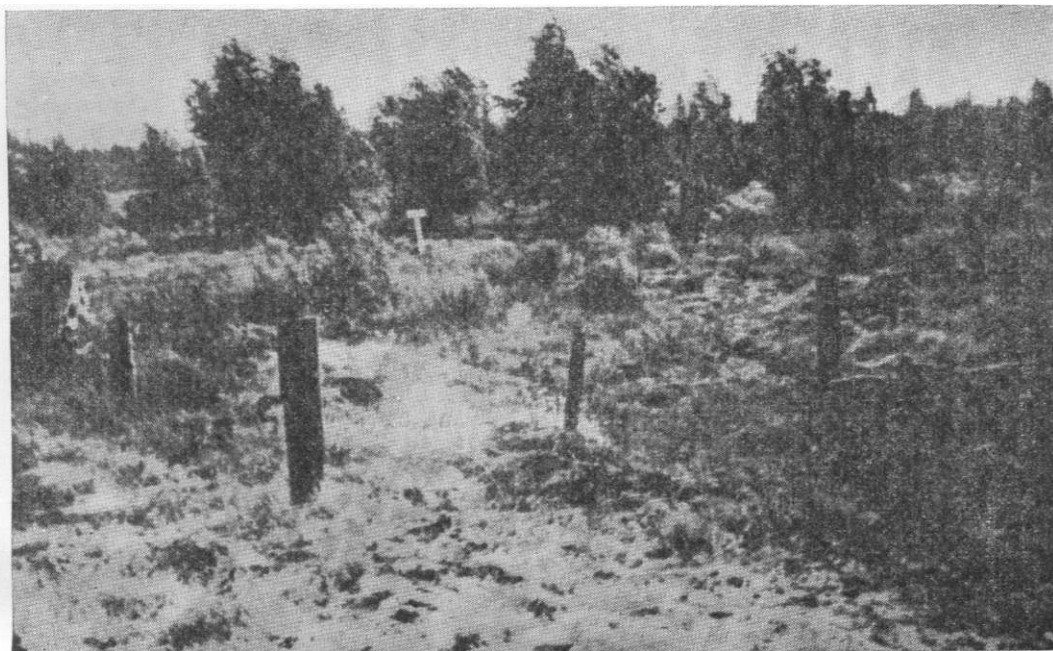
Pabaltiečių buvo **Kunguro** chemijos fabrikuose; ypatingai lietuvių ir kitų pabaltiečių buvo atvežta į **Tavda**, apie 300 km į šiaurės rytus nuo Sverdlovsko. Čia buvo vyrų ir moterų, kurių dauguma su 10 metų bausmėmis. 1954-55 m. atlikusieji bausmės buvo iš stovyklos paleisti, bet prievartos būdu apgyvendinti kitose Sovietų Sąjungos vietose kur ir vėl dirbo miškuose ir sovchozuose. Tavdos rajono dalis yra taigoje, kita —stepėse— lygumuose. Tavdos stovykla priklauso **Urallago** vergų darbo stovyklų sistemai. Nemaža latvių buvo nutremta į Asanką, kur iš 1600 vergų latviai sudarė daugumą.

I šiaurės Uralą Sverdlovo srityje (buv. Tobolsko gub.) buvo nugabenta apie **800 lietuvių**, kurių iki 1942 metų vasario mėn. 20 d. nuo sunkaus darbo, bado ir ligų išmirė apie 15%. Minėti lietuviai buvo sutalpinti stovyklose N 35 ir 47; jos priklausė **Sieverouralsko stovyklų** grupei. Iš spaudoje tilpusio LAIC pranešimo sužinome, kad **stovykloje** N 47 mirė šie lietuviai (jų mirties datos skliaustuose) :

- 1) Balašauskas ar Belošauskas, Pranas (41.9.24),
- 2) Daukštas, Leopoldas (41. 10. 7),
- 3) Dzikas, Leonas, mokytojas (42. 1. 15 d.),
- 4) Gokas, mokytojas (42. 1. 18 d.),
- 5) Jokutas ar Jakutis, Adolfas, teisininkas (41. 7. 21),
- 6) Liaudinskas (42. 1. 20 d.),
- 7) Luckevičius, Mikalojus, rusas, 41. 11. 21 d.),
- 8) Makėnas (41. 12. 21 d.),
- 9) Manukevičius, Andrius (41. 11. 8),
- 10) Mataitis, Mykolas, teisininkas, Trib. Teis. (41. 12. 7d.),
- 11) Migavičius, Juozas, iš Babtų (41. 11. 15 d.),
- 12) Podleckis, Vytautas iš Kauno (41. 10. 15 d.),
- 13) Puskunigis, Jonas (sūnus), (41. 11. 10 d.),
- 14) Skinderis, Antanas iš Šiaulių (41. 10. 23 d.),
- 15) Smetona, Adomas, dailininkas (42. 1. 28 d.),
- 16) Strupas, Romas, studentas (41. 10. 25 d.),
- 17) Zavadzkis (41. VII. 24 d.),

Stovykloje N 35 tarp 41 m. gruodžio ir 42 m. vasario mirė:

- 18) Eidrigonis, sporto mokytojas iš Kauno; 19) Gorinaš, 20) Jaskūnas, 21) Kazlauskas, 22) Pau-

Kankinių kapai.

Žiemą mirusiuosius dengia sniegas, tik vasarą juos laidoja tundroje. Kapai pažymimi į žemę įvarytais kuolais.

Iš A. Šildės „The Profits of Slavery“

lauskas, 23) Rasėnas, 24) Steponaitis, žurnalistas, 25) Saupas, 26) Šėdis, 27) Tamošiūnas, 28) Vaitkevičius, 29) Žemaitis.

Į minėtas stovyklas buvo nutremti:

1) Alekna iš Kauno, 2) Andriuškevičius, 3) A. Endziulaitis, buv. ministeris, 4) Bačkis, Juozas, buv. gusarų pulko vadas, 5) Bložė, 6) Bičiūnas, Vytautas, literatas, 7) Čarneckis, Voldemaras, buv. ministeris ir pasiuntinys, 8) Dovydaitis, Pranas, buv. premjeras, 9) Dr. Jokantas, buv. ministeris, 10) Ignatavičius, karininkas, 11) Kalnėnas, Jonas, 12) Kubilius, Antanas, buv. Klaipėdos gubernatorius, 13) Karvelis, 14) Matulevičius, 15) Mikolajūnas, valdininkas, 16) Nausėdas, radijo valdininkas, 17) Noreika, literatas, 18) Papėckys, Juozas, pulk., buv. ministeris, 19-20) Pranaičiai broliai, vienas buv. mokesčių inspektorius; 21) Pulkininkas, 22) Puskunigis (tėvas), 23) Sakavičius, saugumo valdininkas, 24) Starkus, Zigmas, buv. Valstybės Kontrolierius, 25) Stankus, med. gydytojas, 26) Sutkus, Jonas, generolas, 27) šostakas, Aleksandras, Soc. Aps. direktorius, išvežtas į Kamčatką, 28) Verbyla, 29) Žeglys, vienakojis violiņčelistas, apsigyvėdino arti Tobolsko, 30) Žygelis, Jonas, V. Kontrolės valdininkas.

Lietuvos piliečiai žydai:

31) Davidavičius, 32) Dubovičius, med. gydytojas, 33) Falk, prekybininkas iš Kauno, 34-35) Freimanai, 36) Izraelitas, fabrikantas iš Klaipėdos ir 37) Šėpsenbaumas, studentas.

Lietuvos piliečiai žydai mirę:

- 1) Uljamperis, Šolochas 41 m.,
- 2) Vidukleris, Benjaminas, 41 m.

Ne tik europinės Rusijos šiaurėje, toli nuo žmonių akių, bet ir visiškai arti Maskvos — vergų gamyklos ir žiauriausio žmonių išnaudojimo centro veikia išgarsėjusi Potmos stovykla.

Potma yra prie Temnikovo, Mordvos autonominėje sovietinėje socialistinėje respublikoje; respublikos centras Sarenskas, o Potma didokas kaimas. Savaime aišku, kad respublikoje šeimininkauja rusai-bolševikai, o mordvėnų tauta čia nieko dėta.

Potmos prievartos darbų stovykla veikia nuo 1929 metų. 1950 metais ši stovykla turėjo 36 poskyrius — atskiras stovyklas, bet kiek vėliau šis skaičius pradėjo mažėti.

1955 metais į Potmą iš Arkties atgabeno nemažai lietuvių, latvių ir estų. Iš grįžusių vokiečių belaisvių patirta, kad į Potmą gabendavo darbui netinkamus; tad atvežtieji buvo paliegę bei aiškus invalidai. Vokiečiai pasakojo, kad invalidų čia perpilna: vienakojų, su ramentais, einančių laikantis kėdės, ar kurio nors nesamo sąnario (kojos, rankos) vietoje prisirišusiųjų bei prisitaisiusiųjų pagelbinius medžio gabalus, šie žmonės slankioja aplinkui be jokios, kad ir menkiausios, pagalbos iš šalies. Ypač sunku buvę matyti žmones su nugaraulio pažeidimais. Visi invalidai darė baisų ir nepakeliamą išpūdį. Tokį pat baisų vaizdą darę Potmos administracijos žinioje buvusieji **Javos** stovyklos džiovininkai ir invalidai. Šiose stovyklose buvę žmonių su amputuotom iki alkūnių abiem rankom. Betgi ir tokiems stovyklų administracija

surasdavo darbo. Džiovininkus ir invalidus siūsdavo į miškų kirtimus ir į durpynus. Stovyklose veikė lentpiūvės, baldų ir įvairios kitokios dirbtuvės, plytinės ir kt. Moterys siūdavusios baltinius raudonajai armijai. Motinos ir jų vaikai gyveno stovyklose; kaikurios jų dirbusios žemės ūkyje ir taisiusios kelius. Laikytasi 10 val. darbo dienos, bet besistengiantieji įvykdyti skirtą darbo normą dirbo ilgiau. Atliktino darbo normas nuolat didindavo.

Iki 1952 metų vasaros vergams už atliktą darbą pinigais nemokėdavo; pasitenkindavo skurdaus davinio papildymu sriuba, duona bei pirmenybėmis aprangai gauti. Tačiau visiškai nieko nemokėti būtų nepatogumas sovietiškam išdui, betgi išmokamų dešimties ar kiek daugiau rublių už mėnesį nepakakdavo machorkai (tabakui) nusipirkti.

Iki Pabaltijo valstybių ūkininkai gyveno ūkiuose ir patys juos tvarkė nutremtieji lietuviai, latviai ir estai gaudavo siuntinius ir maistu dalindavosi su vokiečiais, karo belaisviais. Bet kai suvarytieji į kolchozus pabaltiečiai savųjų sušelpsti jau nebeįstengė, tuomet nuo 1950 metų vokiečiai belaisviai pradėjo gauti siuntinius ir atsilygindavo su ankstyvesniais jų šelpėjais. Atgabantieji į Potmą iš Vorkutos sakydavo kad maistas Potmoje blogesnis, nei Vorkutoje, tik minkštesnis klimatas ir ilgesnės vasaros juos Potmoje kompensuodavo.

Aprangos vasaros metui ar žemai, taipgi avalynės ir baltinių, kiek jų reikėdavo, negaudavo; skundikams ir provokatoriams, kad ir nedirbantiems, šitai davinėdavo nesislėpdami. Taip pat bū-

davo skirstant maistą ir gyventi patalpas. Invalidai ir visi kiti, net atlikusieji darbo normas gaudavo sudėvėtą ir beveik netinkamą aprangą.

Visų kitų stovyklų pavyzdžiu kuo nors čia nusikaltusius varydavo į specialias nusikaltusiųjų brigadas, kur jie gaudavo sumažintą maisto davinį; čia juos laikė nešildomose patalpose, bet reikalaudavo darbo tęsėjimo.

Iki 1944 metų siautėjusios epidemijos masiškai mažino Potmos vergų eiles. Dėl to pasireiškęs katastrofiškas darbo jėgos trūkumas privertė bolševikus pagalvoti. O Malenkovo paskelbtoji amnestija kriminaliniams sumažino Sibiro ir Tolymų Rytų stovyklų darbo jėgą; tuomet trūkstamą darbo jėgą papildė Potmos politiniai, kurių čia buvo 95% visų kalinamųjų.

Ir tautų požiūriu Potma buvo įvairi. Čia buvo: ukrainiečių, bielorų, pabaltiečių, vengrų, rumunų, jugoslavų, kaukaziečių, žydų, turkmėnų ir rusų. Nuo 1954 metų į Potmą siųsdavo bausmę atsilikusius „nepaleistus“; čia juos ir vėl gražindavo į pirminę nubaustųjų padėtį.

Potmos ir Javos stovyklose buvo nemažas pabaltiečių invalidų skaičius, pavyzdžiui, stovykloje Nr. 11 latviai invalidai sudarė daugumą.

Potmoje buvo stovyklų, skirtų jaunimui. 1956 metais iš Potmos bėgo trys jaunuoliai lietuviai. Juos gaudė šunų pagalba. Gaudomieji sulipo į medžius. Gaudytojų apsupti jie prašė nežudyti, bet vienas buvo nušautas, antras užmuštas šautuvų buožėmis, trečiasis nebuvo mirtinai nušautas dėl to, kad išambiai praeidama kulka tikrai palietė kaklą, išliko gyvas. Visi trys bėgliai nebuvo dar

22 metų amžiaus, bet metus jau buvo įgyvenę Potmoje. Jie buvo aktingi Lietuvos okupacijos priešai. Nužudytųjų pavardes reikėtų įamžinti. Šie jaunuoliai buvę Vilniaus universiteto ir Pedagoginio Instituto studentai.

Nuo 1956 metų politinių skaičius Potmoje pradėjo mažėti. Kaikuriuos amnestavo, kitiems sumažino bausmes. Iš Pabaltijo valstybių atitremtiems pagal 58 str. už agitaciją buvo leista sugrįžti, bet kiti, pagal tą patį straipsnį nubausti sunkesnėmis bausmėmis, buvo išvežti į Centrinę Aziją. Kaikurie jų pateko Karegandon. Iki 1957 m. pabaigos Potmoje vis dar buvo politinių kalinamųjų iš Pabaltijo. Kokia dabar ten padėtis, žinių nėra.

J. St., apklausinėjęs vokiečius belaisvius Friedlande, patyrė, kad vadinamoje Mordovijoje buvo 20 stovyklų po 1500 iki 2000 imtinių kiekvienoje, arba iš viso 35,000 vergų. Pagal tautybes pirmoji vieta priklausiusi ukrainiečiams, antroji lietuviams, toliau latviai ir kt. Didesnius lietuvių transportus atgabeno 1953 metais; tatai buvę jauno amžiaus lietuviai ir lietuvės; jų tarpe nemažai nepilnamečių. Vokiečiai lietuvius arčiau pažinoję, bet daugelio pavardžių neprisimena. Vienoje stovykloje buvo **Kęstutis Bartuška**, nepilnametis; jį lietė amnestija. Bartuška, būdamas stovykloje gavęs žinių apie motinos ir sesers ištrėmimą Sibiran. Stovyklose pasiliko:

- 1) **Bučinskis, Alfonsas**, tauragiškis, apie 30 metų,
- 2) **Butkus, Antanas**, tauragiškis, apie 50 m.,
- 3) **Malinauskas, Juozas**, kauniškis,

- 4) **Petrukevičius**, vietovė nežinoma,
- 5) **Kun. Želvys**, buvęs šv. Antano par. klebonas Kaune,
- 6) **Šilingas, Stasys**, buvęs iki **1953 m.**, vėliau kitur nukeltas,
- 7) **Vaičiulis, Alfredas**, šilutiškis, grįžo Vokietijon su vokiečiais, kalbėjęs lietuviškai, bet bent kiek šią kalbą pamiršęs. Jo pavardė buvo paskelbta „Alfredas Vaischulies“. Jo tėvas miręs Sibire.

Morfino, beveik Maskvos priemiestis. Prieš **1953** metus šioje stovykloje buvo **300** kalinamųjų, kurių 10% buvo vokiečiai, likusieji lietuviai, latviai, estai, ukrainiečiai ir keletas kitų tautybių. Iš jų buvo išskirti specialistai chemikai, fizikai, elektros inžinieriai ir matematikai. Čia buvo įsteigtas „NKVD slaptųjų transliacijų institutas“. Institutą supo plati draudžiamoji zona, kurią kalinamiesiems buvo draudžiama peržengti; dirbantieji turėję specialius pasus. Visi jie buvo stipriai saugomi. Prie instituto buvusi preciziniams reikmenims gaminti dirbtuvėlė. Instituto uždavinys buvęs tirti ir gaminti naujas transliacijoms priemonės. Vėliau kalinamieji buvę pakeisti atitinkamu laisvų žmonių skaičiumi.

1952 m. lapkričio mėn. Morfino stovykloje dirbo 24 latviai, penki ar šeši estai ir penki lietuviai specialistai. 1953 m. visi kalinamieji buvo pakeisti laisvais.

Kučino, kitoje Maskvos priemiesčio stovykloje, taip pat buvę Pabaltijo krašto specialistų, čia buvęs Radaro ir Radijo tyrimų institutas.

Nuo 1949 iki 1951 metų Kučine buvo įdarbintų 800 politinių ir karo belaisvių, kurių daugiau kaip 200 buvę pabaltiečiai; jų tarpe vien latvių 70-80. Atrodo, kad 1953 m. visi politiniai buvo iš šių darbų išimti.

Apie čia pažymėtas slepiamas vergovietės pranešė grįžusieji į Vakarų Vokietiją.

Pažymėtina, kad ir Maskvos metro-požeminio geležinkelio statybai buvo panaudoti vergai. O Maskvos kalėjimuose (Liubiankos, buvusios Čeka ir NKVD rūsiuose, Tagankoje, Butyrky ir kt.) nuolatos būdavo perpilna kalinamųjų; mat, čia masėmis fabrikauta vergai darbo stovykloms. Nevisiems būdavo lemta patekti į stovyklas; daugelį čekistai pasiųsdavo į aną pasaulį šūviais į pakaušį; šiuo ypač garsėjo Lubianka jau nuo pirmųjų bolševikų perversmo dienų.

Išskirtinai pažymėtinas Sovietų sostinės Maskvos kaimynas garsusis Vladimiro katorgos kalėjimas, kuriame baigė savo dienas Pabaltijo valstybių kaikurie buvusieji augšti pareigūnai.

VAKARŲ SIBIRAS

Salekharda. Rytinėse Uralo kalnyno pašlaitėse ir toliau į rytus vadinamo Vakarų Sibiro plotuose, Obės ir jos įtako Irtyšiaus baseine, pristeigta nemažai vergų stovyklų, bet apie buvusius jose pabaltiečius žinių nedaug užtinkama. Tačiau ilgai niui ir šis reikalas paaiškės, atsiliepus žmonėms, kurių artimieji į šias vietas buvo ištremti.

Šiaurėje prie Obės minimos **Salekhardos** sto-

vykios. Šiose stovyklose buvo ukrainiečių, pabaltiečių, rusų, lenkų, čekų, suomių, vengrų, rumunų, mongolų, kiniečių ir vokiečių bei japonų karo belaisvių. Stovyklose, vadinamose „**Stroi N. 501**“, buvo apie 48,000 kalinamųjų ir belaisvių. Salekhardos politiniai ir karo belaisviai buvo įjungti į geležinkelių, elektrinių ir pramonės įmonių statybas. Salekharda turi geležinkelio ryšį su Vorkuta, atseit, yra Arkties srityje.

Tomsco sritis. Iš 1949 m. masinių trėmimų į šią sritį pateko ypatingai daug pabaltiečių. Dar 1948 m. į **Plotnikovo** rajoną atvežė latvių; čia jie susitiko su Krymo totoriais ir ukrainiečiais iš vakarų Ukrainos. Atgabentus pabaltiečius, suskirstytus grupėmis po 50-150 vyrų, išvežiojo į įvairias krašto vietas.

1949 m. pabaltiečius apniko epidemijos; jų išmirė apie 20%. Pabaltiečiai su šeimomis buvo apgyvendinti **Kolpačiovo, Parabelo, Asino, Koževnikovo, Kargasovo, Kologaševo, Molganovo, Luganovo, Korotinsko, Secharsko, Ziriansko** ir **Teguldeisko** rajonuose.

1953 m. iš atvežtųjų į Tomsco sritį MVD atrinkinėjo trėmimui į Intos anglies kasyklas, tačiau buvo žiūrėta, kad naujoje vietoje jie nesusitiktų su savo šeimomis.

1955 m. latviams buvo pasiūlyta grįžti į savo kraštą šiomis sąlygomis: jei ištremtojo šeimoje nebuvo nubaustų 58 str., jei trys Latvijos kompartijos nariai pasiims dėl jų atsakomybę ir pagaliau, jei Latvijos kolchozai ar įmonės su tremtiniu pasirašys darbo sutartį. Latviai šį pasiūlymą

atmetė, supratę, kad šiuo pasiūlymu MVD žvejoja sau agentus.

Nors paskelbta, kad tremtinių vaikai gali naudotis visų rūšių mokyklomis, bet tik 20% vaikų galėdavo ta teise naudotis. Nors oficialiai dirbdavo 8 valandas, bet pridėdavo papildomas 4 val. „liaudies gerovei“.

1941 m. birželio 16 d. į šią sritį į **Parbigą**, buvo išvežtas agronomas **Tallat-Kelpša**. J. Tallat-Kelpša, buvęs Žemės Ūkio Rūmų ir „Maisto“ direktorius, didelių organizacinių gabumų ir reto darbštumo žmogus, nepartinis. 1943 m. jis buvo išvežtas į kitą koncentracijos stovyklą apie 300 km nuo Parbigos. 1946 m. kovo 4 d. stovykloje mirė. Žinią apie J. Tallat-Kelpšos mirtį vietiniai tremtiniai-lietuviai gavo iš kiniečio, kuris mirusįjį savo rankomis palaidojo.

Omsko sritis. Omskas prie Irtyšiaus yra svarbus geležinkelio mazgas. Paties miesto aplinkumoje buvo pristeigta vergų stovyklų. Bet daugiausia pabaltiečių buvo stovyklose Nr. 122/2 ir 122/3. Ir Omsko srity buvo sutelkta daug lietuvių, latvių ir estų. Atvežamus 1949 m. pabaltiečius apgyvendino: **Liubinsko, Iljanovsko, Šerbakulo, Tarsko, Bolšeriečensko, Pavlogrado, Nazivajevo, Mazinovsko, Krutinsko ir Tauričesko** rajonuose ir sovchose **Vostočny**, prie geležinkelio stoties Kaganovič.

Lietuvių, latvių ir estų partizanus koncentravo **Čerlake** ir apylinkėse. 1948 m. jų ten buvo: **estų — 12,000; latvių — 8,400 ir lietuvių — 4000**. Nutremtuosius suskirstė darbo grupėmis po 300 kiekvienoje tokioje grupėje būdavo po 40 invalidų bei nedarbingų. Deportuotieji dirbo žemės ūkyje ir

miškuose. 1949 metais pabaltiečius, gimusius 1928-35 metais, išvežė į Jakutską, paaiškindami, kad vieton karo prievolės jie atliksią darbo prievolę, nes politinių ir kariuomenę esą negalima įjungti. Jakutijoje šiuos vyrus priskyrė prie geležinkelių tiesimo. 1951 m. iš Čerlako pabaltiečių dalį ir vėl išvežė Irkutskan. MVD rinko viengungius, geros sudėties iki 35 metų amžiaus vyrus. Pirmą kartą į **Jakutską** pabaltiečių išvežė apie **2000** parinktų. Čerlako apylinkėse buvo pristeigta 80-90 vadinamų darbo kaimelių; iš jų tad pasirinkta darbo jėgos siuntinėti į visas puses. Atrenkant vyrus į Jakutską, žiūrėta, kad jie būtų nuteisti pagal 58/2, 58/4, 58/6 ir 58/8 straipsnius. Rinkdami darbininkus atskirdavo nuo tėvų vaikus ir atiduodavo juos į prieglaudą.

Omsko kraštas tinka žemės ūkiui, bet derliai menki ir gyvenimo sąlygos buvo neįmanomai sunkios. Misdavo duona ir margarinu. Kai vieną kolchozą pavertė sovchozu, kažkuris partietis latviuivergui pareiškęs, kad dabar esąs žengtas dar vienas žingsnis arčiau į komunizmą. Nors naujų pabaltiečių transportų neatveždavo, bet čion atvykdavo pavieniai latviai, besislėpdami nuo įskundimų.

1953 metais trys moterys ir vienas vyras negaliai išvyko į Maskvą pasimatyti su Malenkovu. Juos grąžino stiprios sargybos saugomus, kaip didžiausius nusidėjėlius.

Novosibirsko (seniau Novonikolajevsk) sritis. Novosibirskas — mazgine geležinkelių stotis. **Obės** upe patogus ir nebrangus trėmimo kelias į **Narimo**

kraštą, žinomas iš carų laikų. Nepertoliausiai nuo miesto veikia vergų stovykla N. 199 (414).

1941 m. į Omsko sritį atvežta daug lietuvių, latvių ir estų. Po karo šių tautybių nutremtųjų skaičius gerokai padidėjo. Pabaltiečius trėmė į **Nari-mą**, kur žiemos tęsdavosi šešis mėnesius ir gyvenimo sąlygos buvo sunkios. Nutremtieji buvo NKVD, o vėliau MVD žinioje ir priežiūroje. Ir tremtinių 13—14 metų vaikus versdavo dirbti. Jiems sistemingai skiepydavo komunizmą ir lygia-grečiai rusindavo.

Ir Novosibirsko srities pietinėse dalyse galėjo gerai tarpti žemės ūkis, bet vienas hektaras dažnai duodavo tik apie 100 kg (220 sv.) grūdų. Ir tremtiniai bėgo iš kolchozų į įmonės — lentpjūvės, kad daugiau užsidirbtų.

Altajaus kraštas. 1941 m. čion lietuvių net labai daug atvežta, bet apie šių vietų lietuvius žinoma tiktai tiek, kiek jų padėtį trumpai pavaizdavo H. Tautvaišienė knygelėje „Tautų kapinynas Sibiro tundroje“.

Į Bijską 1941 m. buvo atvežtas **Adomas Brakas**, žinomas menininkas-tapytojas su sūnum Tautvydu. Hitleriui okupavus Klaipėdą, kaip aktingas visuomenininkas-mažlietuvis pasišalino iš savo krašto, apsigyveno Kaune. Bijske tremtiniui Adomui Brakui teko dirbti plytinėje, bet kiek vėliau gavo Bijsko teatre butaforininko darbą. Vietos teatro veikėjams tremtinys-menininkas visukuo imponavo. Netrukus susidarė geri teatre santykiai, kas, žinoma, tuojau krito į akį vietos NKVD.

Kokiomis aplinkybėmis A. Brakas gavo vokiečių kalbą knygą apie bolševizmą, tikrų žinių nėra.

Apie tokios knygos pas Braką būvimą žinojo laikas iš jo „patikimų“; šio užteko, kad žinia apie tą vokišką knygą, kurią Bijske tik vienas Brakas skaityti tegalėjo, pasiekė NKDV. Kai buvo padaryta krata ir rasta pavojinga, kad ir nesuprantamo turinio knyga, čekistų „trijulė“ nubaudė jos laikytoją 10 metų prievartos darbų. Bausmei atlikti nusmerktąjį nugabeno į Barnaulo kalėjimą.

Adomas Brakas

Kartą iš kalinių, išvartų dirbti ir dirbusių sekmadienį, kalėjimo administracija pareikalavo parašo, kad jie dirbę savo laisvu noru komunizmo naudai be atlyginimo. A. Brakas tokio rašto nepasirašė ir už tai gavo 10 parų karcerio, su duonos ir vandens daviniu be sąlygų atsigulti. Po to administracija dar savo kerštą Brakui padvigubino, ir jau palaužtos sveikatos katorgininkas Brakas neilgai laikėsi. Tik keletą dienų tesirgęs, 1952 m. kovo 2 d. Brakas mirė, palikdamas mums sektiną dvasios stiprybės pavyzdį.

Bolševikai-kolonizatoriai į Barnaulą nugrūdo daug Pavolgio vokiečių; jie čia dirbo prie statybų. Barnaule buvo lietuvių tremtinių ir katorgininkų.

Į Bijską deportuoto **Konstantino Stasio** su šeima likimas panašiai klostėsi.

1939 m. rugsėjo pradžioje, bolševikams užėmus

Vilnių, K. Stasys buvo suimtas ir išvežtas į Baltstogės kalėjimą. Stašį, Lietuvių Tautinio Komiteto Vilniuje pirmininką, Lietuvos vyriausybei pavyko iš bolševikų išprašyti. Iki bolševikų Lietuvos okupacijos, Stašys ėjo Vilniaus miesto burmistro pareigas. 1941 m., atvežtą į Bijską K. Stašį, teisė vietos NKVD „trijulė“ ir nežinia už ką skyrė jam 10 metų prievartos darbų Vorkutoje, be teisės susirašinėti. Dirbo prie geležinkelio statybos. Paliepusį Stašį išgabeno į Uralu stovyklas, kur jis ir dingo be žinios.

Kemerovo sritis. Kemerove reziduoja 14-kos vergų stovyklų administravimo centras. Nutremtieji vyrai dirba kasyklose, moterys kolchozuose. Pabaltiečių nedaug, bet ir šie išskirstyti į atskiras stovyklas. Rygietis-latvis, 1949/50 metais gyvenęs **Novoivanovsko** sovchoze, liudija, kad ši įmonė buvusi kriminalinių administruojama. Tremtiniai-darbininkai buvę laikomi už vielų. Į darbą juos varydavo raiti sargybiniai, kurių vienas jodavęs kolonos priekyje, antras — jos gale. Koloną lydėdavo dresiruoti šunys. Bandančius bėgti nušaudavo. Maistas buvęs papuvęs, vergai gyvendavo išsikasę urvus žemėje.

Anglies kasyklos priklausė Uralo-Kuznecko kombinatui. Iki 1957 m. kasyklose prie **Stalinsk-Abakan** geležinkelio linijų dirbo pabaltiečiai. Nuo 1958 m. Kuznecko kombinatui anglim aprūpinti buvo įsteigtos anglies kasyklos **Tomusinske**.

Mariinskas, prie Sibiro geležinkelio tarp Krasnojarsko ir Novosibirsko. Mariinsko vergų stovyklų administracija kontroliavo apie 20 paskirų stovyklų, bet Stalinui mirus ir po paskelbtos krimi-

naliniams amnestijos dalis jų likvidavosi. Kriminaliniams išėjus, stovyklose pasiliko Vakarų Ukrainos ukrainiečiai, pabaltiečiai ir vokiečių karo belaisviai. Prie stovyklų **Mariinsk-Ogorodniki** grupės priklausė vyrams skirtos stovyklos N 1 ir 4 ir moterims 2 ir 3. Stovyklose **Suslovo-Rozovo, Marrazped, Marogorod, Berikul, Marotdelnoje** pabaltiečių buvo gana daug.

Rusijos (Pavolgio) vokiečius, atlikusius bausmes, apgyvendino už stovyklos ribų, neleidžiant jiems grįžti. Panašiai elgėsi ir su pabaltiečiais. Invalidus įdarbino siuvyklose ir audyklose. Darbas tęsdavosi 12 val.; normai išpildyti dirbdavo viršvalandžius. Ypatingai sunkus gyvenimas buvo kolchozuose. Į darbą reikėdavo eiti sniego užpustytais keliais apie 3-4 mylias (7-9 km.).

Už 2-ją mylių nuo Mariinsko buvo garsusis „Rasped“ — skirstomasai kalėjimas, pro kurį praėjo daug tremtinių ir kalinamųjų. Nuo kriminalinių apsiginti įvairių tautų kalinamosios politinės moterys darniai savo tarpe santykiavo.

Kolchozininkai rusai buvo suvargę; daugelis jų avėjo vyžomis. Jie ateidavo į darbą 11 val. ir jį baigdavo 4 val. popietų. Žemės įdirbimas buvo menkas. Patys kolchozininkai sakydavo, kad darbas kolchozuose jiems neįdomus.

Prastos rūšies duonos kilogramui mokėdavo 2 r. 40 kap., Mėsos — 24 r. kilogramas, ir bulvės žiemos metu tiek pat kainuodavo; sviestą atstodavo saulėgrąžų aliejus, perkamas po 9 r. 50 kap. už kilogramą. Iš normalaus darbo niekas neįpirkdavo reikalingo maisto, todėl dirbdavo po 16 valandų. Normų neišpildžiusieji gaudavo 300 gr. duonos,

skystos be riebalų sriubos su persūdytos žuvies gabaliuku. Moteris, kuriai pavykdavo gauti pieno pasukų, paprastai skiriamų kiaulėms, būdavo laiminga.

Į darbą ir iš darbo kalinamuosius lydėdavo MVD sargybos. Stovyklos apsaugos sistema nieku nesiskyrė nuo visų kitų.

Daugelis moterų-pabaltiečių, kurios 1956 metais buvo atlikusios bausmes ir žadėjo grįžti į savo kraštus, šio tikslo nepajėgė pasiekti dėl džiovos ir širdies sukrėtimų, išgytų bolševikų stovyklose prie sunkių darbų.

Krasnojarsko kraštas

Iki bolševikų perversmo (1917 m.) Krasnojarskas priklausė Jenisejaus gubernijai, kurios centras buvo Jeniseisko mieste apie 200 mylių į šiaurę nuo Krasnojarsko. Carų laikais į šią guberniją teismų sprendimais ir administracijos nutarimais tremdavo ir politinius, ir kriminalinius, bet dabartiniais, bolševikmečio laikais trėmimai ir skaičiais, ir žiaurumu ir beribiu saivališkumu, beprasmišku išnaudojimu prašoko, viską, ko anuomet labiausiaji fantazija įsivaizduoti nepajėgė. Tremtiniai, kuriems anuomet buvo skirta keliauti į Jenisejaus guberniją, kiekvienas nerimaudavo, kad nebūtų paskirtas į Turuchanską, tolimesią trėmimo į šiaurę vietą. O dabar sovietų valdovai dešimtimis tūkstančių be jokių skrupulų tremia į Arkties sritį į vergų rankomis naujai kuriamas Igarikos, Norilsko, Dudinkos gyvenvietes. Anuomet

Krasnojarske veikė tremiamųjų surinkimo-persiuntimo erdviausių patalpų kalėjimas, kuriame teko keletą naktų nakvoti. O dabar tų patalpų jau nepakanka. Mariinske, nepertoliausiai nuo Krasnojarsko, įrengtas kitas kaliniams paskirstyti kalėjimas, pavadintas „Raspred'o" — skirstytojo vardu. Dabar Krasnojarskas to paties pavadinimo „oblasties" (apygardos) administracijos centras, nukonkuravęs Jeniseiską, virto pirmos eilės tremiamųjų skirstytoju. Pastačius Sibiro geležinkelį į Krasnojarską, lengva buvo pristatyti šimtus ešalonų su tremtiniais, o iš čia vandeninga Jenisėjaus upe galima buvo juos baržomis transportuoti iki Ledynuotojo okeano.

1941 metais į artimesnes Krasnojarsko apylinkes okupantai nutrėmė tūkstančius lietuvių, latvių ir estų, įdarbindami juos vergų „teisėmis" miškuose, lentpiūvėse ir žemės ūkyje. 1945 metais, rusams sugrįžus į Pabaltijį, daug skaitlingesnės sekančios pabaltiečių tremtinių masės atsidūrė Krasnojarsko krašte. Į vakarus nuo Krasnojarsko naujai sukurtoji **Razdolnoje** gyvenvietė beveik vienų lietuvių tremtinių pastatyta. Tarp Krasnojarsko ir Resotų įsteigtos vergų stovyklos yra pavadintos bendru **Kraslag'o** vardu; jo administracinis centras yra **Kanske**. šių vergų stovyklų poskyrius administracija trumpu žodžiu **olp** pavadino, tur būt, iš rusiško pavadinimo „osobyj lagernyj post" pirmųjų raidžių. Žinomi šie **olpai**: 1 iki 12, 14, 15, 18, 22 ir 24. **Olpai** savo ruožtu susidaro iš keturių ar net penkių „stovyklinių punktų". Vieni tų **olpų** skirti moterims, kiti vyrams. Iš viso Kraslago stovyklose buvo sutelkta nemažiau

45,000 vergų, išskirstytų **olpais** ir punktais didesniame plote.

Skaitlingiausias grupes sudarė lietuviai, latviai ir estai — politiniai, priskiriant šiai kategorijai ir ukrainiečius. Kitos tautinės grupės — vokiečių, lenkų, austrų, vengrų, rumunų ir suomių buvo neskaitlingos.

Karačinske, apie 180 mylių į šiaurę, buvo nutremtų pabaltiečių, dirbusių miškuose. **Jarcevo** kaime, apie 500 mylių nuo Krasnojarsko, buvo net keli šimtai nutremtų latvių, lietuvių ir estų. Jų buvo **Ačinske** ir **Turuchanske**, apie 750 mylių (1100 km) į šiaurę nuo Krasnojarsko; buvo jų ir **Jeniseiske**, **Udreiske**, **Ust-Jeniseiske** ir kt

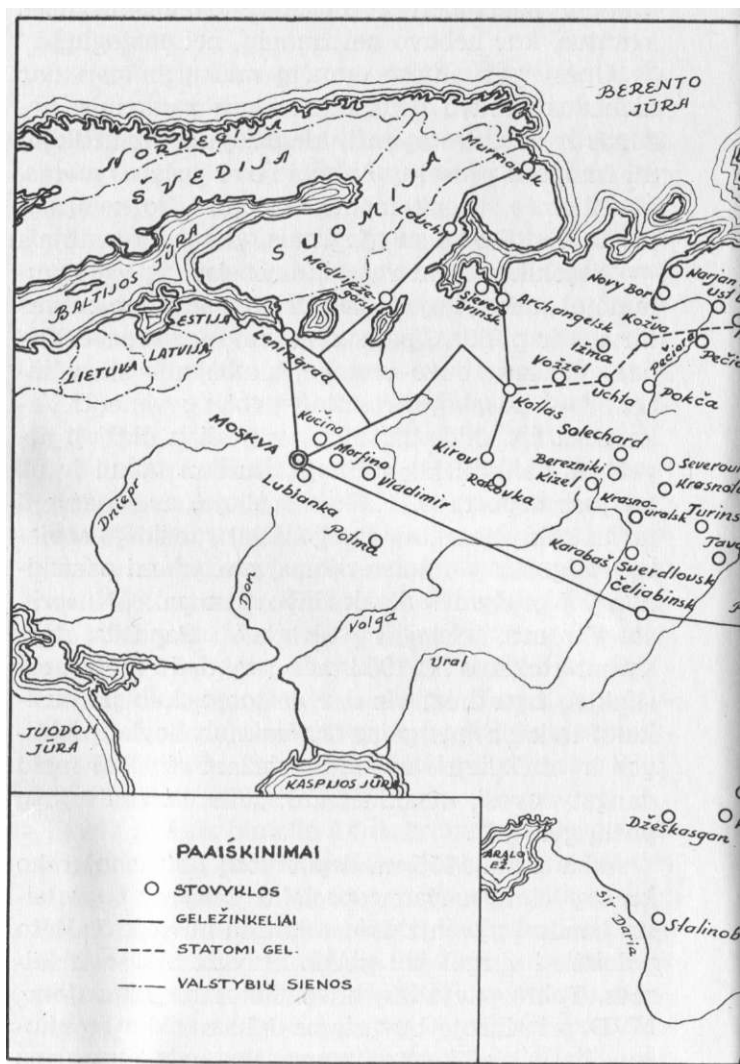
Iš 1941 m. Birželio mėn., išvežtųjų iš Zarasų į Krasnojarko apygardą tik Dr. **Aleksandro Nagliaus likimas** tepaaiškėjo. Daktaras, kilęs iš Stungių km. Žagarės vls., dar prieš pirmąjį karą išėjo medicinos mokslus. Pirmojo karo metų mobilizuotas į rusų kariuomenę, vėliau grįžęs į Lietuvą, įstojo į Lietuvos kariuomenę gydytoju. Pasiitraukus iš kariuomenės, paskirtas Zarasų aps. gydytoju. Žinoma, kad jam teko pereiti daug stovyklų. Visai išsekęs ir išvargęs, 1951 m. gruodžio 28 d. mirė kažkur Sibire.

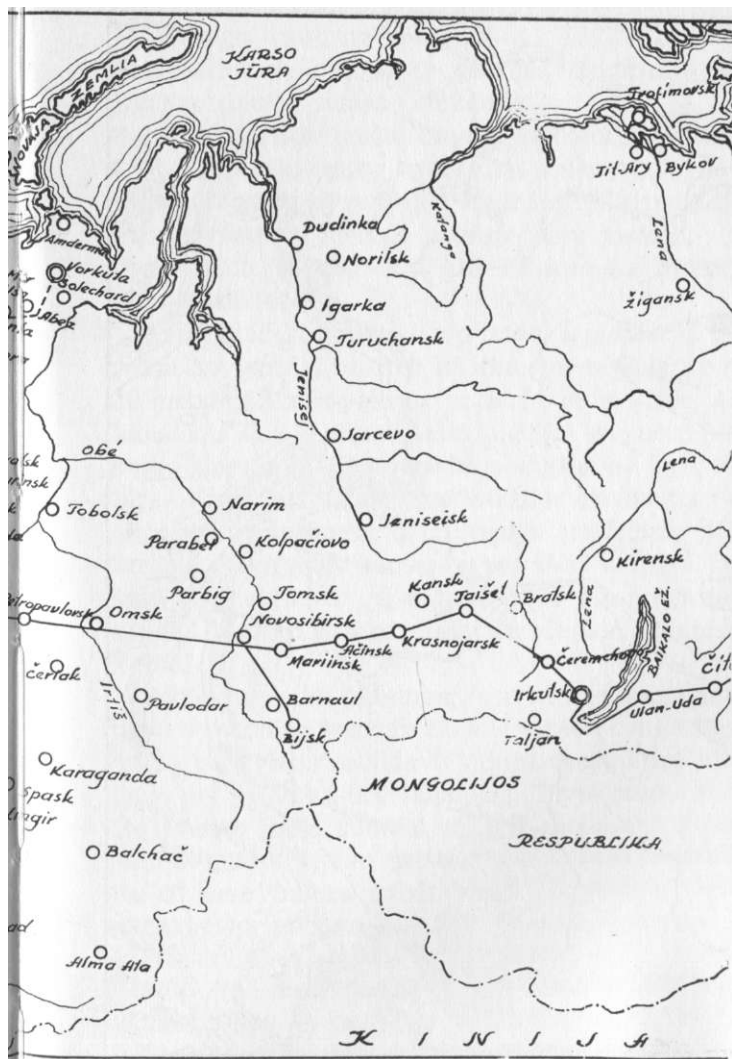
1941 metais birželio 14 d. kaikiurių iš Rygos išvežtųjų latvių pažymėjimuose buvo įrašyta 20-ties metų ištremimo bausmė su prikergtu sakiniu, kad ištremtajam, draudžiama keisti ištremimo vietovę. Bet po kelių dienų, birželio 22-23 d., atvežtuosius į Krasnojarską latvius, apie 1000 asmenų, susodino į baržas kelionei į šiaurę Jenisejaus upe. Netrukus tremtinius, grupėmis po 10-15 žmonių,

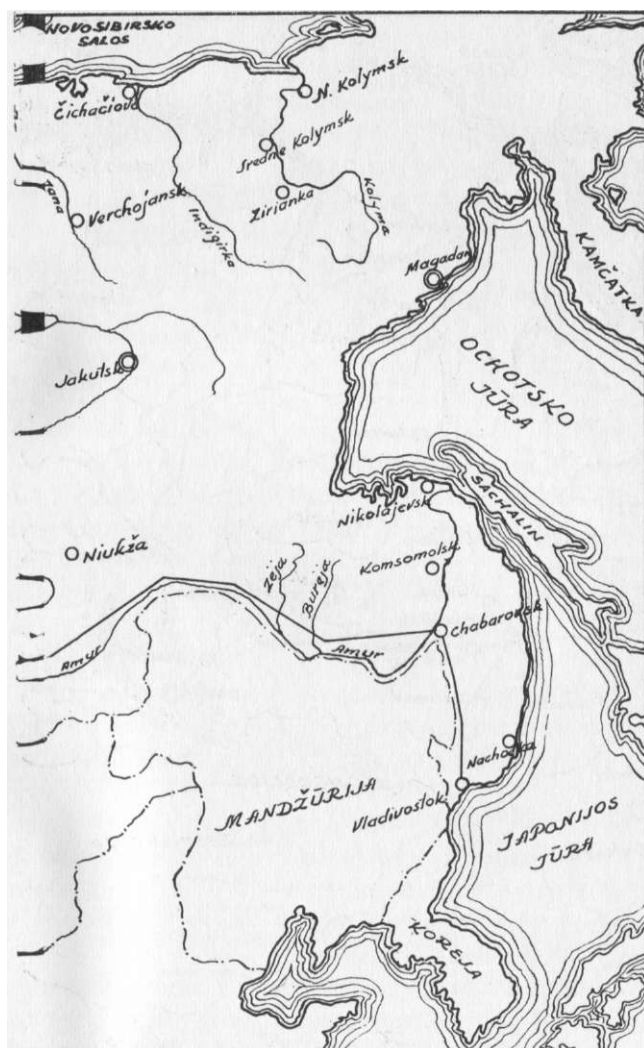
pradėjo iškeldinėti į miškais apaugusius upės krantus, kur nebuvo nei žmonių, nei pastogių.

„Upės pakrantėse esančių miškų žmonės dar niekadų nebuvo lietę. Tuščiomis rankomis, nežinios ir nevilties apimti, klaidžiojame, neužtikdami žmogaus pėdsakų. Laimei buvo vasaros metas. Maitinomės surenkamomis uogomis. Po kelių savaičių susitikome su tunguzais, vietos gyventojais — klajokliais ir su rusais, dirbusiais jų vadovaujamoje „faktorijoje“. Dirbusieji paskolino mums kirvius ir pjūklus, pamokino, kaip pasistatyti lūšnas. Vasara buvo trumpa, skubėjome statydintis. . ." — pasakojo tremtinė, dabar gyvenanti Vakaruose (A. Šildė. 98-99 p.). Tačiau didžioji atvežtųjų dalis nieko nežinojo, kuriam laikui ir už ką juos deportavo. Kaikas spėliojo, ar jų atveju nebus suklysta. Šie ir daugelis kitų rašinėjo sovietų įstaigoms — ministerijoms, prašydami paaiškinimų. Į prašymus atsakydavo trumpai: „Nuspręsta ištremti, teisingai pasielgta“. Panašūs atsakymai ateidavo iki 1956 metų; taigi, 15 metų pralinkus, tremtiniai vis dar nežinojo, kuo jie nusikalto ir kada bus galas ištrėmimui. Sovietų įstaigos ir oficialieji asmenys dažnai ciniškai melu dangstydavosi, atsakinėdami: „Jūs čia esate jūsų pačių gerovei“.

Arba tiktai 1955 m. deportuotų į Krasnojarsko kraštą šeimų nariams specialiu įsakymu buvo leista bendrai gyventi. Iš netoliausia buvusio Taišeto paleistieji vergai jau galėjo atvykti pas savo šeimas. Tokių pavyzdžių buvo Sukovuzinsko rajone, MVD priežiūroje buvusiam Mindalinsko sovchose. Tai tiktai keletas pavyzdžių, kaip elgtasi su

tremtiniais. Tatai ne apsileidimo ir betvarkės, bet sąmoningo sadizmo pavyzdžiai. Vietiniai rusai, priklausiusieji komunistų partijai, tremtinius laikydavo antros rūšies žmonėmis.

Krasnojarsko krašte buvo gyvenviečių, kuriose trijų Pabaltijo tautų tremtiniai sudarydavo daugiau 50% visų gyventojų. Visur, kur tik pabaltiečiai gyvendavo vienoje kurioje nors vietoje, jie gražiai sutardavo ir kiti kitiems kuo tik išmanydami padėdavo.

Krasnojarsko krašte buvo latvių legionierių, kuriems sovietiniai teismai už akių buvo paskyrę po 10 metų bausmės prievartos darbo stovyklose. Atlikusiems šias bausmes neleido grįžti tėvynėn; juos pagal slaptus MVD potvarkius siųsdavo į rytų Sibirą. Visus pasiskundimus valdžios įstaigoms palikdavo be pasekmių. Ir su Rusijos vokiečiais, atlikusiais nustatytas bausmes, panašiai kaip su latviais, pasielgdavo. Tai taip buvo Krasnojarsko krašte, kur administracija atrodė kiek žmoniškesnė.

Sąmoningas ir planingas tremtinių rusinimas buvo vykdomas įvairiais būdais. Apie tautų savąją kalbą, mokyklas nebūdavo kalbos. Rusinimas vykdavo per jaunimo organizacijas. Tėvai pagal įprastą tvarką labai sunkiai ir ilgai dirbdavo; grįžusieji iš darbo jie jau neištekdavo laisvos valandėlės su savo vaikais pabendrauti. Tremtinių vaikų dažnai nepriimdavo ir į mokyklas, o priimtus ir kiek paaugusius skirdavo darbams.

Nuo 1955 metų pabaltiečiams pradėjo išdavinėti vidaus pasus su tautybės pažymėjimais. Nors tokių pasų turėtojai neprivalėjo rodytis milicijai, bet

MVD juos laikė savo priežiūroje ir, kiek įmanydami, juos sekdamo.

Vergų stovyklos Jenisėjaus žemupyje: Igarka, Norilskas, Dudinka

Jau minėta, kad carų laikais tremiamuosius Jenisėjaus upe plukdydavo iki Turuchansko, kur jie privalėdavo apsigyventi paskirtose jiems vietose. Tremiamųjų partijas sutelkdavo Krasnojarsko persiunčiamajame kalėjime. Dabar, bolševikų laikais, vergų darbo stovyklų ir pačioje šiaurėje, netoli Jenisėjaus žiočių pristeigta: **Dudinkoje, Norilske, Igarkoje** su dešimtimis tūkstančių kalinamųjų. Jei carų laikais ištremtieji (ssilnyje) tremties vietoje buvo laisvi gyventi pagal savo išgale, o praėjus, pavyzdžiui, šešioms mėnesiams, apskričių viršininkai leisdavo keliauti po visą apskritį, jieškotis darbo ir apsigyventi apskrities ribose, kur nori, bolševikų laikais tremtiniai sprendimais už akių gaudavo paskyrimus į prievartos darbus ir dėl to virsdavo vergais pilna šio žodžio prasme, nes neišeidavo iš slaptosios policijos priežiūros ir sekimo iki mirties.

Knygos „Komunizmo kalinamieji“ autorius K. Petrus, buvęs pasmerktas prievartos darbams, 1936 metais birželio 9 d. iš Krasnojarsko išplaukė į šiaurę. Karavanas iš 13 baržų vežė 3000 vergų ir įvairiausias mantos: keletą traktorių, arklių, maisto ir pašarų atsargas. Minėtą dieną Krasnojarske žydėjo jievos ir tirštai snigo. Į ketvirtą dieną karavanas pasiekė Jeniseiską. Vietiniame laikraštyje

apie plukdomąjį karavaną buvo tilpusi žinutė, kad juo į Karsko jūrą vyksta skaitlingas žvejų karavanas. Tai buvo aiškus melas, — pastebi K. Petrus, — bolševikai netik žiauriai elgdavosi, bet mokėdavo savo žiaurumus nuo pašalinių paslėpti — trijų tūkstančių kalinamųjų etapą jie pavertė „žvejais“. Su šiuo pavadinimu etapininkai pasiekė Dudinką.

Gulago patvarkymu į Norilską vergų darbams pasiūsdavo sveikiausius ir darbingiausius. Tokios taisyklės laikydavosi iki 1939 metų. Bet, kai Norilską pavertė ypatingos paskirties režimo stovykla, į kurią turėjo atgabenti „Ježovo rinktinės“ aukas, viskas pasikeitė.

Dudinka, menkas 50-60 sukrypusių lūšnų kaimelis prie Jenisėjaus. Birželio 23-ją dieną į baržą, kuria į šiaurę transportavo inžinierius ir technikus, įslinko „švietėjas“, pradėjęs pasakoti, kad Norilsko kalnuose aptiko įvairiausių rūdų: sidabro, aukso, platinos ir anglies klodus. Sovietų vyriausybė nutarusi pastatyti čia kombinatą ir miestą. Norilską sujungsia geležinkeliu su Dudinkoje statomu uostu. Mums būsia teikiamos geriausios sąlygos: kareiviškas daviny, vitaminai, gera apranga, laisvas judėjimas statybos teritorijoje ir pan. Sąžiningu darbu mes privalome išpirkti nusidėjimus sovietų žemei, grįžti į socialistinę visuomenę pirmūnais, darbo didvyriais, o gal ir ordinautais. „Nebijokite jokių sunkumų, purgų ir šalčių. Atsiminkite, kad statybai vadovauja draugas Stalinas!...“ Taip plepėjo bolševikų agentėlis vežamiesiems į katorgos darbus, dideliu vargu ir

mirčiai, aiškiai žinodamas, kad meluoja nerausdamas.

Į rytus nuo Dudinkos tęsiasi kalnuotos vietovės, vadinamos Norilsko kalnais. Nuo Dudinkos iki Norilsko kalnų, kur buvo numatyta statyti miestą ir kurti pramonę, tiesia linija buvo apie 130 km. Norilską pradėjo statyti 1935 m. vasarą. Visų pirma iškilo laikinojo kalėjimo ir NKVD 3-jam skyriui skirti pastatai. Darbai vyko poliarinio klimato sąlygose prie 40-50 laipsnių šalčio ir baisių purgų metu. žiauri apylinkinė tundra saugojo kalinamuosius be spygliuotųjų vielų. Atlikus tyrimo darbus, buvo pastatytas dviejų augštų namas stovyklos viršininkams, nedidelė elektros stotis, kelios lūšnos techniniam personalui, barakai suimtiems su patalpomis sanitariniam punktui. Vienu ir tuo pat laiku buvo statomas įvairių metalų kombinatas ir uostas Dudinkoje.

Po poros metų Norilsko stovyklą pavertė režimine: apipynė ją spygliuota viela, paruošė draudžiamąsias zonas, įtaisė bokštelių sargyboms — stovykla virto tikru kalėjimu. Politinius atskyrė nuo buitinių, įvesdami pirmiesiems kietą režimą. 1939 metų pabaigoje Norilske buvo: išvalytų iš partijos, buvusių „tauriųjų“ bolševikų virš 20,000, paprastų eilinių sovietinių vergų ir vadinamų „laisvai samdomų“ apie 10,000. Kombinato tarnautojų buvo apie 5000. Prievartos tvarka įvesta NKVD reikalaujant.

1938 metais rudenio pabaigoje atplukdytųjų 20,000 „tauriųjų katorgininkų“ tarpe po įvykdyto kompartijos ir sovietinio aparato valymo buvo: Jagodos sesuo, Ježovo sekretorius, Vorošilovo kažkuris pa-

dėjėjas, komandarmas Erlich, Liubčenko, Ukrainos „premjero“ sūnus, daug paskutinio Kominternų kongreso delegatų ir tarnautojų, „broliškujų partijų“ narių ir kt. Visų čia neišskaičiuosi. „Tauriusius“ tuojau atskyrė nuo buvusių čia eilinių kalinamųjų; mat, kaikurie, seniau pasmerktieji, dabar atvežtųjų, buvusiųjų „ryklių“ tarpe atpažino savo tardytojus. Tad keletas tokių buvo iš nakties rasti negyvi.

Pirmasis Norilsko viršininkas buvo pagarsėjęs Matviejevas, išbandytas ir patyręs bolševikas, sušaudęs Turkestane 2000 basmačių-sukilėlių prieš bolševikus, to krašto okupantus. Sukilėliams patiems pasiduodant, bolševikai „garbės žodžiu“ pasižadėjo juos palikti laisvėje, tačiau Matviejevas pasiėlgė bolševikiškai — jis juos sušaudė, žinoma, Maskvai mirktelejus.

1938 metais Matviejevas dėl akių buvo „suimtas“ ir su „dešimtim metų bausmės“ perkeltas iš Norilsko į Kolymą viršininkauti. Tokias tariamas bausmes patikimiems budeliams sovietų valdžia dažnokai taikydavo.

1931 metų vasarą buvo baigtas siaurojo geležinkelio iš Dudinkos į Norilską tiesimas. Nugalėjus pirmuosius sunkumus, prasidėjo Norilsko kombinato (plytinės, elektrinės, gipsinės su nedidelėmis metalui tirpyti krosnimis) statymas. Pradėjo darbą kelios anglies kasimo šachtos. Prasidėjo izoliatoriaus (kalėjimo), lentpiūvių su miško medžiagų džiovyklomis, gyvenamųjų namų statybos. Milionai kubinių metrų statybinio miško rąstų ir jiems apdoroti vergų plaukė Jenisėjum iš Krasnojarsko Norilskan. Tuo pat laiku buvo sta-

tomas metalurginis fabrikas — kombinatas. Atlikus šioms statyboms vykdyti paruošiamuosius darbus pagriežtiejo režimas ir maitinimas pablogėjo.

1938 metais Norilske pradėjo veikti NKVD „trijulė“. K. Petrus teigia, kad trumpu laiku sušaudė 700 vergų. Polarinių nakčių laiku „trijulės“ pasmerktuosius nedideliais būreliais varydavo į Rūdą Kalną sušaudyti. Šaudė buvusius su „svo-riu“, nemažai technikų, rabinų, pravoslavų vyskupą iš Kijevo, gydytojus Soroką ir Čaikovskį, docentą Drozdovskį ir šimtus eilinių žmonių, atvežtų iš Lenkijos, Moldavijos, Pabaltijo. Matviejevo vieton iš Maskvos atkėlė Zeveniaginą. Norilske kalbėjo, kad ir šio karjera pagrįsta 100,000 ištremtųjų ir kalinamųjų — Magnitogorsko statytojų kaulais .

Iš kitų šaltinių patirta, kad Abraam Pavlovič Zaveniagin vėliau buvo MVD ministro pavaduotojas ir be to **Dalstrojo** — Rytų Sibiro stovyklų atsakingasai prižiūrėtojas.

Pirmieji pabaltiečiai (lietuviai, latviai, ir estai) atsirado Norilske 1940 ir 1941 metais. Jų dauguma buvo Lietuvos ir Latvijos kariai. Grįžusieji vokiečiai, 2-jo karo belaisviai, teigia, kad dėl nepakankamo maisto, ligų ir žudymų pabaltiečių karių nedaug kas išliko gyvi. šių vokiečių yra tokia nuomonė: „**Kas lenkams Katynas, tas pabaltiečiams Norilskas**“ (m. p.) Kitas liudininkas, austras B., teigia, kad baudžiamojoje **Kaerkan** stovykloje, 12 mylių nuo Norilsko, 2-je stovyklų grupėje skaitlingiausia tautinė grupė buvo ukrainiečiai su pabaltiečiais. Iš viso Norilske buvo 35-40 stovyk-

lų. Pabaltiečių daugumą buvusi stovyklose N 4 ir 5. Nutremtos į Norilską moterys dirbusios sunkiausius darbus žvejyboje. Kaikuriuose stovyklose vyrai buvę laikomi sukaustyti geležiniais pančiais ir tokie varomi dirbti.

Iki 1949 metų čia būdavo mirusių badu. Duona būdavo nedakepta, avižinė košė nemaistinga, o duodamą persūdytą žuvį tik dėl išbadėjimo ir nuo latinio alkio vergai valgydavo.

Buvo didelė gyvenimo atmaina, kai nuo 1947 metų pradėjo mokėti atlyginimą pinigais, bet iš pradžių atlyginimai buvo labai maži, pavyzdžiui, moterims mokėdavo 80 rublių mėn., kai už kaušelių kasdieninės sriubos reikėjo mėnesiui mokėti 20 rublių. Mažus atlyginimus čekistai tuojuo panaudojo informatoriams ir agentams samdyti.

Atskirose stovyklose buvę sutelkta iki 12,000 vergų; todėl visame Norlisko plote turėjo būti keli šimtai tūkstančių vergų. Tolimesnėse apylinkėse buvo nikelio, platinos, kobalto, vario kasyklos, anglies šachtos; veikė plytinės, cemento gamyklos; buvo tiesiamas geležinkelis į Karpičą, taisomi vietinės reikšmės keliai. Antrajam karui pasibaigus, atvežtieji pabaltiečiai rado pirmųjų 1941 metų išvežimų kaikuriuos dar gyvus išlikusius savo tautiečius.

Norlisko ir bendrai kalinamųjų vertinimui bei padėčiai pavaizduoti čia pateikiu Norilске kalėjusio ir dirbusio K. Petruso pasisakymą.

1939 m. spalio 2 d. K. Petrus su kruvinąja sergančiųjų etapu grįžo į Krasnojarsko Kraslagą, išbuvęs Arkties srityje 1235 paras Dudinkos ir Norlisko statyboje. 1938 m. iš Dudinkos jį perkėlė į

Norilsko plytinę labai sunkiems darbams, kur blogai maitindavo, kur naktimis vergus iškviisdavo į paskutinį „mirties etapą“.

„Naujai atvežtieji, — rašo K. Petrus — sirgo kruvinąja. Ir niekas nieko nedarė epidemijai sustabdyti. Mirusiųjų buvo daug, nestigo nusilpusiųjų, darbui netinkamų; tad Gulago patvarkymu sergančius ir nusilpusius pasiuntė atgal į Kraslagą; vergų valstybei jie buvo nuostolingi“. K. Petrus rašo, kad prieš sodindami į laivą, visus pagrindiniai iškratė ir viską atėmė. Paskui visus suvarė į laivo apačią, kur buvo vietos šimtui, bet sutalpino 300 sunkiai kruvinąja sergančių. Patalpos vidury pastatė didelės talpos statinę — parašą su uždėtomis lentelėmis. Prie statinės rikiavosi sergantieji. Kajutės duris užrakino ir pastatė prie jų iš išorinės pusės sargybinių.

„Nuo durų iki parašos stovėjo eilė sergančiųjų, nulipusieji nuo parašos ir vėl atsistodavo eilėn, kad po 20-30 minučių prie jos sugrižtų. Oras pasidarė nepakeliamas. Uždarytieji pradėjo daužyti duris. Atsiliepė sargybinis.

— Atidarykite duris, kvėpuoti nėra kuo!. . .

Po protestų atėjo viršininkas, kažkuris Kuzneovas. . .

— Durų neatidarysiu. Jei kuris padvės, ryt iškelsiu į krantą. Jei daužysite duris ir triukšmausite, įsakysiu ginklu sutvarkyti!

Sekančios dienos rytą išnešė 8 mirusius, o iki Krasnojarsko — dar 19 lavonų. Šiuo būdu NKVD nusikratydavo invalidų ir sergančių". (180 p.).

K. Petrus dabar gyvena New Yorke, rusų kolonijoje jį galima rasti.

Streikai ir sąmyšiai Norilsko vergų stovyklose

Stalinui mirus, Norilsko vergų viltys atgijo. Tikėtasi amnestijos, atmainų Rusijoje, kur gyventojai suskirstyti trimis žmonių rūšimis: buvusieji, esamieji ir būsimieji vergai. Dėta daug vilčių Vakarams, Atlanto Chartai ir daug kam. Tačiau 1953 m. kovo 27 d. paskelbtoji amnestija lietu vien tik kriminalinius. Politinių lūkesčiai nepasiteisino; visi jie buvo skaudžiai apvilti.

1953 m. gegužės 7 d. iš gretimos moterų stovyklos N 6estas į stovyklą N 5 akmenukas su pri-rištu prie jo laiškučiu tik per žingsnį nepakliuvo į stovyklos kiemą; nukrito draudžiamoje zonoje. Kalinį, pakėlusį iš zonos akmeniuką, sargybinis lengvai sužeidė. To užteko pritvinkusioms nuotai-koms išsiveržti protestu administracijai. Tačiau stovyklą N 4 ir 5 imtiniai, kurių daugumą sudarė pabaltiečiai (lietuviai, latviai ir estai), pradėjo streiką neišeidami į darbą. Sekančią dieną prie streiko prisidėjo moterų stovykla N 6, paskelbdama 14 dienų badavimą. Netrukus prie streiko prisidėjo stovyklos N 1, 2 ir 3 su dauguma ukrainiečių. Streikas greit persimetė į Karpičio stovyk-las, keletas šimtų kilometrų nuo Norilsko, kur ge-ležinkelio tiesimo darbams buvo sutelktos milži-niškos vergų masės.

Streiko vadovybė, atsargiai veikdama, paruošė administracijai reikalavimus, kuriuos stovyklą N 4 ir 5 imtiniai apsvarstę patvirtino.

Reikalavimai buvo pranešti kitoms stovykloms, kurios pritarimo ženklui iškėlė juodos spalvos vė-liavas.

Reikalauta: 1) amnestijos politiniams, 2) maisto pagerinimo, 3) 8 val. darbo dienos, 4) kultūrinės programos pakeitimo, 5) iškelti stovyklinius į sveikesnius rajonus, pagerinti darbo sąlygas Norilske, 6) Suvienodinti darbų tvarką visose stovyklose, 7) pašalinti stovyklų komendantą, 8) suprastinti buhalteriją vietos kombinatuose, 9) **nutraukti tautinių mažumų diskriminacija** (m. p.), 10) pašalinti numerius nuo kalinamųjų drapanų, 11) padidinti piniginių perlaidų sumas, siunčiamas giminėms, 12) neužrakinėti barakų nakčiai ir 13) baigti represijas.

Nors streiką pradėjo politiniai, bet prie jų prisidėjo trijų stovyklų neamnestuoti kriminaliniai. Streikui pritarė laisvieji, informuodami apie jį tas stovyklas, kurios prie streiko dar neprisidėjo. Streikas virto visuotiniu.

Stovyklų N 3, 5 ir 6 imtiniai pareikalavo, kad iš stovyklų teritorijos ir pačių stovyklų pasitrauktų administratoriai su sargybiniais. Sargybiniai buvo nedrasūs, nes jie nušovė penkis streiko vadus, perkeltus iš 4 ir 5 stovyklų į 3-ją. Virtuvei ir maisto sandėliams apsaugoti streikininkai pastatė savo sargybas. Streikininkai ruošėsi pasipriešinti: statė barikadas, kalė durtuvus, ruošė sprogstamąją medžiagą ir benzino atsargas. Buvo laukiama iš Krasnojarsko kariuomenės streikui malšinti.

Kaikurios stovyklos streikavo neišeidamos į darbą, o išėjusieji sėdinėjo, vykdė italų streiką. Komendantas grąšino streikuojantiems 3 metų papildomos bausmės, bet jam atsakydavo, kad šiam klausimui spręsti jisai neturi autoriteto. Pašnekė-

siams su administracija streikininkai išeidavo būreliais, iš kurių tarpo administracija girdėdavo atsakymus, nepastebėdama, kas iš būrio atsakinėja. Prie pabaltiečių ir ukrainiečių prisidėjo japonai, koriejiečiai, kiniečiai, lenkai, cechai, vengrai, vokiečiai ir italai.

Greit iš Maskvos atskrido MVD atstovas generolo-majoro laipsnio valdininkas; kalbėta, kad jisai buvęs vienas Berijos pavadoautojų. Pakvietė streikininkus įteikti jam skundus ir reikalavimus. Bet streikininkai streikų vadų nepažinojo ir iš viso nežinojo, kas darytina, kad savęs neatskleistų. Jauno ukrainiečio, prisistačiusio MVD atstovui streiko „vadovu“, generolas nepriėmė, reikalaudamas, kad prisistatytų streiko vadovybę. Nerasdami kitos išeities, streikininkai išrinko septynis asmenis, pavadindami juos „derybininkais“, bet ne streiko vadovais. Įteikusiai reikalavimus streikininkai atsakymo nesusilaukė. Priešingai, gegužės 20 d. iš stovyklų į kitą vietą perkėlė keletą šimtų užsieniečių. Iš stovyklos N 5 pusę kalinamųjų perkėlė į N 4-ją. Kažkur toli buvo girdimi šaudymai iš kulkosvaidžių. Taip terorizavo streikininkus. Gegužės 21 ir 22 d. sargybos pradėjo užrakinėti barakų duris; kalinamieji jas išlaužė. Atvyko ugniagesiai su visomis gaisrui gesinti priemonėmis. Kalinamieji bandė visas jų priemones paimti savo žinion; ugniagesiai pasitraukė.

Gegužės 22 d. stovyklos N 5 imtiniai perėmė stovyklos valdymą, atsisakydami įsileisti sargybas. Streikininkai gavo reikalingų iš streiko vadovybės nurodymų, bet iš kur ir kas juos perteikdavo, niekas nežinojo. Vakarop į stovyklą įžygia-

vo būrelis raudonarmiečių. Streikininkai, apsupę kareivius, klausinėjo ką jie darys. Tokia padėtis sujaudino raudonųjų vadą — karininką. Į jo šūvį į orą tolimesnės sargybos atsakė šūviais. Streikininkai sukrito žemėn, bet patyrę, kad tatai tik grąšiniai, griebėsi plytgalių ir akmenų, kad pašalintų raudonarmiečius iš stovyklos teritorijos. Sekančią dieną stovyklon išžygiavo raudonarmiečių kuopa, bandydama pasislėpti už pastatų; paleido šautuvų ugnį tiesiog į streikininkų minią; aukų buvo daug. Gegužės 23 d. vakarop stovyklos N 5 streiką palaužė, bet neilgam. Aukų buvo tiek, kad lavonams sukrauti reikėjo net septynių didžiųjų sunkvežimių.

Administracija bandė streiką parauti, įkeldama į politinių stovyklas MVD agentus — kriminalinius, bet ir ši priemonė nepadėjo, pvz. stovykloje N 2, kriminaliniams nedraugiškai pasireiškus, šeši jų gavo galą; tai buvo ukrainiečių darbas.

Ir stovykla N 2, buvusi nuo Norilsko už 30 km, streiką baigė dėl informacijų neturėjimą apie bendrą padėtį. Betgi stovykla N 3 rimtą kovą pradėjo birželio 4 dieną. Kadangi Norilsko stovyklos nenurimo, sklido kalbos apie kariuomenės dalinių atvykimą. Rugpiūčio 3 ir 11 dienomis iš Krasnojarsko atvyko tūkstantis raudonarmiečių, nes vietinė įgula nepasitikėta.

Lemtingos dienos 3 v. ryto iš garsiakalbių pasigirdo įsakymas išeiti iš stovyklų. Įsakymo niekas nepaklausė. Stovyklos N 3 vergai, laukdami nepaprastų įvykių, užėmė vietas už paruoštų barikadų. „Šūvių triukšmo lydimas kariuomenės būrys išilaužė stovyklon ir supo mus iš visų pusių. Mes

priešinomės. Nukautų draugų neleido pašalinti. Netekome 50 žmonių", — pasakoja tos kovos dalyvis. Panašios rūšies kautynės vyko stovyklose N 1 ir 4; buvo žuvusių. Latvijos Raudonasis Kryžius turi konkrečių žinių apie kaikiuriuos kovotojus-latvius.

Vienas Friedlande apklaustų liudininkų suteikė žinių apie moterų stovyklos N 6 tautinę sudėtį, būtent: pabaltiečių buvo 150; rusių 150; bet ukrainietės sudariusios daugumą; lenkių — 30, vokiečių — 6 ir japonių — 2 moterys. Moterys visą neramumą laiką budėdavo, kad apsaugotų stovyklos barakus nuo sargybų įsibrovimo. Signalizacijos būdu jos susižinodavo su stovykla N 5. Moterys buvo apsirūpinusios akmenimis ir įsitaisiusios barikadas. Administracija žinojo, kad tiktai kariuomenės jėga būtų galima jas palaužti. Liepos 11 d. 5 val. ryto įsakyta ugniagesiams įsibrauti stovyklon; jos sekė kariuomenė. Kirviais ir buožėmis ginkluoti kariai išgujo moteris iš stovyklos. Prie vartų sustoję MVD agentai rūšiavo maištininkes.

Samyšiams Karpiče (keletas šimtų kilometrų nuo Norilsko) malšinti pasiuntė orlaivius. Streikininkai masėmis jau pastatytu geležinkeliu traukė Norilskan. Į sukilimą ir sargybos įsivėlė, žygį sustabdžius, ne vienas sargybinis nusišovė. Yra nuomonių, kad Karpičo geležinkelio statybininkų žygis nulėmė streiką. Neramumai Norilske tęsėsi 96 dienas.

Norilsko įvykiai plačiai nuaidėjo per visą Sibiją ir Vidurinę Aziją. Sovietų smurto tvarkai ir skelbiamoms melo doktrinoms buvo smogtas skaudus smūgis.

Dėl neramumų Norilsko baudžiamose stovyklose įvyko šie pasikeitimai: 1) pakeitė režiminių stovyklų tvarką, 2) nakčiai neužrakinėjo barakų, 3) nuo langų pašalino apkaustymus, 4) nuo aprangos nuėmė numerius, 5) leido rašyti laiškus kas mėnuo vietoje 2-jų per metus, 6) gero elgesio vergams leido vieną pasimatymą su artimaisiais ir šiam reikalui įrengė atskirą patalpą, 7) įvykdžiusiems 130% normos viena diena atstoja dvi, o viršijusiems 130% viena diena atstoja 3 dienas bausmės, 8) laimėta teisė už atliktą darbą gauti 300 rb. mėn. (buvo tik 100 rublių), 9) laimėta 8 filmų seansai, kurių 4 seansus apmoka vergų įmonės, 10) prižiūrėtojams uždrausti keiksmai, 11) leista rašyti skundus, 12) geriems darbininkams leidžiama atostogauti iki 3 savaitių.

1954 m. buvo dar ir kitų bendro pobūdžio patvarkymų, liečiančių moteris ir vaikus. **Pabaltiečiams ir kitiems, ne rusų tautybės kalinamiesiems, leido susirašinėti gimtąja kalba** (m.p.) Kai kuriuos vidujinius stovyklų reikalus leido patiems kalinamiesiems tvarkyti. Maskva dar siūlė patiems kalinamiesiems sudaryti teismus neklaužadoms ir darbo normų neįvykdantiems. Nuo šios malonios teisės vergai atsisakė, durdami bolševikams dėl jų moralės tiesiog į akį.

Bolševikams pavyko geroką skaičių aktyvistų išaiškinti. Juos perkėlė į baudžiamąsias stovyklas ir kalėjimus. Bet ir naujose vietose nubaustieji Norilsko aktyvieji sugebėjo pažadinti kovos nuotaikas.

Už Norilsko sąmyšius bolševikai apkaltino generolą majorą Smirnovą, stovyklų viršininką, ke-

letą jo padėjėjų ir MVD viršininkus. Juos pasmerkė — vienus mirti, kitus ilgus metus kalėti. Kad sukeltų simpatijų bolševikams, šioje byloje pašaukė liudininkais: latvius, lietuvius, gudus, ukrainiečius, rusus ir kaukaziečius, kurių priešakinis žmones teisiamieji čekistai buvo nubaudę. Veidmainiavimo ir sukybių bolševikai niekur nevengia, jei tatai jiems naudinga.

Kazachstanas — plėšinių žemių kraštas

Masinis vergų fabrikavimas ir jų fizinis sunaikinimas stovyklose nebegalėjo ilgiau tęstis. Platus pasaulis jau buvo patyręs apie šią negirdėtą sovietinės, pasivadinusios socialistine, Rusijos planingąją **vergiją**, žiaurumu prašokusią visų epochų ir amžių vergijas ir jų formas. Ir Stalino-Hitlerio sukurstytas karas pasibaigė ne taip, kaip norėjo Stalinas. Kare milijonai žuvo bei tapo invalidais. Vergams gaminti šaltiniai išseko, pritrūko darbo rankų. 1953 metais šis trūkumas patirta plėšininėse žemėse. Maskva sugalvojo pamedžioti vergų — „savanorių“. Okupuotasis, krauju pasrūvęs Pabaltijis taip pat privalėjo duoti „savanorių“ plėšininėms žemėms. Sniečkų raginimais ir grasinimais rusų okupuotieji nualintieji kraštai siuntė savąjį jaunimą Maskvos Molochui į nasrus, kad naudotų jų darbą ir turėtų Kazachstanui kolonistų. Kazachstano vietinius gyventojus kazachus rusiškieji okupantai sėkmingai naikino.

Ypač šisai darbas rusams sekėsi, įvedus kolchozų sistemą. 1926 m. kazachų buvo 3,986.000, o

1939 m. jų buvo tik 3,099.000. Maskva suplanavo šiaurinę Kazachstano dalį Akmolinsko, Čchalovo (Orenburgo) ir kt. artimas sritis paversti Sovietinės Azijos aruodu, o tam reikėjo pusės milijono žmonių. Kas vyko ir vyksta plėšininėse žemėse, kai ten bolševikai kvailiojo, galima patirti iš atitinkamų šaltinių.

Karaganda. Čia vergų darbo stovyklos yra smėlingose lygumose; dėl to jos vadinamos **Peslago** vardu. Stovyklų sostinė — Karaganda. Stovyklų Čia pristeigta keletą tūkstančių kv. kilometr. plote. Vergas čia kasa anglį Kuznecko metalo kombinatui.

— Pabaltiečius atgabeno į Karagandą 1941 metais, paskirstydami juos į **Dolinos, Dubovkos** (16 mylių į vakarus nuo Karagandos), **Aktos** (8 mylių), **Džumbeko** ir į **Spasko** (20 mylių į rytus nuo Karagandos) stovyklas.

Spasko moterų stovykloje pabaltiečių 1953 metais buvo: **lietuvių — 200; latvių — 120 ir esčių — 40**, visos politinės. Lietuvės buvo jaunos 18-20 metų amžiaus mergaitės, latvės vidutinio amžiaus moterys. Stovykla režiminė. Spasko vyrų stovykla atskirta nuo moterų augšta siena ir nuolat saugoma, bet ryšys tarp stovyklų būdavo palaikomas, permetant pririštus prie akmenuko laiškučius. Vergų barakai krėsti iš molio ir šiaudų mišinio.

Tiktai trečdalis Spasko moterų dirbo žemės ūkyje, likusios — paliepusios dirbo lengvesnius darbus. Moterys suskirstytos brigadomis po 30 kiekvienoje, bet, jei į brigadas įjungiamos liguistos bei paliepusios, tuomet brigados sudaromos iš 50 darbininkių. Brigadininkių dauguma rusės, bet yra

latvių, lietuvių ir žydaičių. Į darbus laukuose, 8-nios mylios (12 km) nuo barakų, einama pėsčiomis, tik pjūties metu ir sergančias darbininkes nuveža. Darbas stepės laukuose, saulei kepinant, sunkiai pakeliamas.

Iki 1953 m. balandžio mėn. vergės atlyginimo negaudavo. Giminių iš tėvynės siunčiamus pinigus įrašydavo į asmeninę sąskaitą; už juos tad galima buvo nusipirkti reikalingiausių daiktų. Gaunamus siuntinukus stropiai kontroliuodavo. Gavėjai privalėdavo pasakyti siuntėjo pavardę ir adresą; priešingai — adresatės siuntinio negaudavo. Buvo leista tik du laiškus per metus giminėms rašyti.

Stovykloje kalinamieji būdavo dažnai mušami ir vergams buvo primenama, kad „čia jiems ne sanatorija". Tikrųjų gydytojų čia nebuvo. Administracija parinkdavo „šundaktarius", kurie su vergais elgdavosi žiauriai. Iki 1949 m. vyrų stovyklose buvo badu mirusiųjų. Nusilpusiųjų mirdavo po 12-14 kasdien.

Moterys dirbdavo akmens laužyklose ir kolchozuose; vyrai tiesdavo kelius, statė namus ir fabrikus bei dirbdavo akmens laužyklose ir anglių kasyklose. Kolchozuose augindavo daržovės, ypatin-
gai kopūstus, burokus, bulves ir javus. Laukuose, kad ir kaip žiūrėtum, negalima buvo rasti paliktos varpos.

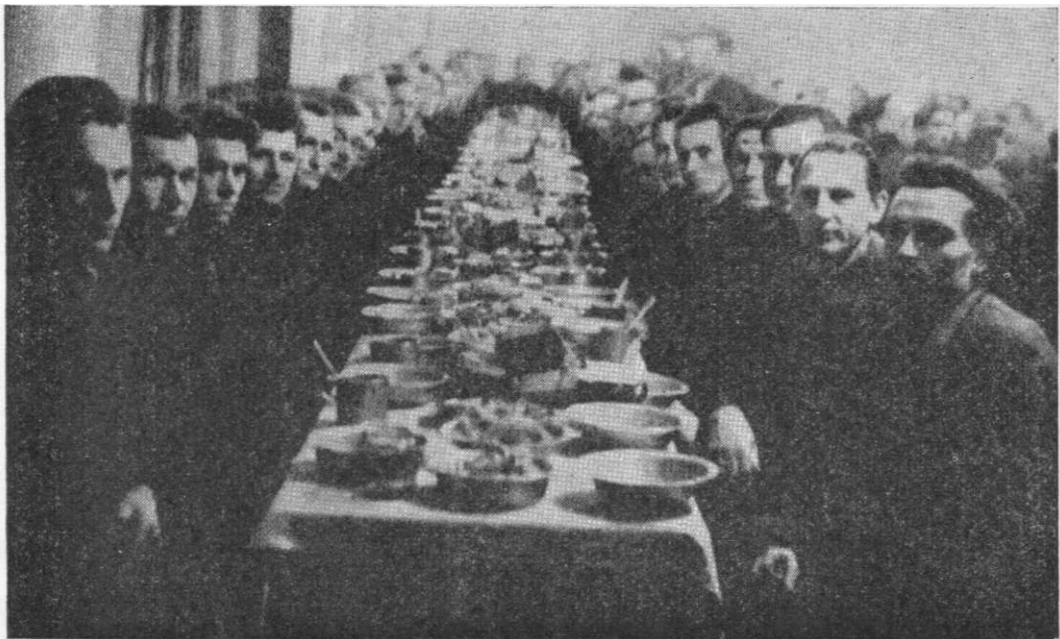
Iki sukilimo Karagandos ir Spasko vergai buvo numeruoti ir su raide „S", vieni galvojo, kad toji raidė reiškianti „specstovykla" politiniams, kiti samprotavo, kad „S" raidę reikia suprasti — „socialiai pavojingas elementas". Prisiūtas lotynų skaitmuo „I" reiškęs bausmės rūšį, būtent: sovie-

tų kriminalinio kodekso 58-jo straipsnio skirsnį. Vyrų ir moterų stovyklose buvo įrengti karceriai-vienutes, į kurias MVD sodindavo įskūstus ir bandydavo iš tokių tarpo prisižvejoti šnipų ir informatorių.

Apie Karagandos kolchozus pasakoja pabaltietė vokiečių, išbuvusi juose 10 metų. Ji dirbusi kolchoze, 4 mylios nuo Karagandos, užsidirbdama 70 kap. ir 2 kg daržovių ir javų per dieną. Jos kaimynas, dirbęs kaip jautis, užsidirbdavo 350 svarų (165 kg) javų ir 440 svarų (200 kg) kopūstų metams ir po 70 kap. darbo dienai. Tai buvo bado uždarbis, iš kurio reikėdavo periodiškai dar vidaus paskolos lakštus įsigyti. Jei kolchoznikas laikė karvę, kiaulę ar vištą, privalėjo duoti valdžiai: 175 svarus (75 kg) mėsos, 90 kiaušinių, apie 20 sv. sviesto ir sumokėti už ganyklą 20 rub. metams. Tosios moters vyresnysis 14 metų vaikas, dirbęs prie traktoriaus, menkai jai padėdavęs; tad reikėjo į darbą įstatyti antrasis 11 metų berniukas, liguistas ir nepajėgus. Per didelį rūpestį berniukas gavęs kiaulių piemenuko darbo; tatau buvusi paties dangaus siūsta jai laimė, šiame pasakojime nieko ypatingo nėra, toks pat ir Lietuvos kolchozininkų likimas.

Daugumos vaikų likimas labai liūdnas — jie neturi normalių sąlygų ir vaikystės džiaugsmo. Vaikai, nepriklausantieji komunistų organizacijoms, mokyklose gauna blogus pažymius, mokytojai juos muša ir tyčiojasi, bet kai tik vaikas prisiriša raudoną kaspina, viskas tuojau pasikeičia.

1948-49 m. moterų stovykloje atsilankė Volgos vokiečiai — liuteronų pastorius. NKVD tuojau iš-

Grupe pabaltiečių prie jų pačių organizuoto bendro „Kalėdų stalo“ kažkurioje Kazachstano stovykloje.
Iš A. Šildės „The Profits of Slavery“

kėlė bylą visiems, kas su tuo žmogumi religiniais reikalais santykiavo; suėmė ir sudarė jiems teis-
mą. Teismas truko 4 dienas, apklausė 58 liudin-
kus, skirdamas kaltiesiems po 25 metus papildo-
mos bausmės. Sprendimas buvo paskelbtas 1951
m. gruodžio 12 d. Prokuroras šioje byloje pasakęs:
„Sovietų Sąjungoje veikia religinė laisvė, tačiau
pastorius nusidėjęs tuo, kad religines apeigas at-
likęs, privačiame name. Tokiems reikalams reikia
pasistatydinti bažnyčią. Tatai, ką veikė pastorius,
buvusi propaganda, nors visi buvusieji teisme ži-
nojo, kad pastorius meldėsi ir jokios propagandos
jo maldose nebuvo.

Sukilimas Karagandoje

Tiksliau pasakius šis sukilimas įvyko vienoje iš
daugelio Kingiro stovyklų, palei upę Kingir, kur
Dzeskasgano rajone buvo vario kasyklos, šioje
ypatingo režimo stovykloje buvo apie 10,000 kali-
namųjų (jų tarpe 2500 moterų); stovykla garsėjo
režimo žiaurumu. Jos viršininkas pulkininkas Čet-
čev'as — žiauriausias suimtųjų kankintojas.

1954 m. gegužės mėn. 6-jo skyriaus kalinamieji
pareikalavo: režimo sušvelninimo, bylų su 25
bausmės metais peržiūrėjimo, paleidimo bausmės
atlikusiųjų, bet laikomų stovykloje; maisto page-
rinimo, ypatingai vaikams (mediniuose barakuose
su motinomis gyveno vaikai iki 3-jų metų am-
žiaus). Pulkininkas Četčev'as, gegužės 16 d. atsa-
kydamas į suimtųjų reikalavimus, įsakė paleisti
kelias kulkosvaidžių salves iš stovyklos sargybių

bokštelių. Rezultatas: daug sužeistų ir 30 nušautų.

Šiuo žygiu četčev'as kalinamųjų neišgazdino. Žinia apie įvykį pasklido po kitas Karagandos stovyklas, sukeldama beveik visus 20,000 vergų. Streikininkai, sovietų aviacijos pulkininko **Kuznecovo** vadovaujami, išsilaikė iki 1954 m. birželio m. pabaigos. Kartu su Kuznecovu veikė ir moterys, vadovaujamos Maskvos filmų aktorės Šimanskos, išgyvenusios stovykloje daugiau 20 metų.

Į 6-jo skyriaus stovykla atvyko vidaus reikalų ministras generolas Kruglovas ir generalinis prokuroras Rudenko. 1954 m. birželio 27 d., sekmadienį, įvyko didžiausios kruvinosios beprasmiškos žiaurumo skerdynės.

Į stovyklą atsirito tankai, šluodami barakus nuo žemės paviršiaus. Bėgančius iš barakų pasitikdavo kulkosvaidžių ugnis. Motinos su vaikais ant rankų griuvo po tankais. Besiblaškančius po stovyklą, proto nustojusius beginklius puolė čekistų būriai, įgaliotinio vyr. leitenanto Bieliajevo ir šulgos vadovaujami; jiems talkino prokuroro padėjėjai Nikologorskis ir Kožebokovas.

Kruvinojo sekmadienio rezultatas: 530 užmuštų ir beveik visi gyvi likusieji, apie 9,000 vergų, sunaikiai arba lengvai sužeisti.

Ispanijos respublikonai Karagandoje

Karagandos tyr lauikiuose, apie 150 km. nuo Balchačo ežero, stovykloje N 99 sovietų valdžia laikė ispanus respublikonus, 1937-1940 metų pilietinio karo dalyvius. Ispanijos respublikonai ka-

re prieš generolą Franko, sukilusi prieš respubliką, ne be pagrindo pasitikėjo Sajunga, nes generolą Franko atvirai rėmė nacių Vokietija ir fašistų Italija, demokratinėms valstybėms paskelbus gėdingą neutralumą. Sovietų valdžia savąją paramą Ispanijos respublikai teikė tikrai tiek ir todėl, kad pati išitvirtintų respublikos valdžioje. Bolševikų agentai dažnai net kenkdavo respublikonams jų kare prieš gen. Franko. Visi ispanai, pasiūsti į Sovietų Sajungą, jei atvirai nepritarė bolševizmui, atsidūrė Karagandos vergų stovyklose.

Sovietų valdžia buvo grieščiausiai įsakiusi stropiausiai žiūrėti, kad į ispanams skirtas vergų stovyklas, joks kitatautis — imtinis nepatektų. Šie ispanai panašiai, kaip po 2-jo pasaulinio karo šimtai tūkstančių vokiečių ir japonų karo belaisvių, dingo Sovietijoje be žinios, nes Sovietų valdžia dėl atitinkamų vyriausybių reikalavimų grąžinti belaisvius arba tylėdavo, arba pasitenkindavo pareiškimais, kad reikalaujamo belaisvių skaičiaus neturi. Panašiai Sovietų valdžia atsakinėjo ir Ispanijos respublikos ekzilinei vyriausybei. Tačiau bolševikų apgaulė ir melas dėl ispanų paaiškėjo su skandalu, kurio patys nelaukė. Sovietų valdininkai ir čekistai dėl kalbų nemokėjimo nepajėgė atskirti francūzų nuo ispanų, tad Karagandon pateko francūzų. Karui pasibaigus, Francūzija įteikė savo piliečių, laikomų Karagandoje sąrašą, reikalaudama juos grąžinti. Bolševikams toks reikalavimas buvo nelaukta staigmena.

Grįžę francūzai atskleidė Karagandos paslaptį. Inžinierius Francisque Bornet atvežė ilgiausius Karagandoje žuvusiųjų nuo bado, ligų, karščio ir

sunkaus darbo ispanų sąrašus. Prasidėjo sunki ispanų-vergų išlaisvinimo kova iš bolševikų smurto ir nelaisvės. Kovoiant su bolševikais reikia turėti paruoštą kietą kumštį. Ispanijos respublikonų vyriausybė tremtyje tokios jėgos neturėjo, tad jos kova už vergų grąžinimą pasiliko nelaimėta. Užtat dabar nėra Karagandos nežinančio ispano. Karaganda ispanams virto kovos šūkiu. Kai tik kas nors ispanų aplinkoje pradeda girti bolševikų tvarką tuojaus pasigirsta replikos — Karaganda. Ispanai emigrantai, atpažinę gatvėje Francūzijos komunistų vadus, dažnai garsiai žodžiu „Karaganda" pasveikina. (M. Gudelis. „Karaganda — kovotojų kapinynas" „Darbas", 1949 m. Nr. 2 (6)).

Džeskazganas. ši išgarsėjusi vergų stovykla yra 125 mylios į vakarus nuo Karagandos; priklauso „Steplago" vergų stovyklų grupei. Klimatas čia kontinentaliinis su temperatūra vasarai 104°F (+40°C), o žiemos metui 31°F žemiau nulio. Čia kasama vario rūda ir veikia vario pramonės kombinatas.

Darbo vergų sudėtis: ukrainiečiai, latviai, lietuviai, estai, kazachai ir Volgos vokiečiai; jie dirba vario kasyklose, akmens laužyklose, statybose ir žemės ūkyje. Grįžusieji teigia, kad siautėjusi 1948 metais dezenterija iš 4000 vergų numarino 800. Ir kitos ligos čia susuko sau patogius lizdus. 1947 metais į Džeskazganą atvežė švedų išduotų 1500 vokiečių karo belaisvių; juos sutalpino stovykloje N 39; vokiečių tarpe buvo švedų sovietams išduotų latvių kariškių.

Džeskazganas — tipiška sovietinė vergų stovykla; čia vykdomas greitas priešų sunaikinimas.

Ištremtų į vergų darbo stovyklas ir įdarbintų jose butis atspindi lietuvių tremtinių poezijoje. 1961 metais išėjusiame „Rūda ir Rauda“ poezijos rinkinėlįje randame dėmesio vertų kūrinėlių. Kazachstanui ir Džezkazganui skirti Vygando eilėraščiai ypatingai stiprus ir vaizdingi; juos čia kartojome:

RYTAS STEPĖJ

Aušo rytas, toks kaip ir visi
Kad aušta stepėj Kazachstano.
Vilkai įniršę staugė alkani,
Veltui per naktį auką ganę.
Toli ant dunksančių kalvų,
Lyg pirštas kruvinos lemties,

Veiduos išvargintų draugų,
Baltuos po nemiego nakties,
Liesuos kaip barškantis skeletas,
Nerimas antspaudą uždėjo.
Augštai virš stepės nevaisingos
Linksmi sau vyturys čiulbėjo,
Mažutis toks, nerūpestingas,
Lyg dainius ateities laimingos.
Bijūnais ir žiedais alyvų
Jis kaišė iškankinto žmogaus širdį
Tą rytmetį ankstyvą.
O rankos kalinių suskirde
Pamojo jam: būk sveikas, gyvas!
Kasyklų bokštus ugnimi
Nudažė Azijos aušra
Ir skaudžiai sužibėjo varis —

Taip pat raudonai. Nerami,
Atrodė brėkštanti diena
Ateis į savo pjūties barą.
Prie kalno suverstos rūdos
Vienodai unkštė garvežiai
Ir akmenys žalsvi žėravo.
Toli ant stepės negyvos
Kupranugariai lyg vėžiai
Į kelią tolimą lingavo.
Margam pasaulio skruzdėlyne,
Pilname melo ir klastos,
Gyvenimas jau budo.
Rankas ne vienas surakinę,
Girti pašėlusiai kvatos
Vergų pirkliai įgudę,
Ir nuo tribūnų išdidžiai
Taikos balandžius mėlynus
Pasauliui į akis paleis,
O minios kvailos atlaidžiai
Pagerbs juos laisvės vėliavom
Ir šypsniais vergiškai žaviais.

Sibiras, 1954

DZEKAZGANAS

Akmenai. Akmenuose skorpionai
Šildosi prieš saulę šonus.
O po jais — vorai nuodingi
Siurbia tuos, kurie pradingo
Net be karsto po žeme.
Žemėn leidžias sutema.
Sūnaus ar sulauks mama?
Po žeme ten rūdą kasa
Už juodos duonelės kąsnį.
Žemėj štrekai purvini
Lyg gyvatės žmogų tyko.
Ten vagonai dunda. Klykia
Brigadierius. Jo lazda
Tau rankas sulaužys, kojas,
Bet tu, nieko neatbojęs,
Rausi rūdą su rauda.
Driekias skurdo okeanai,
Blėsta žaros vakaruos —
Vėl kolonos nulinguos
Į vergijos darbo barą.
Liūdna širdžiai, broli, daros,
Kai kasdien draugus matai
Su pamėlusiais veidais.
Graso šachtų pastatai,
Staugia šunes alkani:
Broli, mirti juk eini!
Rasi, išgamos užmuš
Ten nusilpusius draugus.
Metų eilę pyktis kaupias,
Veža rūdą, krinta, klaupias
Į purvus žmogus sunykęs.

Badas šiepia jam dantis,
Paskui vaikščioja mirtis,
Tiktai lūpos tyli skaudžiai,
Vien širdis krūtinėj rauda.
O čekistai puotą kelia.
Vergas tyli, jis ramus:
Kasa rūdą ir namus
Stato karalystėj smėlio.
Pastatys — žeme užvers,
Žemė prakaitą sugers,
Ir lavonai nekalbės,
Kad už kąsnį juodos duonos
Žmogų vedė prie duobės.
Tik nakčia gimtom pakluonėm,
Ten, prie Nemuno vagos
Žuvusio dvasia klajos
Ir prašys kąnelio duonos.
Sodžius jai duris atvers,
Ilgai lauktą žodį tars,
O dvasia, dvasia klajūnė,
Grįš ir vėl į Džezkazganą
Ir priglus prie šalto kūno.

Sibiras, 1954

Kingir. Taip pat priklauso „Steplagui“ smėlin-
goje vietovėje. Europiečiui klimatas visiškai ne-
pakeliamas: vasarą termometras pakyla iki 122°F
(+50°C), žiemą — 40°F (40°C) žemiau nulio.
Kingiras skirtas politiniams. Po 2-jo karo čia buvo
apie 9000 vyrų ir daugiau nei 4000 moterų. 1954
m. šias politinių stovyklas bolševikai atskiedė kri-
minaliniais, kad sukeltų vidujinus vaidus. Krimi-

naliniams buvo sakoma, kad fašistai juos terorizuosią. Pabaltiečiai kriminaliniams išaiškino tikrąsias čion atgabenimo priežastis, įtikinant, kad nėra jokio pagrindo bijoti politinių.

Vyrų stovyklos nuo moterų buvo atskirtos augšta mūro siena, tačiau sargybos nekliudydavo kriminaliniams landžioti į moterų stovyklas.

Nuo 1952 m. pradėta mokėti pinigais už darbą; kalinamiems buvo leista pirktis reikalingo maisto stovyklų krautuvėlėse, bet geriausi uždarbiai neviršydavo 70 rublių mėn. Tik po sukilimo padėtis pagerėjo.

Kingiro stovyklų imtinius pradėjo mokyti marksizmo-leninizmo kursuose; kur politiniai pedagogai aiškino: „Jūs esate didžiosios sovietinės šeimos nariai“. Sovietinis „liberališkumas“ reiškėsi dar ir tuo, kad vergams leisdavo nesikirpti mašinėlė plaukus. Net iki tokio cinizmo nusmukdavo bolševikiniai kreivadūšiai. Po sukilimo leista kas mėnuo rašyti laiškus. Po 1954 m. vergams buvo leista su specialiais leidimais lankytis mieste. Amnestija politiniams buvo taikoma ne bendrai, bet atskirai individualiai. Bylas žiūrėdavo speciali komisija, prokurorui dalyvaujant. Ir čia būdavo administracijos nuožiūros.

Kaltinimai, kuriais remiantis žmonės buvo nutremti, dažniausiai buvo NKVD išgalvoti ir nepagrįsti, bet, taikant bolševikišką „amnestiją“, dar kartą iš pasmerktųjų pasityčiota, skirstant juos į amnestijos vertus ir nevertus. Be sukybių sovietinė santvarka negi išliktų.

Ekibasto vergų stovykla priklausė Džezkazga-

no-Kingiro stovykloms. Deportuo tieji dirbo kasyklose.

Pavlodaro, Akmolinskas-Barnaulas mazginėje stotyje aliuminijaus kombinate buvo įdarbinta vergų-pabaltiečių.

Nuo 1936 m. prie ežero **Balkaš** yra to paties vardo gyvenvietė. Čia buvo įsteigti metalo fabrikai su įdarbintais vergais. Balkaše buvo dvi vergų stovyklos su 1941 metais deportuotais. Jose buvo ir lietuvių.

Alma-Atoję, Kazachų Sovietinės Socialistinės respublikos sostinėje buvo vergų stovyklos su 1941 m. deportuotais pabaleiečiais, įdarbintais kasyklose ir žuvininkystėje.

Molotovobadas — Tadžikų sovietinėje socialistinėje respublikoje, prie Afganistano, Pakistano ir Kinų sienos. Dešimtį mylių nuo šio miesto įvairiems specialistams buvo įrengta ypatinga stovykla. Specialistus — vergus atgabeno iš ankščiau minėto **Kučino**. Joje buvo inžinierių latvių. Molotovobado kietai saugomos stovyklos neturėjo vielų užtvarų. Kaikurie specialistai-pabaltiečiai buvo atgabenti iš Intos ar Maskvos. Kai kam iš jų buvo leista Tadžikų respublikos ribose apgyvendinti šeimas.

Deportuotų pabaltiečių buvo Centrinėje Azijoje prie **Aralo** ežero, bet jų apgyvendinimo vietovės nežinomos.

RYTŲ SIBIRAS

Taišetas, apie 800 km į šiaurės vakarus nuo Irkuto priė Sibiro didžiojo geležinkelio. Po antrojo pasaulinio karo tiesti geležinkelio atsišakojimui Taišetas-Bratsk-Ust-Kut Taišete buvo sutelkta daug karo belaisvių ir naujai deportuotų iš Pabaltijo kraštų žmonių. Yra nuomonių, kad Taišete skaičiumi pirmavo pabaltiečiai. Geležinkeliui Taišetas-Bratskas, 320 km ilgio per neapgyventas vietas, įskaitant pačios linijos tiltų ir stočių statybą, reikėjo daug darbininkų. Kadangi darbai vyko visu ruožu, tai ir vergų stovyklų palei tą ruožą pristeigė tiek, kiek jų reikėjo darbams vykdyti. Iš pradžių čia veikė net 54 atskiros stovyklos (skyriai) vyrams ir moterims. Čion buvo įskaitytos ir stovyklos, skirtos invalidams vyrams ir moterims su darbo kolonomis. Dar neseniai buvo baigiami Bratsko priė Angaros hidroelektrinės statybos darbai; tad vergų stovyklos čia išbuvo iki dabarties laikų. Karo belaisviams išvykus, pabaltiečiai savo skaičiumi užėmė pirmą vietą.

Stovyklos supo taiga, saugojusi jas nuo sniego audrų; bet vasarą iš taigos pakildavo aibės mašalų, nuo kurių puolimų gamtinės apsaugos nebuvo. Nebuvo tinkamo apsigynimo ir nuo žiemos šalčių — iki 55 laipsnių Celsijaus žemiau nulio, šitokios sąlygos, be to blogas maistas sudarė progą džiovai plisti, kuri retinte retino vergų eiles, nes ir sergančių iš darbo neatleisdavo.

Pabaltiečių moterų — lietuvių, latvių ir eščių daugiausia buvo darbo kolonoje 010. Jų tarpe yra buvusi Sviatlana Tuchačevskaja, bolševikų sušaudyto maršalo duktė. Jos motina mirė Archangelsko kalėjime. Moterys dirbo sunkiausius darbus miškuose. Neseniai maršalas Tuchačevskis buvo reabilituotas. O kaip dėl dukters ir jos motinos reabilitacijos bei kompensacijos už padarytą joms skriaudą?

Iki 1953 metų vergai už darbą gaudavo vadinajamą išlaikymą. Darbo normą atlikusiems, prie įprasto davinio pridėdavo 100 gr. duonos ir 400 gr. putros. Atlikusieji 120% normos gaudavo dvigubą duonos ir putros porciją. 1955 m. automašinų remonto dirbtuvėse, kur dirbo gerokas būrys latvių, iš uždario išskaitydavo už maistą, patalpas, aprangą ir leisdavo pirktis už 100 rublių prekių, o likusius įrašydavo į vergo asmeninę sąskaitą.

Po 1954 m. buvusių sukilimų ir Teišeto stovyklose režimas suminkštėjo. Vergus nustebino tatau, kad buvo leista skūstis dėl stovyklų pareigūnų; kad administracija negalėjo bausti vergų jiems maisto davinio mažinimu iki 300 gr. duonos dienai. Prieš vedama vergų koloną į darbą, sargyba kas kartas skelbdavo: „Kely nesikalbėkit! Eikite kelio viduriu! Nesidairykit! Sugrūvusio nepakelkit! Eidami nevalgykit! Šausiu be išpėjimo!“ Iš šios litanijos tepasiliko: „Kas bėgs — šausiu!“ Kolona marš! Buvo leista pasimatymai su giminėmis; šiomis progomis duodavo atostogų iki trijų parų.

Taišeto stovyklų stovyklininkai savo jėgomis iškovojo Kalėdų ir kitų švenčių minėjimą, už ką anksčiau bausdavo karceriu. Laimėta buvo teisė

ant kapo pastatyti kryželį su mirusiojo pavardės įrašu.

Anksčiau visiškai išrengtus mirusius laidodavo po keliolika viename kape, kapo vietą pažymėdami įkalto į žemę kuolu. Mirusiųjų išrengimą aiškindavo tuo, kad apranga priklausanti valstybei.

Po 1954 metų sukilimų buvo ir kitokių palengvinimų. Taišeto stovyklų administracijai priklausė **Bratsko** stovyklos.

Irkutsko platesnėje apylinkėje 1941 ir paskesniais po karo metais buvo daug nutremtų lietuvių, bet kuriose vietose jų buvo daugiausia sutelkta, tikslų žinių nėra. A. Šildės knygoje yra toks pasakymas: „Pavyko išaiškinti, kad 1944 metais Lietuvą pakartotinai okupavus, dalį suimtų lietuvių nutremė prievartos darbams į plotus tarp **Irkutsko ir Čitos, palei Mongolijos pasienį**“. Tatai daug mums pasako. Kiti pabaltiečiai ypatingai jaunuoliai po 1953-ųjų metų, buvo apgyvendinti Irkutsko srityse prie Baikalo. Irkutsko apylinkėse buvo apgyvendinti „paliuosuotieji“ iš Spasko. Užbaikalyje, **Ulan-Udoje**, Buriatų-Mongolų respublikoje taipgi buvo nutremtų pabaltiečių“.

Iš nutremtų į Irkutsko sritį minėtina **Ona Kairienė-Leonaitė**, prof. Stepono Kairio žmona. O. Kairienė yra — teisininkė, socialdemokratinio leidinio „Mintis“ redaktorė, visuomenininke. Buvo nutremta į **Taljano** apylinkės į širokopad kaimą į pietus nuo Irkutsko. Ištremta 1948 metais, grįžo 1956 m., mirė Kaune 1958 m. birželio 11 dieną.

Nežinios užuolaidą apie ištremtuosius į Irkutsko sritį bent kiek atskleidžia B. Armonienė „Palik ašaras Maskvoje“ anglų kalba knygutėje. Autorė mi-

ni Novostroikos, Čeremchovo, Userdos stovyklas ir Irkutsko kalėjimus, kur jai teko susitikti su lietuviais. Lietuvių buvo ir šios srities kolchozuose. Būtų svarbu, kad kas nors pasirūpintų minėtos knygelės lietuviškąją laidą; jos laukia kitų kraštų lietuviai išeiviai. Knygelė turėtų prasiskinti kelią ir į Lietuvą, tokios knygelės laukia naujosios lietuvių kartos.

Ona Kairienė-Leonaitė

Jakutija ir Arkties sritis. Jakutsko miestas carų imperijos laikais daugeliui tremiamųjų toliau į rytus ir į **Kolymą** buvo savotiškas etapo punktas. Anuomet trėmimui į Kolymą kitų kelių kaip per Jakutską nebuvo, bet ir dabar padėtis maža kuo tepasikeitusi.

M. Rozanovo atsiminimuose, teisybė, randame posakį, kad ir iš šiaurės europinės Rusijos vergų stovyklų darbo jėgą Kolymai gabendavo Ledynuo-tuoju okeanu; bet šiuo keliu vergų gabenimas buvo įmanomas tik trumpu vasaros metu. Dabar ir iš rytų pusės Beringo sąsiauriu laivais vasaros metu galima pasiekti Arktį. Vien Lenos paupiais miškų kirtimams buvo suvaryta tūkstančiai vyrų ir moterų vergų. H. Tautvaišienės žiniomis 1945 metais pačiame **Jakutske** buvo apie 200 lietuvių, atvežtų įvairiems specialioms darbams. Kaip jiems ten klojosi, gal sužinosime kiek vėliau.

Kad paviliotų įvairių rūšių specialistus Jakutijon ir į Kolymos sritį, sovietinės įstaigos naudojo dar ir tokias priemones: tremtiniais sudariusiems 5 metų darbo sutarties ir šį terminą tesėjusiems, buvo pripažinta teisė pasirinkti apsigyvenimo vietą visoje **Sovietų Sąjungoje, išskyrus Pabaltijo kraštus**. Bet iš Jakutijos ir Kolymos sričių tremtiniais išvykti neleisdavo; minėtoms sutartims nevykdyti priežasčių bolševikai susirasdavo tiek, kiek jiems reikėdavo.

Jakutijos prievartos darbų stovyklose be paties Jakutsko pabaltiečių buvo ir srities sovchozuose. Jų buvo čičačiove, Čounsکو įlankoje, Ledynuotojo vandenyno pakrantėje ir Novosibirsko salose, toli šiaurės jūroje tarp 75-76 paralelės. Įsidėmėtinas dar sekantis būdas liktinai laikyti politinius tremtinius šiame žiauriame krašte: tremtinius ir prievartos darbams pasmerktuosius bolševikiniai vergų medžiotojai „leisdavo laisvėn“, jei kuris vergų susituokdavo su jakute, „sovietinio paso“ savininke. Patys nutremtieji pasų negaudavo, bet po santuokos akto pasirašymo įstaigoje cermonijos nubaustasis tapdavo laisvas, betgi ir vėl be teisės išvykti iš Jakutijos. Išimties teisę teikdavo išvykstantiems į Kolymą, taigi į piktesnes klimato sąlygas. Šios rūšies apgaudinėjimai buvo su aiškiu tikslu daromi — „laisvą“ tremtinį palikti šiame krašte kolonistų prievartos darbui, jau iki karsto, papildomais dar ir šeimos saitais pririšant.

Buvo kalbų, kad Kazys **Jakubėnas**, popularus ir plačiai Lietuvoje žinomas poetas antrajai okupacijai užėjus, buvo išvežtas. Poetas taikliais eilėraščiais pašiepdavo maskolius-okupantus. Ir kaip

kairysis socialistas liaudininkas, poetas buvo griestas bolševizmo priešininkas. Buvo žinių, kad poetas Sibire sušalo. Dabar tvirtinama, kad K. Jakubėnas buvo išgrūstas į Jakutiją, kur jį pasitiko mirtis. Sniegams nutirpus, buvo rastas jo lavonas. Poeto draugai turėtų pasirūpinti jo iš okupacijų laikų palikimu.

Apie darbo stovyklas **Arkties srityse**, kur žvejyboje bolševikai įdarbino tūkstančius vergų, Sovietų vergijos tyrinėtojai žinių neskelbė, nes jų neturėjo. Veikiančių Arktyje, už ledo užuolaidos slepiamų stovyklų paslaptį tik prieš metus atskleidė H. Tautvaišienė knygelėje „Tautų kapinynas Sibiro tundroje“. Autorė — tremtinė aprašė Trofimovsko žvejybos įmonę (rybozavod) ir žiauriausią joje vergų būseną, suminėdama panašius „rybozavodus“ su skyriais ir poskyriais, nuovadomis ir atskira administracija. Tokie „rybozavodai“ buvo: **Tit-Aruose, Stolby ir Bykove** — visi Lenos žiotyse. Be to, dar josios yra paminėtos stovyklos upės **Janos** žiotyse. H. Tautvaišienės tvirtinimu Trofimovske vergavo daugiau tūkstančio lietuvių ir kelios dešimtys Lietuvos piliečių žydų. Jinai taip pat pasisako apie lietuvių ir Lietuvos žydus, nugabentas į Bykovą ir į Janą.

Dabar yra paaiškėję, kad **Bykovo „rybozavode“** su skyriais Mastach, Ary, Barchaja, Kizam, Arzanastach vergavo apie 5000 žmonių, daugumos lietuvių, suomių ir kt. Sąlygos neapsakomai žiaurios, pavyzdžiui: Mis-Mastacho žvejybos nuovadoje iš 700 į čia 1942 metais atitremtųjų į pavarą pasiliko tik apie 300. Čia mirė:

- 1) Linkevičienė su posūniu Kęstučiu iš Šiaulių,
- 2) Butikas, Vytautas, iš Mažeikių,
- 3) Kazlauskas, Kostas, iš Mariampolės,
- 4) Rakauskas ir jo duktė,
- 5) Dulevičiutė, Regina,
- 6) Zavestauskienė,
- 7) Stašenis, Vytautas,
- 8) Nečajus, Richardas,
- 9) Teišerskis, Mikalojus,
- 10) Aravičius, Tadas,
- 11) Trubienė, Marija.

Ir į **Janos** žiotis 1942 m. nuvežta apie 4000-5000 tremtinių. Ir visose stovyklose lietuvių buvo daug. Iš šių duomenų reikia daryti išvadą, kad lietuvių Arkties žvejyboje buvo **keletas tūkstančių**. Lenos ir Janos upių deltose bene bus didžiausi lietuvių tremtinių kapinynai. Vergus žvejybai Arktyje bolševikai atrinko iš 1941 m. ištremtųjų į Sibirą: Krasnojarsko, Altajaus, Irkutsko ir kitų vietovių.

Tolimiausieji Rytai

Nepaliestiems gamtos turtams Tolimuose Rytuose eksploatuoti sovietų valdžia sudarė įstaigą, pavadintą „Dalstroj“, kuri vergų darbą panaudojo platinai, švinui, cinkui, geležies rūdai, anglims, auksui ir kitiems metalams kasti. Maskvai ypatingai buvo svarbus auksas, nes už auksą galima įsigyti viską. Auksu galima papirkinėti, samdyti šnipus, informatorius, organizuoti sukilimus ir perversmus. Nuo 1930-ųjų metų pradžios pradėta

Kolymos aukso kasyklų eksploatacija, šiam reikalui tolimoje šiaurėje nuo upių Kolymos ir Indigirkos vergų buvo nutiestas 1800 km ilgio sauskelis iki Ochotsko jūros pakrantės prie Magadano. Spėjama, kad Kolymos kasyklose per metus iškasama apie 75000 kg aukso.

1941 metais ištremtųjų pabaltiečių dalis pateko Kolymon, o 1945 metais išvežtieji į šį kraštą lietuviai, latviai ir estai beveik visi dirbo aukso kasyklose. Kolymos kasyklų vyriausias tvarkytojas buvo latvis Berzinš, 1937 metais, „valymo operacijoms“ vykstant iš pareigų atleistas, o kiek vėliau sušaudytas. Berzinš buvęs kiek žmoniškesnis vergams, bet jo vietininkas Pavlovas žvieriškumu prašokęs viską, ką galima įsivaizduoti.

Kolyma

Žiemos čia žiaurios su Celsiaus 60 laipsnių šalčio; siautėja sniego audros, vasara trunka tik tris mėnesius. Vergų mirtingumas viršija 20%. Kai kas skaitliuoja, kad Tolimųjų Rytų plotuose „Dalstrojo“ žinioje buvo apie 5 milijonai vergų — vyrų ir moterų, paskirstytų po stovyklas, kurių tikro skaičiaus niekas nežino. Vyriausioji stovyklų valdyba, įsikūrusi Magadane, turėjo dar ir skyrių **Dinginske**, apie 450 km į šiaurės rytus nuo Magadano. Stovyklų daugiausia pristeigta upių Kolymos ir Indigirkos ir jų įtakų pakrantėse. Vadina mame **Barlucho** stovyklų bukiete, apie 40° km į šiaurės rytus nuo Magadano, kiek arčiau upės Ko-

lymos pabaltiečių buvo net labai daug. Vergų stovyklų pristeigta Čuchotsko pusiasalyje netoli Aliaskos. **Verchniekolymsko** ir **Srednekolymsko** stovyklose buvo ir yra lietuvių, latvių ir estų. Specialiai moterims skirtoje **Elgeno** stovykloje, 538 km į šiaurės rytus nuo Magadano, buvo latvių. Viena vokiečių liudija, kad moterų stovyklų buvo Magadane, **Baloganoje** ir **Tolonoje**; 23 kilometrai nuo pastarosios buvo įrengta stovykla-ligoninė. Minėtoji vokiečių įvardintose stovyklose jau buvo buvusi, kai po keturių metų po stovyklų vazojimo ją pagaliau atgabeno į Elgeną. Ant stovyklos pirmųjų vartų buvo iškabintas šūkis „Tegyvuoja didysis Stalinas“; o ant antrųjų parašyta, kad įžengiame į NKVD darbo pataisos stovyklą. Toji vokiečių nusikalto tik tuo, kad buvo laikoma užsienietė.

Elgeno stovykla apvesta spygliuota viela; jos kampuose ant suremtų sijų įtaisyti bokšteliai sargyboms. Tvarka, kaip visur: laikomasi per metrą nuo vielių, nes įžengusius į draudžiamąją zoną šaudoma be įspėjimo.

Į Kolymos vergų stovyklas trėmė vadinamuosius legionierius ir tuos „kontrrevoliucionierius“, kuriuos sovietų valdžia kaltino bendradarbiavimu su vokiečiais. Šios rūšies „nusikaltėlių“ daugybes 1945/46 metais vežė iš **Nachodkos**, netoli Vladivostoko, ir iš Vladivostoko uostų į Magadaną ir čia juos skirstė po stovyklas.

Vadinamiesiems legionieriams čia pat organizavo teismus; teisiamiesiems skirdavo nuo 10 iki 25 metų, nors kiekvienam nusmerktųjų būdavo aišku, kad šiose baisiose sąlygose vargiai kuris nors

porą metų teislaikys. Čia kaikuriose stovyklose buvo su katorgos sprendimais. Šie buvo sukaustyti sekant caro laikų katorgos taisykles, grandinėmis. Juos ir į darbą varydavo sukaustytus. Šios rūšies „nusidėjėlius“ laikė „karo nusidėjėliais“. Jiems buvo uždraustas betkuris susirašinėjimas bei laiškų gavimas: taip tęsėsi iki 1954 metų.

Aukso kasyklų rajone, vadinamoje „Dželgolo“ stovykloje buvo latvių, lietuvių ir estų. Po karo į šį rajoną atgabena suomių, vengrų, austrų, rumunų, cechų. Aukso kasyklas vadindavo „Zoloty-styje“. Stovyklos buvo visiškai izoliuotos, draudžiant pašaliniams prie jų priartėti.

1954 m. gegužės 27 d. į Kolymą nauju transportu atgabeno 210 latvių, lietuvių ir estų. Atvežtieji laikė save „nacionalistais“; juos nusmerkė už partizanavimą; visi jie dar buvo nepalaužti.

Sunkiausio režimo prievartos darbo stovyklos buvo išdėstomos apie **Seimčaną**, apie 650 km į šiaurės vakarus nuo Magadano. Seimčanui priklausė stovyklos šių pavadinimų: Dnieprovskij, Kasion, Laso; čion priklauso ir Elgeno vyrų stovykla. Iki 1953 m. ir čia buvo sukaustytų vergų. Skirtos darbo normos neatlikusiems mažindavo maisto davinį. Baudimai karcериu buvo įprasti. Iki 1953 m. už darbą nieko nemokėdavo. Darbo diena 12 valandų; vėliau sumažino iki 8 valandų, bet prie jų reikia priskaityti dviejų valandų kelionės gaišatį. Čia vergai vartodavo posakį: „Stalinui mirus, sąlygos palengvėjo; Beriją nužudžius, galima buvo gyventi“.

Labai sunkios darbo sąlygos buvo dar ir šiose stovyklose: Orotukano, Osjomšik, Matrosov, Kin-

kanše, Buchta Kristi, Buldvičak, Arkagula, Berlag, Indigirkos stovyklų grupėje ir Čuchotsko pusiasalio stovyklose. Apie pastarąsias trūksta žinių. šiose stovyklose be pabaltiečių buvo ir kitų Rusijos tautybių darbo vergų.

Darbo vergų transportavimui buvo naudojami transporto laivai: „Sovietskaja Latvija“, „Feliks Dzeržinsky“, „Nogin“ ir „Džurma“. Pasakoja, kad 1946 metais garlaivis „Dalstroj“ su sprogstamąją medžiaga, skirta kasykloms, išlėkė į orą. Laivas dar nebuvo paėmęs vergų, tad aukų buvo nedaug. Dėl laivo išsprogdinimo apkaltino pabaltiečius: lietuvius ir latvius iš „ypatingos kontrrevoliucionierių grupės“, dirbusios Nachodkos uoste. Apie šį įvykį sovietų valdžia nieko viešumui nepranešė. Apie jį žinojo vietos gyventojai ir neskaitylingi vergai, išlikę gyvi.

Indigirkos nuovadoje priskaitome iki 30 vergų stovyklų; jų centras **Ust-Neroje**. Grįžusieji liudija, kad pabaltiečių grupė buvusi skaitlingiausia. Be jų čia buvo rusų-vlasovininkų, lenkų, rumunų, vengrų ir vokiečių. Indigirkos rajone dirbama trumpą vasaros metą. Žiemą dėl žiauraus klimato darbai nutraukiami, bet vergus tam laikui perkeldavo į kitas Kolymos stovyklas.

Aukso kasyklų svarbiausieji darbai buvo: viršutinio žemės sluogsnio nukasinėjimas bei sprogdinimas ir smėlio skalavimas. Administracija žiūrėdavo, kad vergas surastų bent 20 gr. aukso kasdien; tačiau reikia prisiminti, kad šis darbas galėdavo tęstis tik tris vasaros mėnesius.

Nors streikuoti Sovietų Sąjungoje draudžiama, bet Kolymos stovyklose vergų padėtis buvo tokia

sunki, kad protestai savaime iškildavo. Pirmasis pasipriešinimas žudikiškai Kolymos vergų stovyklų administracijai, anot įvykio stebėtojo, įvyko 1946 metais. Streikas tęsėsi tris dienas. Kai ugnia-gesiai nepadėjo, pradėta šaudyti iš kulkosvaidžių. Nušautų skaitoma 70, bet tikro skaičiaus niekas nežino, nes nužudytųjų lavonus skubiai rinkdavo ir tuojau nuveždavo. Bolševikų įniršimas aiškinant streiko vadus buvo toks didelis, kad iš išrikiuotų vergų eilės ėmė kiekvieną šeštąjį sušaudyti. Sekantieji neramumai vyko 1953-54 metais. Grįžęs vokiečių N. pasakoja, kad jį palaikė latvių; todėl jam reikėjo atlaikyti latviams taikytas represijas: sergančių nepripažindavo ligoniais, uždraudė susirašinėjimą ir pan. Kolymos plotas, skaitant nuo Magadano, tęsiasi 1,500 km į vakarus, tad apžvelgti šio ploto stovyklas neįmanoma.

Kitas sutiktas Friedlande liudininkas tvirtina, kad 1954 metų Kolymos streikas buvęs gerai organizuotas, apėmė daugelį stovyklų. Streiko išdava buvo panaikintos baudžiamosios ypatingo režimo stovyklos, vergus paskelbė „laisvais“, įdarbinant juos į buvusius darbus, nepakeičiant sąlygų. Kitas grįžusių liudija, kad streikams vadovavo pabaltiečiai su ukrainiečiais.

Tretysis liudininkas, japonas — karo belaisvis, tvirtina, kad 1954 m. Kolymos neramumuose dalyvavo apie 150,000 kalinamųjų. Neramumus sukėlęs beprasmiškas „drausmei palaikyti“ kalinamųjų šaudymas. Sukilimo pradžioje buvęs paskelbtas streikas. Streiko komitetas pateikė administracijai 20 reikalavimų. MVD išaiškinusi apie 150 streiko vadovų, išskyrusi juos iš barakų sušaudė.

Tatai sukėlė stovyklas, kurių administracija nepajėgė nuraminti. Iš Maskvos atskridęs specialus įgaliotinis pagaliau nuraminęs sukilusius vergus, patenkindamas svarbesnius jų reikalavimus. Kolymos neramumai tęsėsi visą mėnesį, darbai kasyklose buvo sustoję.

Kamčatka — Kurylų salos.

Kamčatkos vergų stovyklas administruoja **Petro-pavlovsko** centras, čia vergus išnaudoja žvejyboje ir kasyklose. Nemažas jų skaičius dirba prie kariškių įtvirtinimų ir aerodromų, ypač Kurylų salose; mat, iš čia nepertoliausia Amerikos Aliaska. Tiesioginių liudininkų, kad čia būtų buvusių pabaltiečių, nėra. Bet kas kita **Sachalino** sala, kur ir vėl Dalstroj'us išnaudoja vergus.

Nuo carų laikų Sachalinas garsėjo katorgos darbų kalėjimais. Sovietiniai satrapai didžiausius bolševizmo priešus izoliuoja čia; jų tarpe buvo pabaltiečių (latvių, estų), totorių, ukrainiečių ir satelitinių kraštų gyventojų. Vergai įdarbinti miškų kirtimuose ir naftos siurbimo pramonėje. Čia ir vėl sovietams daug pavojų, tad ir karo pramonėje dirba vergai. Sunkiausi darbai vyksta aukso ir platinos kasyklose. I 400 metrų gilumo kasyklas vergus nuleisdavo krepšiuose pakulinėmis virvėmis. Kartą trūkusi virvė palaidojo požemiuose šešis vergus. Po to kitiems nepakakdavo drąsos nusileisti krepšy; jie lipdavo atsarginiais, blogai įrengtais laiptais, kas trukdavo apie porą valandų, žiaurūs sargai iš blogai matančių atiminėdavo a-

kinius; juos už gerą pinigą parduodavo jų reikalingiems. Tokiems vargšams reikėdavo du kartus tiek laiko, kad išliptų iš šachtų.. Vergai trumparegiai, kad tokių vargingų kelionių išvengtų, dažnai nakvodavo šachtuose. Šachtuose buvo įdarbintų aklų vergų; tiems akinių problemos nebuvo. Vergų maistas buvo tik ryžiai diena iš dienos. Apranga nuo galvos iki kojų pamušta vata. Ligonius siuntinėdavo į Nikolajevską prie Amuro, kalėjimo ligoninėn. Šio miesto kalėjime kas mėnuo mirdavo po 25—30 kalinamųjų. Sachaline buvo nutremtų karo belaisvių-vokiečių. Nikolajevsko ligoninėje, kur dirbo vokiečiai chirurgai, prisiųstos rusės gydytojos „praktikantės“ operacijų metu be jokio atsiklausimo pačios imdavosi operacijų tęsimo. Vienos sunkios operacijos metu patyręs vokiečių chirurgas buvo „praktikantės“ nustumtas ir ligonis tik vien dėl to miręs. Vokiečiai belaisviai gyveno urvuose, gulėdavo ant 15 cm storumo šiaudų sluogsnio, neatsigindami blakių ir utėlių. Viena laimė, pasakoja sugrįžęs liudininkas, kad į tuos urvus neįsisuko šiltinė. Vergų sukilimai 1954 metais palietė ir Sachalino šachtų urvus.

Apie vergų stovyklas **Chabarovsko plotuose** žinių nėra. Vienintelė stovykla buvusi pačiame Chabarovske. Be to, iš Vorkutos ir kitų stovyklų į šias sritis buvo deportuotų latvių-politinių. Sovietai stengiasi šiame rajone organizuoti sovchozus ir, žinoma, Pabaltijo buvusieji ūkininkai jiems būtų naudingi, bet vergų padėtyje būdami jie čia tapdavo beverčiais bolševikinių biurokratų pastumdėliais.

Amūro apygardoje

Čia „Dalstrojui“ priklauso kasyklos, miškų eksploatacija, kanalų kasimo, uostų įrengimo darbai su steigiamais sovchozais. Amūro aukso kasyklos su vergais darbininkais veikia Amūro įtakų **Zejos** ir **Būrėjos** pakrantėse. Amūro aukštupyje, kiek į šiaurę, **Niukžos** rajone nuo 1930 metų veikia vadinamasai baudžiamasis rajonas, į kuri suvežė nubuožintus „kūlokus“. Vietovė maždaug 50 km į pietus nuo Niukžos, gavo pavadinimą „Kulakan“. „Buožes“ atgabeno su jų šeimomis; apgyvendino juos 17-je barakų. Čia primityviausiu būdu jieškota aukso; jo kasikus leidžia į 12 metrų gilumo šachtas. Sušalusius žemės sluoksnius atšildydavo įkaitusiais akmenimis. Iškastą smėlį perplauna, išskirdami auksą. Taip vergavo buvusieji ūkininkai-rusai. 1949 m. lietuvius, latvius ir estus, kurių neprijungė prie aukso kasinėjimo, nutrėmė į sovchozus. Kad patrauktų apiplėštus Pabaltijo ūkininkus į Amūro kraštą, bolševikai skatino juos įsitaisyti „nuosavus namelius nuosavame žemės sklypelyje“. Nuosaviems nameliams pasistatydinti bolševikai veidmainiškai siūlydavo po 5000 r. paskolos ir skatindavo veisti savų gyvulių. Po metų, pasistačiusiems namelį reikėdavo paskolos dalį gražinti, o už išlaikomą gyvulį ar paukštį mokėti mokestis ir duokles. Paskolų pagalba sovietikai laiko pažabotą kiekvieną, kas šiuo masalu būdavo paviliotas; toks neva laisvas nuo stovyklos vergas pats užsimaudavo vergo kilpą ant kaklo. Tatai ir vėl naujas Lenino premijos vertas būdas paversti žmogų vergu.

Komsomolskas. Jo statyme dalyvavo suklaidinti komjaunuoliai, bet uždavinio neįvykdė. Tatai buvo išgarsėjusi propaganda. Ir Komsomolską prie Amūro pastatė vergai. Ne viena nauja šiame krašte gyvenvietė vergų rankomis pastatyta.

+

Naudota literatūra

Adolfs Šildē. The profits of Slavery — § 58. Baltic forced laborer and deportees under Stalin and Khrushchev. Išleido Latvian National Foundation in Scandinavia, Stockholm, 1958, 302 p.

Autorius nuo 1955 m. spalio mėn. iki 1957 metų pabaigos apklausė 2000 karo belaisvių, vokiečių ir austrų, grįžusių iš Sovietų Sąjungos nelaisvės: iš kalėjimų, prievartos darbo stovyklų ir iš deportuotiems skirtų vietovių, kur jie sutikdavo pabaltiečius politinius kalinius ir deportuotuosius, A. Šildės pateiktoji medžiaga yra ir pagrįsta, ir patikrinta. Ją tad su dideliu autoriui dėkingumu čia naudoju. A. Šildės surinktą medžiagą, 1956 metais išspausdintą latvių kalba „Pa deporteto pėdam“ jau išiminėta, gauti sunku.

Joseph Scholmer. Die Toten kehren zurück. Bericht eines Arztes aus Vorkuta. Išleido Kiepenherbera Witsch, Köln-Berlin, 1954 m. 292 psl.

J. St. „Vokiečiai apie lietuvius Sovietų Sąjungos darbo stovyklose“. Apklausinėjimas grįžusiųjų 1955 m. spalio 11-18 d. ir Valės Š-lys pasisakymas vokiečių karo belaisvių Friedlando stovykloje apie Vorkutą. Medžiagą rankraštyje, 40 psl.

Papildymas

Žemiau įvardinamų knygų autoriai, patys perėję vergų stovyklas, čia kalba skaitytojams kairiomis jų raštų ištraukomis:

M. Kozanov. „Zavojeteli bielych piaten“ (Baltųjų dėmių užkariautojai). Išleido „Posiev“, 1951 m., 230 psl. su priedais.

Šios knygos autorius nuosekliau ir išsamiau nei kiti pavaizduoja Europinės Rusijos šiaurės vergų darbo stovyklas, pro kurias jis pats per 11 metų ėjo. Kaip ekonomistas-normuotojas ir buhalteris jis, kad ir vergų būdamas, priklausė prie tų 5% pasmerktųjų, kurie, anot jo paties, žiemą nešalo, vasarą nepatyrė mašalų ir uodų antpuolių; jam neskaudėjo strėnos ir nuo sunkaus kartais nepakeliamo darbo ir nuovargio nelinko kojos; todėl jis išliko gyvas. Kaip mokslingam ekonomistui jam nebuvo sunku išvelgti į vergų medžiaginius reikalus: į vergams skiriamas darbo normas, į jų maitinimo ir bendrąsias gyvenimo sąlygas, aprangą aprūpinimą ir kt. Autorius sugebėjo išaiškinti, kuriais ūkiškais sumetimais sovietų valdžia laiko prievartos darbo stovyklas, ir kiek ji iš žmogaus stovyklose išnaudojimo turi lobio. Bolševikai, esą giriasi apvaldę ir supramoninę šiaurę. Į šias pagyras autorius atsako: „Bolševikų šiaurėje laimėjimų sąskaitoje įrašyta: prakaitas, kraujas, lavonai, lavonai, kraujas, prakaitas!“ Jei kalbama apie šiaurės apvaldymą, tai šitai atliko vergai.

1930 m. gegužės 11 d. M. Rozanovas iš Tolimųjų Rytų buvo atvežtas į Murmanską geležinkelio stotį Lauchi su OGPU „trojkos“ (trijulės) sprendimu

nutremti į Solovecko specialios paskirties koncentracijos stovyklą 10-čiai metų. Vežtas tokį ilgą kelią etapais, autorius buvo purvinas, apšepęs, vilkėjo apdėvėta skrandute, kurios apikaklė buvusi gyva dėl judančių joje parazitų (utėlių). Išlaipintiems Louchi stotyje iš vagonų šimtams vergų, besityčiodami ir nuolat keikdamiesi, varovai-NKVD kareiviai tuojau surikiavo, įsakydami: „Žingsnis iš rikiuotės į šalį ar į priekį laikomas pabėgimu — šaunama be išpėjimo!" Suimtųjų koloną pavarė atokiau nuo Louchi stoties. O kas vyko po to, autorius šitaip vaizduoja:

Suimtųjų kolona pasuko kairėn į platoką aikštelę, kur dar smilko buvęs augniakuras. Ant prikalintų prie pušų lentelių tokie buvo užrašai: „Ruožo No. 6 komanda". . .

— Ko išsižiojate? Čia jūsų stovykla, — sušuko palydovai.

— O kur nakvosime, pilieti sargybini? — pasigirdo nevisai drąsus balsas.

— Kambariai kolkas neparuošti. Kur stovi, ten ir pernaktvosi. Negarsi asmenybė!

— Kaip tai, Sniege?!

— Nepatinka? O kam prieš sovietų valdžiąėjai?

— Bet aš jos blogu žodžiu neminėjau.

— Sena dainelė, žinome. Visi tokiais apsimeta. Sovietų valdžia be reikalo nebaudžia. Čia jums agitaciją varu išvarys. . .

— Žmonės, atvarytieji į šią tuščią vietą, laukdami, kas bus toliau, savo tarpe kalbėjosi jiems rūpimais klausimais.

— Kažin kada mus aprengs? — teiraujasi vienas, rodydamas savo apsiaustą, kelnės ir batus. . .

— O duona kaip? Ar jos pakanka? — klausia kitas.

— Pavalgydins, nebijok! Už blogą darbą „džinu" vaišina. . .

— Džinu? O kas tai?

— Sužinosi, kai dešimtininkas ar sargybinis ant tavęs užsisės.

— Nebus už ką. Aš ramus, museles neskriaudžiu. Mane kad tik valgydytų, o dirbti dirbsiu. Pripratęs. Durininkas aš. . .

— Pasirodžius keliems duona pakrautiems vežimams, pasigirsta komanda:

— Rikiuok! Kepaliukas keturiems!

— Žiūrėk, po aštuonis šimtus gramų! Gyventi galima! Teisybę pasakojo, maitina pakenčiamai.

— Daugelio veidai nušvinta. . .

Šis autoriaus gyvai atpasakotas pokalbis apie duoną labai yra būdingas užguitam Rusijos žmogui. Autorius šių kalbų neįvertina, bet mums jos atskleidžia sovietinės vergijos paslapties esmę. Ji yra 800 gramų duonos daviny.

— Viltis pasišildyti prie ugniakurio, — pasakoja autorius, — dingo.

„Jau antrą parą gyvename po atviru dangum. Stovinėjome duonos ir košės eilėje arba rikiuotėje", mat, kuopos viršininkas moko atvežtuosius kariško su juo pasisveikinimo. Čia padėtis tokia, kad nepataikysi ir minutės numirti. Svyruodamas nuo apėmusio snaudulio, kartu su kitais dūlinu prie barako statybos. Trys šimtai vergų, kad ir

labai lėtai dirbdami, privilkio nemažai statybinės medžiagos. . .

Solovecko vergų stovyklai, kuriai ir mes buvome priskirti, priklausė Baltosios jūros saloje, 100 km nuo Louchi, garsieji Solovkų pravoslavų vienuolynai. Solovkų sala buvo Solovecko vergų stovyklos N 4-sis, tad stovyklos teritorija, įskaitant sausiažemio tundrą ir pelkes, buvo nemaža.

Išsirikiavusieji eilėn pagamintai košei gauti beveik visi neturėjo indo jai paimti. Jie pakišdavo kas skiedrą, kas popieriaus gabalą, kas puoduką arba kepurę ir čia pat, nepasitraukę į šalį, apsiplikydami godžiai rijo karštą valgį. . .

Gyvenimas „tvarkėsi“, išmokome snausti prie ugniakurų. Nieks neskaičiavo, kiek susirgusių žmonių per tą trumpą laiką nugabeno į stotį Louhi, kur buvo lazaretas.

Po penkių parų pakilo barako pastatas darbininkams, kontora su izoliatorium — stovyklos neklaužadoms bausti ir sutalpinti. Buvo statomos patalpos ligoninei, kalvei, komadiruotės (punkto, kur buvo trakto statybos valdyba) viršininkui skiriamas trobesys. Nors pastatas darbininkams buvo be stogo, bet su lubomis; jo sienos saugojo žmones nuo vėjo ir sniego. Nereikėjo kartoti, kad susirikiuotumėme persikelti į šias patalpas. Kuopos viršininkas, atskaitęs pirmuosius 50 žmonių, įsakė jiems bėgti į baraką. Kai barakas jau buvo pilnas, atėjęs kuopos viršininkas žinovo žvilgsniu apžvelgė padėtį:

— Riebiai susitvarkėte. Susiglaudinkite!

— Kur šia besusiglaudinsi? Sugrūdai kaip silkes. . .

— Tylėk! čia jums ne žaidimas. Aš turiu įsprausti dar 40 žmonių. Klausyk komandos: „Pasisuk dešiniu šonu!"

„Komanda — svarbus veiksnys, ypač, jei ji iš valdžios. . . Pasisukome, gulime ant šono ir laukiame, kas toliau."

— O dabar susiglauskite, arčiau kitas prie kito!

„Sugirgždė narai. Žmonės sujudo glaudindamiesi".

— Dar glaudžiau! Kad kaulai tratėtų!

Ir vėl sugirgždo narai. Pasigirdo vaitojimas. Stebuklas įvyko. Prie durų iš abiejų šonų dviejų augštų naruose pasilaisvino maži ploteliai. Paskutinieji 40 žmonių — ramiausieji ir sirguliavusieji gavo pastogę. Sušilo barakas. Kaimynai iš kairės ir iš dešinės spaudžia ir spaudžia, kad sunku beatgauti kvapas. . .

Sanitarinis atvežtų žmonių aptvarkymas taip pat vertas didelio dėmesio dėl jo primityvumo.

Vadinamoji pirtis buvo už 2-jų km nuo komandiruotės — medinis pastatėlis be langų, lentynų ir be patalpų nusirengti. Ankšta — nusiprausti nėra kur. Pirtis be tinkamos krosnies ir be įrengimų.

Mes su baime stebėjome šį higienos židinį; drėbėjome, kad teks nusimesti skudurus į gryną sniegą po atviru dangum.

— Ko čia trypiate? Ar reikės kviesti? Kitus sulaikote. . .

Čia pat etape buvęs kirpėjas atbukusia parazitų ir purvo priskretusią kerpamąją mašinėlę rovē mūsų plaukus iš visur, kur jie beaugtų. Ten pat drebėdami nuo šalčio, eilėje stovėjo negavusieji vandeniui pasiimti kibirėlių.

— Judėkite! Pasakyta penkios minutės, reiškia, praėjo laikas. . . — rėkė kuopos viršininkas, atiminėdamas iš išeinančių iš „pirties“ medinius kibirėlius.

Kalendamas dantimis, drebėdamas nuo šalčio, į turimą kibirėlį gavau ne daugiau 2-jų litrų šilto vandens. Per tris mėnesius tik du litrai! . . . Tatai buvo „sanitarinis apvalymas“, kurį prisiminus karštos vasaros metu šiurpas eidavo visu kūnu.

Kuopos viršininkas, vidutinio amžiaus šviesplaukis vyriškis be uniformos, galifė kelnėmis, avis gerais batais ir vilkįs stovykliniu „bušlatu“ (puspaltis), pats buvęs stovyklininkas, mėgo rikiuotes ir karišką pasisveikinimą. Pats viršininkas buvusius buožes ir kriminalinius mokė muštro. Praeidamas pro išrikiuotą žmonių eilę, jis savo batų kulnėmis smogdavo kyšančią iš rikiuotės vyžuotą koją.

— Aš nejuokauju, rikiuotė ne Riazanės bobų turgus. . . Mes turime būti pavyzdžiu kitiems, — mokė viršininkas. Poto sekė ilgai užsitęsusi sveikinimosi pamoka su žodžiavimais, keiksmiais, įsakymais ir jų kartojimais, kol pagaliau viršininkui šis darbas pabodavo".

Atvežto etapo žmonės, ilgai nelaukę, išskirstė būriais maždaug kas šeši kilometrai. M. Rozanovas pasiliko prie būrio kilometras N 6 su maždaug 400 žmonių. Autorius buvo įjungtas į šešių vyrų grandį ir, pradėjus žemės kasinėjimo darbus, veikiai tapo grandies vyresniojo. Kadangi anuomet stachanovininkų sovietų valdžia dar nebuvo išradusi, užduotinį darbą grandis šiaip taip atlikdavo.

„Anuomet Solovecko stovyklose „drino“ — si-
stemo nutremtųjų mušimo ir smurtavimo lai-
kotarpis vis dar tęsėsi. Tremtinius savo nuožiūra
ir už viską bausdavo visi: palydovai, kuopų virši-
ninkai, dešimtininkai ir net švaros barakuose pri-
žiūrėtojai. Visi su suimtaisiais elgdavosi pikčiau,
nei su gyvuliais, štai kokių būdavo bausmių: žie-
mą nuogai išrengtą nusikaltėlių statydavo ant kel-
mo ir laikydavo jį tol, kol apšalęs nenuvirsdavo į
sniegą. Vasarą šią bausmę pakartodavo vasariš-
kai: išrengtą nusidėjėlių statydavo ant kelmo iki
uodai debesiu nepadengdavo jo kūno ir iščiulpda-
vo poros stiklinių kraujo. Bausmių žiaurumas ska-
tindavo tremtinius nukirsti pirštus ir žalotis, kad
patektų ligoninėn ar invalidų kategorijon. Iš ligo-
ninės kitą po kito gabendavo mirusiųjų lavonus.

— Broliai! Ką jūs darote? Aš dar gyvas! . . .

— Daktaras geriau žino. Sakė, kad miręs. Mūsų
reikalas mažas — įsakė išvilkti, tai ir velkame.
Nutilk nors kartą! . . .

Tai ir tokių scenų Solovkuose būdavo. Baisus ir
nieku nepateisinamas teroras tęsėsi nuo 1926 iki
1930 metų. žiaurumo faktus patvirtindavo kiek-
vienas, pabuvęs Solovecko stovyklose. Čia minimu
laiku iš Archangelsko, Kemi ir Soroki uostų anglų
laivai išveždavo apdorotas miško medžiagas. Ant
jų, taigi, nutremtieji vergai savo krauju dėjo įra-
šus, prašydami užsienių pagalbos.

Pagalba atėjo iš organizuotos Anglijos darbi-
ninkijos ir jos spaudos. Aptikti krauju ant lentų
užrašai virto pasaulinio masto sensacija. Anglijos
uostų darbininkai-krovikai gabenamoms iš Rusi-
jos prekėms paskelbė boikotą, atsisakydami jas

iškrauti. Tatai privertė sovietų valdžia ir kompartiją keisti elgesį su vergais-darbininkais šiaurės Rusijos stovyklose. Sovietų valdžia ir kompartija apie vykstančią Solovecko stovyklose suvalę žinojo, bet sąmoningai nieko nedarė, nes čia buvo naikinami parazitinio jų režimo priešai.

Solovecko stovyklose anuomet buvo apie 120,000 vergų. Kiekviename tos stovyklos skyriuje ir padalinyje kasdien apyskaitose buvo nurašomi šimtai žmonių; tad manyti, kad valdžia „nežinojo“, kodėl ir dėl kieno kaltės žmonės miršta kaip musės, arba žalojasi, yra šlykštus melas. Kai iškilo minėta istorija, GPU kolegija kaltę suvertė buvusiems stovyklose baltagvardiečiams, neva sulindusiems į valdžios aparatą ir ten kenkusiems jos autoritetui. Kaip visuomet įprasta, atsakomybė krito ne smurto įkvėpėjams, bet jo vykdytojams. Artimo kaimelio gyventojai žinojo, kas vyksta Solovecke, tikrai Kremlius ir Lubianka (NKVD centras Maskvoje) dėjos nieko nežinančiais", — konstatuoja M. Rozanovas.

Mūsų Louchi-Kestengos traktas, atrodė, buvo vienintelis iš visų Solovecko stovykloje buvusių padalinių, kur tokio administracijos šėlimo nebuvo. Ir mūsų „komandiruotėje“, kilometras N 6, kartais paskaičiuodava dantis, nutraukdavo vergą nuo narų, bet tai nedažnai atsitikdavo. Tik kartą, birželio pabaigoje, pavargę dūlinome stovyklon, pasirinkdami sausesnes kelio vietas. Tuo metu pora raitų enkavedistų, risčia pro mus pralėkdami, arklių kanapomis išmestu purvu mus aptaškę, šuktelėjo mūsų konvojui: „Kas tatai, kokia čia tvarka? Kodėl palaidai, ne rikiuotėje ir ne keliu

vedate? Tepajunta stovyklą. . . Konvojus suvarė išvargusius iš darbo grįžtančius į atskiestą molingą kelio buizą, iš kurios stovyklininkai vos nevos klimstančias kojas ištraukdavo.

Kartą, birželio mėn. įpusėjus, patikrinimo metu paskelbė mums OGPU kolegijos, jos nario Gliebo Bokij pasirašytą įsakymą, skelbiantį Solovecko stovyklos revizijos rezultatus. Po akto skaitymo sekė sušaudytųjų pavardės. Pirmoje vietoje buvo pagarsėjusio Kurilkos, persiunčiamojo punkto „Popov Ostrov“ komendanto, pavardė. Toliauėjo pavardės baltųjų, o likusios kriminalinių; sprendimas buvo įvykdytas, šimtas, kitas „smurtautųjų“ gavo nuo 3 iki 10 metų bausmių papildymus“.

Bet istorija tuo nepasibaigė, žiemai prasidėjus, autorius pateko į naują Solovecko stovyklos miško darbo padalinį „Trečiosios distancijos N 11 stovyklą, ši stovykla buvo visai neseniai įsteigta ir pastatyta ežero Vyg saloje, tarp Petrozavodsko ir Mai-Guba. Šio punkto viršininkas įteikė M. Rozanovui krūvą raštų, sakydamas: „Pasirašinėti raštus mėgstu, bet ką nors parašyti — man peilis po kaklu“. . . Gavęs buhalterio pareigas, autorius tuose raštuose išskaitė, kad Valstybinis Murmansko geležinkelių miškų trestas yra sudaręs su Solovecko stovykla sutartį, pagal kurią stovykla įsipareigoja iki 1931 metų gegužės 1 dienos paruošti trestui 3 milijonus kubinių metrų medienos po 4 rub. 50 kap. kubometrui. Žiūrinedamas pristatytinos medžiagos sąlygas, gaminių matavimus ir gaminių kokybę, Rozanovas įsitikino, kad tas miškas skiriamas eksportui į Angliją, nes kaiku-

rios pagamintos medienos rūšys buvo angliškais terminais pavadintos. Sąlygos buvo žvėriškai nuostolingos. Buvo grieščiausiai išakyta rąstus ir medžiagas žymėti ŽL-Želles (geležinkelių miškas) kleimais, nors gamintojas buvo Solovecko stovyklos vergai. Pagamintas miškas reikėjo pristatyti i Soroki uostą, į kurį atplaukdavo anglų laivai.

Po tokio sąlygų aptarimo niekas negalėjo įtarti, kad tos medžiagos yra vergų gamintos ir kad jos skiriamos Anglijai. Taip komunistų valdžia prekiaavo su Anglijos kapitalistais vergų darbo gaminiais, apgaudinėdama savo žmones ir darbininkus anglus, boikotavusius vergų darbo gaminius. Šiuo atveju bolševikai neapgavo Anglijos miškų medžiagos importininkų ir bankininkų, su kuriais ji slapta susiuostė.

1931 metų pradžioje miško medžiagų gamybos pačiame įkarštyje GPU įsakymu iš keleto dešimčių punktų, įruoštų palei Murmansko geležinkelį, vienos paros laiku nežinia kur dingo vergai-darbininkai ir darbiniai arkliai. Buvusieji barakų spygliuota viela aptvėrimai ir sargybų bokšteliai buvo nuimti. Paaiškėjo, kad laukiama pravažiuojančios Anglijos darbininkų delegacijos. Vietinė valdžia gavo įsakymą paaiškinti anglams, kad ištuštėjusieji pastatai priklauso Karelijos miškų trestui, kad suimtų žmonių čia nėra, kad kaliniai dirba prie Baltosios-Baltijos jūros kanalo trasos nustatymo, atseit, miško medžiagų gaminimo darbų čia iš viso nėra. Ir į izoliuotąją „komadiruotę“, kur dirbo M. Rozanovas, staiga buvo atvežta 500 darbininkų vergų, kad jos paslėptų nuo anglų delegacijos akių. Savaitei praėjus, viskas apsiram-

no; anglų delegacija buvo sugrįžusi į Maskvą. Prie greit ištuštėjusių barakų vėl grįžo spygliuotosios vielos, sargybų bokšteliai, o į barakus sugrįžo sumintieji; geležinkelių stotis atgavo buvusią savo išvaizdą. Aišku, kad ir anglų darbininkų delegatus bolševikai apgavo.

Čia minimoji sutartis buvo pažymėta „neskelbtina“. Iš viso jos buvo pagaminta šimtas numeruotų egzempliorių. „Ant mano rankose buvusio egzemplioriaus, — rašo autorius, — ranka buvo įrašytas N 62“. Autorius galvojo, kaip būtų gera tokią sutartį paskelbti Londono „Times“, tuomet vakariečiai įsitikintų, kokius šachermacherius bolševikai ištaisinėja, kad paslėptų teroru ir vergų darbu pagrįstą bolševikišką ūkį.

Skyrelyje „Iš nelaisvės nelaisvėn“ M. Rozanovas pasakoja, kaip 1940 metų rugsėjo mėnesį navigacijos pabaigoje į Usos ir Pečioros augštupį plaukė baržų karavanai. Ust-Usos prieplaukoje vyravo tikra Sodoma-Gomora, mat, visos prieplaukos buvo užimtos. Iš atplaukiančio garlaivio pasigirdo šauksmas, kad Vorkutos-Pečioros stovyklą atstovas priimtų jam siunčiamą krovinį. Autorius prisiskverbė prie prieplaukos, kad pamatyti koki, krovinį atgabeno atplukdytoji barža.

Baržoje buvo žmonių. Jų padėtis buvo žiauriai pritrenkianti. Iš kelių šimtų tik keletas stovinėjo, visi kiti sėdėjo arba gulėjo įvairiuose padėtyse: tūpčiomis, klūpčiomis, gulščiomis, pasisukę šonu ar nugara. Daugumos veidai buvo kančių iškrai-

pyti; kitų veidų išraiškos buvo atbukusiai apatiškos. Iš tos žmonių masės kilo šlykščiausia, nepakenčiama smarvė — ir kalėjimų „parašės" taip nedvokdavo. Baržų briaunų apatinės lentos buvo aptaškytos gelsvos spalvos gleivėmis su kraujo lopais. Buvo aišku, kad etapo žmonės serga kruvinąja, bet nebuvo drąsos klausti, mat, baržos paskuigalyje ir priekyje ant dėnio vaikštinėjo ginkluoti NKVD sargybiniai. Su jais negalėjo būti kalbos: nutukinti ir atbukinti jie kalbą nepripažindavo; jie žinojo tikrai savo viršininką ir jo įsakymą. Iš visų ginklų rūšių kariuomenės dalių ši buvo ištikimiausi.

Atvežtieji buvo raudonosios armijos uniformomis. Vyravo eiliniai kovotojai, bet buvo ir leitenantų. Kiek anksčiau buvo šnabždėta, kad Pečiora bus plukdomi raudonosios armijos kariai ir komandyrų, buvę patekę suomiams į nelaisvę, bet etapai su šios rūšies žmonėmis praplaukdavo nesusustoję; juos gabeno į Kožvą geležinkelio tiesimo darbams. Šis gi transportas buvo skirtas Vorkutos-Pečioros stovyklai.

— Piliečiai, pasitraukite nuo baržos briaunų. Čia saugomi tėvynės išdavikai.

„Laukti įsakymo pakartojimo buvo pavojinga. Atskubėjęs 3-jo skyriaus įgaliotinis pašnabždomis tarėsi su konvojum. Greit atvyko mūsų stovyklos sargyba ir visi šeši persiunčiamąjį kalėjimo vežimai. Prasidėjo atvežtųjų iškrovimas".

— Kas gali pats savo jėgomis išlipti? Iš baržos į klausimą niekas neatsakė.

Išlipusieji išsirikiavo. Išėjęs įgaliotinis prabilo:

— Pagal gautų dokumentų jūs kaltinami kariš-

kos priesaikos pažeidimu; jūs pasidavėte prieš netaislingumą. Iki teismo Vorkutos-Pečioros stovykla jus laiko suimtais ir tardomais. Įstatymui įvykdyti pasilikusieji jūsų kariški ženklai pašalinami...

Ilgaliotinis, dar kartą apžvelgęs rikiuotę, pradėjo ženklų nušalinimą: truktelėjimas ir leitenanto ženklo-kvadratėlio nėra. Šią ceremoniją tylėdama nuo kalnelio stebėjo susirinkusi minia; tylėdama išsiskirstė. Tylėjimo menas buvo supras tas ir įsisąmonintas centre ir čia, Pečioroje.

Atvežtųjų partijai nužygiavus kalėjimo link, atėjo sanitarų eilė. Nuo baržos iki vežimų skubėjo sanitarai su neštuvais. Vietų vežimuose buvo maža, o ligonių daug.

— Taip ir penkiais važiavimais nesusitvarkysime. Na, ar . . . Sanitarams buvo liepta „gyvus maišus“ krauti išilgai ir skersai vežimų.

Įsakymas buvo įvykdytas: „Nusilpusios galvos ir bejėgės kojos nusviro per vežimų šonus. Vežimai pajudėjo girgždėdami; jiems pritarė ligonių aimanos. Stovykla turėjo rūpesčių dėl darbininkų papildymų. . . .

Vakare paaiškėjo etapo kruviną sirgimo priežastis. Tuos vyrus vežė jūra iš Archangelsko iki Narjan-Maros. Jie gaudavo 400 gramų duonos, po 2 silkes ir po puoduką vandens dviem asmenim dienai. Jūra buvo nerami, kelionė vietoje 3-jų dienų tęsėsi visą savaitę. Suvaryti į laivo apačią ir negaudami vandens, belaisviai, iš autų nusiviję virves, pririšę prie jų indus, sėmėsi jūros vandenį troškuliui nuslopinti, ši aplinkybė ir buvo kruvinosios priežastis.

Kasdien iš lazareto išveždavo po vežimą lavonų.

Išlikusius nuvarė į Intą — prie Ust-Usos jieškoti naftos ir anglies. Ten nebuvo barakų ir miško. Inta tekėjo tundra.

1940 m. lapkričio mėn. atvyko teismas, kuris taip pat išvyko į Intą. Teismo sprendimų blankai buvo iš anksto pripildyti. Juose buvo tuščios vietos teisiamojo pavardei ir vardui įrašyti, kuriuo straipsniu kaltinamas ir kiek metų bausmės teismas skyrė. Tokios teismų sesijos buvo žinomos. Ir bausmės — 5-8 ir 10 metų vergų darbo stovyklos taipgi buvo žinomos. Kitokių sprendimų nebūdavo. Tokiam sprendimui parašyti teismas sugaišdavo 10 minučių.

Miestas Kožva ant lavonų

Kožvos kaimelyje, didžiausiam prie upės Pečioros, buvo 28 pirkios. Gyventojai vasarą uždariauja darbadieniais, žiemą medžioja, rankinėmis girnomis mala miežius, šeštadieniais geria vėdą užsikasdami žuvim. Pats Stalinas žemėlapyje prie Kožvos prisegė raudoną skrituliuką. Kožva yra pirmoji už poliarinės geležinkelio magistralės Leningradas-Kotlas, Kniaž-Pogost-Kožva-Vorkuta mazginė stotis. Toliau numatyta statyti liniją per Uralo kalnus visu šiaurės Sibiro iki Ochotsko jūros, viso 12,000 km — tundra, taiga ir visados išalusią žemę. — milijardai rublių, milijonai darbininkų, žinoma, vergų. Tokios aibės žmonių ir NKVD nesuvarys; todėl pirmai pradžia šis projektas vykdomas 1100 km ruože: Kotlas-Vorkuta. Trys šimtai tūkstančių stovyklininkų trijų metų laiku

įveikė geležinkelio statybą Kotlas-Kožva ruože. Išskilmės, puotos, garbinimas protingiausiojo Berijos, ordinaai, telegrama Stalinui, o apie 300,000 vergų užmiršta.

M. Rozanovas iki laivo turėjo 4 val. laisvo laiko. Jis susirado inžinierių, su kuriuo bendravo Pokčioje. Inžinierius tarp kitko pasakoja: „Nuo šių metų (1941) sausio mėnesio pasiutusių tempu a-noj pusėj Pečioros pradėjome statyti miestą — vyriausybė nutarė Kožvą paversti rajono miestu, nors trobesio dar ne vieno. Įsakyta iki pavasario atlikti statybos darbus; visi numatytieji statyti trobesiai, mūriniai ir mediniai 2-jų augštų. Iki gegužės 10 d. pastatėme 60 trobesių. Atsikraustė prokuroras, rajono vykdomojo komiteto pirminkas, NKVD rajono viršininkas, visi su šeimomis.

Statybas vykdėme žiauriausiomis sąlygomis. Žmonių privežė apie 15,000. Sugrūdo juos į palapines; kuro skirdavo per mažai prie mūsų 40-45 laipsnių šalčio. Pasikartojo, kas nuolat kartodavosi. Kovo mėnesiui jau nebuvo maisto produktų. Bulves, sėtinius, žuvį, mėsą sunaudojo visą. Pasiliko tik vienus miltų, žmonės maitino miltų sriubele. Duonos 400-600 gr ir du kartu per dieną toji sriubelė, tai ir viskas. „Ir pradėjome nurašinėti po 200-300 žmonių kasdien. Mirdavo, kaip musės, vieni nuo cingos, kiti visai išsisėmę, o dar kiti nuo sunkaus darbo ir šalčių. Mirtis šienavo lenkus belaisvius; jų į šiaurę nemažiau 150,000 atvaryta“.

Atrinko kelias dešimtis vergų mirusiųjų lavonams užkasinėti. Įšalusios žemės neįveikdavo net geležinės dalbos. Darbas, kaip paprastai, užduo-

tinis — kiekvienam vergui po 5 lavonus užkasti. Brigadas aprūpino rogėmis ir įrankiais. Vietos kapinėms nenumatė ir nepaskyrė. Brigados užkasdavo lavonus, kur atrodė patogiau. Būdavo, atverčia sušalusias sąmanas, prikrapšto žemės apie suguldytus lavonus, tąja žeme apipila, pridengia juos sąmanomis ir skubiai grįžta sekantį lavonų vežimą atsigabenti, šiuo būdu būsimąjo miesto rajone užkasė keletą tūkstančių mirusiųjų.

Iki gegužui įpusėjant, viskas vyko gerai. Vieni statė, kiti mirdavo, tretieji laidojo, o ketvirtieji — naujieji vergai ateidavo mirusiųjų pakeisti. Pasibaigė šalčiai, saulei pašildžius išnyko sniegas. Naujai pastatytuose namuose apsigyveno valdžia. Būdavo, išeina kuris nors viršininkas į gatvę, patraukia orą ir sutraukia nosį. Kasdien vis blogiau ir blogiau „kvepėjo“. Kartą rajono vykdomojo komiteto sekretorius prie įstaigos tvoros pamatė kyšančius iš samanų žmogaus rankos pirštus. Nuėmus sąmanas buvo rasta 50 lavonų. Iš čia prasiėjo visa istorija. Kožvos stovyklos punkto komendantą suėmė: mat, jis skaičiavo laidojimus, bet nepatikrino, kur ir kaip mirusieji pakasami. Brigadininkus-laidotojus ištrėmė į baudžiamąsias stovyklas. Bandė sužinoti, kuriose miesto vietose lavonai pakasti, bet iš to nieko neišėjo. Pakasimas vyko žiemos metu visur, kur patogiau, o dabar tose vietose žaliavo žolė, o kaikur jau riogsojo statybos. . .

Atrinko apie tris dešimtis žmonių iš paliegusių, pažadėjo jiems už surastą lavoną premijas po 200 gr baltos duonos ir truputį sviesto. Tiktai dabar buvo paskirta kapinėms vieta. Čia sušalusioje žė-

mėje kasė naujas duobes brolių kapams. Kitos brigados išveždavo iš miesto lavonus; jų jau išvežta keletas tūkstančių.

Praėjusią savaitę atvykęs iš paties miesto technikas pasakojo, kad šešis namus rado pastatytus ant lavonų. Reikėjo iškelti gyventojus, išlaužti grindis, lavonams pašalinti. Naujoji Kožva ant lavonų pastatyta, mirusiųjų lavonų, už miesto ribų užkastų, dabar niekas netvarko. Dvokiančio oro pakaks metams.

— Gražus darbelis, miestas ant lavonų, ar tu ką nors panašaus esi girdėjęs? - baigė inžinierius.

— M — taip!. . . Teisybė, apie tokią miestą neteko girdėti, bet žinau ant žmonių kaulų statytą traką. Alrgi gyvendamas Solovecko stovyklose nieko negirdėjai apie Uchtos traką, statytą Suomijos sienos kryptimi?

— Ten 1929 ir 1930 metais atsigulė nemažiau 40,009 vergų. Kiekvieniem dviem metram kelio atitenka vienas lavonas. Tai tik tiek aš žinau. Bet gi ar mes ką nors žinome, kiek žmonių žuvo Kolyomos aukso kasyklose? Jau penkeri metai jūra į tenai veža vergus, bet ar bent vienas iš ten grįžo? O Kožvoje ikišiol ar mažai žuvo?

— Ten apie 15,000 ne mažiau. . . Per du mėnesius kasdien mirdavo po 250, apytikriai.

— Bet tai nedaug; 15,000 nedidelis jiems nuostolis! Bet ar žinai, kiek dabar, šiuo metu, 400 kilometrų geležinkelio Kožva-Vorkuta statybos ruože dirba žmonių?

— Trys šimtai tūkstančių! Kiekvienam kilometrui apie tūkstantis! Apie 100,000 lenkų, apie 30,000 iš Suomijos gražintų karo belaisvių, maž-

daug tiek pat pabaltiečių, daug besarabiečių, ukrainiečių ir baltarusių, iš užimtų buvusios Lenkijos teritorijų, šie naujai atvežtieji, o apytikriai jų pusė, dabar praktiškai eina mūsų geriausios, tobuliausios pasaulyje sovietinės konstitucijos kursą!

— Bet tu, drauguži, po Pokčos paleidai liežuvį, — pajuokavo autorius, atsisveikindama su savo buvusiu draugu — inžinierium. . .

Visi žinojo, ikad statomoje Naujoje Kožvoje vergai miršta, kad nėra jiems gyvenamųjų patalpų, nėra maisto produktų. Visi matė ir žinojo, kad į Kožvą vietoje daržovių, mėsos, veltinių rieda vežimai su technikinėmis statybos priemonėmis. Kalta stovyklos valdyba ir pats Gulag'as, kuriems mirusieji — ne nuostolis. Bolševikai dėl pražudytų žmonių neturėjo prieš ką vaidinti teismo komedijos; viskas pasibaigė be šio įprastinio triukšmelio.

Autorius iš Ust-Usos į Kožvą išvyko 1941 m. birželio 10 dieną, navigacijai Pečiora prasidėjus; tad pasakojimai, kad Kožva-Vorkuta geležinkelio ruožo statyboje buvo vergų **pabaltiečių** nekelia abejonės. Suimamieji Pabaltijo kraštuose 1940/41 metais iki Baisiojo Birželio — iki birželio 15 d. jau buvo čia žiemą mirusių vergų pakaitalas. Buvo čia ir buvusios Lenkijos rytinių žemių 1940-41 metais išvežtieji, bolševikų „išlaisvintieji“ baltarusiai ir ukrainiečiai.

Keletas šių iš minėtojo M. Rozanovo veikalo ištraukų teikia pakankamai medžiagos bei pagrindo patirti bei įsitikinti, kokios buvo vergų darbo stovyklos Rusijos šiaurėje 1930-1940 metais.

J. B. Margolin. „Kelionė į Ze-ką šalį“. Čechovo vardo leidykla, 1952 m. New York, N. Y., 416 psl.

Julius Borisovičius Margolinas gimė 1900 metais gydytojo šeimoje. Gyveno Jekatironslave (Dniepropetrovske) ir Pinske. Augštuosius mokslus ėjo Berlyne, išgydamas filosofijos daktaro laipsnį. Baigęs mokslą apsigyveno Lodzėje, kur parašė keletą knygų, o 1936 m. emigravo Palestinon.

1939 m., kaip Lenkijos pilietis, J. Margolinas grįžo Lenkijon, kur jį užklupo Antrasis pasaulinis karas, prasidėjęs 1939 m. rugsėjo 1 d. Aplinkiniais keliais Margolinas pasiekė Pinską, kur gyveno iki 1940 metų. Rusams okupavus rytinės Lenkijos sritis, kartu ir Pinską, tų pačių metų birželio mėn. bolševikai įvykdė šių sričių gyventojų masinius išvežimus į europinės Rusijos šiaurę. Kaip neturintis sovietinio paso, Margolinas pateko išvežamųjų skaičiun.

Palei Murmansko geležinkelį, Baltosios-Baltijos jūrų (Bielomoro) kanalo statybos zonoje, buvo pristeigta „darbo pataisos“ (vergų) stovyklų su skyriais ir poskyriais. Ir ko tose stovyklose nebuvo: uzbekai, lenkai, kiniečiai, ukrainiečiai, totoriai, vokiečiai. Į šias tad stovyklas pateko atvežtieji iš buvusios Lenkijos sričių papildomieji lenkų ir žydų transportai. Autorius skaičiuoja, kad vien iš Lietuvai artimų Lenkijai priklausiusių Bielorussijos teritorijų buvo išgabenta darbams vergų apie 50,000 žmonių. Stovyklos, į kurią pateko autorius, centras buvo prie geležinkelio stoties **Pialma, Medviežegorsko** kaiminystėje; čia buvo kanalo kasimo administracijos centras. Atvežtuosius patalpino stovyklos punkte, vadinamame „48-sis

kvadratas", kuriame sutelkė 1050 vergų, 40-ties kareivių saugomų. „Bielomoro" statybos zonoje tokių punktų ir skyrių, didesnių ar mažesnių, buvo keletas dešimčių.

Ilgiau kaip mėnesį laiko atvežtieji iš Pinsko nežinojo savo likimo. Pagaliau visiems buvo praneštas NKVD Ypatingojo Pasitarimo Maskvoje nuosprendis, skyriąs kiekvienam po 3-5 metus tremimo kaipo socialiniai pavojingiems. Tame sprendime nebuvo jokios logikos; bausta iš peties. Nors pinskiečiai aimanavę ir kėlę triukšmą, bet vergai rusai juos raminę, kad bausmės esančios vaikiškos ir nėra reikalo jaudintis.

Antras reikalas buvo kur kas sudėtingesnis. Atvežtam į „48-jį kvadratą" visam Lenkijos žydų 1000-čiui buvo paskelbta, kad jie per 3 savaites privalėsia pakilti iki pilnaverčių darbininkų — miško kirtikų. Pirmą savaitę jie privalo atlikti 25%, antrą — 50%, trečią — 75% skirtos darbo normos.

— Juokingai atrodydavo, rašo J. Margolinas — ilgaskverniai Galicijos žydai, kai jų 30 vyrų brigada tesėdavo atlikti vienos dienos vieno asmens darbo normas tikrai 90%. Dėl to brigadininkas kiekvienam žmogui parašydavo atlikto darbo normos tik 3% — $90 : 30 = 3\%$ asmeniui. Bet iš pat pradžių galicijiečiai taip samprotaudavo: jei neatlikusiems 100% normos duodama 500 gr. duonos ir du kartu — iš ryto ir vakarais skystos sriubelės, tai ar nevistiek, kiek tos normos atliksime — 3%, 15% ar net 50%, mes vistiek turėtume gauti tą patį maistą, ir be to šie žmonės dar turėjo savo at-

sargų — jie darbo normos niekados pilnai netesėdavo.

1933-37 metais šių stovyklų su jų skyriais ir poskyriais statytojus-kalinamuosius apgyvendino palapinėse, nors siautėjo žiaurūs šalčiai su sniego audromis. Stipresnės sveikatos ir sveikiausių statybininkų išmirė 50%, o silpnųjų — visas šimtas. Ir šių stovyklų statymą mačiusieji pasakoja, kad jos ant statytojų kaulų pastatytos.

1941 m. birželio 22 dieną pasklido gandas apie Vokietijos karą su Rusija. Vergai apie tai jau žinojo ir matė, kaip lakstė ir jaudinosi „kvadrato“ administracija. Tik dviem dienom praslinkus, atsikvošėję administratoriai atgavo drąsą. Punkto viršininkas Abramenko kalinamiesiems pasakė šitokią žodį:

„Žinome, šnibždatės savo tarpe! Jūs laukiate Sovietų Rusijos subyrėjimo! Mes jūsų kūnus sudraskysime į gabalus! Mes kraujo jūras išliesime, bet valdžios iš savo rankų nepaleisime!"

Taip drąsinosi grąšindamas pats viršininkas. Ką gi galėjo pasakyti kalinamųjų budeliai, kai, karui prasidėjus, susvyravo žemė po jų kojomis.

Netrukus karas ir čia prasidėjo. Suomiai užėmė Petrozavodską, Karelijos sostinę. Stovykla buvo perkelta į **Bobrovą**, o iš čia kalinamuosius išvarė etapu į **Ostricą**. Toliau juos baržomis perplukdė per Onegos ežerą į **Podporožje**. Tolimesne autoriaus kelionė vyko etapais į **Jercovą**, **Kruglicą**, **Ostrovnoje**, kur buvo prievartos darbams stovyklos. Po keleto metų Bielomoro statytojai pateko į Vologdą, o iš čia į **Kotlasą**. Toks buvo J. Margo-

lino penkerių metų kelias pro šiaurinės Europos Rusijos vergų darbo stovyklas.

Podporožje prie Oniego ežero. Etapas, su kuriuo žygiavo J. Margolinas, 1941 metais matė kitą etapą naujokų vergų, atvežtų iš Lietuvos; tatai buvo Baisiojo Birželio aukų etapas. **Kotlase** Margolinas susitiko su lietuviais katorgininkais iš okupuotos Lietuvos ir iš raudonosios armijos užimtų kraštų, jau karui baigiantis: Bielorusijos, Lietuvos, Rytprūsių, šie katorgininkai, nubauti po 15-20 metų katorgos, priklausė tų žmonių kategorijai, kurių, raudonajai armijai žygiuojant pirmyn, NKVD sekiai vietoje nenušovė. Jie išliko gyvi tik todėl, kad karo metu aptuštėjusioms vergų darbo stovykloms reikėjo papildymų. Kotlase J. Margolinas susitiko su tokios pat rūšies lietuviais. . . Apie tai anksčiau paminėta.

J. Margolinas penkerių metų savo keliones pro vergų stovyklas pavaizdavo knygoje: „Kelionė į ze-ką šalį“. Kas toji „zeka“ šalis? Tai kalinamųjų — „zakliučionnych“ .— ze-ka šalis. Pirmomis žodžio raidėmis (z ir k — ze - ka) sovietų biurokratai savo raštuose sutrumpintai žymėdavo vergą — z/k.

Storokoje 416 puslapių knygoje autorius pateikia teisingų minčių ir papasakoja ne vieną ze-ką ištikusią sunkiai įsivaizduojamą tragediją ir pavaizduoja stovyklinio gyvenimo dydį vargą ir skurdą, pareinantį iš visiško žmogaus nuvertinimo ir pavergimo.

J. Margolino kelionės pro vergų stovyklas kelias skiriasi nuo M. Rozanovo tuo, kad Margolinas keliavo iš stovyklos stovyklom kiek į pietus, o M. Ro-

zanovas iš Solovecko pateko į Pečioros-Vorkutos stovyklų verpetą, daugiau į šiaurę. J. Margolino kelio galas — Kotlaso persiunčiamoji stovykla.

Ir J. Margolinas pažymi, kad atlikusieji 5-8 ar 10 metų bausmes negaudavo leidimo grįžti į savo kraštą. Jiems pasilikdavo tik viena išeitis — apsigyventi kur nors netoli buvusios vergavimo vietos. Šie žmonės bolševikų samprotavimais turėjo virsti vietos kolonistais; bet jie čia vis dėlto neprigydavo, nes iš stovyklų vargą išvargusiųjų nedaug kas tikdavo į kolonistus, kuriems ir sąlygų išsilaikyti čia nebuvo. Dėl to skirtą bausmę atlikusieji dažnai naują karjerą pradėdavo tose pačiose stovyklose. Anot Margolino, jų „48-jo kvadrato“ viršininkai, patys buvę ze-kai, pasitarnaudami sovietų valdžiai buvo padarę tokią pat karjerą. Išvykstantiems į kitas vietas ze-kams NKVD pasuose dėdavo sutartus ženklus. Asmenys su ženklintais pasais niekur gerai apmokamo darbo negaudavo. Maža to, NKVD visur ir visus su paženklintais pasais įsiregistruodavo, kad pirmai progai bei reikalui atsiradus, šios rūšies žmogų pirmon galvon pačiuptų ir pagal reikalą vėl ištremtų į stovyklą iki naujo vergavimo termino.

K. Petrus. „Ūzniki komunizmą“ — komunizmo kaliniai. Čechovo vardo leidykla, New York, N. Y. 1953 m. 235 p.

Knygos autorius įvado žodyje sako, kad rašys apie gyvuosius, mirusius ir iš mirusiųjų prisikėlusius, su kuriais jam teko susitikti rūsyse, kalėjimuose, mirtininkų izoliatoriuose, čekos, GPU-NKVD, stovyklose įvairiu laiku bei vietose: Kaukaze, Ukrainoj, Sibire Ledynuotojo okeano pa-

krantėje — milžiniškų koncentracijos stovyklų etapuose, bolševikų vadinamoje SSSR.

K. Petrus į Sibiro stovyklas keliavo iš pietinės Rusijos. Kalėjimuose ir etapuose sutiktus kaikiuriuos kalinamuosius su jiem įbruktais nusikaltimais autorius trumpai ir įdomiai pavaizduoja. Bet mums įdomios prievartos darbo stovyklos, tad iš Petraus knygos čia pateikiami tiktai stovyklų etapų atvejai, noliečiant jo susitikimų su įvairiais asmenimis. Tačiau K. Petrus vaizduoja ir tokius dalykus, kokių pas kitus autorius neteko užtikti, pavyzdžiui — ko bijo NKVD? Štai ko ji bijodavo:

„Nepakeliamas vasaros karštis. Kurios nors geležinkelio stoties tolimame užkampyje stovi nustumtas etapo ešalonas. Prekiniai vagonai aklinau uždaryti. Į kiekvieną vagoną sugrūsta po 50-60 tremiamųjų. Vagonų sienos ir grindys nuo nepaprastos tvankos pašlapusios. Nėra kuo kvėpuoti. Išdžiūsta burnos, žmonės uždūsta, nustoja sąmonės, miršta. . .

Ir štai toje mirtinoje tvankoje kažkas surinka. Iš pradžių viename vagone, paskiau kitame ir riksmas apima visą 20, 30, 50 vagonų tremiamųjų ešaloną.

Čekistai pradeda blaškytis, tuojau atsiranda vanduo. Tuojau, kad tik suimtieji nurimtų. . .

Kalėjimuose ir stovyklose prasidėjęs laukinis riksmas, detonuodamas pagaudavo visus, ypač kriminalinių zoologinę pasąmonę, virsdavo masine psychoze. . .”

Panašūs reiškiniai, aiškina autorius, būdingi pas raguočius. Pakanka vienam aptikti kraujo pėdsakus, kai visą bandą apima nerimas. Gyvuliai

mauroja, kasa kojomis, siaubas apima visus bandos raguočius. Panašus įvykis buvęs su žmonėmis Mariinsko (netolo Krasnojarsko) centriniam skirstomajam kalėjime.

Iš Maskvos ir kitų miestų į Mariinską atėjo „Kirovo rinktinės" moterų etapas (1934. XII. 1 d. Leningrade buvo nužudytas S. M. Kirovas). To meto masiniai areštai buvo pavadinti „Kirovo rinktinėmis". Šiuo etapu atvežė 1500 moterų, kurių tarpe buvo keletas šimtų kriminalinių.

Atvežtas moteris suvarė į keletą barakų ir čia susidarė nepaprasta kamšatis. Pasigirdo protestų balsai. Sekančią dieną iš ryto prasidėjo maištas. . .

Apie pora šimtų moterų-kriminalinių išsirengusių iššoko į kiemą. Įvairiausiomis pozomis būriavosi jos prie sargybų, šaukdamos ne savo balsais, verkdamos ir kvatodamos, keikdamos; priepuolių ištiktos raičiojosi žeme, plėšė plaukus, iki kraujo draskė veidus, vėl krisdavo žemėn, rėkdamos ir šaukdamos: — ay — ay — ay. . .

Tatai buvo baisi masinė atkaklių moterų isterija — bolševizmo padarinys. Tatai buvo moterų kančių audra — sovietinio „perkaustymo" rezultatas. Pora šimtų žmogystų, bolševizmo mašinos traiskomų, raitėsi nuo nežmoniškų kančių.

— Mamyte, kodėl tu mane nelaimingą gimdei?! — verkė viena sukruvintu veidu maištininkė, įlindusi į kampą tarp barakų. Ji jau netriukšmavo, bet, vaitodama su iškalbinėjimais, darė sunkiausią įspūdį.

Prie kalėjimo vartų privažiavo ugniagesiai. Dvi šalto vandens srovės tryško į moterų masę, kuri spiegdama su keiksmiais atsitraukė, bet po keleto

minučių su šūkiu „ura“ ir vėl puolė į kalėjimo vartus. Pirmosios maištininkų eilės, patekusios į vandens srovę, buvo parbloškstos į purvą, kitos, besiverždamos pirmyn, krisdamos patekdavo į tą patį purvą, o iš ugnies gesinamųjų žarnų šimtai vandens kibirų buvo pilama ant šlapių ir purvinų moterų.

— Šaudykite, prakeikti budeliai! šaudykite! — šaukė moterų masė.

— Dvokiantieji kurtai!, — girdėti duslūs šauksmai iš moterų krūvos.

— Šaukite Marlago viršininką!. . .

Kai kurios dainavo kalėjimuose sukurtas baisaus moterų gyvenimo ir skaudžios dalies dainas, bet atakos, kad ir silpnėdamos, nesiliovė. Nežinia kuo visa tai baigtusi, jei nebūtų atvykęs Marlago viršininkas su vietos prokuroru.

Maištininkų liejimas vandeniu liovėsi. Šlapios, purvinos moterys stovėjo prie vartų, piktai šaukdamos:

— Atvyko augštieji banditai!

— Budeliai! Kraujageriai! Vampyrai!

— Stervininkai!

Ir tiktai tada moterys nurimo, kai maištininkėms buvo pažadėta patenkinti jų reikalavimai. (89-92 p.)

*

Novosibirsko persiunčiamajame būrys 15-16 metų amžiaus paauglių šnekasi, kas, kiek ir už ką gavo. Jų vienas, Saška, mokėsi septynmetėje. Pertraukos metu mokiniukai svaidėsi „peteliškėmis“ (popieriaus kvadratėlius išpaustos plunksnos).

Saškos „peteliškė“ pataikė į Stalino veidą portrete. Apie įvykį pranešta, kam priklauso: „teroristas“ gavo penkis metus.

— Jūs nesistebėkite, kad aš mažo ūgio, — sako Saša. — Prieš dvi savaites pro mūsų kamerą praėjo lenkų mokyklos mokinių apie 70 — vaikai nuo 10 iki mano amžiaus metų. Mokėsi jie sau klasėje, kažkuriame Marchlevskio rajone, palei pačią lenkų sieną. Mokykla buvo lenkiška. Prie tos mokyklos pamokų metu privažiavo dvi GPU mašinos ir visus — į Sibirą su visais mokytojais. Kalbėjo, kad juos paėmė bene už šnipinėjimą fašistų naudai, štai šitie tai buvo vaikai! O aš, kai tik ateis pavasaris! Saška pavasariop žadėjo atkeršyti skriaudikams. Atkeršyti taip, kaip Dievas atkeršijęs vėžliui.

K. Petrus atvaizdavo tolimąją kelionę. Iš Krasnojarsiko etapu Jenisiejaus upe — baržomis iki Norilsko, kur jis, kaip vergas, dalyvavo šios stovyklos statybos darbuose.

*

Bet klasiško bolševikinio teismo negalima nepaminėti. Štai kaip K. Petrus vaizduoja NKVD „trijulės“ teismą:

— Raudonosios teisenos konvejeris pradėjo darbą 9 v. ryto. Pro „trijulę“ turėjo praeiti NKVD sumedžiotieji politiniai ir buitininkai, buvę Žitomirsko kalėjime. „Trijulės“ pirmininkas, petingas bernas, sėdėjo tarp dviejų čekistų — teismo narių, o teismo sekretorė-mašininkė raudonu pieštuku rankoje žymėjo „išspręstas bylas“. Sprendimus iš

anksto paruošė NKVD ir „Kriminalinių Sekimas". Sprendimus atspausdino mašinėle ir įsiuvo į kiekvieno bylą. Didžiulė įvairaus amžiaus suimtujų eilė su keliomis dešimtimis moterų stovėjo koridoriuje ir atydžiai klausėsi, kas vyksta teismo salėje. Eilės pašaliais pirmyn ir atgal vaikštinėjo keletas tardytojų; jie privalėjo lydėti į teismą jų tardytus. Duryse iš koridoriaus į salę ir iš salės į kitas patalpas stovinėjo sargybos, stebėjusios suimtuosius. Iš salės buvo girdėt teisėjų klausimai, kaltinamųjų atsakymai, tardytojų replikos ir stovinių eilėje vos sulaikomas triukšmas.

Prie užtvaros, skyrusios „teismą" nuo patalpos, priėjo iššauktas kaltinamasis Dubovik.

— Kuo vardu? — klausia iš „trijulės".

— Ivan Dubovik.

— Kada gimei?

— 1915.

— Už ką suimtas? Prisipažinti kaltas? — Tyla.

— Už ką pasodino? — klausiu.

— Už. . . priešsovietinę dainelę.

— Trys metai stovyklos. Eik!

— Sekantis! Kuo vardu? Kada gimęs?

— Povilas Krasulia, gimęs 1918 metais.

— Už ką sėdi? Prisipažinti kaltas?

— Ne, neprisipažįstu. Suimtas dėl jūsų provokatorių įskundimo.

— Viskas aišku. Peniki metai su teisių pažeidimu trims metams. Sekantis!

Prie užtvaros prieina vyras metų 45-kių, plaukuotas, basas, bet inteligentiško išvargusio veido bruožų. Sustojo, tyliai ir ramiai stebi sėdinčius už stalėje teisėjus. Jį kaltina valkatavimu, 35-ju

straipsniu. Jam gresia 3 metai koncentracijos stovyklos.

— Tamstos pavardė?

— Amžinas sovietinis kalinyš, nuolatos trokštantis išsilaivinti iš velniškos Čeka — GPU — NKVD globos, norįs tapti laisvu žmogum ir piliečiu. . .

Eile nuėjo pritariantis dešimties kaltinamųjų šnabždesys. kažkas nusijuokė.

— Nutraukit kalbas ir juoką! — sujudo tardytojai ir apsauga.

— Pakartokite, pilieti, ką pasakėte?

— Esu tikintis, gyvensias amžinai, į teismus nevaikštantis. . .

— Kam jūs čion jį atvedėte? — suriko pirminkas, — Pašalinti ir perkvalifikuoti nusikaltimą 58-ju str., 10-ju punktu (propaganda nuversti sovietų valdžią. . .) Kas toks esi?

— Jei jūs varinėjate mane, varinės ir jus.

Eilėje įsivyravo tylą. Ir tardytojai matė tokios drąsos žmogų.

— Išveskit jį. Sekantis! (189-191 p.).

BAISIAJAM BIRŽELIUI
nežinomo autoriaus skirtas eilėraštis

Paliko toli savo tėviškės stotį,
Gimtinių laukų nematyti seniai,
Ne turtų, ne laimės keliauja jieškoti
Lietuviškos žemės ugdyti vaikai.
Išdžiuvusios burnos, pavargusios akys,
Ir kūdikių alkano klyksmo kančia. . .
Ir motinų širdys kraujuodamos plakės,
Ir geso gyvybė kovoj su mirčia,
Toli pasiliko tėvynės dirvonai,
Sugriautų sodybų apleistos vietovės,
Kur „Stalino saulė" sušvito raudonai,
Lietuvis neteko taikos ir gerovės.
Plombuotų vagonų langai užu grotų
Ir bado, ir troškulio kupinos dienos,
Netrumpina saulė naktų nemiegotų
Pro šaltas, rasotas kalėjimo sienas.
Toli jau tėvynės mūs girios ir lankos,
Ir laimė, ir džiaugsmas toli pasiliko,
Tik rieda vagonai bildėdami tvankūs
Į „plačią tėvynę" raudono grobiko.
Kada bus kelionės kentėjimų galas,
Nuvargusios akys išvelgt neįmano:
Ledinis Altajus, laukinis Uralas
Ar nusiaubtos stepės rūstaus Kazakstano,
Aptemo jų žvilgsniai nuo tvaiko ir ūko,
Aplink tuštuma ir beribė naktis.
Susidrumstė siela ir mintys nutrūko,
Ir šaltą dvelkimą tejaučia širdis.

1941. VI. 20.

T U R I N Y S

Į v a d a s	5
Bolševikinio teroro sistema	17
Bolševikinio socializmo statyba	28
Vergų darbo koncentracijos stovyklos ..	33
N. Ježovo laikotarpis	45
Sovietų Rusijos baudž. kodeksas	56
Tardymo praktika ir mokslas	59
Prievartos darbo stovyklos	97
Vergų stovyklų administravimas, stovyklų sudėtis, maistas, bausmės	
Vergų išnaudojimo finansinės pajamos ..	130
Pabaltiečiai vergų stovyklose	138
Vorkuta, Inta, Abezė ir kt.	
Kirovo-Permės apygardoje	205
Uralo kalnuose	
Vakarų Sibiras	220
Krasnojarsko kraštas	228
Jenisėjaus žemupyje	236
Igarka, Norilskas, Dudinka	
Kazachstanas	249
Karaganda, Spask ir kt.	
Rytų Sibiras	264
Tolimieji Rytai	270
Papildymai	280
Baisiam Birželiui_____	309
Nuotraukos: 155, 168, 194, 213, 225, 253, 267	
Brėžiniai: 232, 233 ir 234	

Amerikos Lietuviu Socialdemokratų Sąjungos Literatūros Fondas

siūlo įsigyti ir platinti gražiai išleistas, kietais viršeliais irištas šias knygas:

PROF. STEPONO KAIRIO LIETUVA BUDO

Knygos autorius plačiai žinomas politikas ir visuomenininkas minėtoje knygoje idomiai pavaizduoja lietuvių tautinio sąmonėjimo laikotarpi nuo 1897 iki 1905 metų, paryškindamas jį spaudos pasisakymais ir dokumentais. Knygoje 416 psl., kaina \$5.50

KIPRO BIELINIO DIENOJANT

Knygoje vaizduojamas spaudos draudimo metas, knygnešiu laikai ir pasakojama apie žinomą knygų platintojų organizaciją Garšviu kaime. Prieduose svarbūs dokumentai, vaizduoją Kaunijos gyvenimą prieš 100 metų, kaip vyko Kražių skerdynės ir kt. Knyga iliustruota, 464 psl., jos kaina \$6.00

KIPRO BIELINIO 1905-JI METAI

Knygoje vaizduojamas 1905-1907 metų revoliucinis sąjūdis Lietuvoje: pirmieji revoliuciniai „pamokslai“ Lietuvos miesteliuose, savos valdžios kūrimas, didieji dvarų darbininkų streikai ir kt. Knyga gausiai dokumentuota ir iliustruota, 592 psl., kaina \$6.00

H. TAUTVAISIENĖS

TAUTU KAPINYNAS SIBIRO TUNDROJE

Knygelėje atskleistas 1941 m. Baisiojo Birželio dienosmis išvežtųjų lietuvių likimas Sibiro šiaurėje, 136 psl. (laida išsibaigusi), kaina \$1.25

KIPRO BIELINIO

TERORO IR VERGIJOS IMPERIJA SOVIETU RUSIJA

Teroro sistema. Pabaltiečiai vergų stovyklose. 312 psl. Kaina \$2.50

Užsisakantieji knygas Fonde (adresu: K. Bielinis. 23 West 57th Street, 10 Fl., New York 19. N.Y.) ir prisiuntusieji už jas atitinkamą mokestį čekiais ar Money Orderiais, knygas gaus paštu su 20% nuolaida.

Literatūros Fondo atstovas Kanadoje: Mr. J. Novog, 87 Windermere Ave., Toronto 3, Canada.

Be to, knygas dar galima gauti laikraščių „Keleivio“ ir „Naujienu“ administracijose, knygynuose ir pas platintojus. Platintojams nuolaida.
